

SEMINAR ZA SLOVANSKO FILOLOGIJO
LJUBLJANA — UNIVERZA.

ČASOPIS

ZA

SLOVENSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST IN
ZGODOVINO.

IV. LETNIK.
1.—4. SNOPIČ.

UREJAJO
FR. KIDRIČ, R. NAHTIGAL, FR. RAMOVŠ.

LJUBLJANA 1924.

TISKALA UČITELJSKA TISKARNA V LJUBLJANI.

Paleografske in historične študije k freisinškim spomenikom.

1.

Bavarska državna biblioteka v Monakovem hrani med svojimi rokopisi pergamentni kodeks, signiran s št. 6426, kateri je znan učenemu svetu v prvi vrsti radi slovenskih tekstov, vpisanih na nekatere njegovih listov. O rokopisu in slovenskih odlomkih je pisala od početka 19. stoletja pa vse do najnovejše dobe dolga vrsta znanstvenikov, toda vsi so se le premalo ozirali na neslovenski, to je latinski del kodeksa. Vzrok je bil pač ta, ker večina izmed njih celotnega rokopisa sploh ni imela v rokah, temveč delala na podlagi napisanih, oziroma natisnjenih podatkov ter faksimilov. Zasluga, da je opozoril na veliko važnost, ki jo imajo latinski del našega rokopisa in njegovi pripiski za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov gre vseučil. profesorju R. Nahtigalu.¹

Cod. lat. 6426 monakovske državne biblioteke spada v fond rokopisov, katere so leta 1803. prenesli iz starega škofijskega mesta Freisinga² v Monakovo.³ Njegova pripadnost k freisinški cerkvi svete Marije in svetega Korbinijana se da iz rokopisa samega dokazati. V vrhnem delu folija 2 je napisala roka 12. stoletja »iste liber est sancte Marie et sancti Corbiniani Frisinge«. Tako glaseča se provenienčna označba je v starejših freisinških rokopisih kaj pogosta.⁴ Na hrbtu vezave je prilepljen papirnat listič s staro signaturo OM/2. V 17. ali 18. stoletju je bil rokopis last freisinškega stolnega kapitlja. V spodnjem delu bakroreza, prilepljenega na notranjo stran

¹ Važnost latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov, Časopis za slov. jezik, književnost in zgod., 1. 1918, 1—63. Citiram na kratko »Nahtigal.«

² Pišem Freising in freisinški ker so slovenske oblike (Brizno, Brižnik, Brižinje, brizinski, brižinski) skovane. »Brižinski« rabí, kakor vidim, prvi leta 1854. Janežič v Slov. slovnici, str. 120.

³ Rokopis je na kratko popisani v Catalogus codicum latinorum Bibliothecae regiae Monacensis, tom. 1, pars 3, str. 110 (Monachi 1873).

⁴ Theodor Bitterauf, Die Traditionen des Hochstifts Freising, 1, str. XVIII (Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte, Neue Folge, 4). Citiram »Bitterauf«.

sprednjih platnic in predstavljajočega na polumesecu stoječo kronano Mater Božjo z žezlom v desnici in z detetom v naročaju leveice, stoji namreč napis INSIGNIA CAPITU[LI]. S svinčnikom pripisana signatura »Frii. 226«, katera se ponavlja tudi na lističu prilepljenem na hrbtu vezave, se nanaša na signaturo, katero je kodeks dobil v Monakovem pred danes veljavno. V Monakovem so uvrstili rokopis med cimelije in mu dali kot takemu najprej signaturo »Cim. IV 6 f.« (notica s svinčnikom na notranji strani sprednjih platnic), potem pa »Cim. 32.« (notica istotam in na papirnatem lističu prilepljenem na hrbtu vezave). Danes je naš rokopis signiran, kot sem že omenil, v vrsti latinskih rokopisov bavarske državne biblioteke s št. 6426.

Rokopis obsega 169 pergamentnih folijev. Preiskujoč sestavo teh folijev glede na pole dobil sem sledečo razporeditev.¹

F. 1: ovojni list zase; f. 2—25: trije kvaterniji; f. 26: posebej uvezan list; f. 27—34: en kvaternij; f. 35—40: en ternij; f. 41—47: en kvaternij, od katerega pa manjka med ff. 47 in 48 en list; f. 48 in 49: dva posamezna lista; f. 50—57: en kvaternij; f. 58—64: en kvaternij, od katerega je pa odrezana skoraj polovica f. 64 in za tem sledeči folij; f. 65—72: en kvaternij; f. 73—79: en kvaternij, od katerega pa manjka med ff. 78 in 79 en list; f. 80—86: en kvaternij, od katerega pa manjka en list med ff. 84 in 85 (tekst tu ni pomanjkljiv); f. 87 do 94: en kvaternij; f. 95—101: en kvaternij, od katerega je izrezan med ff. 96 in 97 en list (tekst je celoten); f. 102—109: en kvaternij; f. 110—119: en kvinternij, od katerega je med ff. 115 in 116 izrezan en list (teksta ne manjka); f. 120—134: dva kvaternija; f. 135—142: sestav osmerih listov, od katerih se držita začetna dva (135 in 136) skupaj s končnima (141, 142), srednji so pa prosto uvezani (137—140); f. 143—146: en binij; f. 147 in 148: dva uvezana lista; f. 149—153: en ternij, od katerega pa manjka med ff. 149 in 150 en list (tekst ni pomanjkljiv); f. 154—162: en kvinternij, od katerega je pa izrezan med ff. 159 in 160 en list; f. 163—169: en kvaternij, od katerega pa manjka zadnji (ovojni) list, čigar ostanki so danes prilepljeni na zadnje platnice.

Pergament naših folijev ni nikakor enotne, temveč kaj različne kakovosti. Mehkemu in gladkemu pergamentu sledi trdo ustrojen, pergamentu rumene barve tak skoraj popolnoma bele barve in temu zopet pergament, po eni strani temne, po drugi pa svetleše barve.

Tudi število tekstnih vrst je v različnih delih kodeksa kaj različno. Imamo tekste napisane v 17., 19., 20., 21., 22. in

¹ Temeljni sestav srednjeveškega kodeksa je na dva folija prelomljena pola: zvezo dveh pol s skupaj štirimi foliji imenujemo binij, zvezo treh ternij, zvezo štirih kvaternij (osem folijev), zvezo peterih kvinternij itd.

24. vrstah. 17 vrst: f. 149—162'; 19 vrst: f. 135—147; 20 vrst: f. 50—57, 60—64, 80—134; 21 vrst: f. 58—59; 22 vrst: f. 163 do 169; 24 vrst: f. 2—49, 65—79.

Pergamentne pole so uvezali nedolgo potem ko so bile popisane v v e z, katero smemo imenovati še sočasno. Obstojajo iz lesenih, z belim usnjem prevlečenih platnic, v katere je vtisnjena preprosta ornamentika v obliki ravnih črt. Kovinasti sklep je odpadel. V notranjo stran zadnjih platnic vdolbena luknja kaže, da je bil kodeks na svoje mesto v biblioteki nekdanj pritrjen z verigo.

Notranji strani sprednjih in zadnjih platnic sta prelepljeni s fragmentarnima pergamentnima listoma, katere je roka iz konca 13. ali pa iz začetka 14. stoletja popisala s tekstom iz psalmov. List na sprednji platnici je popisán s tekstom iz 36. psalma, vrsta 31—40 (od »lex dei eius in corde« do »quia speraverunt in eo«) in takoj nato z začetkom 37. psalma, od »domine ne in furore« do »in ira tua corripas me«. Od iste roke je popisán tudi list na zadnjih platnicah, ki obsega konec 18. psalma (vrsta 15) od »oris mei« do »redemptor meus«, nato dve vrsti antifone z notami, čemur sledi začetek 19. psalma od »exaudiat te dominus« do »salus dexteræ eius« (vrsta 7).

Na hrbtu vezave in na notranjih straneh platnic so deloma prilepljeni listki s signaturami, deloma pa napisane signature, katere je imel, oziroma ima kodeks v freisinški in monakovski biblioteki. Važnejše teh bibliotekarskih označb sem že omenil.

Rokopisni tekst je napisalo več različnih rok. Predno hočemo na podlagi paleografske analize določiti dobo kodeksovega nastanka, si moramo ogledati njegovo vsebino v celoti. Natančnejši pregled vsebine je potreben že radi tega, ker doslej najboljše priobčen vsebinski popis, to je monakovskega kustosa J. B. Bernharta v Kopitarjevem prepisu (»Copia Autographi custodis J. B. Bernhart«, 8 broširanih listov in folio iz Kopitarjeve zapuščine v državni licejski knjižnici v Ljubljani), ni brez mnogih napak.¹

Kodeksove tekste je napisala, kot sem omenil, cela vrsta različnih rok. Že posestno-zgodovinske beležke na fol. 1' je napisalo kar dvoje rok, in sicer prva beležko o kraju Godego na Trevisanskem od »God'go« do »ius macelli«, druga pa notice o freisinških podložnikih v Regensburgu in Ergoldingu. Označiti hočem ti dve roki na kratko s I/1 in I/2. Te notice ne stojé v nikaki vsebinski zvezi z na fol. 2 sledečim tekstom in so napisane bolj slučajno na prazno notranjo stran lista, ki je pred vezavo celega kodeksa služil kot ovojni list ter so nastale, kakor kaže paleografski študij, pozneje kot sledeči glavni tekst.

Ta začenja na fol. 2 z govorom o postnem času (do f. 17'). To in temu govoru sledeči govor o velikonočnem času (do f. 21) je napisala roka, ki

¹ Okrajšana je priobčil Nahtigal 13—19.

jo na ff. 25—26 najdemo zopet kot roko govora o vestnem izpolnjevanju dolžnosti (roka I/3). Vmes, na ff. 21—23, je napisala ena roka (I/4) »lectio sancti Augustini ad mortuos«, druga na ff. 23'—25 (roka I/5) pa »ordo ad excommunicandum incorrigibiles«, torej stvari, ki vsaj deloma ne stoje v zvezi z zgorajšnjim govorniškim tekstom, temveč so bolj liturgičnega značaja. Na f. 26' končno je napisala nova roka (I/6) tekst začenjajoč z besedami »si cuius uxor constupra fuerit et propter ea maritus perdere illam mahinaverit«, ki ne stoji zopet v nobeni vsebinski zvezi s predidročim tekstom.

S f. 26 je po našem raziskavanju v tehničnem smislu zaključen prvi del našega kodeksa. Obsega poleg ovojnega lista (f. 1), ki vsaj prvotno ni bil namenjen za glavni tekst, natančno tri kvaternije: (ff. 2—25) + f. 26. Natančnejše preiskavanje kaže, da je f. 26 uvezan sam zase in sicer le za to, ker je piscu na f. 25 začenjajočega govora zmanjkalo prostora za nadaljevanje in konec njegovega teksta. Na še prazni zadnji strani tega folija je nato povsem druga roka napisala naknadno povsem drugovrsten tekst. Tudi srednjedober pergament folijev 1 do 26 se kaj očitno razlikuje od mehkega in gladkega pergamenta, ki začenja s folijem 27. Da tvorijo f. 1 do 26 skupino zase, dokazujejo tudi kustodi, s katerimi je štel pisec pole edino le v tem delu celotnega kodeksa (rimske številke na f. 9' in f. 17'), drugod pa ne.

S f. 27 začenja po vsebini drugi tekst, nova pola in drugovrsten pergament. Roka, ki jo hočemo označiti s II/1 napisala je na ff. 27—39' razne govore in sicer latinski pisan govor z grškim naslovom: „Ὁμιλία του Ἱεροζῶντος του Ἰταλίζου διακονου“ (ff. 27—33), »Sermo beati Maximi episcopi de die sancto paschae« (ff. 33—34'), istega avtorja »Sequentia de sancto pascha« (ff. 35—36), »Lectio sancti euangelii secundum Marcum« (f. 36) in »Omilia beati Gregorii lectionis eiusdem« (ff. 36—39'); zopet druga roka (II/2) je pa napisala govore o rojstvu Gospodovem: »Sermo Leonis papae de die natalis domini« (ff. 39'—40), »Item eiusdem de natale domini« (ff. 40—42), »Item sermo Fulgentii de natale domini« (ff. 42—45), »Item sermo Maximi episcopi de natale domini« (ff. 45—47). Roka, katero smo srečali že zgoraj v prvem oddelku in jo označili s I/5, je zapisala nato na ff. 47—47' še dva spisa, na f. 47 načrt za pridigo na praznik sv. Petra in Pavla, na ff. 47—47' pa spis, naslovljen »omnibus episcopis, presbiteris, diaconibus ac reliquis clericis et cunctis principibus maioribus minoribus omnibusque generaliter fidelibus«, v katerem je govor o dolžnosti klerikov, poučevati povsod in vsakega v božji besedi, ter načrt govora o poslušnosti, ki jo imajo kleriki in laiki izkazovati škofom. Na f. 48 in f. 49' je zapisala zopet nova roka (II/3) »capitulum XXXII concilii Cartaginensis« in »capitulum LIII Africani concilii«, kar pa tvori, kot bomo videli, nadaljevanje teksta na f. 65. Vmes imamo na ff. 48—49 še eno roko (II/4), ki je zapisala semkaj neki »Sermo in pascha.«

S f. 49 konča po mojem mnenju drugi del našega kodeksa. Obsega dva kvaternija (ff. 27—34 in ff. 41—47) ter en ternij (ff. 35—40). Lista 48 in 49 sta posebej uvezana in zavzemata tudi glede na njih napisani tekst, ki ne stoji v nobeni zvezi ne s predidročim in ne s sledečim, pač pa je deloma nadaljevanje več folijev pozneje napisanega, posebno stališče.

Pergament drugačne kakovosti, drugo število tekstnih vrst kot v predidočem delu, nova pola, druga roka in povsem drugovrstna vsebina, vse to me je prepričalo, da imamo opraviti počenši s f. 50 z novim oddelkom, kateri je prvotno obsegal ravno tri kvaternije. Vsebinsa doslej pretežno homilaričnega značaja daje poleg govorov mesta tudi liturgičnim tekstom. Tu imamo po vrsti: »Benedictio salis ad signum ecclesiae benedicendum« (f. 50), »Item benedictio salis« (ff. 50—51), »Exorcismus aquae« (ff. 51—51'), »Benedictio aquae« (f. 51'), »Post commixtionem salis et aquae« (ff. 51'—56'), »Missa pro infirmo« (ff. 56'—57'). Te tekste je napisala doslej neznana roka (označimo jo s III/1). Sledi: »Oratio ad repellendam tempestatem« (ff. 58—59'), »Item contra tempestatem« (ff. 59'—60'), »Iste est sermo in festivitate sancti Michaelis« (ff. 61—62), »In purificatione sanctę Marię« (govor, ff. 62'—64). Tudi te tekste je napisala doslej neznana roka (III/2). Za praznim f. 64' sledi na f. 65 od roke, ki smo jo že zgoraj spoznali in označili s II/3 izpisek iz »concilium Africanum capitulum LIII.« Ker pa pisec tu na f. 65 ni shajal v drugače popisanim kodeksu s prostorom, nadaljeval je ta tekst na praznem prostoru, ki ga je našel spredaj najprej na f. 49' potem pa na f. 48.

Za koncilskimi izpisi sledi na ff. 65'—69' spis o osmerih glavnih grehah začenjajoč »[O]cto sunt uicęa principalia« in nato spis o čednosti »[P]rimo sciendum est quid sit virtus« (f. 69'—71). Ta dva teksta je zapisala nova roka, ki jo hočemo označiti s III/3.

Na sledečih ff. 71—72 je napisala roka, ki smo jo že zgoraj spoznali kot roko raznih »sermon«-ov in označili s II/2 »Sermo de adventu spiritus sancti.« Stara znanka je tudi roka sledečega teksta (I/5) o raznih cerkvenih vprašanjih (f. 72), ki je že zgoraj na ff. 23'—25 in ff. 47—47' napisala po vsebini sorodne kratke sestavke. V tem oddelku sledite na f. 72' še dve formuli o maziljenju bolnika s sv. oljem. Ko so bili namreč posamezni deli že uvezani v skupen kodeks, pripisala je nova roka (III/4), jako podobna roki teksta, ki začenja na f. 73, na f. 72' te formule, ki po vsebini spadajo k »ordo ad uisitandum infirmum sine unguendum« in jih je pisec, hoteč jih imeti radi praktične rabe v neposredni bližini tega spisa, napisal neposredno pred njega na zadnjo prazno stran pergamentnega zvezka, uvezanega pred (današnjim) folijem 73.

Nov, četrty del našega kodeksa začenja s f. 73 in sega do f. 79, po obsegu prvotno ravno en kvaternij. Pergament je v nasprotju s predidočim trdim mehak in svetle barve. Največji prostor v tem četrtem delu zavzema liturgičen »Ordo ad uisitandum infirmum sine unguendum« (ff. 73—77). Ta tekst je napisala doslej neznana roka (IV/1), ravnotako kot sledeče antifone ob priliki procesij (f. 77') in formule o posvečevanju voska (»benedictio incensi«) na f. 77'. Od kvaternija je ostalo torej nepopisanih še celih šest strani ali trije foliji (ff. 78, 79 in 80). Prvega (f. 78) je uporabila roka liturgičnega teksta (IV/1), da je pripisala slovenski tekst, takozvani prvi slovenski odlomek (»Glagolite ponaz redka zloueza...«). Od ostalih folijev manjka eden tik za prvim slov. spomenikom, danes med ff. 78 in 79. Da so pri dragocenosti pergamenta v srednjem veku tega izrezavali, kjer je ostal nepopisan, ni nič nenavadnega. Toda

ostalo je v tem delu kodeksa še vedno nekaj praznega prostora. Semkaj je vpisana tik za prvim slovenskim odlomkom na ff. 78'—79 lista raznih osebnih imen. Roka, ki jih je napisala, se je po natančnem paleografskem primerjanju izkazala ista kot ona, ki je na f. 1' napisala notice o freisinških posestvih v Regensburgu in Ergoldingu, torej 1/2. Za temi imeni sledeči »sacramentum Hebreorum« (na f. 79) je napisala doslej neznana roka, ki jo kot drugo v tem delu rokopisa hočemo označiti s IV/2. Zadnja stran četrtega dela (f. 79') je ostala prvotno nepopisana.

Nov obširen peti del kodeksa začenja s f. 80. Tu lahko razlikujemo sledeče roke in tekste.

Roka V/1: »Ordo qualiter episcopus excommunicare infideles debeat. Ex concilio Rotomageno« (ff. 80—82); »Item alia excommunicationis allocutio. Ex concilio Aureliano« (ff. 82—83); »Item alia terribilior excommunicatio. Ex concilio Turonico« (ff. 83—83'); »Excommunicatio breuis« (f. 83'); »Qualiter episcopus reconciliet vel recipiet excommunicatum« (ff. 83'—84); »Ex concilio Rotomageno«. O ubijalcu očeta ali matere (f. 84); »Unde supra« (sc. »ex concilio Rotomageno«). O udeležbi pastirjev in kmetov pri nedeljskih in prazniških mašah (f. 84).

Roka V/2: »Sermo in dedicatione sanctae Mariae et sancti Corbini« (ff. 84'—86').

Roka V/3: »LXVIII. Prefacio vel increpacio ad plebem« (f. 87); »LXXXV. Incepacio ad plebem« (ff. 87—90); »De inicio quadragesimae« (ff. 90'—94'); »In cena domini«, pridiga (ff. 94'—96'); pridiga z začetkom »Quæ ueritatis flumina« (ff. 96'—102); pridiga z začetkom »Cum semper nos dilectissimi« (ff. 102—104'); pridiga z začetkom »Duae res sunt fratres karissimi« (ff. 104'—106); »In natale Johannis Baptistae«, pridiga (ff. 106' do 108'); »Incipit prefacio sancti Ysidori episcopi. LXVII. Testmonia [!] de Christi passione« (f. 108'—109); »Incipiunt testimonia scripturarum« (ff. 109—118); velikonočna pridiga (ff. 118—118'); »Eiusdem de quadragesima« (ff. 119—122); pridiga z začetkom »Modo fratres dilectissimi cum euangelium legeretur« (ff. 122—124'); pridigarski tekst z začetkom »Seminaria a deo seminata« (ff. 124'—126'); »Tertia ammonitio per quam docemur ut cogitationes turpes debeamus fugere...« (ff. 127—131); »Sermo de adventu domini« (ff. 131—133); pridiga v Božiču z začetkom »Reuoluitur annualis circulus« (ff. 133—134'); »De duodecim remissionibus peccatorum« (ff. 134' do 135); »Eiusdem de similitudine ulme arboris et uite« (ff. 135—138); »Admonitio ad illos qui sic elemosinas frequentius faciunt ut tamen et rapinam exerceant et adulteria cottidiana committant« (ff. 138'—142); »De dilectione parentum et decimis« (ff. 142—145'); »Ut qui oblationes defunctorum retinent excommunicantur. Ex concilio Uasensi. Capitulum III.« (ff. 145—146'); »Ut basilicæ in cuius territorio sunt in eius episcopi maneat potestate. Ex concilio Aurelianensi. Capitulum XIII.« (f. 146); »Concilio Meldensi titulo LXXX. Scelerosi et in capitalibus uiciis...« (ff. 146—147).

Roka V/4: »Haec est constitutio uenerabilis ducis Heinrici et omnium primatum tam episcoporum quam comitum« (takozvane »constitutiones Ranshofenses« bavarskega vojvode Henrika II., ff. 147'—148).

Vmes, med tekst teh glavnih rok, ste napisali še dve roki razne notice. Prvič je napisala roka, ki smo jo že zgoraj spoznali kot roko beležk o freisinških podložnikih v Regensburgu in Ergoldingu (f. 1') in osebnih imen na ff. 78'—79' ter jo označili s I/2, v našem delu imena podložnikov, ki so v Anišk. dolini pod oblastjo nekega Liutulfa (f. 126'). Drugič je pa neka doslej neznana roka (označiti jo hočemo s V/5) napisala na f. 146 »testes concambii Abrahę episcopi et Adalperonis«.

Tekst v dveh stolpcih in v sedemnajsterih vrstah ter nova vsebina in nove pole, ki začenjajo s f. 149 kažejo, da imamo tu opraviti z novim (šestim) oddelkom našega kodeksa. Tudi v njem lahko razlikujemo več rok.

Najprej je roka, ki jo označujemo s VI/1, napisala tekst o postu z začetkom »[P]ostquam dei filius« (ff. 149 kolona 1 — f. 149' kolona 2) in tekst o umivanju nog in posvečevanju krizme na veliki četrtek začenjajoč »quid est domino uñus obsequium« (f. 149' kol. 2 — f. 151 kol. 1).

Nato je roka VI/2 vpisala tekste: »Quid enim in psalmis non inuenitur« (f. 151 kol. 1 — f. 152 kol. 2); »Incipit interpretatio alleluię« (f. 152' kol. 2 — f. 152' kol. 1); »Interpretatio glorię« (f. 152' kol. 1); notice o freisinškem posestvu Godego na Trevisanskem (f. 152' kol. 2 — f. 153 kol. 1). Roki VI/1 in VI/2 imate navado pisati v dveh stolpcih.

Sledite jima dve roki, ki ne pišete v dveh stolpcih temveč zdržema čez celo stran. Označiti ju hočemo s VI/3 in VI/4. In sicer je napisala roka VI/3: govor o pokori z začetkom »Fratres karissimi. Ex testimonio proprię conscientię« (ff. 153'—155'); »Gregorius Etherio episcopo. CCXXXIII. In libro regiminis. Quamuis nobis triste.« (pismo papeža Gregorja I. lyonškemu škofu Eteriju, 602 nov., izd. Mon. Germ., Epist. 2, 373; ff. 155' do 156'); »Scripsit mihi tua dilectio X nostro portamus« (pismo istega iz februarja 601. Anatoliju diakonu v Carigradu, izd. Mon. Germ., Epist. 2, 299; ff. 156'—157). Takoj nato je vpisala nova doslej neznana roka VI/4 tekst, ki stoji v vsebinski zvezi s predidročimi pismi papeža Gregorja Velikega: »Gregorius Mariano archiepiscopo Ravennati. LXXVII.« (ff. 157—157', izd. Mon. Germ., Epist. 2, 136).

Že dosedanji opis vsebine tega dela našega kodeksa kaže, da je služil ta zvezek bolj za slučajnostne vpise najrazličnejše vsebine. Poleg liturgičnih tekstov se vrste notice o posestvih freisinške cerkve, poleg teh zopet pisma papeža Gregorja Velikega, vse to od različnih rok in enkrat v enem, drugič zopet v dveh stolpcih.

Tak značaj slučajnostnega vpisa, v nobeni pravi zvezi z neposredno predidročim ali sledečim tekstom, imata tudi takozvana drugi (začetek »Eccę bi detd nas nezegresil«, ff. 158' kol. 1 — 160 kol. 1) in tretji (začetek »Jazze zaglagolo«, ff. 160' kol. 1 — 161' kol. 1) slovenski odlomek. Potom paleografskega primerjanja sem dognal, da ju je napisala ista roka kot zgoraj na ff. 151—153 tekste o vsebini psalmov, razlago aleluje ter gloriје in notice o posestvu Godego (roka VI/2). Kakor zgoraj latinski piše tudi tukaj slovenski tekst ta roka v dveh stolpcih. Opozarjam še, da je tam, kjer tekst drugega slov. odlomka preskoči od f. 159' (ifelezni cliui) na f. 160 (ge raztrgachu) med tema dvema folijema en folij izrezan, kar

je lahko dokaz, da so prazen kodeksov pergament pred vpisom slovenskega teksta rabili tudi za druge svrhe in ga zato izrezavali ali ga pa tudi samo zato odstranili, ker je bil slabe kakovosti ali pomanjkljivo prepiran.

Takoj za tretjim slovenskim odlomkom sledi od povsem druge roke (označimo jo s VI/5) nov tekst, ne več kot prejšnji v dveh, temveč v enem stolpcu: »Sermo in nativitate sanctae Mariae uirginis et sancti Corbiniani confessoris« (ff. 161'—162'). Ista roka je pridala že obstoječima polama šestega dela še en kvaternij in ga izpolnila s »Sermo de coena domini« (ff. 163—169). Roka teh dveh govorov kaže z ozirom na časovno dobo mlajši tipus nego ga imajo one predidocih slovenskih in latinskih tekstov. Druga stran fol. 169 je ostala nepopisana.

Ako si predočimo posamezne dele in roke našega kodeksa dobimo sledečo razporedbo:

P r v i d e l (ff. 1—26). Roke: I/1 (f. 1'); I/2 (f. 1'); I/3 (ff. 2—21, 25—26); I/4 (ff. 21—23); I/5 (ff. 23'—25, tudi v drugem in tretjem delu); I/6 (f. 26').

D r u g i d e l (ff. 27—49). Roke: II/1 (ff. 27—39'); II/2 (ff. 39'—47); I/5 (ff. 47—47', tudi v prvem delu); II/3 (f. 48, f. 49', tudi v tretjem delu); II/4 (ff. 48—49).

T r e t j i d e l (ff. 50—72). Roke: III/1 (ff. 50—57'); III/2 (ff. 58—64); II/3 (f. 65, tudi v drugem delu); III/3 (ff. 65'—71); II/2 (ff. 71—72, tudi v drugem delu); I/5 (f. 72, tudi v prvem delu); III/4 (f. 72').

Č e t r t i d e l (ff. 73—79). Roke: IV/1 (ff. 73—78'); I/2 (ff. 78'—79, tudi v prvem in petem delu); IV/2 (f. 79).

P e t i d e l (ff. 80—148). Roke: V/1 (ff. 80—84); V/2 (ff. 84'—86'); V/3 (ff. 87—147); V/4 (ff. 147'—148); I/2 (f. 126', tudi v prvem in četrtem delu); V/5 (f. 146).

Š e s t i d e l (ff. 149—169). Roke: VI/1 (ff. 149—159); VI/2 (ff. 151—153 in ff. 158'—161'); VI/3 (ff. 153'—157); VI/4 (ff. 157—157'); VI/5 (ff. 161'—169).

To so roke pisav v kodeksu, katerim gre pripisovati gotovo sočasnost v postanku. Poleg tega pa imamo raztresenih v rokopisu celo vrsto notic nastalih pozneje. Provenienčno notico iz 12. stoletja na f. 2 »iste liber est sancte Marie et sancti Corbiniani Frisinge« smo že omenili. Pisne poizkuse iz 12. stol. imamo na f. 49' (»probatio«, »penna nichil valuit dicit qui scribere nescit«, »penna nichil valuit dicit qui scribere«, f. 50 (» . t. dei gratia...«), f. 147' (»var hin brivelin«, f. 148 (»vampuocel«, f. 148' (n. pr. »noster«, »quies«, »pater«, »swester gib mir daz zelone«, posamezne črke, ornamentalne risbe), f. 162' (»vns ist div zet«, f. 163' (»swester gib mir daz zelone vnde sage miner niescelen«, nato dvakrat a drugič zabrisano »swester gib mir daz zelone«).

Še 11. stoletju bi pripisoval zabrisani besedi »Iam [= pri mam] solui« v desnem vogalu folija 57 in na glavo postavljene

besede »cauete« oziroma »videte« in »quia« na f. 1' oziroma f. 8'.

Po najdbi slovenskih tekstov v začetku 19. stoletja je vzbudil kodeks novo pozornost. Takrat so njegovi preiskovalci vpisali vanj s svinčnikom vrsto notic. Enega so zanimale notice o posestvu Godego in opozoril je pri tozadevnem mestu na f. 1' s »v. / circa / finem / fol. 152 verso« na drugo mesto, ki govori o tem posestvu, na f. 146 ga je interesirala zamenjava med škofom Abrahamom in Adalberonom ter pristavil pri onemu imenu »Abr. 951—« pri temu pa »v Ebersberg?«, na f. 153 citira iz Meichelbeckove *Historia Frisingensis* »992 Meich. p. 147 = id. p. 177 de a. 972«, a tudi pisni poizkusi na ff. 147', 148', 162' in 163' ga zanimajo; na koncu je pa preštel liste kodeksa zaznamujoč zgoraj v desnem vogalu folija 169: »169 Bll./f.«.

Druga oseba se je zopet zanimala za avtorje raznih latinskih tekstov, citirala Cezarija iz Arlesa ter druge freisinške kodekse na ff. 87', 127', 135 in 138'. Tretji je opozarjal na zvezo med tekстом koncilskih aktov na f. 49' in f. 65. Četrty je pri spisih na ff. 42, 127 in 135 citiral odgovarjajoči tisk v Mignejevi latinski patrologiji.

Študij kodeksa z ozirom na njegovo vsebino in zunanje znake nam je podal dokaz, da ta obstoja iz šesterih delov, kateri so v njem v eno celoto vezani. Tak nastoj kodeksa ni v srednjem veku nič nenavadnega. Zanj govori sorodna vsebina posameznih zvezkov, ki je na splošno liturgično-homiliaričnega značaja. Praktična uporaba je silila, da so uvezali razne zvezke s sorodno vsebino v en sam obširen zvezek.

V svrhu razlage organskega nastoja posameznih tekstov hočem razlikovati takozvane glavne roke, ki so vpisale v posamezne zvezke po vsej verjetnosti tekste že pred vezavo v en kodeks. Te bi bile v prvem delu roki I/3 in I/4, ki ste napisali na ff. 2—23 tekste homiliaričnega značaja. V drugem delu je glavna roka II/1, ki je na ff. 27—39' napisala istotako govorniške tekste. V tretjem delu štejemo za glavne roke III/1, III/2 in III/3, ki so izpolnile folije 50—64 in folije 65'—71. V četrtem delu je glavna roka IV/1, ki je napisala na ff. 73—78' liturgičen tekst. V petem delu so glavne roke V/1, V/2 in V/3 s tekstem na ff. 80—147. V šestem delu končno štejemo med glavne roke VI/1, VI/2, VI/3, VI/4 in VI/5.

Vse ostale roke so napisale nekake dodatne tekste k glavnemu tekstu. Te postranske roke se vrste za glavnim tekstem v različnih delih v istem redu. Za glavnim tekstem drugega in tretjega dela pride dvakrat takoj roka II/2, obakrat s teksti retoričnega značaja. V prvem, drugem in tretjem delu sledi takoj za glavnimi rokami postranska roka I/5. V drugem

in tretjem delu je vpisala roka II/3 na prostor, ki ga je v drugače že popisanim kodeksu še našla, izpiske iz koncilskih določil. Kratke beležke o freisinških posestvih in podložnikih je vpisala roka I/2 v prvi, četrti in peti del našega kodeksa. Tako vidimo, kako so, ko so bili že vsi deli skupaj uvezani v en kodeks, iskale iste roke v različnih partijah prostor za svoje vpiske.

Poleg teh rok, ki so vpisale svoje tekste na različnih mestih kodeksa imamo pa tudi take, ki se nam v celem kodeksu le enkrat pojavijo, vsakokrat le s kratkimi teksti tam, kjer se jim je nudil ravno prostor, najraje pa ob koncu posameznih zvezkov, kjer je pač najpreje ostalo še nekaj praznega prostora. Tu je roka I/1 z beležko o posestvu Godego, ki je našla mesto na ovojnem listu. Roka I/6 je izbrala prostor na zadnji strani prvega zvezka s tekstom »si cuius vxor constupra fverit«. V drugem delu je na njegovih zadnjih praznih straneh napisala roka II/4 kratko velikonočno pridigo. Zopet zadnjo stran tretjega dela je uporabila roka III/4, da je s kratkimi formulami pojasnila takoj sledeči liturgičen tekst v neposredno sledečem in takrat gotovo že uvezanem četrtem delu. Tudi zadnji nepopisani folij četrtega dela je dobil svojega pisca, ki je nanj napisal na sprednjo stran (f. 79) svoj kuriozen »sacramentum Hebreorum«. Verso tega folija (79^v) je sploh ostal nepopisan. Preiskava je dognala, da v petem delu folija 147 in 148 sploh ne spadata v sestav ostalih pol ter sta prosto uvezana, pač zato, ker je pisec predidóčega teksta rabil prostor za konec svojih izpiskov iz koncilskih zaključkov; ker je pa tu ostalo še dovolj praznega prostora, vpisala je semkaj roka V/4 ranshofensko »constitutio« bavarskega vojvode Henrika II., ki po svoji vsebini ne stoji v nobeni zvezi ne s predidóčim in ne s sledečim tekstom. Istotako v petem delu je uporabila roka V/5 prazen prostor za vpis štirivrstnega seznama prič pri zamenjavi škofa Abrahama in nekega Adalberona. Tudi zadnja stran petega dela našega kodeksa je ostala prvotno nepopisana.

To vse smo navedli tako natančno, da lažje pokažemo, kako so prišli slovenski odlomki med obdajajoči jih latinski tekst. Oziraje se na celotni rokopis in njegovo vsebino lahko rečemo, da zveza med latinskimi in slovenskimi teksti ni organična, temveč obstoja le v toliko, da so vpisani v kodeks, čigar zunanji sestav tvori šestero po njihovi liturgično - homiliarični vsebini skupaj spadajočih zvezkov, poleg drugih podobnih in sorodnih tudi trije slovenski teksti, kojih vsebina je istotako liturgično-homiliaričnega značaja.

2.

Do sedaj se nismo dotaknili vprašanja o dobi postanka latinskih in slovenskih tekstov našega kodeksa. Za razrešitev tega vprašanja ste odprti dve poti. Doženemo to lahko potom paleografskega študija posameznih pisav ali pa opiraje se na historične podatke, ki nam jih nudi vsebina kodeksa samega v zvezi z drugimi sočasnimi historičnimi viri.

Ubrati hočem najpreje prvo pot in potom paleografske analize dognati dobo kodeksovega postanka. Preiskujoč pisave našega rokopisa, v prvi vrsti seveda njegovih slovenskih tekstov, skušali so že različni raziskovalci dognati njegovo starost.

Georg Heinrich Pertz je stavil leta 1824. prvi slovenski odlomek v 11. stoletje, drugi in tretji odlomek pa v 10. ako ne celo v 9. stoletje. Le predpostavljajoč slučaj, da je pisec posnel starejše tekste, je mogoče tudi ta spomenik staviti v začetek 11. stoletja.¹ Ulr. Fr. Kopp se je pridružil Pertzovemu mnenju, vendar pravi, da je na prvi pogled stavil rokopis v 12. stoletje.² Jakob Grimm stavi slovenske tekste v 9. ali mogoče že v 10. stoletje. 11. stoletje se mu zdi izključeno.³ J. B. Bernhart stavi celoten kodeks v 10. stoletje; pridružuje se mu Kopitar.⁴ Tudi A. Schmeller datira večino kodeksovih tekstov z 10. stoletjem, pravi pa, da so gotovi deli lahko nastali v razdobju tja do srede 12. stoletja.⁵ V tiskanem katalogu rokopisov monakovske biblioteke je stavljen naš rokopis v 10.—12. stoletje.⁶ Laubmann in S. Riezler datirata leta 1895. slovenske in nekatere latinske tekste našega kodeksa s koncem 10. in početkom 11. stoletja.⁷ E. Mühlbacher sodi leta 1895., da je napisan prvi slovenski spomenik koncem 10. ali početkom 11. stoletja, lista freišinških podložnikov na ff. 78^v—79 še v 11. stoletju, drugi in tretji slovenski spomenik v drugi polovici 11. stoletja in koncem tega stoletja za njima sledeči latinski »sermo«.⁸

Opozarjam, da so od imenovanih paleografov in filologov imeli rokopis v originalu pred seboj edino le Bernhart, Schmeller, Laubmann in Riezler. Ostali so izražali svojo sodbo le na podlagi faksimilov.

¹ П. Кеппенъ, Собрание словенскихъ памятниковъ находящихся внѣ Россіи, Санктпетербургъ 1827, 11—12.

² Кеппенъ, 12.

³ Кеппенъ, 12—13.

⁴ Kopitar, Glagolita Clozianus, XXXIV. Vindobonae 1836.

⁵ Münchener Gelehrte Anzeigen, 1837, 107.

⁶ Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae regiae Monacensis, 1873, 1, 3, 110.

⁷ Sodbi Laubmanna in S. Riezlerja iz leta 1895. pri V. Vondráku, Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví, v Praze 1896, 47.

⁸ Mühlbacherjeva izjava iz leta 1895. pri Vondráku, str. 47—48.

V sledečih odstavkih hočem od paleografske strani preiskati pisave našega kodeksa, katerega sem par tednov študiral v monakovski državni biblioteki (julija 1922). Upoštevati hočem pri tem vse pisave, vendar podati v prvi vrsti analizo onih rok, ki so napisale slovenske tekste.

Pisave našega kodeksa predstavljajo različno individualizirane vrste one minuskule, katera se je razvila na temelju karolinške minuskule, to je one vrste pisma, ki se je izoblikovalo za časa Karla Velikega v pisnih šolah zapadne Evrope in razširilo kmalu povsod, kjer so pisali z latinskimi pismenkami. Stoletja, ki slede dobi karolinške pisne reforme kažejo glede pisave le počasen razvoj, izhajajoč od karolinške minuskule. Izpremembe v pisavi so v 10. in 11. stoletju le majhne in malo očitne. Novi elementi prodirajo le polagoma. Ta navidezen zastoj v razvoju ima za posledico, da je v tej dobi možnost določiti od paleografske strani na precizen način spomenike z ozirom na kraj in čas postanka precej otežkočena. Gotova pravila in razločke za posamezne dobe tega pokarolinškega pisnega razvoja je kaj težko podati. Ravno v tej dobi, to je v 10. ali 11. stoletju, je pa naš kodeks nastal. Zato je natančnost pri določevanju njegovih paleografskih posebnosti posebno potrebna. Ozirati se je treba na deželo in če mogoče šolo, iz katere je naš kodeks izšel. Napačno bi bilo primerjati pisave našega, po vsem sodeč v območju freisinške cerkve, to je na Bavarskem, nastalega kodeksa mogoče s sodasnimi v Franciji nastalimi kodeksi. Pisave so bile ob istem času v eni deželi v vse drugačnem razvoju nego v drugi. Zato sem pri paleografski analizi našega kodeksa uporabljal kot primerjalen v prvi vrsti bavarski in bližnji salzburški material. Imel sem v rokah vrsto kodeksov monakovske državne biblioteke, ki so freisinške provenience in datirajo iz 10. in 11. stoletja. Po Chroustovih Monumenta Palaeographica sem študiral pisave pisnih šol v Regensburgu, Würzburgu, Tegernseeju in Salzburgu.

Prvi slovenski odlomek je vpisan na ff. 78—78' našega kodeksa in kaže isto pisavo kakor predidoci latinski liturgičen tekst na ff. 73—77'. Paleografska analiza te pisave je dognala sledeče rezultate.

Črke *a* kaže zaprto uncialno obliko (*a*), katera je v teku 10. stoletja povsem izpodrinila odprto grški črki *ω* podobno obliko. Proti koncu tega stoletja so rabili odprto obliko le nadpisano v okrajšanih besedah, v našem tekstu jo najdemo v besedi *sup^o* = *supra* (f. 73', vrsti 12 in 13).¹

Črke *b*, *d*, *h* in *l* imajo debela stoječa debla; *d* in *l* se končujeta spodaj v kratkih zaključnih črticah, kar je znak pisav

¹ Chroust, VII, 9.

prve polovice 11. stoletja.¹ Take v ostrem kotu zavite črtice imajo ob svojem začetku in koncu tudi črke *i*, *m*, *n* in *u*, kar je znak latinske pisave iz konca 10. in početka 11. stoletja.²

Visoka oblika črke *z* (*Z*), ki jo najdemo tako pogostokrat v slovenskih besedah našega rokopisa je posebnost bavarskih pisnih šol iz konca 10. in začetka 11. stoletja.³ V nekem salzburškem rokopisu, napisanem med leti 991. in 1023., naletimo na tak *z* pogostokrat sredi besede, torej ravnotako kakor v slovenskih tekstih.⁴

Lahko lomljenje črk, ki ga opažamo v bavarskih rokopisih mestoma že sredi 11. stoletja, v naših tekstih še nisem mogel zaslediti.⁵

Proces delitve besed se je v latinskih tekstih vršil polagoma tekom 10. in prve polovice 11. stoletja, le enozložne besede so n. pr. na Bavarskem že sredi tega stoletja družili s sledečimi (n. pr. ab omnibus, cum omnibus, indie).⁶ Naš slovenski tekst je v tem oziru sledil popolnoma latinskemu vzorcu. Tako najdemo v prvem slovenskem spomeniku skupaj pisano: ponaz, zenebeze.

Okrogli *s* in špičasti *v* sta v našem tekstu še pogosta (f. 73, vrsta 17—24; f. 73', v. 7, 23; f. 75, v. 3; f. 75', v. 18; f. 76, v. 11; f. 78', v. 14), prvi posebno v besedi *deus* na koncu. Ti dve črki sta karakteristični za 11. stoletje (Chroust VIII, 3 a), toda nanje naletimo že tudi v drugi polovici 10. stoletja. Špičasti *v* imamo n. pr. v nekem salzburškem kodeksu nastalem med 991. in 1023. tudi v sredi besede (Chroust VIII, 1). Isti pojav zasledimo v našem latinskem tekstu v besedi *flagellatur* (f. 78', v. 14, pripisek k slovenskemu tekstu), a v slovenskem tekstu prav pogostokrat (n. pr. miloztiuvi, izpovuede).

Ligatura *n* (*ni*) je v bavarskih rokopisih iz 2. polovice 11. stoletja že nekaj nenavadnega (Chroust III, 2, 8, 9), mi jo še najdemo v besedi *nominis* (f. 77, v. 19).

Od drugih ligatur je omeniti *st* (*ſt*, f. 73, 75), *at* (*æt*, f. 73, v. 13) in *ct* (*cſt*, f. 74, v. 7; f. 74', v. 1; f. 75; f. 75'; f. 76; f. 76'). Posebno *ct* kaže prej na desetletja pred in po letu 1000 nego mogoče na dobo za kakih 50 do 70 let poznejšo (Chroust IV, 1 b; III, 2).

Črko *n* v obliki *N* rabi naš pisec le na koncu besede *amen* (f. 74). Raba te črke v sredi besede bi pomenjala že v drugi polovici 10. stoletja arhaizem (Chroust III, 2).

¹ Chroust, III, 5; III, 6.

² Prim. pisavo nekoga regensburškega kodeksa iz let 1024.—1027. v monaškovski državni biblioteki (Chroust, III, 5).

³ Chroust, III, 2, 4, 6; IV, 1; VII, 9.

⁴ Chroust, VIII, 1.

⁵ Chroust, III, 7.

⁶ Chroust, III, 7; II, 6.

Raba črke *e* z repom: *e* (*e caudata*) in *ae* je proti koncu 10. stoletja in začetkom 11. stoletja v bavarskih rokopisih v istem tekstu in v istih besedah eno poleg drugega nekaj prav navadnega (Chroust I, 6; III, 4). Isti pojav lahko zasledujemo tudi v našem tekstu pogostokrat (*ecclesia* in *aeclesia, animae* in *anime, gratiae* in *gratię* itd.)

Od kratice najdemo v latinskem tekstu:

ꝛ za zlog *rum* na koncu besed (*membraꝛum*, f. 74, v. 4; *peccatoꝛum*, f. 74, v. 7; f. 76, v. 7; f. 76, v. 19; *suoroꝛum*, f. 76, v. 7).

e (est, f. 74; f. 75, v. 1).

t (vel, f. 76, v. 20).

Znamenje za zlog *ur* *ur* (ff. 74', 76, 76', 77).

Črtica nad besedo za označbo izpadka različnih delov besede (*pāt* = *pater*, *ōma* = *omnia*).

; znamenje za zlog *us* na koncu besed (n. pr. *fratrib;*).

, pri krajšanju zloga *que* v besedah *atque, neque, queque, sicque, eiusque*,

P *p* in *p̄* za krajšanje zlogov *per, pro* in *pre*.

ʒ znamenje za končni *us* v *huius, eius* (f. 74, v. 16; f. 76', 18).

Vse te kratice ne nudijo nič posebnega in jih najdemo nešteto krat v sodobnih latinskih rokopisih.

Od slovenskih imamo krajšano edino le besedo *uzē* kot zadnjo v 6. vrsti na f. 78. Toda tudi tukaj je pisec, ki drugače ni uporabljal kratice v slovenskem tekstu, krajšal le zato, ker mu je na koncu vrste zmanjkalo prostora. Na isti način so v predidajočem latinskem tekstu krajšane besede *cā, que* (f. 73, v. 19), *quā* (f. 73', v. 4). Staro pravilo je, da je s tako črtico nad zadnjo črko besede v redu označen izpadek črke *m* ali pa *n*.

Od ločil naletimo v latinskem kot slovenskem tekstu edinole na piko.

Nad besedami prvega slovenskega odlomka je 70krat postavljen *a k c e n t* v obliki kratke poševne črtice. Po mojem mnenju je pisec tu ravnal tako, kakor so to delali skrbni pisci lat. tekstov tiste dobe, kateri so stavili akcentsko znamenje na razne zloge besed, posebno v tekstih, kateri so bili namenjeni za javno čitanje.¹ Ravno naš tekst pa predstavlja splošno izpoved napisano za glasno in javno branje pred ljudstvom. Pisci lat. tekstov so stavili radi razločevanja taka naglasna znamenja posebno na predloge in veznike, katere so v 10. stol. navadno še pisali skupaj s sledečo besedo (prim. v lat. tekstu napisane od roke prvega slov. odlomka dvakrat *āte*, f. 75, v. 13; f. 76' v. 21; v slov. tekstu pa: *i zuetemu, i zuetei* f. 78, v. 3; *ivueriūū*, f. 78, v. 8; *īuezem*, f. 78, v. 5, 6, akcent spada tu nad *ī*, čeprav je pisan skoraj nad *u*, stavili so ga vedno nekoliko na desno od naglašene zloga; *i inoga*, f. 78, v. 19; *iprotiūme*,

¹ W. Wattenbach, Anleitung zur lat. Palaeographie, izd. 1886, 96.

f. 78, v. 19; *i odíneh*, f. 78, v. 22; *i zuetei*, *i územ*, f. 78, v. 24; *i mó*, dvakrat, f. 78', v. 5. 6; *i me*, f. 78' v. 6; *imoi*, f. 78' v. 7; *i vúecni*, f. 78' v. 10; *ú uuek*, f. 78', v. 11). Tudi tuje zveneča krajevna in osebna imena z v lat. jeziku neobičajnimi skupinami glasov imajo pogosto akcente (v našem slov. tekstu je posebno pogostokrat akcent tam kjer stoji v poleg *u* ali kakega drugega samoglasnika ali soglasnika, skoraj polovica akcentov stoji nad *u* ali *v*, n. pr.: *míloztíuóí*, f. 78, v. 2; *úuurá-ken*, f. 78, v. 13; *vúolu*, *vúede*, f. 78, v. 14; *vúecera*, f. 78, v. 18; *vúez*, f. 78, v. 20; *vúenlíh*, f. 78, 23; *vúecíne*, f. 78', v. 10).

Da bi pa pomenjalo znamenje v našem odlomku mestoma piko nad črko *i*, kakor trdi to Vondrák (Fris. památky, 35—36) je izključeno, kajti prva znamenja v obliki črtic nad *i*-jem se pojavijo še-le v 12. stoletju. (Steffens, Lateinische Paläographie, 1903, XIX).

Zanimivejša v paleografskem oziru je roka, ki je napisala na ff. 158'—161' drugi in tretji slovenski odlomek in pred njima na ff. 151—153 latinski tekst. Na prvi pogled bi jo človek prisdil v starejšo dobo, izkazuje namreč starejši duktus in manjšo okretnost v pisanju nego roka prvega slovenskega odlomka. Natančnejša paleografska analiza nas bode poučila o dobi postanka teh tekstov.

Odprto obliko črke *a* (ω), ki so jo rabili v drugi polovici 10. in v prvi polovici 11. stoletja le še v okrajšanih besedah, najdemo v našem tekstu enkrat v besedi *supnominata* (f. 153, v 10).

Zgornji deli črk *b*, *d*, *h* in *l* imajo v latinskem in slovenskem tekstu obliko debelega kola; o kakih črticah, ki bi zaključevale te črke na zgoraj, kakor se pojavljajo v latinski pisavi še-le tekom 11. stoletja, ni v naših tekstih še nobenega sledu. Pri *d*, *i*, *l*, *m*, *n* in *u* najdemo take ostro zavite sklepne črtice na spodnjem robu črke. Take sklepne črtice pri teh črkah so značilne za pisavo latinskih tekstov okoli leta 1000 (Chroust III, 6 a, 7).

V bavarskih rokopisih iz prvih desetletij 11. stoletja je uncialni δ še pogost (Chroust III, 5) in, glej, najdemo ga istotako večkrat v drugem in tretjem slovenskem odlomku (f. 159, v. 8, 10; f. 159', v. 1, 2, 3, 13; f. 160, v. 3; f. 160', v. 14; f. 161, v. 1, 6, 8, 13).

Kakor v prvem je tudi v drugem in tretjem slovenskem spomeniku oblika črke *z* jako značilna in ravno taka, kakor v bavarskih rokopisih iz desetletij pred in po letu 1000 (Chroust, III, 6 a, 2, 4, 9; IV, 1 b; VIII, 1). Napisana je ta črka v dveh variantah (*Z* in \mathcal{Z}).

O lomljenju črk, ki se pojavlja še-le v drugi polovici 11. stoletja, tudi v teh naših tekstih ni še nobenega sledu.

Okrogli s naletimo le v tretjem slovenskem odlomku, a še tu le v začetku besed *scē* (f. 160', v. 14; f. 161, v. 9) in *scō* (f. 161, v. 9). Ta način uporabe okroglega s je v bavarskih rokopisih iz zadnjih desetletij 10. stoletja kaj običajen (prim. Chroust III, 2).

Od ligatur je v rabi prevrženi *et* (&) kot veznik in tudi v sredi besede (*&as* = *etas*, f. 151, v. 15; *iac&* = *iacet*, f. 152', v. 2; *pertind&* = *pertinet*, f. 152', v. 17; f. 153, v. 17), dalje *ct* (f. 151, v. 16; f. 151, v. 17; f. 151', v. 1; f. 151', v. 3; f. 152, v. 9; f. 152, v. 10) in *st* (f. 151). Po analogiji teh ligatur v latinskih besedah uporabljal je pisec iste tudi v slovenskih tekstih (*st*: f. 158', v. 1, 3, 8, 12; f. 159, v. 3, 7, 12, 13, 16; f. 159', v. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13; f. 160, v. 6, 9; f. 160', v. 5; f. 161, v. 16; — *ct*: f. 159', v. 15). & za *et* je rabil pisec tretjega slovenskega odlomka na prav isti način kakor preje v latinskih besedah sedaj v slovenskih: *zu&ih* (zuetih, f. 160', v. 1) in *zuu&* (f. 161, v. 1).

Ligaturo *ꝛ*, v drugi polovici 11. stoletja n. pr. že redko (Chroust III, 9), je rabil pisec tretjega odlomka dvakrat ob koncu vrste zato ker mu je šlo tesno za prostor in je hotel spraviti besedo še v dotično začrtano vrsto (pomisle^ꝛa, f. 160', v. 12; vlichogede^ꝛ, f. 161, v. 1). Drugače to ligaturo že pisci 9. in 10. stoletja niso radi rabili.

Poleg teh ligatur, navadnih v pisavi latinskih tekstov, ustvaril si je pisec slovenskih odlomkov še nove, neobičajne v latinski grafiki a posebej prilagodene značilnim parom črk v slovenskem jeziku. Te so: *tz* (f. 158', v. 12; f. 159, v. 10), *rz* (f. 158', v. 1, 9; f. 159, v. 16; f. 160, v. 8), *sz* (f. 158', v. 5; f. 159, v. 12), *ez* (f. 158', v. 6, 8, 11, 14, 15; f. 159, v. 2, 5, 6, 15; f. 159', v. 5, 9, 12, 16, 17; f. 161, v. 1, 2, 17). Ligaturo *ez* sem našel enkrat tudi v nekem salzburškem kodeksu, nastalem med l. 1025. in l. 1041. (Chroust VIII, 3 a).

Ločila manjkajo v drugem slovenskem tekstu popolnoma, v tretjem pa najdemo edino-le piko. Na naglas v obliki strešice naletimo po enkrat v drugem (Tige, f. 159, v. 7) in v tretjem odlomku (bdê, f. 160', v. 15), na naglas v obliki črtice pa petkrat v drugem odlomku (*neprigem/lióki*, f. 158', v. ³/₄; *nuúvue/ki*, f. 158' v. ⁶/₇, ker se ima čitati *ú zase: úgotouleno*, f. 159, v. 13; *nicacofé*, f. 159', v. 2; *ím*, f. 160, v. 10).

Že pri prvem slovenskem odlomku sem omenil, da sta uporabljena v latinskih spomenikih 10. in 11. stoletja *ae* poleg (e caudata) eno poleg drugega. Isto lahko trdimo za naš latinski kakor tudi slovenski tekst na tem mestu kodeksa. V latinskem tekstu najdemo *haec* (f. 152, v. 1) poleg *hec* (f. 152, v. 3), *Brentae* (f. 152', v. 7) poleg *Brentē* (f. 152', v. 13), *edificatio-nem* (f. 151, v. 13) poleg *aeternē* (f. 152', v. 6) itd. Prav tako je uporabljal pisec v svojem slovenskem tekstu, in sicer v dru-

gem odlomku *ecce* (f. 158', v. 1; f. 159, v. 8), *vueki* (f. 158', v. 6/7), *bosige* (f. 158', v. 10), a poleg tega tudi *priuuae* (f. 158', v. 13); v tretjem odlomku pa poleg *mariae* (f. 160, v. 13) tudi *znicistve* (f. 160', v. 13).

Delitev v besed je v drugem slovenskem odlomku nenotna in brez sistema; tretji odlomek pa piše kakor prvi predloge in veznike skupaj s sledečo besedo (n. pr. otboga, vtatbinach, odtogo, predtuima). V tem oziru ravna pisec ravnotako kakor so to delali v sočasnih latinskih tekstih.

Ogledati si moramo še kratice. Latinski tekst ne nudi v tem oziru nič takega, kar bi ne bili že neštetokrat našli v drugih sodobnih latinskih tekstih. Tu imamo črtico nad besedo, ki označuje na splošno izpad različnih črk (n. pr. *hō* = *homo*, *gla* = *gloria*, *d̄r* = *dicitur* itd.) v redu pa izpadek črk *m* ali *n*, oziroma zlogov, v katerih se nahaja ena ali druga od teh dveh črk (*tēpore*, f. 152', v. 3). S tako črtico imamo okrajšano tudi *ē* = *est* in *s̄* = *sunt* ter stara nomina sacra kot *s̄ps* (*spiritus*), *s̄cs* (*sanctus*), *d̄s* (*deus*) itd. Zlogi, v katerih se nahaja črka *p* so okrajšani na navadni način *p* (*pro*), *p̄* (*pre*) in *p̄* (*per*). Končni *—ur* je označen z znakom *r*, končni *—us* pa z znakom *ʹ*, (*requiratur* f. 152, v. 1; *inuenitur* f. 152, v. 12; *—omnibus* f. 151', v. 6; f. 152, v. 16; *carminibus* f. 151', v. 10; *cupientibus* f. 151', v. 7).

V slovenskem tekstu imamo okrajšane sledeče besede:

nikise (f. 159', v. 1). Ker znači črtica, kakor sem že omenil, redno izpadek črk *m* in *n*, čitati je tu *nikimse*, kar je tudi s filološkega stališča edino-le mogoče¹, ne pa *nikierse*, kakor čita Vondrák (str. 44).

sc̄e (f. 160', v. 10, 12, 13, 14; f. 161, v. 9) in *sc̄o* (f. 161, v. 9) je razrešiti popolnoma po latinsko: *sancte* oziroma *sancto*. Je to ena najstarejših krajšanih latinskih besed, v rabi že izza 5. stoletja.

Zelo drzna je kratica *b* za *bosih* (f. 160', v. 2, 17), uporabljena pa zato, ker je čitatelj tu itak lahko vedel, da mora čitati *bosih*, ker se ta beseda v dotičnem delu teksta večkrat ponavlja.

P v *ptiuuo* (f. 161, v. 4) je razrešiti kot *pro* popolnoma po sistemu latinskih abrevijatur.

Zanimivo je okrajšana beseda *xpen* za krščan (f. 161, v. 6). Tu je pisec uporabil prastaro grško abrevijaturo za *χριστος* = *XPS*, katero so že zgodaj v tej obliki prevzeli latinski teksti, označujoč z njo tudi latinskega *Christus*. Posamezne sklone te besede so latinski teksti že v 7. in 8. stoletju označevali kot *ꝑp̄o*, *ꝑꝑ̄i* in po tej analogiji je pisec slovenskih tekstov napisal *xpen*, kar bi se pravilno čitalo *christen*.

¹ Fr. Ramovš, Drobnoti iz slovenske gramatike, Slavia, 1, 1922, 34—36.

Ako premotrimo duktus, oblike posameznih črk, ligature in kratice pisav latinskih in slovenskih tekstov našega kodeksa v celoti, pridemo do zaključka, da je mogel ta nastati na vsak način v 10. ali 11. stoletju. Natančnejša paleografska analiza tekstov nam pa dopušča strniti časovno obdobje nastanka kodeksa še v ožje meje in to navzlic težkočam, ki jih, kakor sem že zgoraj omenil, nudi datiranje kodeksov v imenovanih dveh stoletjih. Primerjaje naše tekste v celoti in posameznostih s sočasnimi bavarskimi kodeksi sem prišel do zaključka, da je tudi naš kodeks moral nastati nekje v območju bavarskih pisnih šol in to v desetletjih neposredno pred in po letu 1000. Ako mi je dovoljeno strniti dobo postanka v okvir gotovih letnic hotel bi kot take navesti nekako 975 in 1025.

Paleografski rezultat naših študij se torej glasi: glavne latinske in slovenske tekste nekdaž freisinškega, a danes monakovskega kodeksa 6426 so napisale v območju bavarskih pisnih šol različne roke v četrtertletju neposredno pred in po letu 1000. Glede slovenskih tekstov pa moram še posebej omeniti, da se v paleografskem oziru glede dukturne, oblike črk, ligatur, kratic in drugih znakov ravna po minuskuli, kakor je bila v omenjeni dobi v prvi vrsti v rabi za tekste napisane v latinskem jeziku.

3.

Drugo važno oporo za datiranje monakovskega kodeksa 6426 kot celote in v njem nahajajočih se slovenskih tekstov posebej nam nudijo notice historične vsebine, katere so v njem na raznih mestih vpisane. Teh notic je vseh skupaj osem. Obširno se je z njimi pečal že Nahtigal (stran 28 sl.). Radi važnosti, ki jo imajo za datiranje kodeksovih tekstov smatram na mestu osvetliti jih še enkrat od historične strani ter pri tem ponoviti marsikatero važne izsledke, do katerih je prišel že Nahtigal, nekatera njegova izvajanja pa podvreči reviziji.

1. notica o freisinških posestvih v in okoli kraja Godego na Trevisanskem (f. 1'); 2. notica o dajatvah freisinških podložnikov v Regensburgu in Ergoldingu na Bavarskem (f. 1'); 3. imenik 51 oseb »qui censum dederunt« in 74 drugih brez vsakega nadaljnega pripisaka (ff. 78'—79'); 4. seznam podložnikov v Aniški dolini na Štajerskem »sub potestate Liutulfi« (f. 126'); 5. seznam prič pri neki zamenjavi med freisinškim škofom Abrahamom in nekim Adalperonom (f. 146); 7. takozvana ranshofenska »constitutio« bavarskega vojvode Henrika II. (ff. 147'—148); 8. dve notici o že imenovanem kraju Godego (f. 152' kol. 2 — f. 153 kol. 1).

Vzemimo najprej v pretres beležke, ki govore o kraju Godego. Godego je vas v distriktu Castelfranco in v provinciji Treviso na Benečanskem. Ta kraj se v zvezi s freisinško cerkvijo omenja prvič v neki listini cesarja Otona I. Dne 28. maja 972. je daroval namreč ta vladar cerkvi sv. Kandida v Innichenu (v Pusterški dolini) posestva v trevisanski grofiji blizu reke Vallatus, dalje v kraju Chunio ob Brenti, katerega je neki Wicbertus dal židu Izaku in v kraju Piscatorus, potem v vicentinski grofiji dvor Godego s pravico mesnega trga v okviru naštetih meja in v okrožju treh milj ter ob obeh straneh reke Brente s pritiklinami, to pa tako, da naj ima od vsega tega dosmrtni užitek freisinški škof Abraham, v čigar roke se je daritev izvršila (*»in manus nobis satis cari episcopi Abraham appellati ob remedium animę nostrę tradidimus eo scilicet tenore, ut isdem iam dictus episcopus usque ad obitum sui absque contradictione omnium totum atque integrum teneat atque possideat, postea vero seruitio sancti Candidi redintegratum perpetim inibi permansurum ad Inticam redeat atque respiciat«*).¹

Ta listina je ponarejena. Časovni podatki v eshatokolu ne soglašajo med seboj, v njem omenjena kancler Liudolf in višji kancler Hatto sta mogla komaj istočasno opravljati svojo službo. Od hronoloških podatkov kažeta annus incarnationis in indikcija na leto 972, leto kraljevanja na 965, leto cesarjevanja na 969 in v nobenem teh let ne soglašata navedena dan in kraj. Navzlic tako potvorjenemu eshatokolu nimamo vsebini konteksta samega kaj ugovarjati, akoravno kaže tudi ta veliko površnosti, ki jih v drugih listinah Otona I. ni.² Kraj Godego sam je v poznejših stoletjih dokazan kot freisinška posest in skoraj dobesedno je ponovil kontekst listine Otona I. njegov vnuk kralj Oton III. dne 5. novembra 992. Mogoče je listina Otona III. služila za predlogo pri poznejši fabrikaciji listine Otona I. Na vsak način je pa takrat, ko je dne 5. novembra 992. kralj Oton III. v Dornburgu (pri Magdeburgu) izstavil freisinški škofiji drugo listino o imenovanih krajih na Trevisanskem in Vicentinskem prva še obstojala. Kralj namreč pravi, da je freisinški škof Abraham *»obtutibus nostris presentari fecit preceptum beate memorie domni aui nostri Ottonis uide licet imperatoris augvsti, in quo continebatur . . .«*. Sledi skoraj dobesedno posneta vsebina listine iz leta 972. Nato je pa omenjena prošnja škofa Abrahama, naj mu kralj vse imenovano potrdi, nakar je ta na prošnjo svoje stare matere cesarice

¹ Najboljši tisk v Monumenta Germaniae hist., Diplomata, 1, 612—613, št. 452; regest pri Böhmer-Ottenthal, Regesta imperii, II, 1, št. 541.

² Ficker, Beiträge zur Urkundenlehre, 2, 184; Mon. Germ., Dipl., 1, str. 612, opazka; Böhmer-Ottenthal, l. c.

Adelhajde in z ozirom na »frequens seruitium quod ipse (namreč škof Abraham) deuoto animo sepius nobis exhibuit« potrdil dvor Godego (curtem Gudago) z vsemi pritikinami cerkvi sv. Kandida v Innichenu z dosmrtnim užitkom škofa Abrahama.¹

Skoraj dobesedno isti kontekst kot v teh dveh listinah se nahaja v noticah na f. 1' in ff. 152'—153 našega kodeksa. Radi lažjega primerjanja hočem semkaj uvrstiti oba teksta z variantami vred.

Listina Otona I. (972 maj 28). Izdaja: Mon. Germ., Dipl. I, 612 do 613, št. 452. [cesar Oton I. daruje]

»quasdam res nostri¹ iuris sitas in comitatu Tarvisiano haut longe a fluvio Uallatus² et in loco qui dicitur Chunio, qui situs est prope litus Brente, qui fuit Ysaac Judeo traditus³ a Wicberto et in loco qui dicitur Piscatorus et Vicentino⁴ comitatu in circuitu Gudage ultra tria miliaria et in utraque ripa Brente⁵ ius macelli

et in eius finibus que inter istos designatos fines iacent, que appellantur⁶ Aunario, deinde terminante in aqua que dicitur Musone,⁹ deinde terminante in flumine Diso et deinde terminante in Litrano unde Silus resurgit, et de ipsa supranominata curte¹⁰ Gudago terminante in Aurillia et deinde terminante in Rescio inter istos designatos fines cum pratis pascuis viis et inuis exitibus et redditibus fontibus aquis aquarumque decursibus piscationibus molendinis siluis

Cod. monac. ff. 152'—153. (prvč izdal Zahn v Fontes rerum Austriacarum, II, 36, 7; nato Hundt v Abh. d. k. bay. Akad. d. Wiss, III. Cl., 14, 2. Abt., 77). (f. 152') »Gudago qui iacet in comitatu Taruisiano non longe a fluuio Uallât et in loco qui dicitur Chunio qui situs est prope litus Brente qui fuit Isahac Judeo traditus a Uvigberto et in loco qui dicitur Piscator et Uincentino comitatu in circuitu Gudagae ultra tria miliaria et in utraque Brente ius macelli.⁶

Breue recordacionis de curte nostra Godigo uel quicquid ad eam pertinet.⁷ (f. 153) et in eius finibus quas inter istas designatas fines que appellantur Aunario deinde firmante in aqua qui dicitur Musone deinde firmante in flumine Diso et deinde firmante in Litrano unde Silus resurgit et de ipsa curte supranominata firmante in Aurillia et deinde firmante in Rescio. Inter istas designatas fines pratis pascuis siluis

¹ Najboljši tisk v izdaji Monum. Germaniae historica, Dipl., 2, 520 do 521, št. 109.

² v listini iz l. 992: imperialis. — ³ prepis v monakovskem kod. 189 f. 20: Uallat. — ⁴ v listini iz l. 992: Isaac traditus ludeo. — ⁵ poznejši prepisi listine imajo: Uincentino. — ⁶ v listini iz l. 992: Bren^{te}. — ⁷ tekst od »Gudago qui iacet« do »ius macelli« stoji tudi na f. 1' kod. 6426 s sledečimi variantami: Gōdago, Vvīgberto, Godagae in Brente, namesto Gudago, Uvigberto, Gudage in Brente. — ⁸ tekst od »breue« do »pertinet« je napisan v spodnjem delu kol. 2 na f. 152' in tvori očividno naslov za celo notico na ff. 152'—153. — ⁹ v listini iz leta 992: apellantur. — ¹⁰ v listini iz leta 992: Musone. — ¹¹ nekateri prepisi listine iz l. 992 imajo curte supra-

et paludibus omnibusque rebus iuste legitimeque ad eandem curtem respicientibus quesitis et inquirentibus, ad servitium sancti Candidi ad Inticam in manus nobis¹¹ satis cari episcopi¹² Abraham appellati ob remedium anime nostre tradidimus...¹³

paludibus omnia et in omnibus quantvm mihi¹⁴ pertinet.«

Iz primerjanja tekstov je očitno, da je treba iskati predlogo za zapis v kodeksu v listinah bodisi Otona I. ali pa Otona III. Vprašanje, katera izmed teh dveh je služila za predlogo tekstu v kodeksu je težavno, ker nam kontekst prve izmed obeh ni ohranjen v originalu. Gotove sličnosti med tekstom listine iz leta 972. in tekstom v našem kodeksu bi govorile za to, da se opira naš zapis na tekst te listine. Obe imate besedni red »Ysaac (Isahac) Judeo traditus a Wicberto (Uvigberto)« v nasprotju s »Isaac traditus Judeo a Wicberto« listine iz leta 992. Tekst listine iz leta 972., kakor se nam je ohranil v prepisu v kodeksu 189 državnega arhiva v Monakovem (f. 20), ima »Uallat« in »curte supranominata« istotako kakor zapis v kodeksu, ne pa »Uallatus« in »supranominata curte« kakor listina iz leta 992. To bi bile sličnosti, ki govorijo za odvisnost kodeksovega teksta od teksta listine iz leta 972. Gotove razlike pa, ki obstojajo med tekstom kodeksovega zapisa in tekstom listine iz leta 972. si pa lahko razlagamo tako, da so se dotična mesta v originalni listini iz leta 972. glasila kakor stoji v kodeksovem zapisu (»non longe«, »Piscator«, »Uicentino«, »firmante« [petkrat], »istas designatas«) ne pa »haut longe«, »Piscatorus«, »Uicentino«, »terminante« in »istos designatos«, kakor se glase v obeh listinah. Za ta slučaj bi lahko trdili, da je imel pisec kodeksovih notic pred seboj originalno listino iz leta 972., katera je bila, kakor smo videli, leta 972. pri potrditvi prve listine še ohranjena. Sličnosti med obema listinama pa govorijo za Fickerjevo domnevo, da se je ponarejevalec listine iz leta 972. opiral na tekst listine iz leta 992.¹ Jasnost v to vprašanje bi nam prinesla najdba originalne listine iz leta 972.

Na vsak način pa stoji eno: zapis o posestvu Godego na ff. 152'—153 je mogel nastati še-le po 28. maju leta 972., datumu v poštev prihajajoče listine.² Ker je pa roka zapisa o posestvu Godego, kakor smo pri paleografski analizi videli, ista

nominata. — ¹¹ v listini iz l. 992: sibi. — ¹² v listini iz leta 992 za »episcopi« še »iam superius«. — ¹³ v listini iz l. 992: anime sue tradidit. — ¹⁴ ta »mihi« je napisan na razuri, zdi se, da je bilo preje tudi mihi napisano.

¹ Beitrage zur Urkundenlehre, 2, 184.

² Zapis na f. 1' smatram za poznejši krajši izpis iz zapisa na ff. 152' do 153. Kdaj je nastal o tem spodaj.

kot roka drugega in tretjega slovenskega teksta je s tem podan važen rezultat: drugi in tretji slovenski odlomek nista mogla nastati pred 28. majem 972. leta, pač pa, ker sta vpisana za tekstom o posestvu Godego, še-le po tem datumu.

Nemogoče ni, da je kodeksov zapis o posestvu Godego nastal ravno ob onem času, ko je leta 992. škof Abraham zaprosil za potrditev svojih posestev na Trevisanskem in Vicentinskem pri kralju Otonu III. Originalno listino je moral takrat vzeti iz svojega arhiva, da jo predloži kralju, a da si ohrani za vsak slučaj najvažnejši del njenega konteksta pustil ga je zapisati radi lažjega zapamtenja (breve recordationis!), v knjigo, katere vsebina ima, kakor je dokazal Nahtigal (stran 19—27) toliko skupnega s škofovskim poslovanjem. Mogoče je, da se je ravno ob priliki potrditve listine iz leta 972. leta 992. izgubil njen originalni izvod, ko ga je bilo treba predložiti kralju daleč od Freisinga v Dornburgu pri Magdeburgu.

Domnevo o približno sočasnem postanku zapisa v kodeksu in listine iz leta 992. potrjuje tudi dejstvo, kako se imenuje celoten freisinški posestni kompleks v Italiji. V listini iz leta 972. se naštevajo posamezni kraji, eni »in comitatu Taruisiano«, drugi v »Vicentino comitatu« in med temi tudi mimgrede »curtis« (dvor) Godego. Listina iz leta 992. sicer ponavlja najprej tekst iz leta 972., ima pa v potrdilnem pasusu skupno ime za freisinška posestva na Trevisanskem in Vicentinskem, namreč »curtis Gudago«. Isto zaznamovanje za vsa tamošnja freisinška posestva pa najdemo tudi v zapisu našega kodeksa »breue recordacionis de curte nostra Godigo uel quicquid ad eam pertinet«. Godego s svojim dvorom (curtis) je postal prejkone upravni in gospodarski centrum vseh takajšnjih freisinških posestev, katera so začeli od takrat naprej po glavnem kraju naprosto imenovati »curtis« Godego. To ravno tako, kakor je prišlo v navado imenovati obširen kompleks freisinških posestev na Gorenjskem po upravnem in gospodarskem središču (Škofji) Loki s »curtis Lonka«.¹

Nahtigal polaga v svojih študijah veliko važnost na konec kodeksovega zapisa o posestvu Godego, kateri navezuje na pertinenčno formulo listine in se glasi »omnia et in omnibus quantum mihi pertinet«, sklepajoč, da se nanaša ta »mihi« na freisinškega škofa Abrahama, kajti le njemu je bilo do smrti podeljeno posestvo Godego, katero naj bi po njegovi smrti pripadlo innichenski cerkvi. Ker se predstavlja ta »mihi« tako osebno, domneva Nahtigal, je nemara celo dotično notico napisal škof Abraham sam. Tega mnenja je bil že Kopitar (Glagolita Clozianus), prevzel ga je Merkel (Mon. Germ., Leges. 3, 254) in registrira ga tudi Hundt: »als Aufzeichnung von der Bi-

¹ Zahn v *Fontes rerum Austriacarum* II, 31, str. 89 (1074).

schofs eigener Hand gilt der Eintrag über Godego auf der Rückseite des f. 152 und Vorseite des f. 153.«¹

Meni se zdi neverjetno, da bi se visoki cerkveni dostojanstvenik kot je bil škof Abraham pečal osebno s takimi zapisi. Ako ni cela notica prepis iz kake danes neohranjene predloge, se ta »mihi« da razložiti tudi na ta način, da je ta tekst škof diktiral piscu v pero. Takih slučajev, da nastopa kaka oseba v kontekstu kot govoreča v prvi osebi imamo ravno iz časa škofa Abrahama več. Neki zamenjalni akt med nekim Aronom in škofom Abrahamom je kakor ponavadi zasnovan najprej v objektivni obliki. Po zamenjavi je pa eden izmed kontrahtentov, Aron, prosil naj vpišejo tudi njegove pravne zadeve, katere je imel z nekim Sigihardom in Uualdcozom in ko so mu to dovolili, diktiral je piscu »Sigihardus... tradidit iugera V. mihi adiacentia. Econtra ego Aaron tradidi eidem Sigihardo...«² V drugih slučajih zopet je vpeljan eden kontrahtent v subjektivni obliki kot »ego... tradidi« v tekst, ki je drugače zasnovan povsem objektivno.³ Tako si razlagam tudi zapis v našem kodeksu z njegovim »mihi« vred kot nastalega potom diktata. Omeniti vredno je pa tudi, da je roka, ki je zapisala ta zapis ista kot roka drugega slovenskega odlomka, ki je po splošnem mnenju jezikoslovcev istotako nastal potom diktata.

Vendar ni potreba, da bi se ta »mihi« nanašal ravno na škofa Abrahama, kakor to misli Nahtigal. Posestvo Godego po smrti škofa Abrahama († 26. maja 994) ni pripadlo Innichenski cerkvi temveč ostalo še nadalje pod oblastjo freisinškega škofa. Ker je pa bilo preoddaljeno zamenjal ga je drugi naslednik škofa Abrahama škof Egilbert s trentinskim škofom Udalrihom I. proti pogoju, da dobi zato od tega drugo posestvo, ki mu bo bolj pri rokah. Ker sta nastopila tako freisinški kot trentinski škof vlado leta 1006., trentinski Udalrih I. je pa umrl okoli 24. avgusta leta 1022.,⁴ pade ta zamenjava med leta 1006. in 1022. Radi pri izvršitvi zamenjave nastalih težkoč je pa razveljavil freisinški škof Egilbert čez nekaj let — že po smrti trentinskega škofa Udalriha I. — v soglasju z njegovim naslednikom škofom Udalrihom II. (vladal: 1022—1055) sklenjeno zamenjavo.⁵ Prejkone se je to zgodlo kmalu po nastopu vlade škofa Udalriha II., to je kmalu po letu 1022.

Godego je ostal torej last freisinškega škofa. Tamošnja posestva se omenjajo še pod škofom Egilbertom kot freisinška

¹ Friedrich Hector Graf Hundt, Bayrische Urkunden aus dem XI und XII Jahrhundert, Abhandlungen der k. bayer. Akademie der Wiss. III. Cl. XIV. Bd. II. Abth., München 1878. posebni odtis, str. 49, op. 5.

² Bitterauf, 2, LII—LIII in št. 1248 (od 972—976).

³ Bitterauf, 2, št. 1239 (972—976), 1259, 1260 (977—994).

⁴ Gams, Series episcoporum ecclesiae catholicae, 317.

⁵ Zahn v Fontes rerum Austriacarum, II, 31. 60—61, št. 60 (k »c. 1020«).

zemlja (med 1031 in 1039)¹ in tudi v 12. in 13. stoletju lahko zasledujemo posebno kontinuiteto freisinške cerkve nad ozemljem in dvorom Godego.²

Tako vidimo, da so notice o posestvu Godego v našem kodeksu mogle nastati še-le po 28. maju 972., ko je prišlo to posestvo v last freisinške cerkve. Zunanji povod za vpis notice na ff. 151'—153 je bil dan mogoče o priliki, ko je škof Abraham leta 992. zaprosil za potrditev posestev na Trevisanskem in Vicentinskem. Zunanji povod za vpis druge notice o Godegu na f. 1' so pa mogoče dala pogajanja škofa Egilberta s trentinskima škofoma Udalrihom I. in Udalrihom II. Verjetnost te druge hipoteze hočem utrditi s sledečimi izvajanjmi o freisinških posestvih v Regensburgu in Ergoldingu.

Neposredno za notico o kraju Godego na f. 1' sledi še na isti strani notica o freisinških podložnikih in njihovih dajatvah v in pri Regensburgu in v Ergoldingu (okraj Landshut na Bavarskem) glaseča se tako-le: »Decem solidos a uiris qui sedent in Radespona persolui qui debentur et qui pertinent ad curiam Ergoltinga. Et de curtibus quae iacent in Radespona ·III· solidos argenti persolui debentur. A uiris qui exterius sunt ·II· talenta dari debentur et XL nummi. Et illorum hominum numerus ·L·III·. Item in Radespona decem et octo feminae dare debent VII· solidos et VI· nummos. Item exterius sunt due de nonaginta feminae quae soluere debent ·III· talenta et V· solidos.«

Pod vlado freis. škofa Egilberta opazimo stremljenje pridobiti si v mestu Regensburgu lasten dvor. Enega je podaril škofu cesar Henrik II. (umrl 13. julija 1024) in ga 11. septembra 1024. potrdil njegov naslednik kralj Konrad II.³ Dva druga je škof Egilbert pridobil potom zamenjave od regensburškega škofa Gebharda I. (umrlega 27. marca 1023), in sicer enega v mestu samem, drugega pa izven mestnega obzidja (duo curtilla... unum scilicet iacens in Radenspona quod Gezo clericus possidet, alterum curtile foras murum eiusdem urbis positum equiperantia I iugum).⁴ S temi dvema freisinškimi dvori je po mojem mnenju v zvezi notica na f. 1' našega kodeksa. Omenja davščine od dvora (curtile) ter podložnike obeh spolov v Regensburgu samem (in Radespona) in podložnike »qui exterius sunt«, ravnotako pa pozna tudi zamenjalni akt en dvor »in Radenspona« in drugega zunaj mesta (foras murum eiusdem urbis). Ker pa moremo ta zamenjalni akt približno datirati — Bitterauf ga datira z ozirom na v njem omenjenega freisin-

¹ Bitterauf, 2, 291, št. 1437.

² Zahn, I. c., 106, št. 108 (1159); 108, št. 110 (1159); 211, št. 206 (1261); 318, št. 294 (1272).

³ Listina izdana v Mon. Germ., Dipl., 4, 4, št. 3.

⁴ Bitterauf, 2, 255—256, št. 1394.

škega odvetnika Ōdalschalka, ki se prvič pojavi leta 1022. in smrt regensburškega škofa Gebharda († 27. marca 1023) z letnicama »1022—1023« — dana nam je tudi opora za datiranje notice v našem kodeksu. Nastati ni mogla pred letom 1022., pač pa je verjetnost velika, da je nastala kmalu potem ko je prišla freisinška cerkev v posest tistih dveh dvorov v Regensburgu. Z ozirom na paleografske posebnosti njene pisave ne bi potegnil spodnjo mejo postanka zapisa preko letnice smrti takrat vladajočega freisinškega škofa Egilberta, to je l. 1039.

Z zapisom v našem kodeksu je hotel freisinški pisec zabeležiti, kaj gre njegovi cerkvi od posestev, ki jih je ta nanovo pridobila in koliko oseb moškega in ženskega spola je prišlo pod oblast freisinškega škofa. Take notice gospodarskega značaja se v 11. stoletju začnejo pogosteje pojavljati in so predhodnice poznejših urbarjev.

Da podkrepimo datiranje naše notice nekako v dobo okoli ali kmalu po letih 1022—1023 imamo še eno oporo. Neposredno pred notico o Regensburgu in Ergoldingu stoji vpisana notica o posestvu Godego tako, da začenja tekst druge še v isti vrsti kot se končuje tekst prve. Sicer ste roki obeh notice različni, a duktus in paleografska analiza kažeta na približno sočasnost. Gori smo izrekli verjetnost, da je nastal vpis o posestvu Godego na f. 1' ob priliki pogajanj med trentinskim škofom Udalrihom II. in freisinškim škofom Egilbertom kmalu po letu 1022. Kaj bi bilo torej čudnega, ako bi bile na isti strani skupaj vpisane notice, ki so glede na pisavo sočasne in ki se nanašajo na pravna dejanja izvršena v nevelikem časovnem razdobju, mogoče obe v letih 1022 ali 1023.

Toda ako bi imelo ostati to le domneva, eno je gotovo: ista roka, katera je napisala na f. 1' notico o Regensburgu in Ergoldingu napisala je na ff. 78'—79 seznam osebnih imen in pristavila pri eni skupini teh: »isti sunt qui census dederunt«. S Schmellerjem¹ sem mnenja, da je ta imenik le nadaljevanje notice na f. 1' ter predstavlja imena onih oseb moškega in ženskega spola, ki so bile od leta 1022. ali 1023. dalje primorane plačevati davščino (census) freis. škofu. Število podložnikov na f. 1' se razlikuje od števila onih na ff. 78'—79 samo za 11, kar se da razlagati tako, da pisec ni doznal za imena vseh.

Nahtigal je našel nekatera enako glaseča se imena v našem imeniku in v seznamu podložnikov, katere je med leti 977 in 981 dal freisinški škof Abraham na zgornjem Koroškem v naštetih krajih kleriku Ruodhariju kot zameno za druge v Gorenji Beli (Obervellach) in Stallu istotam.² Radi teh slič-

¹ Münchener Gelehrte Anzeigen, 1837, 107—110; citat po Nahtigalu str. 7.

² Akt je najbolje izdal Bitterauf, 2, 167—168, št. 1275 (h l. »977—981«).

nosti je prišel do sklepa, da je v našem kodeksu imenovane osebe »skoro brez dvoma istovetiti in pripisovati« istim krajem na Koroškem (str. 36—38). Po mojem mnenju je osebe, katere so se zvale Uuipo (Uvipa), Engizā (Engiza), Enzila, Liuppa (Liupa), Lanza (Lanzo), Azo, Minigo, Azza (Aza), Azala, Razo (Raza), Isanhart, Peza, Gisalrat (Kisalhart), Imizi, Adalsuint, Geza (Keza), Liuzzo, Liuza (Liutza) radi same sličnosti v imenih kaj težko identificirati. Ta imena so v tisti dobi v jugovzhodnem območju nemškega jezika kaj navadna. Pogled v imenik Bitteraufove izdaje freisinških tradicij ali pa v kako drugo zbirko dokumentarnega gradiva iz tiste dobe nam kaže, da se samo v drugi polovici 10. in v prvi polovici 11. stoletja omenjajo taka imena prav pogostokrat. V seznamu oseb iz zgornje Koroške najdemo slovenska osebna imena (Tihmar, Goztibil, Goztizai, Radagozt, Vitina, Siuina, Lunota, Tichodrah, Lazdimir, Uuolconga, Zidebit, Godemir), v kodeksovem zapisku taka manjkajo, kar kaže prej na kak popolnoma nemški kraj kot njihovo domovino. Zaporednost imen Azo in Minigo, skupna koroški listini in zapisu v našem kodeksu, se mi zdi preveč slučajna, da bi kaj dokazovala.

Imenski seznam na ff. 78'—79 sledi neposredno za prvim slovenskim odlomkom in je moral torej biti vpisan časovno za njim na prazne folije kodeksa. S tem je podan dokaz, da je mogel nastati zapis prvega slovenskega spomenika najmanje še pred leti 1022—1039, ko je z ozirom na njegove paleografske posebnosti mogel nastati ta seznam osebnih imen. Iz istih vzrokov je mogla neposredno pred regensburško notico vpisana notica o posestvu Godego nastati najmanje še pred leti 1022—1039. Ta notica o posestvu Godego je pa, kakor kaže besedilo, skoraj dobeseden a z ozirom na paleografske posebnosti mlajši izpis iz obširnejšega »breue recordacionis de curte nostra Godigo« na ff. 152'—153, torej je ta »breue recordacionis« v sredini kodeksa gotovo nastal pred kratkim zapisom na ovojnem listu. Ker je pa roka, katera je napisala na ff. 152' do 153 zapis o posestvu Godego ista kot roka drugega in tretjega slovenskega odlomka, dana nam je glede zapisa tudi ostalih dveh slovenskih odlomkov nekaka spodnja časovna meja, to sta letnici 1022 in 1023, kajti pred tem terminom na podlagi naših zgorajšnjih izvajanj ni mogla nastati regensburško-ergoldinška notica. Ker sem pa zgoraj tudi dokazal, da drugi in tretji slovenski odlomek nista napisana pred letom 972., dana nam je s tem doba njiju zapisa: 972—1022/1023. Ker pa paleografska analiza ne dopušča, da bi stavili i prvi slov. odlomek pred leto 972. in ne nekako po letu 1039., a historični izsledki to datiranje v vsem potrjujejo in kažejo preje na dobo okoli 1022/1023 kot spodnjo časovno mejo, lahko rečemo glede vseh treh tekstov: zapis slovenskih odlomkov v kodeksu 6426 mo-

nakovske državne biblioteke je nastal po letu 972., a med njimi oni drugega in tretjega pred leti 1022/1023, prvega tudi verjetno pred to dobo, na vsak način pa nekako pred letom 1039.

Paleografski izsledki, na podlagi katerih sem stavil naše tekste v zadnje četrletje desetega in prvo četrletje enajstega stoletja podpirajo torej v vsakem oziru moje historične rezultate.

Ostali historični teksti vpisani v naš kodeks se dajo istotako spraviti v sklad z dobo, v katero stavim postanek celega kodeksa in zapisa slovenskih tekstov še posebej.

Na f. 126' stoji notica: »In Enisitala sub potestate Liutulfi haec mancipia sunt: Gotta cum suis fillis VI, Geza cum fillis V, Diôtrât cum fillis II.« Roka, ki jo je napisala kaže povsem iste poteze kot roka, ki je napisala na ff. 1', 78' in 79 notice o freisinških podložnikih v Regensburgu in Erdoldingu, o katerih sem rekel, da so nastale nekako med leti 1022—1039. »Enisitala« je posebno ime za oni del doline reke Aniže (Enns), kateri se razteza na Štajerskem od salzburške meje do Admonta.¹ Nahtigal (str. 39) domneva, da bi mogel biti ta Liutulf, kateri je imel posestvo v zgornji aniški dolini isti kot oni Liutulfus ozir. Liutolfus, kateri je rekognosciral eno listino Otona I. za freisinško cerkev in škofa Abrahama. (Druga pri Nahtigalu citirana listina s kanclerjem Liutolfom ne prihaja tu v poštev, ker je v dotičnem delu potvorjena. Gl. zgoraj str. 19). O tem Liutulfu vemo za marsikatero podatke. Od 29. aprila 952. dalje je bil notar in od 11. avgusta 953. do 15. oktobra 967. kancler Otona I., koncem leta 967. ali početkom 968. je postal škof v Osnabrücku in umrl 31. marca 978.² Je-li imel in kako bi bil prišel osnabrüški škof do posestev v aniški dolini, o tem nam ni ničesar znanega in je tudi dokaj neverjetno.

Na f. 146 je napisana od roke, na katero naletimo le enkrat v celem kodeksu, notica s sledečim besedilom: »Isti sunt testes concambii Abrahe episcopi et Adalperonis: Perahtold, Ruodpreht, Ludolf, Oto, Hestolf, Jodunch, Jôdunch, Pero, Engilmar. Isti sunt serui: Hûmpreht, Sintpreht, Diotpreht, Reginhalm.«³ Z Nahtigalom sem mnenja, da je omenjeni Adalpero član bavarske rodbine grofov iz Ebersberga in Sempta, in sicer Adalbero I., kateri je umrl 11. sept. okoli leta 972.⁴ Za pridelitev našega Adalberona k tej rodbini govori dejstvo, da so nam znani ozki stiki, ki so vezali člane te rodbine s freisinško cerkvijo. Prednik škofa Abrahama, škof Lantbert, je zamenjaval

¹ Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark, 168.

² Bresslau, Handbuch der Urkundenlehre, 1, 2. izd., 439—440.

³ Prvič izdal že Hundt, Abhandlungen d. k. bayer. Akad. d. Wiss., III. Cl., 14, 2. Abth., drugič Bitterauf, 2, LIII.

⁴ Prim. Meichelbeck, Historiae Frisingensis t. 1, 176.

zemljišča z grofom Adalberonom.¹ O kaki listini, ki bi odgovarjala naši notici, mi pa ni ničesar znanega. Pač pa najdemo ista imena prič, kakor v našem zapisu tudi v tradicijskih aktih izza dobe Adalberona I. iz Ebersberga in Sempta, to pa ne samo po eno ime temveč dve do štiri imena skupaj v enem aktu enako glaseča se kakor v našem zapisu.²

Naš zapis po Bitteraufu (2, str. LIII) ni originalen, to je, ni vpisan takrat, ko se je zamenjava res izvršila, temveč poznejši prepis. V dobi, ko je nastal naš zapis so v pravnem življenju imele glavno dokazilno moč pri različnih pravnih aktih edino-le priče. Na imena teh so polagali pri zamenjavah, darovanjih itd. glaven pomen, z njimi vred je stala in padla pravnokrepnost dejanja. Včasih niso na pergament niti napisali, za kaj je šlo pri pravnem dejanju, temveč zabeležili v glavnem le pri tem navzoče priče. Zapisovali so take sezname prič v kodekse, katerih vsebina nima s pravnim aktom prav nobenih zvez, tako n. pr. v Regensburgu v rokopis s homilijami, torej ravnotako kakor v našem slučaju.³ Ena taka »notitia testium« se nam je, kakor vidimo, ohranila v našem kodeksu v poznejšem prepisu. Zanimivo je pri tem, da nam je obstoj takih aktov znan ravno iz Ebersberga, domnevne domovine našega Adalberona.⁴

Za postave bavarskega vojvode Henrika II., izdane v Ranshofenu ob Innu in imenovane »c o n s t i t u t i o n e s R a n s h o f e n s e s« nudi naš kodeks na ff. 147'—148 edini znan celoten tekst.⁵ Te postave so nastale nekako v dobi 985—995 in se torej kaj vjemajo z dobo postanka naših tekstov.⁶ Vendar kaže paleografska analiza, da je vpisan tekst v naš kodeks nekoliko pozneje, nekako tekom prve polovice 11. stoletja.

Kakor vidimo tudi ranshofenske postave, notica o pričah pri zamenjavi med škofom Abrahamom in Adalberonom in seznam podložnikov nekega Liutulfa ne nasprotujejo našim izvajanjem, ki smo jih izrekli gori glede historičnih beležk o posestvu Godego in freisinških podložnikih in davščinah v Regensburgu in Ergoldingu. Pač pa te notice izpopolnjujejo prejšnje in potrjujejo moje zgoraj izrečeno mnenje o dobi zapisa slovenskih tekstov našega kodeksa.

¹ Bitterauf, 2, 78—79, št. 1152 (k l. 956—957).

² N. pr. Bitterauf, 2, št. 1157, 1164, 1166, 1168, 1175, 1176, 1182, 1192, 1203, 1204, 1205, 1217, 1220, 1225 itd.

³ Redlich v Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, 5, 36 in Die Privaturkunden des Mittelalters, 73 (Handbuch d. mittelalt. und neueren Gesch., IV, 3).

⁴ Redlich v Mittheilungen etc., 5, 52.

⁵ Izdal Merkel, Monumenta Germaniae hist., Leges, 3, 484—485.

⁶ Riezler, Geschichte Bayerns, I, 374—375.

4.

Slovenski teksti monakovskega kodeksa, kateri obsegajo, kakor znano, splošno izpoved starejše oblike, pridigo o grehu in mlajšo splošno izpoved, so nastali zato, ker se je izkazala dejanska potreba, imeti tako besedilo pri rokah. Ker kaže kodeks, v katerem so vpisani, v vsem znake freisinške provenience, se nam takoj vsiljuje misel, da so služili slovenski teksti članu freisinške cerkve pri izvrševanju njegovih duhovskopastirskih dolžnosti med Slovenci. Izrazil je to mnenje že Dobrovský¹ in K(opitar) imenuje leta 1822. naše tekste »das nordkarantianische Vademecum eines Freysinger Missionars«. ² Leta 1836. je Kopitar svojo trditev o freisinških odlomkih še razširil. V svojem »Glagolita Clozianus« trdi, da je avtor slovenskih odlomkov freisinški škof Abraham (953—994), Karantanec po rodu, sklepa joč tako-le: Quae nempe in codice notantur de terminis donationis »mihi« pertinentis in Gudago comitatus Tarvisini, manu sint scripta ipsius Abrahami necesse (est, utpote cui soli (a. 972) ad vitae tempus obtigiti haec Traditio, post obitum cessura ecclesiae Aguntinae (Inticensi). Characterem vero hujus notae de Gudago oculatus et peritus testis J. B. Bernhart eundem statuit cum caractere primae confessionis formulae, tantum paullo crassiore. Et nota, J. B. Bernhartum universim in codice distinguere (idque non se sequentes sed mixtim invicem discurrentes) tres characteres, omnes tamen ita similes inter se, ut si minus eidem scriptori diversae aetatis aut pennae, saltim eidem saeculo X. sint attribuendi. (Verbo fuit codex ipsius Abrahami Ep. »vademecum«). Dalje izvaja Kopitar s filološkega vidika, da je mogoče napisal Abraham sam slovenske spomenike vsaj deloma in pravi, da je ista roka kot notico o posestvu Godego ter 2. in 3. slov. odlomek napisala tudi ranshofenške konstitucije vojvode Henrika, kajti v teh in v obeh slov. odlomkih je zamenjavanje črk *b* in *p* pogosto.³

A. Schmeller ni v oceni Kopitarjevega »Glagolita Clozianus« tako trdno prepričan o avtorstvu Abrahamovem, temveč sklepa le »dass diese slavischen Formeln dem Zeitalter Abrahams, oder gar ihm selbst nicht ganz ohne allen Zweifel zugeschrieben werden dürfen«. Odpušča pa odprto vprašanje, je-li pripisovati slov. tekste Batonu, kaplanu freis. škofa Elenharda (1053—1078).⁴

¹ Slovanka, 1, 1814, 249—251 (citat po Vondráku, 67).

² Jahrbücher der Literatur, 17, (1822) 102.

³ Glagolita Clozianus (Vindobonae 1836), str. XXXIV, XLI in XLII.

⁴ Münchener Gelehrte Anzeigen, 1837, št. 142, 107—110 (citat po Nahtigalu str. 8). Da Bato ne pride v poštev je poudaril že Nahtigal (str. 6, op. 16).

Pač pa so se Kopitarjevega mnenja glede Abrahama kot avtorja slov. odlomkov poprijeli brez drugéga Merkel,¹ Marn,² Janežič,³ Kleinmayr,⁴ a deloma Glaser⁵ in Sket.⁶ Vondrák se ne strinja s Kopitarjevim mnenjem.⁷ Gruđen meni deloma po Schmellerju, da »prvi spomenik, ki po najnovjših preiskavah datira iz konca desetega stoletja, je morda služil škofu Abrahamu ... pri drugih dveh odlomkih, ki se pripisujejo koncu 11. stoletja, pa je misliti na freisinškega škofa Ellenharta in njegovega kaplana Wathona«.⁸

Moja zgorajšna izvajanja so, kakor menim, precej omalajala Kopitarjeve zaključke. Prvič je ostalo posestvo Godego tudi po Abrahamovi smrti pod oblastjo freisinških škofov in se tisti »mihi«, ki ga po mojem mnenju ni napisala škofovska roka, nanaša lahko tudi na kakega Abrahamovega naslednika; drugič ste roki, ki ste pisali notico o tem posestvu in ranshofenske konstitucije povsem drugi kot ona prvega slov. odlomka; tretjič ne kaže kodeks ne s paleografskega stališča in ne glede celotnega sestava take enotnosti kot jo domneva Kopitar.

V nov tok je spravil vprašanje o avtorstvu slovenskih odlomkov Nahtigal v svoji, na široko zasnovani razpravi. Mnenja je, da je naš kodeks po svojem značaju in namenu zasnovan kot knjiga, katera je služila za privatno rabo nekega freisinškega škofa v njegovem pastirskem poklicu, zlasti med Slovenci, med katerimi je imela tedaj freisinška škofija zelo mnogobrojna in obsežna posestva. Posestno-zgodovinski pripiski v kodeksu se tičejo vsi freisinške škofije, predpolagajo, oziroma se naslanjajo in so približno sočasno vpisani kot razne listine iz sredine škofovanja freisinškega škofa Abrahama (to je okoli leta 975.), zato je iskati tudi prvi postanek rokopisa v tej dobi in v škofu Abrahamu iniciatorja našega kodeksa. V tem potrjujejo Nahtigala vesti, ki jih imamo o goriško-koroškem pokolenju škofa Abahama ter prognanstvu, ki ga je prebil sredi svojega škofovanja najbrže v glavni freisinško-koroški cerkvi na Otoku ob Vrbskem jezeru, katero je opremil s knjigami; njegova ljubezen do knjig sploh; dalje njegovi stiki s koroškimi posestvi in stremljenje pridobiti freisinški cerkvi posest na slovenskih tleh, posebno pa na srednjem in severozapadnem Koroškem, kamor kažejo tudi posestno-zgodovinski

¹ Monumenta Germaniae histor., Leges, 3, 254.

² Jezičnik, 5, 48 sl.: 26, 63 sl.

³ Slovenska slovnica, izd. 1854, str. 120 (prim. Nahtigal, 8—10).

⁴ Zgodovina slovenskega slovstva, 1, 45.

⁵ Zgodovina slovenskega slovstva, 1, 45.

⁶ Slovenska slovstvena čitanka, 3. izd., 1914, 23.

⁷ Frisinské památky, 5.

⁸ Zgodovina slovenskega naroda, 503.

pripiski in dijalektološki značaj slovenskih odlomkov. Da podkrepi verjetnost svojih preiskavanj smatra Nahtigal za potrebno proučiti kodeks sam v originalu ter vse ohranjeno in dostopno freisinško rokopisno gradivo 10. in 11. stoletja.¹

Nahtigalovemu mnenju se je pridružil Grafenauer, ki poleg tega, sledeč Kopitarju, še piše, da je bil Abraham po rodu Karantanec, najbrže Slovenec in da so nastali slovenski odlomki bržkone celo z njegovim sodelovanjem, in sicer prvi okrog leta 975., ko je bival Abraham več let stalno na Koroškem, drugi in tretji pa nekoliko pozneje, a bržkone še za življenja Abrahamovega.²

Zgoraj sem dokazoval, da ne kaže glede celotnega sestava naš kodeks cne enotnosti v sestavi kakor jo predvideva Nahtigal; dalje podal paleografsko analizo in kritično osvetlil posestno-zgodovinske zapise, kar sicer ne izključuje glede postanka kodeksovih tekstov dobe škofa Abrahama, a se lahko nanaša tudi na njegova naslednika. Preiskati moram še domnevno koroško-goriško pokolenje škofa Abrahama in njegovo bivanje na koroških tleh.

Kar se tiče pokolenja škofa Abrahama in njegovih zvez s cerkvijo sv. Primoža in Felicijana na Otoku ob Vrbskem jezeru, zasledil sem prve vesti o tem pri koroškem zgodovino-piscu Jakobu Unrestu (umrlemu l. 1500.). V svojem »Chronicon Carinthiacum« piše Unrest dobesedno: »Hye find vermerckt Graffen im Lannd Karndtn gefeffen, und der Chlofiter-Stiffter. — Phaltzgraf in Karndtn, nun die von Gortz genant, und find doch geporn Hertzog von Karndtn, wy dy (str. 524) Gefchrifft fagt, untter den ainer genant Graf Abraham ward Bischoff zu Freyding, der hat geftift dy Probstey zw Wertee, und funff Phrunt dafelbs und ainen Techant. — Der annder Stiffter zw Wertee ift gewefen ein Edelman, genant Gorg Vnckhenftainer, der cham zu ainem Bischoff von Freyding genant Pifchof Waldan, der dy Zeyt zu Wert was, wan die Lehnfchaft zu Wert von Recht und Alter gen Freysing gehort, wan Graf Abraham von Gortz und Bilchoff zu Freyding das alfo giftift und geordnet hat.«³ Nato podaja Unrest izveček iz sicer znane darovnice, s katero je neki plemenitaš Jurij, ko je prišel k freisinškemu škofu Waldonu (vladal 883—906) na Otok, kjer počivajo ostanki svetih mučenikov Primoža in Felicijana, podaril tamošnji cerkvi, škofu Waldonu in njegovemu odvetniku Vadalhohu vse to, kar je Heimo, sin Vitogojev, dal

¹ Nahtigal, 27, 41, 43.

² Kratka zgodovina slovenskega slovstva, 1. izd., 304; 2. izd., 30—31.

³ Izdal Simon Frid. Hahn, Collectio monumentorum veterum et recentium, Brunsvigae 1724. 1. 523—524.

nad Vrbskim jezerom v last svoji ženi Tunci, Jurijevi soprogi, z željo, da se on in njegova žena po smrti pokopljeta v cerkvi na Otoku in da se ju ondotni duhovniki spominjajo v svojih molitvah.¹

Unrestovo kroniko, posebno pa oni del, ki govori o starem koroškem plemstvu, so v 16. stoletju mnogo prepisovali in ekscerpirali. Premonstatenški samostan v Strahovu v Pragi hrani rokopis iz leta 1596., v katerem je iz Unresta posnet med drugim tudi oni del kronike, kateri govori o starih koroških rodbinah, škofu Abrahamu in prošnji na Otoku.² Podobne rokopisne izvlečke iz Unrestove kronike, ki jih citira kot »Elenchus veterum familiarum Carinthiae« je moral imeti pred seboj bavarski historiograf Wiguleus Hund (1514—1588), ko je napisal v svojem letu 1582. v prvi izdaji izišlem delu »Metropolis Salisbvirgensis« sledeče mesto: »Abraham... Hunc quidam putant fuisse Palatinum Carinthiae, qui postea Comites de Görtz vocati sunt, fundator Praepositurae in Werd, ad Lacum Werdfee quinq; praebendarum vnà cum Decano, licuti legi in Elencho quodam scripto veterum familiarum Carinthiae.«³

Koroški historiograf Hieronymus Megiser (c. 1553—1618) je črpal svoje podatke glede prošnje na Otoku in škofa Abrahama iz dveh virov, ki jih kot taka razlikuje. Prvi, ki ga imenuje »Khärndterische Verzeichnüsse« je moral biti podoben ekscerpt kot ga je uporabljal Hund, v njem pove isto kar ta, a pristavlja le, da je škof Abraham umrl leta 1005.⁴ Drugi vir, znanamujoč ga s »Die gemeine Khärndterische Verzeichnüß« je posnetek iz Unrestove kronike. Ustanovitev te prošnje po Abrahamu datira Megiser okoli l. 1000.⁵ Megiserju sledi v tem Valvasor.⁶

Prvi, kateri je, kolikor vem, spravil ustanovitev prošnje ob Vrbskem jezeru v zvezo s prognanstvom škofa Abrahama na Koroškem je bil goriški historiograf jezuit Martin Bauzer (Bavčar, 1595—1668). V svojem kmalu po l. 1654. nastalem a v rokopisu ostalem delu »Historia rerum Noricarum et Foroiuliensium«⁷ govori o uporabi bavarskega vojvode Henrika in

¹ Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, 3, 18—19, št. 48 k 1. (883 do 906); Fr. Kos, Gradivo za zgod. Slovencev, 2, št. 327.

² P. Jacob Wichner, Ein altes Chronikenbuch, Beiträge zur Kunde steiermärk. Geschichtsquellen, 19, 1883, 75—76.

³ Metropolis Salisbvirgensis, izd. 1582 (Ingolstadt), 40—41; izd. 1620 (Monachii), str. 105.

⁴ Po mojem mnenju zamenjuje Megiser tu leto smrti Abrahamove z letom, ko je umrl njegov naslednik na freisinški škof. stolici, Goteskalk (umrl 6. maja 1005).

⁵ Chronica des löblichen Ertzhertzogthumbs Kharndten, Leipzig 1612, 685—686.

⁶ Das Erz-Herzogthum Kärndten, 2. izdaja, 55.

⁷ Uporabljam prepis iz l. 1777. v državni licejski knjižnici v Ljubljani (rokopis 56, f. 100').

škofa Abrahama proti cesarju Otonu II. ter piše, da je bil vojvoda poslan v prognanstvo v Ingelheim, Abraham pa v Corvey, oba pa da sta skrivaj ušla domov (*uterque vero exilium eludens clandestina fuga ad proprios lares rediit*). Nato začenja Bauzer nov odstavek »Abrahamus interea in Carinthia ad patriam solum delatus ex avitis suis censibus ad lacum Wertsee nuncupatum fundavit collegiatam ecclesiam cum decano et quinque canonicis sacram aedem patrocinio S. S. Primi et Feliciani martyrum erectam ipse cultui divino initiavit illatis in illam dictorum sanctorum lypsanis.« Kakor vidimo nam predstavlja Bauzer vso stvar tako, kakor da je bil iz prognanstva ubegli škof poslan drugič v prognanstvo, sedaj na Koroško, svojo domovino. Kajti tudi Bauzer trdi, da je škof Abraham iz rodu goriško-palatinskih grofov.¹ To in pa podatke o ustanovitvi proštije je mogoče posneti iz Hunda in Megiserja, podatke glede sredstev za ustanovo in relikvij pa dodati sam.

Hunda in Bauzerja v rokopisu (citira ga kot »auth. hist. Noric. M. S.«) uporablja kranjski zgodovinpisec Ivan Ludvik Schönleben (1618—1681) v svojem l. 1680. izišlem delu o Kranjski. Podal je nekoliko okrajšano poročilo po Bauzerju, a govori v nasprotju s tem že naravnost o begu škofa Abrahama na Koroško (»in exilium pulsus ab Ottone Imperatore... in Carinthiam fugit, ubi ad lacum Wertsee« itd.)² Schönlebnovo poročilo je posnel Valvasor in ga datira z »okoli 974«,³ registrira ga pa na kratko Viktor Steska.⁴

Poročilo o begu in koroškem prognanstvu škofa Abrahama prinaša tudi O. Adam Widl pišoč v svoji leta 1688. izišli knjigi »Div. Sebastianus Eberspergae Boiorum propitius« (Monachii 1688), da sta zbežala »ad Carinthios« že celo oba, škof Abraham in bavarski vojvoda Henrik.⁵

Prvi, kateremu se ni zdelo Unrest-Hundovo sporočilo o pokolenju škofa Abrahama povsem zanesljivo, je bil historik freisinške cerkve Karl Meichelbeck (1669—1734). V svoji freisinški zgodovini piše dobesedno: »Sunt, qui apud Hundium in Metropoli existiment, Abrahamum nostrum fuisse ortum ex Palatinis Carinthiae postea factis Comitibus Goritiae. His Scriptoribus è coaevis membranibus suffragari videtur, quòd Abrahamus in vicinis Carinthiae partibus, & quidem in hodierna Carniolià bona quaedam propria habuerit, iisque res Ecclesiae suae Frisingensis plurimum auxerit, ut ex dicendis abundè constabit. Nos in re incerta nihil certi statuere sole-

¹ Citir. rokopis, ff. 97', 100, 101'.

² Carniolià antiqua et nova, I, 2, Labaci 1680, 517.

³ Die Ehre dess Hertzogthums Crain, 2, 558.

⁴ Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom. Carniola, 7, 1916, 8.

⁵ Citat po Meichelbecku, Historiæ Frisingensis tomus I, 183.

mus.« Glede Schönlebnovega in Widlovega poročila, katera citira, Meichelbeck sicer nima pomislekov, vendar navaja tudi vire, ki poznajo druge kraje kot kraje Abrahamovega prognanstva. Le Schönlebnova letnica prognanstva »974« se mu zdi nemogoča.¹

Tradicijo o koroškem pokolenju škofa Abrahama je pišoč o na novo najdenih slovenskih tekstih uporabil in kot nedvomno označil Kopitar, kateri imenuje škofa Abrahama enkrat »Carantanus«, drugič »Carniolus«.² Za njim imenuje Janežič tega vladiko »Abrahama Karantanskega«;³ Miklosich »einen geborenen Karantanen«⁴; Fr. H. Hundt piše o njem: »aus seiner Kenntnis der Slavischen Sprache hat man auf elterlichen Besitz in Krain geschlossen und sofort ihn dem späteren Grafenhouse von Görz zugewiesen«⁵; Wattenbach pravi o njem »er soll ein Slave gewesen sein«⁶; Glaser piše, »da je bil Slovenec«;⁷ Sket pa, da je bil »po rodu Karantanec«.⁸

Kakor mnoga druga vprašanja, ki so v zvezi s freisinškimi slovenskimi teksti, načel je Nahtigal znova tudi vprašanje o Abrahamovem pokolenju in prognanstvu na Koroškem. Navaja njegovo v vrsti freisinških škofov nenavadno svetopisemsko ime Abraham, kar bi moglo govoriti za njegovo nenemško pokolenje,⁹ vendar pušča vprašanje o njegovem rodu odprto. Glede prognanstva pa smatra z ozirom na poročilo pri Schönlebnu in zamene posestev za Koroškem za verjetno, da je bival Abraham za časa svojega prognanstva tudi na Koroškem na Otoku ob Vrbskem jezeru, za kar zelo govori tudi zapisnik v tamošnji cerkev za vlade škofa Abrahama došlih darov. Prognanstvo bi bilo trajalo nekako od l. 974. do l. 983. (Nahtigal, str. 43, 44, 47, 53—54). Več nego Nahtigal trdi Grafenauer, ko pravi, da je bil Abraham Karantanec in najbrže Slovenec ter da je prvi slovenski spomenik nastal bržkone z njegovim sodelovanjem okrog l. 975., ko je živel Abraham več let stalno na Koroškem.¹⁰

Na Unrestovem poročilu iz druge polovice 15. stoletja sloni torej tradicija o Abrahamovem koroško-goriško-sloven-

¹ *Historiae Frisingensis* tomus I, Augustae Vindel. et Graecii 1724. 173, 183.

² *Glagolita Clozianus*, XXXIV, XLI.

³ *Slovenska slovnica*, izd. 1854, 120.

⁴ *Die christl. Terminologie der slav. Sprachen*, Denkschriften d. k. Akad. d. Wiss., phil.-hist. Cl., 24, 1875, 3.

⁵ *Abhandlungen d. k. bayer. Akad. d. Wissenschaften*, III. Cl., XIV, 2, Abth., 49.

⁶ *Deutschlands Geschichtsquellen*, 1, 2. izd., 374, op. 2.

⁷ *Zgodovina slov. slovstva*, 1, 45.

⁸ *Slovenska slovstvena čitanka*, izd. 1914, 23.

⁹ Proti temu govore imena Abel, Absalon, Adam, Aaron itd., ki so bila v 9. in 10. stol. na Bavarskem kaj navadna (*Bitterauf*, 2. register).

¹⁰ *Kratka zgodovina slov. slovstva*, 1. izd., str. 304; 2. izd., str. 30—31.

skem pokolenju, ki smo jo zasledovali v literaturi do današnjih dni. Vprašanje je, je-li gre dotičnemu poročilu verodostojnost in je-li mogoče vzdržati to poročilo pred historično kritiko.

Jakob Unrest je bil župnik v slovenski župniji pri Sv. Martinu nad Dholico (St. Martin am Techelsberg) nad Vrbskim jezerom. Med drugim je napisal »koroško kroniko«, ki predstavlja po Kronesovi sodbi »eine ganz eigenthümliche Mischung von geschichtlicher Wahrheit, Sage und Erfindung«.¹ V to kroniko je Unrest sprejel citirano poročilo o škofu Abrahamu, ki ga stavlja v rod goriških grofov, kateri so bili obenem palatinski grofje koroški. Mogoče nam lahko študij posestnih razmer na Koroškem v 10.—12. stoletju prinese luč v to zagonetno Unrestovo poročilo.

Kakor smo videli, pridobila je freisinška cerkev že v drugi polovici 9. stoletja posestva v Malniških Turah na zgornjem Koroškem (gl. str. 25), a temelj freisinškemu posestnemu stanju v teh krajih — ki se že l. 974. imenujejo pod skupnim imenom lurnske grofije² — je položil škof Abraham s pridobitvijo posestev v Zgornji Beli in Stallu v dolini reke Möll, na lurnskem polju, ob Lieseri in v dolini reke Malte.³ V istih krajih so pridobili posestva še za življenja škofa Abrahama trije bratje: Engelbert, grof v Pustertalu, Meginhart in Hartwich, poznejši brixenški škof (1022—1039).⁴ Potomci teh treh se pozneje imenujejo palatinski grofje koroški in grofje goriški. Grof Engelbert, ki je bil med leti 1030. in 1039. že med mrtvimi, je imel za ženo neko Liutkardo, katera se je po smrti svojega prvega moža drugič omožila z bavarskim palatinskim grofom Aribonom. Ta Aribo, član imenitne bavarske plemiške rodbine, je pridobil obširna posestva na Koroškem in postal tudi soustanovitelj samostana v Millstattu. Umrli je brez direktnih potomcev v visoki starosti leta 1102. in podedoval svojima sinovoma Engelbertu in Majnhardu naslov palatinskega grofa (Engelbert se prvič tako imenuje leta 1107)⁵ dedno odvetništvo v Millstattu in po svoji ženi Liutkardi posestva v grofiji Lurn na Koroškem. Engelbertov brat Majnhard se je začel imenovati goriški grof in je praoče te rodbine.⁶ Tako je postala rodbina, koje

¹ Die österreichische Chronik Jakob Unrest's, Archiv f. österr. Geschichte, 48, 423 sl.

² Mon. Germ., Dipl., 2, 96; Gradivo, 2, št. 450.

³ Jaksch, o. c., 3, št. 121, 122; Gradivo, 2, št. 452, 453.

⁴ Jaksch, o. c., 3, št. 174. Erläuterungen zum histor. Atlas der österr. Alpenländer, 1, 4, 57, 176—177.

⁵ Jaksch, o. c., 3, št. 540.

⁶ Eisler, Die Legende vom heiligen Karantenerherzog Domitianus, Mitteilungen d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung, 28, 78—84; Heinr. Witte-Hagenau, Genealogische Untersuchungen zur Reichsgeschichte unter den salischen Kaisern, istotam, Ergänzungsband 5, 429—433.

člani od leta 1122. dalje nosijo naslov koroškega palatinskega grofa, posestnica v istih krajih kot freisinška cerkev.

Toda še več, eden izmed članov rodbine Aribonov, Henrik, bratranec omenjenega Aribona, je bil od 1098. do 1137. škof v Freisingu in je, prejkone proti zameni za druga, odstopil freisinška posestva na zgornjem Koroškem svojim sorodnikom, sinovom svojega bratranca, Engelbertu in Majnhardu, to tem raje, ker so bili ti ravno v istih krajih že lastniki zemlje in tako lahko zaokrožili svoje tamkajšne imetje.¹

Unrest je moral torej poznati tradicijo ali pa kaj vedeti, da so postali koroški palatinski grofje, ki so se imenovali tudi goriški grofje, lastniki iste zemlje, ki je prej pripadala freisinški cerkvi in postali tako na zgornjem Koroškem njeni nasledniki, moral je pa tudi vedeti, da je položil temelj freisinškim posestvom na zgornjem Koroškem škof Abraham, kojega eden naslednik je predal ta-ista koroško-palatinsko-goriškim grofom. Mogoče je pa tudi, kar je pa zgolj domneva, da je bil Abraham sam v sorodu z imenitno bavarsko rodbino Aribonov, ki je dala freisinški cerkvi itak škofa Henrika I.² Poleg tega se je pa prejkone ohranila na Otoku samem, v čigar največji bližini in v fari, kjer je bila freisinška cerkev lastnica zemlje, je Unrest župnikoval, kaka lokalna tradicija o škofu Abrahamu, o katerem vemo, da je cerkev na Otoku bogato obdaroval s cerkvenim orodjem in knjigami,³ češ, da je ustanovil tamošnje proštije s peterimi prebendami in dekanom. Posestna kontinuiteta od freisinške cerkve pa do koroško-palatinskih in goriških grofov, tradicija o ustanovitelju freisinško-koroškega posestnega stanja, rodbinske zveze med koroško-goriškimi grofi in starimi bavarskimi rodbinami, prehod naslova palatinskega grofa od teh na one ter lokalna tradicija z Otoka o škofu Abrahamu — to je po mojem mnenju moglo dati Unrestu podlago za njegovo poročilo o koroško-goriškem pokolenju freisinškega škofa Abrahama, ki se ne da dokazati, a se vedno, celo

¹ Erläuterungen zum histor. Atlas d. österr. Alpenländer, 1, 4, 176—177.

² Mnenja, da je bil Abraham član kake odlične bavarske rodbine je tudi Hundt (Abhandlungen der k. bayer. Akad. der Wiss., III. Cl., 14. 2. Abth., 50).

³ Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, 3, 48; Gradivo, 2, št. 504. — Znano nam je, da je škof Abraham skrbel tudi pri drugih cerkvah za knjige in cerkveno opravo. Za freisinško cerkev je preskrbel po svojem nadkaplanu Goteskalku prepise knjig v Metz in Toulu in jo bogato opremil s cerkvenim orodjem in obleko (Catalogus cod. latinorum Bibl. regiae Monacensis, 1, 3, 80, 82, 84, 91, 100, 105; Mon. Germ., SS., 24, 320; Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen, 1, 2. izd., 374). Ko je postal Goteskalk sam škof pisal je zanj knjige neki Antrich s svojimi učenci in sam je zamenjaval knjige s svojim nadkaplanom Caharijom (Wattenbach, o. c., 374; Bitterauf 2, št. 1322).

brez vsake podlage pretvorjeno v slovensko pokolenje, ponavlja v znanstveni literaturi od Unrestovih časov pa do današnjih dni.

Prav tako malo dokazati se da prognanstvo škofa Abrahama na koroških tleh. Tradicija o tem, pojavljajoča se še-le v drugi polovici 17. stoletja je tako kasna, da ji je že radi tega težko verjeti. Od verodostojnih virov imenujejo edino anali iz Altaicha kraj Abrahamovega prognanstva, a to je Corvey na Westfalskem.¹ Corvey pozna tudi Bauzer, a dodaja poleg tega še beg iz prvega prognanstva in nekako drugo prognanstvo na Koroškem ter kombinira to z ustanovo prošnije na Otoku ter koroško-goriškim pokolenjem škofa Abrahama. Kako sta Schönleben in Widl vso stvar naprej pletla sem pa že povedal. Sočasni in verodostojni viri ne vedo o vsem tem nič. Ali je Bauzer koroško prognanstvo freisinškega škofa sam skombiniral, ali je imel v tem še kakega predhodnika, ne morem reči. Mogoče ga je »priredil« po bavarskem kronistu Joh. Aventinu (1477—1534), ki tudi govori o dvojnem prognanstvu, prvem v Corvey, nato begu na Češko in drugem v Trier.² Toda Aventinovo poročilo je ravno tako malo utemeljeno in verjetno kakor Bauzerjevo. Schönlebenovo po Bauzerju posneto poročilo smatra Nahtigal za verodostojno in pravi, da bi prognanstvo na Koroškem trajalo nekako od l. 974. do smrti Otona II. leta 983. To ne velja, kajti znano nam je, da se je škof Abraham v tej dobi mudil januarja 979 v Brumptonu,³ 4. junija 981. v Schäftlarnu (južno od Monakovega) in 9. septembra okoli leta 981. v Freisingu.⁴

Na vsak način nimamo nobenega pravega dokaza glede bivanja škofa Abrahama na Otoku ob Vrbskem jezeru ali pa za domnevo o njegovem pokolenju iz rodu koroško-palatinških ali goriških grofov ali pa celo za njegov slovenski rod.

¹ Mon. Germ., SS., 20, 787.

² J. Aventini Annalium Boiorum libri VII (Basileae 1580), str. 396. Johann Auentini... Chronica. Franckfurt am Mayn 1566, f. CCCLXXVIII.

³ Notae Tegernseenses, Mon. Germ., SS., 15, 1067.

⁴ Bitterauf, 2. št. 1286, 1287, 1288.

Petar Skok:

Tri etimologije.

I.

Zadnji, koji se je bavio etimologijom riječi *bezjak*, bio je pokojni Štrekelj, Zur slaw. Lehnwörterkunde p. 6.¹ On je dao i neke detaljnije navode o geografskoj raširenosti ove riječi, neke nove potvrde iz pisanih spomenika i nekoliko semantičkih varijanata. Još smo daleko od toga, da znamo ovu riječ u svim ovim pravcima. Prof. Ilešić skuplja također materijal o njoj. On je imao dobru stvariti mi na raspolaganje svoje bilješke, odakle vadim neke nove indikacije o geografskoj raširenosti i o značenju. Iz njegovih podataka proizlazi, da je ova riječ poznata i u Hercegovini (u Konjicu znači idijot), u Hrv. Primorju (u Crkvenici *bezjak* je čovjek, koji je spreman počiniti svako zlo), u Dalmaciji i Lici, gdje znači bedaka, u Slavoniji u značenju siromaha, prosjaka; na istoku sve do Novoga Sada u značenju suluda čovjeka. Za Srbiju je već Vuk zabilježio ovu riječ kao porugljiv naziv za ludo čeljade. U Sloveniji u Sevnici označuje vihrovita čovjeka.

Centri, odakle se ova riječ širila na sve strane i gdje se najčešće upotrebljavala, jesu Hrv. Zagorje i Istra. U Istri se čitav kraj (cijeli pazinski kotar i gornji dio porečkoga) zove *Bezjačija*.² Ovdje postoji i antiteza između *Bezjaka* i *Vlaha*. Vlasli su tik uz Bezjake u zapadnoj i južnoj Istri puljskoga kotara i u donjem dijelu porečkoga kotara. *Bezjak* je Vlasima porugljiv naziv, a *Bezjacina* je Vlah okrutan čovjek.

Što se etimologije tiče mislio je Štrekelj, odbivši ispravno predašnja razlaganja, da je *bezjak* posuđena riječ iz tal. *bislacco*, koja se u istro-rom. izgovara *biž'j'ako*,³ *bež'j'ako*, *zbi'l'ako* (*sbillaco*) je također potvrđeno, kako se prema Pianigiani, Voc. etimol. della l. ital. Roma 1907 čini, već u starijem tal.). I doista, talijanska se riječ u semantičnom pogledu potpuno slaže sa slov. odnosno srp.-hrv.

Ali valja istaknuti neke fonetske pojave, o kojima Štrekelj, kako se vidi, nije vodio računa. Prvo i prvo, istarsko-tal. oblici,

¹ Njegovo tumačenje preuzima Berneker I 53.

² Razlikovati se ima od Sanudove *Bezjačije*, koja označuje kraj oko Varaždina, v. Klaić, Topografske sitnice u Vjesniku hrv. društva n. s. IX, 191 sl.

³ i mjesto *e* u slov. prezimenima *Bizjak* potjecat će zacijelo od romanškoga upliva, gdje je *i* mjesto *e* u redu radi nenaglašenosti i palatalnoga glasa, što slijedi. Slov. varijanta u prezimenima *Vizjak* bit će samo grafičkoga značenja, jer se *b* pisao kao *w*, pa je kasnije grafija djelovala na izgovor.

koji se izgovaraju *bizjako*, iz Rovinja, Fasane i Vall. nalaze se u neposrednoj blizini Bezjačije.¹ Što smo dalje od Bezjačije, to mjesto našega *zj*, koja je konsonantska grupa nemoguća u tal. jeziku, dolazi u tal. *sl*, *šl*, *sl* ili metateza kao *žbil'ako* u Dinjanu; *bišlak* (Bormio). Istaknuti nadalje valja, da se u tal. *bislacco* nalazi konsonantska grupa *sl*, koja, kako se općenito zna, nije romanska, i uvijek se, kad je god dolazila iz germ. ili slav., oblaškavala umetanjem konsonanta *k* isp. *schjavo*, *schjatta* i t. d. Kad je nastala iz lat. riječi u kompoziciji, bila je zamijenjena drugom običnijom *bisluscus* > *berlusco* REW 1128. Danas postoji *sl* samo u složenicama s prefiksom *ex* (na pr. *slanciare*).

Već po ovoj konsonantskoj grupi moglo bi se zaključiti da *bislacco* nije pučkog romanskoga postanja. Istaknuti uz ovaj momenat valja još i geografska raširenost od *bislacco*. Tal. riječ je raširena samo po sjevernoj Italiji sve do Genove. Na jugu je nepoznata već u Bologni, a kako me informiše prof. Maver iz Padove na osnovu raspitkivanja kod svojih studenata Toskanaca, nepoznata je i u Firenzi. Poznaju je ovi riječnici talijanskih dialekata: Boerio, Diz. venez. (1856); Nazari, Diz. bellunese (Oderzo 1876) [*bislacaria sciattezza*]; Azzolini, Voc. vernacolo ital.—roveretano e trentino (Venezia 1856); Samarini, Voc. cremasco—ital. (Crema 1852) [*bislacû spensierato, stravagante*]; Cherubini, Diz. milanese (*a la bislacca a casaccio*, a vanvera, alla sfatata, cioè negligente); Gambini, Voc. pavese—ital. (1850); Frisoni, Diz. moderno genovese—ital. (Genova 1910) [*bislacco strano*]; Foresti, Diz. piacentino (*bislacc cattivo, pessimo, parlandosi di gusto*); Malaspina, Diz. Parma (*bislaccch bislacco, bisbetico, stravagante, balzano*; ma si usa anche in significazione di uno alla carlona, a caso, alla rustica, kao i drugdje). Ali i u sjevernoj Italiji, kao na pr. u Padovi (prema saopćenju prof. Mavera) riječ je poluliterarna, t. j. ne poznaju je seljaci, nego inteligentni slojevi.

Proučavanje geografske¹ raširenosti od *bezjak* i od *bislacco* dovodi do nesumnjiva zaključka, da se njihova područja dodiruju. Ako imamo u vidu ovu činjenicu i netalijansku konsonantsku grupu *sl*, koja kaže, da *bislacco*, sve ako bi se i prihvatilo nevjerovatno tumačenje prema Diz. Crusca (dal lat. *laxus* in senso di sciolto, rilassato e dalla particella *dis*, cambiata in *bis*), ne može biti pučkoga postanja, t. j. iz vulgarnoga latinizata, onda dolazimo na misao, da je *bislacco* slavenska riječ, koja se je preko Mletaka i Furlanije širila po sjevernoj Italiji. Tom raširivanju je pogodovala okolnost, što je riječ porugljivog značenja. Isp. tal. ime za slav. vojnike *sboghe* od *s bogom*, odatle ime *Jean Sboggar*, naslov jedne novele Nodierove.²

Tal. konsonantska grupa *sl* u *bislacco* daje se lako protumačiti iz *zj* u *bezjak*. Ova je grupa supstituirana na *žj'* u istro-tal. Kako

¹ Kociančić, Zgodovinske drobtince po Gradiškem nabrane v letu 1853 (Arhiv za pov. jugosl. III 182) potvrđuje nam, da se *Bizjaki* zovu Talijani oko Tržića, koji izopačeo talijanski govore. Vidi se dakle, da je naziv prenesen u ovome kraju i na Talijane.

² Podatak iz disertacije mojega studenta g. Maixnera.

u furlanskom i tal. u Istri i na Kvarneru *l* daje *j*, naš je *j* u *zj* bio supstituiran sa *l'* (cf. *žbil'ako*). Putujući dalje, *l'* je izgubio palatalizaciju u vezi sa *s* (*z*). Konstatirali smo pokušaje metateze, da se Talijani riješe neobične grupe *sl*; ali, kako je ova grupa došla u običaj u vezama sa *ex* i *bis*, nije čudo, što je bila i pridržana. Raddoppiamento u *-acco* nastao je kao i u *polacco*.

U semantičnom pogledu nesumnjivo je, da je srp.-hrv. *běžjāk* (akcenat prema § 287 Leskien, Skr. Gramm. I), slov. *bežjāk* (Pleteršnik) riječ i po današnjem svom značenju i po postanju pogrдна. Kako se spolni organi upotrebljavaju često za pogrđivanje (na pr. *kujōn*, *kujonirati* u Hrvatskoj preko njemačkoga, a ovo iz tal. *coglione* cf. Weigand, Deutsches Wbch. s. v.; isp. i *jajar* u Ak. Rj. IV 419), izgleda mi, da i *bežjak* može potjecati iz istoga vrela pogrđa: *bežv* + *jaje* + *āk* > **bežjajak*, haplologijom *bežjak*. Semantičnu paralelu, donekle i etimologičku imali bi u furlanskom *bezoal*, *bazoal* < **bisovalis* balordo, sciocco Vidossich ZfrPh. XXX 202.

Izgleda, kao da je tal. *bislacco* ponovno došao u naš jezik u obliku *bezlèkan* budala, koja se riječ čuje po gradovima u Hrv. i Bosni, ali nemam za nju leksikografskih potvrda.

II.

Slovenci zovu na čitavoj svojoj teritoriji apostola Bartolomeja *Jernej*. Ovaj je oblik za njih karakterističan, tako da su na pr. u Istri Hrvati oni, koji kažu *Bartul*, a Sloveni oni, koji govore *Jernej*, oko Trsta *Járna* (gen. *Járnota*), u sjev. Goriškoj (Soška dolina) *Erneja*, u Štajerskoj *Arni*, lijevo od Drave *Arne* i t. d. Ovaj čudnovati oblik zanimao je već Kopitara,¹ kojemu je „eine schwer begreifliche Corruption, wenn von Bartholomäus“. Škrabec, Jezikoslovní spisi I p. 361 sl., izvodi ga iz *Irenäus* (*Εἰρηναῖος* iz *εἰρήνη* mir). Kad bi ovo izvođenje bilo istinito, imali bi pred sobom osamljeni slučaj u hagiografiji, da je narod pomiješao imena dvojice svetaca. U Sloveniji bi ovaj slučaj bio posebice čudnovat, kad se zna, da je kult sv. Ireneja u ovoj zemlji posvema nepoznat. U čitavoj Sloveniji nema crkve, koja bi bila posvećena ovome svecu. Iz ovoga razloga očito ne može biti ni vjerojatno, da ga je narod mogao konfundirati sa sv. Bartolom, prenesavši njegovo ime na potonjega sveca.

Naprotiv je kult sv. Bartola ovdje i te kako raširen.² Po broju crkava posvećenih ovome svecu možemo s pravom zaključiti, da je *Jernej* pravi narodni slovenski svetac. Prof. Kovačić iz Maribora upozoruje me na interesantnu statističku činjenicu, koja kaže, da je u ovome pogledu velika razlika između teritorije sjeverno od Drave, koja je nekada pripadala solnogradskoj metropoliji, i teri-

¹ Barth. Kopitars Kleinere Schriften I hg. v. Fr. Miklosich, p. 1.

² Isp. i veoma rašireno slovensko prezime *Jernejc*, izvedenica od *Jernej*s deminutivnim sufixom *-bc*, kojemu odgovara u drugim prezimenima dem. *-ič*.

torije južno od Drave, koja je pripadala u prva vremena oglejskoj (akvilejskoj) metropoliji. Na teritoriji solnogradskoj, što je zapremaju Slovenci, ima 13 crkava posvećenih sv. Bartulu, a na oglejskoj, t. j. južno od Drave 32 crkve, najviše u Kranjskoj. U detalju po slov. biskupijama razdijeljen je broj crkava sv. Bartula ovako: u celovačkoj biskupiji sjeverno od Drave ima 4 župne i 8 područnih crkava ovoga imena, južno od Drave 1 župna i 4 područne, u svemu sjeverno 12, južno 5; u mariborskoj biskupiji ima južno od Drave 6 župnih i 1 područna crkva, sjeverno od Drave 1 župna i nijedna p. družna crkva, u svemu sjeverno 1, južno 7. U goričkoj je biskupiji začudo samo 1 područna crkva posvećena ovome svecu, dok ih u ljubljanskoj knezoškofiji ima 4 župne i 15 područnih.

Prema Kovačiću donijeli su u ove krajeve kult sv. Bartola njemački vitezovi, koji su dobili znatne posjede u Kranjskoj i oko Ormoža u Štajerskoj. Ali lingvistički razlozi govore, kako će se niže vidjeti, imperativno za to, da je kult ovoga sveca kao i kult sv. Mohora došao preko Ogleja, a kako smo vidjeli, govore za ovaj nazor i statistički podaci, a najviše napokon okolnost, da se centar kulta ovoga sveca nalazi u Rimu, kamo su već g. 983. bile prenesene svečeve kosti.

Slovenski se oblik *Jernej* nikako ne temelji na kakovom njemačkom s naglaskom na prvom slogu od početka (na pr. *Bartel*), nego na čisto latinskom obliku s naglaskom na *-âus*. Taj latinski oblik mogao je da dođe u slovenske krajeve jedino preko Ogleja. Polaziti se naime ima od *sâncetus Bartholomâus* sa sekundarnim naglaskom na svetačkom predikatu, jer svetačka imena dolaze samo s njime u vezi. To je ista pojava kao na pr. kod Bosanaca katolika, koji govore franjevački predikat *pra = fra* < *frater* u uskoj vezi s krsnim imenom, tako da se na nj prenaša noviji štokavski akcentat: *Prâvid* < *fra Vid* (izgovor iz Ivanjske, kot. Banja Luka), *Frâmârko* < *fra Marko* (izgovor iz Kotor-Varoši) i t. d. Prema romanskoj fonetici bili su vokali u intertonici izloženi oslabljivanju i sinkopiranju, tako da su Slovenci ona dva *o* morali zacijelo čuti kao poluglasove, a ne kao *u*. K tome dolazi još i činjenica, da je početni konsonant svetačkoga imena, kad je u vezi sa svetačkim predikatom *svetv*, koji je kod Slovenaca indeclinabile *snt* < *sanctus*, izvržen svakovrсноj asimilaciji prema dočetnom dentalu *t*. Vidi se to najbolje u mjesnim imenima: *Šmârje* < *Šntm*. (= *ecclesia sanctae Mariae*), *Šmarjêta* < *Šntm*.; *Šmârtno* < *Šntm*. (dočetak je promjenjen prema adjektivima na *-bnv*, jer se je pomišljalo na apelativ *mesto*); *Šmihel*; *Šmôhor*. U svim ovim primjerima izjednačena je grupa *ntm* u *m*. Drugi je slučaj asimilacije u tome, da početni konsonant gubi glas radi predidućeg bezzvučnog: *Štânjel* pri Gorici < *Šntdaniel*, *Sêmpas* < *Sanctus Bassus*; ili spirant se pretvara iz istoga razloga u zatvoreni konsonant: *Sembid* < *Šntvid* u Goričkoj, ili se *t* slijeva s *j*: *Šemcûr* kod Kranja = *Šturje* (prvo *j* iščezlo radi disimilacije) u Vipavi < *Sanctus Georgius*, *špkárn* (prema prof. Ramovšu) = *Št. Jernej* u Dolenskoj i t. d.

Uzevši u obzir običajno osciliranje između *ar* i *er*, disimilaciju $m - m > m - n$,¹ asimilaciju $ntb > m^2$ i gubitak srednjih konsonanata u grupi *rtln*, gore spomenuta veza **Šntbartolomėj* nije mogla ništa drugo da dade negoli **Šmernėj*, odakle je odbacivanjem svetačkoga predikata *Šnt* nastao novi normale *Ernej—Jernej*. Da je ovaj zaključak ispravan, dokazuje i drugo svetačko ime s promjenjenim početnim konsonantom: srp.-hrv. *Mikula*, *Mika*, slov. *Miklávž*, *Miklásøk*, madž. *Miklós*, gdje se prijelaz $n > m$ ne može nikako drugojačije tumačiti nego na osnovu disimilacije $tn > tm$ iz veze svetačkog predikata *světø*, *šnt*, madž. *szent* + *Nicolaus*.

Ovom prigodom bilježim i interesantan žumberački oblik *Járník* (unijati), *Jarník* (katolici), odatle nomen habitatoris *jarničák* (katolici) za slov. *Št. Jernej*, dialektično *špkarn*,³ kod Trubara K II 225 *V shen Ierneiskem polei*. *Jarník* se očito osniva na slov. dialektičnom izgovoru *Jarni* = *Jernej*. Žumberčani su svetački predikat odbacili, jer *šent* kod njih znači vrag, a kako im je svetac *Jarni* nepoznat, nijesu dodali ni svoga svetačkog predikata *svēti* slovenskom mjesnom imenu. Da riječ bude lakša za deklinovanje, nastala je supstitucija sufiksa *-nik* za slov. *-ni*, koji je i onako čest u srp.-hrv. mjesnim imenima.

Ako isporavimo slov. oblik s tal. *Bartolo*, opažamo, da su Slovenci zadržali *-maeus*, a Talijani ga zbacili, jer su ga identificirali sa posjedovnom zamjenicom *meus*, prema tipu *fratello—fratello*.

¹ Isp. srp.-hrv. *neimār* < tur. *m'mar*, macedorum. *mařmar*, Miklosich, Et Wbch 212, Ak. Rj. 7, 855 i *mānen* za *mamen* Ak. Rj. VI 431, 441, *mānit*, zaci-jelo i *neman*, *-i* < *ne* + *mamb* (o ovoj etimologiji v. moj članak u *Slavii* I, p. 492), gdje *thymāna* > *tām(n)jan* i t. d. (Miklosich Et. Wbch 370) D similacija $m > n$ u ovoj riječi nalazi se i u romanskim representantima, REW 8722. *Māksin* u Žumberku za *Maksim*, također i u imenima lokaliteta 1. *Sukmasin* u Jese-nicama u Poljicima (Ivanišević ZbNZO IX 314); na ovaj se lokalitet odnose potvrde vinea, terra a presbitero sancto Maximo u povelji Petra Crnoga a. 1080 (Rački, Doc. 130, 133, 134 i Kaer, Dvie opatije p. 22), 2. a. 1000 Sti Maximi ecclesia, danas školj *Masan* ili *Majsan* (na karti bivšeg a -ug. gen. stožera *Maižan*). Jireček, Christ. Element p. 21.

² Ova asimilacija je sasvim identična asimilaciji $mb > m$, koju često nalazimo u rom. jezicima, n. pr. tal. *gomito* < *cubitus* očito preko **cumbitus* (*m* može da potječe od *cumbere*, ali i ne mora). Konstatirao sam je još u srp.-hrv. tudici u Dubrovniku *tamaša* „šala“ adj. *tamašan* „šaljiv“ (Mažuranić o. c. p. 1441, odakle mu tal. riječ *tambascia*?), adv. *natamašno* dosta šaljivo“ Ak. Rj. VII., 677; ovo u Zlarinu (Dalmacija) *tōmašnit* „nerazumljiv n. pr. *tōmašnita* rič od *qavtašia* koja je riječ veoma raširena u roman. jezicima, v. REW 6458—9. Srp.-hrv. riječ pretpostavlja metatezu $q - \tau > \tau - q$, koja je potvrđena u sicil. *tampasiannu*, v. Behrens, Über reciproke Metathese p. 29, počiva dakle na **tambasia* (*b* za *q* poslije nasala u novijoj tudici iz iz grč. je u redu). Nadalje nalazim istu asimilaciju u njem. *Trommel*, stvnj. *trumba*, odakle potječe naša imenica *tamrlin* „tympanum“ i prezime u Krajini *Tomrlin*, koje je dobio neki graničarski bubnjar u vojsci (isp. slični nadimak *Tāmbur* iz graničarskog vremena u Žumberku, i Mažuranić o. c. p. 1441.).

³ $tj > k$ u *špkarn* sjeća nas iste pojave u slov. *kédan* iz *tjédan* pored *tédan*, isp. Ramovš ČJKŽ. III, 55, i u nekim kajkavskim dijalektima, koje Mažuranić, Prilozi etc. p. 1453. našalost ne spominje, *kjeden*, čemu naliči u franc. dijalektima *piquie* za *pitie* (obratno u *tabatière* od *tabac*).

-*māus* je za talijansku svijest bio suvišan. Suvišan nije bio iz lako razumljivih razloga ni Slovencima ni Srbohrvatima, koji posljednji napraviše od grčkog izgovora svetačkoga imena, a pod uplivom pučke etimologije, *Vratolòmije*. Ova je činjenica od važnosti za prosuđivanje naše crkvene terminologije. Ona nam kaže, da su crkveni izrazi dolazili k nama često puta ne putem pučkog romanškoga govora, nego putem prodikatora crkvnjaka u učenom latinskom ruhu. Tal. *Bartolo* nalazi se samo kod Hrvata *Bartul*, *Bartuo* i hipokoristik odatle u Dalmaciji *Báre*, *Báro*, *Bariša* (odatle prezimena *Barić*, *Barišić*).

III.

Imena mjesta *Rádgon*a = njem. *Radkersburg* i *Radovljica*, u govoru onoga kraja i oko Bleda *Radólca* = njem. *Radmannsdorf* veoma su važna za proučavanje naših osobnih imena, i to iz toga razloga, što za oba mjesna imena postoje uz slovenske oblike i veoma stari njemački prevodi.

Etimologiju i tumačenje slov. oblikâ i njem. prevoda dao je već Pintar, *Carniola* II p. 45—50. u glavnome tačno. *Radgon*a mu je adjektivna izvedenica od osobnog imena *Radegoj*, koje se češće spominje baš na slov. teritoriji, na pr. kao ime oslobođenika a. 1075—1090 (Kos, *Gradivo* III p. 183. št. 302) kao *Ratigoi* a. 1006—1039, kao podložnik frisinškog biskupa (ib. p. 15. št. 19.) itd. Za temelj postavlja Pintar **Radegojina*, čemu odgovara na srp.-hrv. teritoriji *Mò(j)slavina* od *Mojslav*¹ Ak. Rj. VII 17. U *Radgon*a može se raditi i o adjektivnom sufiksu -*bnz*, isp. *Komogojna* u Hrv. Ak. Rj. V 245.² A najverovatnije je tumačenje K. Štrekelja ČZN. III. 47: *Radgon*a < *Radigojina* < *Radigojevina*; za primarnost ovoga oblika govori kajk. *Radgovina* (Belostenec II. 444) i starije slovensko *rádagovnte* u Hipolitovoj Nomenclaturi (prema prof. Ramovšu). U pogledu stezanja *oji* > *o* moglo bi se upozoriti na *oje* > *o* u 1. *Trbégovci* u Murskom polju, njem. *Terbegofzen* a. 1265 *Trebkoysdorf* (Zahn, ONB. p. 398) < **Tréběgojevi* od *Tréběgoj*,³ od kojeg imena morao je postojati kod Slovenaca hipokoristik *Trěbo* isp. *Trbóvŕe*, njem. *Trifail*, čemu odgovara č. *Trěbovle*, r. *Terebovlj* (cf. Miklosich, *Bildung slaw. Personennamen*, 65, 323); glede imena *Tréběgoj* isp. ime hodočasnika u čedadskom samostanu *Crepuco uxor*

¹ Isp Rad 222 p. 126, 136. Nema ništa zajedničko s *Mons Claudius*, koje se krivo prevodi, kako je Klaić, *Vjesnik hrv. ar. dr.* IX 186 sl. pokazao, sa „Gora zaprta“.

² Uz pot.rde, što ih navodi Ak. Rj., evo još iz Sm VIII 307, 308 a. 1312 *Comogoyno*, iz čega se vidi, da je današnji ž. r. kasnije nastao. Prije se imalo valjda dopuniti *imanje* ili *mjesto*, a kasnije *vbsb*. Mađarske latinske listine pišu i bez našeg adjekt vnog nastavka: Sm IX 415 a. 1328 *predium Komogey*, Sm XII 98 sl. a. 1352 villa *Komogoy*. Prvi dio ovog složenog imena je taman. Isp. *Monozlo* za *Moslavina*, gdje je također u mađ. obliku ispušten naš sufiks.

³ Isp prvi dio ovog osobnog imena sa *Trebemir* a. 1190, Sm II 243 (Zadar) i latinisiranim našim hipokoristikom *Trebessius* u Dubrovniku a. 1195, Sm II 272, Jireček, *Romanen* II 78.

et *Trebe* ... filius eius *Trebe*go ... (Kos II p. 252 št. 328), 2. *Domagović*¹ u Hrv. < **Domagojevići*, 3. u žumberačkim unijatskim prezime-nima (familijskim imenima) u Liješću *Blâgović* < *Blagojević*, *Prê-dović* < *Predojević*, 4. isp. i *Mömir* < *Mojmir* Ak. Rj. VI 925, *Gömîr-je* < *Gojmerje* Ak. Rj. III 265 (ovdje se može raditi o disimilaciji), *Möslavina* < *Mokslavina*.

Dok se s Pintarovim tumačenjem slov. oblika potpuno slažem, ne mogu se saglasiti s njegovim razlaganjem njemačkoga prevoda. *r* u *Radkersburg* mu je „auffallender Rhotacismus“. Da ga osvijetli, navodi druge toponomastičke primjere „einer solchen rutschenden Verschärfung des *j* vor *s*“. Istaknuti valja, da je ostavio neprotumačenim *o* > *e* (mislio je valjda na prijeglas). Ali svi primjeri, koje Pintar navodi za *js* > *rs*, slovenska su imena, koja sadrže u drugom dijelu kompozicije *-goj*, a bila su germanizirana. Za to mi se čini puno vjerojatnije, da se ne radi ni o kakovom makar i abnormalnom glasovnom prelazu, nego o substituciji najbližeg germanskoga imena na osnovu suzvučnosti. Dok je u *Radkersburg* bio *Radegoj* supstituiran sa stvnj. *Rätgêr* već od g. 1182. (v. Zahn o. c. p. 273), bio je na drugom mjestu supstituiran sa stvnj. *Radheri*, nvnj. *Rader* (Förstemann, Altdeutsches Namenbuch² I 1214): *Radersdorf* a. 1197 *Radigoydsdorf*. *Stojgoj* je bio supstituiran sa *Stöger*, koje je i danas njemačko prezime: *Stögersdorf* a. 1140 *Stojgojsdorf*; *Stanigoj* sa *Stanger*, *Sidigoj* sa *Sieger* < stvnj. *Sigiheri* (Förstemann² I 1326/7) i t. d. Izgleda čak, da su postojala u onim krajevima i hibridna imena,² pola njemačka, a pola slovenska, kao što je *Rudigoydsdorf* a. 1238, danas *Riegersdorf*. *Ruodi* je očito česti prvi elementat njemačkih imena *hrothi* (cf. Förstemann² I p. 885 sl. *Ricgaer* p 1262, *Richari* p. 1265).

¹ Možda na isto osobno ime smjera i possessio *Domachofei* in Luca (Croatia) a. 1298, Sm VII 322. — *Domagović* je potvrđen ovako već od 14. stolj. Sm IX 322 sl. a. 1327, XI V 62 sl. a. 1367. U tim se listinama spominje i porodica ovoga imena, po kojoj je posjed dobio svoje ime. *Domagović* dakle ide među tipička naša imena familijskih naselja na *-ići*, koja bi zapravo morala biti pluralia tantum, ali postaju i singularia, jer prevladava predodžba jedne familije, koja se ovako zove, a ne misli se na više članova, koji je sačinjavaju.

² Takvih hibridnih imena pola germanskih a pola romanskih bilo je dosta kod Romana u krajevima, gdje su se obje nacije miješale, a tumače se time, što je drugi dio složenih imena bio i jednim i drugima nerazumljiv. Ovu je pojavu studirao na iberskom poluotoku Meyer-Lübke, Romanische Namenstudien II p. 54—55. Isp. također njegov Einführung 3. izd. § 255. Križanja slavenskih i germanskih imena još nijesu studirana. *Rudigoy* može se isporodivati sa (presente) *Rudogio* u Zadru Sm XIX 545 a. 1373. Citati se ima *Rudoje*. Križanja kršćanskih i slavenskih imena ima na pr. u Dalmaciji dosta *Jurislav* Jireček, Romanen II 38. Ak. Rj. IV 690, *Diminosclavus* Sm XIV 545 a. 1373 od **Dmino* za *Dominko*; *Krešimir* bit će izvedeno od *Cressius*, *Crescius*, *Cresce*, *Criscius* < *Chrysogonus* (Jireček ib. II 30) + *mir* ispor. u Hispaniji *Grescimirus*, *Gresomirus* od *Chrysostomus* + got. *mir* (Meyer-Lübke o. c. 54). *Christophorus* se nacionalizira kod nas u *Hristivoje* Ak. Rj. III 697. *Krstivoj* ib. V 644; *Jakov* u *Jakimir* ib. IV 430. Istotako i čisto latinska imena *Ursus* > *Hrs*, *Hrsoje* ib. III 708, *Cyprianus* u *Ceprota* Sm XIV 401 a. 1372 u Zadru.

Od interesa je izbliže promatrati ovu supstituciju, jer se nameće pitanje, kako je do nje moglo doći. Da se odgovori na to pitanje, valja najprije uočiti, kakovoj klasi mjesnih imena pripada *Radgona*. Posjedovni adjektivi *Radgona*, *Moslavina*, *Komogojna* i t. d. označuju očito naselje ili zemlju, koja je stajala u feudalnom odnošaju prema Radegoju, Mojslavu, *Komogoju i t. d. Oni su bili feudalni gospodari zemlje ili naselja. Po njima se je zemlja ili naselje za vječna vremena i prozvala. Očito je i to, da su slovenska imena primarna i da je njemački njihov prevod mogao nastati jedino iz feudalnih razloga, kada je bavorska kolonizacija u 9. i 10. stoljeću znatno napredovala. Taj je prevod mogao dati i sam vlasnik feuda, koji se je za Slovence zvao *Radegoj*, a za njemačke svoje gospodare *Râtger*. Moguće je dakako, da su ovaj prevod učinili i bavorski kolonisti, kojih je moralo biti u većem broju u onom kraju. Bila ispravna koja mu drago od ovih alternativa, svakako se ističe činjenica, da se *-goj* prevodi sa *gêr* < got. *gais*.

Drugo je pitanje, kako se ima protumačiti njemački prevod od *Radovljica* > *Radólca*. Slov. je oblik Pintar l. c. dobro protumačio. Ispravno je, što kaže, da je to supstantivirani adjektiv od hipokoristika *Rado*, čemu se može dodati samo to, da se može raditi i o hipokoristiku *Radoje*, ako se uzme na um mogućnost, da i ovdje postoji *oje* > *o* (v. primjere gore).

Držim, da se u *Radmannsdorf* ne može raditi o onakovoj supstituciji najbližeg njem. imena kao u *Radkersburg*, gdje svakome dijelu slov. složenog imena odgovara najbliži njemački elemenat iz osobnih imena (*Rade-goj* = *Rat-gêr*). U *Rado* ili *Radoje* nije bilo povoda za elemenat *-mann*. U Förstemanna² I p. 1216 mogu se dođuše naći potvrde za njem. osobno ime *Radman*. Ali kad ne bi kod samih Slovenaca postojao pored *Rado*—*Radoje* još i *Radman* kao hipokoristik (isp. prezime *Rådmanović* kod katoličkih Bosanaca), teško da bi Nijemci došli do gornjega prevoda. Kao što se danas jednoj istoj osobi prema osjećajnim okolnostima može kazati u isto doba *Niko*, *Mika* i *Nikola* i t. d., tako se mora uzeti, da su i feudalnog pojednika naselja ili zemlje Radovljice zvali njegovi podložnici Slovenci i *Rado* (*Radoje*) i *Radman*. Nijemcima je dakako bolje konvenirao slov. *Radman*, jer ih je sjećao njihova *Radmana*. Za to su ovako i preveli Radovljicu.¹

I *Rado* i *Radoje* i *Radman* hipokoristici su od *Radomir*, kao što su *Vúko*, *Vukoje*, *Vukman* od *Vukoměr*,² *Vuk(o)mir*. *-man* nema nikakva posla s njem. *mann*. Ovaj veoma česti naš hipokoristički sufiks nastao je tako, da se je na skraćence od *-mir* (na pr. *Radom* od *Radomir*) na *-m* dodao drugi veoma česti hipokoristički sufiks *-an* (cf. *Mile*, *Miloje*, *Milan* i *Milman*). Skraćenicâ na *-m* od imena na

¹ Štrekelj ČZN. III. 55 izvodi *Radmannsdorf* iz **Radovansdorf*.

² Isp. latinisirane oblike *Walcomerius* a. 1264 Sm V 296, *Volcomerius* a. 1319 Sm VIII 544 i čisti srp-hrv. *Wlkomer* a. 1375 Sm XIV 505. Oblik *Vukomer* sačuvan je u imenu gorske kose *Vukomeričke gorice*.

mir imamo sačuvanih u imenima mjesta. *Radom* je morao postojati na pr. kod Slovenaca, kako dokazuje *Radomlja*, potok i dolina u Kranjskoj. Ovakovih je skraćenica bilo i kod Srba i Hrvata: *Budim* od *Budimir*, *Velim* od *Velimir*, isp. adjektivna mjesna imena *Būdīmļa* Ak. Rj. I 710 i *Vēlimļe*, ravnina u Banjanima, Broz-Iveković II 707.

Ovaj sufiks *-man*, koji je zapravo nastao od složenih imena na *-mir* bio je prenašan kasnije na razne druge slavenske onomastičke osnove, čak i na romanske, kako svjedoči vlaško ime u arandělskom hrisovulju *Altoman*,¹ koje će biti rumunski prevod od kakvog slav. imena od *drugъ* = *alt* < *alter* (cf. Miklosich, Bildung slav. Personennamen 120 *Družoje* i t. d.). Kao što je slav. hipokoristički sufiks *-an* došao na čisto rumunsku riječ *šerb* < *servus*: *Šerban*, ime vlaha u žičkom, banjskom i arandělskom hrisovulju i jedno uopće od najstarijih rum. imena (cf. Miklosich, Mon. serb. 59, 61, 63 *Šerban* iz 13. stolj., isp. i ime mjesta *Šerbanovac* blizu Timoka), tako je i u *Altoman* došao slav. hipokoristički sufiks *-man* na rumunsku riječ *alt* = drugi.

Analogno francuskim sufiksima *-ard*, *-aud*, koja potječu zapravo od drugoga dijela franačkih imena na *-hard*, *-wald* (cf. Meyer-Lübke, Hist. franz. Grammatik II 45, 175), čini se, da je i naš hipokoristički sufiks *-man* iz osobnih imena prenio svoju funkciju na druga apelativa, i to da se označi muško za razliku od ženskoga kod životinja: *răcman* (u Žumberku kod katolika *răcăk*)—*răca*, *purman*—*pura*, cf. u ovoj funkciji također *-an* (*purân* u Žumberku, katolici), cfr. za druge primjere Vondrák, Vgl. slav. Gr. I 429.

¹ Sufiks *-man* sa *o* i kao vokalima za spajanje postoji i u rum. jeziku, isp. *hoțoman* od *hoț* razbojnik, *gogoman* od *goga* prostak, *goliman* od *gol*, v. *Pascu*, Sufixeles românești p. 340 sl.

Ivan Prijatelj:

Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848.—1857.

Važen pogoj za svoboden razmah in razvoj literature tvori vprašanje književnega jezika. Jezik, ki je v materialnem obratu, n. pr. v trgovini morebiti res samo občilo, pomeni v duševnem življenju naroda, zlasti pa v njegovi literarni umetnosti, vse kaj pomembnejšega in znamenitejšega. Ni treba, da bi današnji človek pripisoval jeziku vse one čare, ki jih je videla in slutila v njem zanosna romantika, s čimer pa je — to moramo vendar priznati — vprav ona jako mogočno pospešila preporod raznih, zlasti malih in tudi slovanskih jezikovnih kultur; nekaj je v jeziku, kar ga visoko povzdiguje tudi nad takoimenovana sredstva drugih umetnostnih panog, n. pr. v podabljačoče in glasbene umetnosti. Jezik ni samo več nego toni in glasbila, ampak tudi več nego barva, platno, marmor in bronca. Vse to so res samo mrtva, umovom vseh narodov enako uslužna, sama na sebi indiferentna sredstva, ki ožive šele takrat, ko se jih posluži kot svojih izrazil umetnik. Jezik pa je živa, že od sto in sto umov in vekov pregnetena snov, on ni izdelek, ampak umotvor, aparat, v katerem kot takem že leži misel in čuvstvo, preden se ga polasti mislec ali poet, da v njem snuje nove umotvore misli in čuvstev. V jeziku leži kontinuiteta med davnino in sedanostjo rodu. Tam, kjer je prešla ona, nadaljuje ta. Zato je jezik duševna zakladnica, tvoreča ponos slednjega naroda. Da govorimo v jeziku, ki so vanj položili svoje najboljše duhovi kakor Trubar, Vodnik, Prešeren, Levstik, Aškerc, Cankar, Župančič itd., to daje naši besedi polet, pogum in samozavest. Jezik je naš paladij tudi zato, ker je v njem bila od pamtiveka naša celokupnost, samobitnost in svoboda. Naj je narod še tako razdeljen po geografskih zaprekah in političnih mejah ter pregrajah, vsikdar je bil jezik ona, včasih edina vez, ki nas je kot narod družila v eno pod tem vnanjim vidnim znamenjem naše notranje samostojnosti, — Glavni elementi narodnosti: način mišljenja, verovanja, čuvstva in običajev, kulturne samodoločbe, vse to dobiva izraz in stalno posodo v jeziku. Jezik raste in se širi ter dviga kakor drevo, plast na plast. Njega tvorba je konstantna in pri-

rodna. Ona dovoljuje samo organsko rast, ker ni umetno delo, ampak življenjsko ustvarjanje. Ta tvoritev celokupnega naroda ne dopušča nikakih skokov brez nevarnosti, da se vse skupaj usuši in strohni. Nešteto sestavin se vlaga v stavbo jezika, a vse morajo vanjo soglasno z merili in načeli, ki leže stavbi že v osnovi: kamenom, štrlečim preko začrtanega merila, se brusijo robovi, da se vlegajo v stari sklad, kakor bi bili zrastle v njem. Genialna iniciativa posameznikov, prihajajočih iz osrčja naroda, neizmerno pospešuje rast jezika, diletantska samovoljnost, ki ima svoj vir v edini dobri volji in v kakih postranskih, četudi idealnih tendencah, bega stavitelje samo v nenormalnih časih, dostopnih umetničenju, stopa pa popolnoma v ozadje v dneh mirne, organske rasti, v katerih jezik počasno pa dosledno stremi po razločni, umevni enostavnosti, po glavnem pogoju vsakega dogovora, po pritrditvi večine, kar je vedno bil in vedno bo vsak jezik. — Zgodovina nam kaže, kako so nasilne revolucije v različnih narodih trgale vezi tradicionalnega državnega, socialnega ustroja, vere itd., a jezika se ni doteknila nobena revolucija, ker jezik ne pozna drugega kakor evolucijo.¹ Koncem koncev so bile vse revolucije naperjene zoper avtokratstvo, jezik pa ni nikdar poznal avtokratske vlade, ker je od nekdaj — kakor rečeno — sam od sebe izključeval vsako samovoljnost. Delal ga je vedno ves narod, nikdar posameznik, tudi jezikoslovec ne. Ta ga je po besedah našega Kopitarja vedno samo registriral. Kakor bi bil filozof slab državnik, tako bi bil jezikoslovec slab zakonodajavec jezika: iz teorij se ne sklada življenje, pač pa daje življenje dobro podlago teorijam, ki od svoje strani zopet opløjajo življenje, ako so res vzete iz življenja, ali pa tudi obleže ob strani, ako so se preveč oddaljile od njega. Jezik je večni mladenič, čigar rast ne preneha nikdar, jezik je večno ustvarjanje, jezik je življenje, o katerem marsikaj vemo, kako je hodilo, a ničesar, kam pojde, razen morebiti to, da samega sebe, to je svoje preteklosti ne bo zatajilo nikoli po geslu: nobena kulturna vrednota še ni zastonj eksistirala. In literarno razvit jezik je prvovrstna kulturna vrednota...

* * *

I. Hirska dediščina. Podkorenčan, Macun, Likar, dr. Šubic, Jeran. — Romantika je vzbudila splošno zanimanje za slovenski jezik; pred romantiko so se samo nekateri redki izbranički akademično ali takorekoč znanstveno ukvarjali z njim. Bistvena znaka romantike pa sta: mogočen zanos, podžgan po svetovnih primerih, in lehkotni polet preko vseh realnih težkoč in ovir. Dejanjskost se v romantiki omalovažuje in malone zanemarja. Duševni triumf

¹ Prim. Brückner, *Wałka o język*, Lwów, 1917, str. 2.

in obup sta obe skrajni točki, med katerima niha romantikova duša, zlahka preskakujoč vse distance. Romantični triumf ali obup sta tudi bila oni dve gibali, ki sta od časa do časa, a v zanimivo redno se vrsteči zapovrstnosti v organski razvoj slovenskega književnega jezika vnašali debate s predlogi, da se naj jezik bolj ali manj naglo, bolj ali manj umetno povsem — izprevrže. Več ali manj romantike je v vsakem Slovincu prav do današnjih dni, in najljubše poprišče tega njegovega nagona tvori pri sanjavem malčku, ki bi bil rad velik, čim manjši je, baš jezik.

Neposredno pred l. 1848., po prestanku »Čbelice«, sta obup in žalost predmarčnega pritiskanja slovenščine k tlom, združena z zavestjo številčne neizmernosti slovanskih plemen, razgrevala narodno probujene glave slovenskih mladeničev, da so si za krajcarje, pritrpane od ust, nakupovali slovanske slovnice, se učili iz njih noč in dan slovanskih besed, jih spravljali v zvezo z domačimi. Kollárjeva vznesena »vzajemnost« jim je bila evangelijski, zlasti potem, ko se je ilirizmu na iniciativo Kollárjevega učenca Ljudevita Gaja vsaj za silo posrečilo strniti dva sosednja južnoslovanska dialekta v eno. Gajev učenec, štajerski Slovenec Stanko Vraz, je z žarko, neposredno besedo na svojih popotovanjih po Slovenskem in s svojim vnetim in razsežnim korespondiranjem razplamtel srca navdušene slovenske mladine, da se je družila v krožke in se pridno učila ilirščine, četrtega slovanskega jezika, o katerem je pisal Kollár, da ga mora vsak izobražen Slovan toliko znati, da ga razume kot eno izmed glavnih slovanskih narečij, dopuščajoč, da se ostala, takozvana podnarečja ipak še nadalje uporabljajo za domače slovstvene potrebe. Mladi, navdušeni slovenski Ilirci so bili v svojih privatnih učilnicah izvedli takšno integracijo svojega jezika v južnoslovansko smer, da so hoteli ilirščino ne samo razumeti, ampak jo tudi pisati za svoje ljudstvo, vendar večina njih pod tem pogojem, da ilirščina sprejme iz slovenščine one elemente, ki so se njim z ozirom na staroslovenščino zdeli slovnično pravilnejši nego tozadevni ilirski. Te koncesije ilirščina iz umevnih razlogov ni nikoli naredila slovenščini (razen pri par besedah), ampak se je razvijala po prirodni poti, ki jo ji je kazala večina njenih pisateljev, prihajajočih iz središčnega ozemlja, brez ozira na pot, ki jo je nanjo vabila sempatija gostujoča peščica slovenskih perifernih piscev. To je bil prvi razlog, da so se začeli ohlajati slovenski, zlasti kranjski, Ilirci. Drugi in brezprimerno važnejši pa je bil naslednji: dokler je bilo pisanje navdušenih mladeničev privatno, namenjeno medsebojnemu občevanju in čitanju, se je s težavo sicer, a vendar za silo pisalo po ilirsko. Ko pa so stopili ti dijaki med ljudstvo in videli njegove potrebe ter spoznali za svojo nalogo to, da realnim potrebam realnega naroda po svoji moči odpo-

morejo, so začeli govoriti in pisati ljudstvu v jeziku, o katerem so vedeli, da ga bo ljudstvo najlažje razumelo. Izkušnja je podala naslednji rezultat: v umovanju je bil ideal blizu in tako-rekoč z roko dosegljiv, v dejanskem življenju pa so stopile na dan docela realne in povsem posebne potrebe, navezane na domači jezik, skoraj tako daleč oddaljen od idealnega vzajemnega, kakor je realnost oddaljena od idealnosti. Skok se ni posrečil, natura non dat saltum. A nekaj je ostalo, namreč smer razvoja, ki se ni zabrisala nikdar več.¹

Impulz, ki ga je pred marcem jezikovnim zbliževalnim pokušom dajal obup, je po marcu prevzel triumf. Romantika je podžigala dalje. Vsebino triumfu je dajala na Dunaju proklamirana ravnopravnost, vsebujoča izjavo, da se slovenščina sme uvesti v šole in urade. V »Novicah« se je otvorila debata o tem predmetu, ki so se je udeleževali: Peter Hicinger, Kozler, Ambrož, Podkorenčan, Bleiweis i. dr. Vsi noviški sotrudniki so bili za to, da se začne že takoj uvajati v šolo in urad slovenščina; nemščina se naj pridrži kot pripomoček še toliko časa, da se domači jezik okrepi in zadobi potrebna književna pomagala. Ti novičarji so bili praktični delavci, delujoči že od početka »Novic« iz neposrednega hipa za neposredne potrebe, prihajajoči iz osrčja Slovenije, ki se je od l. 1843. dalje gibala že v svojem mišičevju. Od teh praktikov so se razločevali slovenski idealisti, živeči in utripajoči po okrajinah kot posamezni, poedini, visoko napeti živci. Medtem ko so prvi zatikali lopate svojega uma v tla tam, kjer in kakor so stali na njih, so drugi začeli razbirati poljsko orodje in se ozirati po plugu, ki bi oral dolge brazde preko vseh malih in tudi velikih jarkov. Kakor predmarčne idealiste obup, je marčne zanesenjake podžigal triumf. Prejšnji so kakor potapljač se človek iskali opore, sedanji kakor rajajoč — objetja. Praktični novičarji so se trudili in premišljevali, kako bi v šole in urad uvedli slovenščino, obmejni idealisti te dobe, podprti od obmejnih Ilircev prejšnjega časa, so menili, da je zdaj udarila ura vse večje jezikovne integracije, ki naj bo predstopnja veliko važnejše državne integracije, takrat še nemogoče. Glavna razlika med mišljenjem enih in drugih je bila ta, da so idealisti imeli Slovence za vejo enega slovanskega drevesa, praktiki pa za drevesce v slovanskem gaju. Ta razlika se je razodela že takoj v debati o podomačenju šol in uradov. Doteknil se je je v »Novicah« **P o d k o r e n č a n** (menda ljubljanski semeniški duhovnik Juri Volc), piščoč, naj se slovenščina krepi ob strani nemščine v uradu in šoli, dokler ji slovenska univerza ne pomore

¹ Še bolj ko slovanska razvojna smer jezika pa je začela v posameznikih korenine poganjati ona težnja, iz katere je bilo pravzaprav izšlo to jezikovno gibanje, namreč težnja po političnem in državnem zedinjenju etnično, jezikovno in zemljepisno bližnjih si narodov slovanskih.

do popolnega razcveta: »Bolj ko bo slovenšina razcvétala in zorila v Ljubljanskim veseljnišu,¹ večí bo slava domovine. Po tem se bo še le lepota slovenskiga narečja prav razvila in razodéla; — naj ga nihče ne imenuje podnarečja: déblo je, in ne véja; je jédro in ne pužina ali pa lupina; je samolastna in blaga (žlahna) ruda, ki se nikakor ne smé s čim drugim stopiti in zgubiti. Naših južnih bratov narečje ima veliko medú, pa premalo pôpra; je sicer pripravno za govorništvo, pa pripravniši za petje; naše ima obojiga v pravni priméri; rezno teče v govorištvu, kakor bistra Sava; prijazno v pesmi na uho doni, kakor zvonov trijančanje po Slovenskim; naglás na predzadnjim zlogu mu daje veličanstvo v slovesnim govoru, njegov premik pa svobodo v petji, in lahkoto v poménku. Vse soglasnice so v besedah lepo zverstene, se lahko in gladko, pa vendar razločno in krepko izgovarjajo: ne slišiš ne neprijetniga p̃f, ne zmlinčeniga ogerskiga gy iz slovensko govorečih ust; ob kratkim: Slovenska beseda ni divjaška ali neolikana, pa tudi ne otročja, ali premeška; ona je postavna in možka, kakor je Slovenec. Ona zasluži, de se ji med družimi omikanimi jeziki vredin prostor da, kakoršniga je že davnej zaslužila. — S tem pa nočemo nobeniga jezika prezirati, in nobeniga naróda zaničevati; to se Slovencu ne spodóbi. Svét je velika hiša, in vsi naródi v tem poslopji so si bratje; le tedaj je njegoviga Stvarnika visóki namen doséžen, kader bratje v edinosti med seboj živé.«²

Ta Volčeva apologija slovenskega jezika je brezdvomno domoljubno in romantično razgreta; pohvala slovenskega blagoglasja je z ozirom na srbščino in ruščino nekoliko pretirana, neoporečno pa drži prednost slovenskega gibljivega akcenta zlasti za stihotvorstvo, ki jo deli z našim jezikom med slovan-skimi sestrami samo še ruščina. Ali to so postranske stvari: vsak narod ima in s ponosom rabi tak jezik, kakršnega si je ustvaril. In kot tak mu tudi popolnoma zadostuje. Važnejša je Volčeva ugotovitev slovenščine kot samostojnega slovan-skega jezika. Z ozirom na raznolikost in medsebojno veliko oddaljenost nemških dialektov so slovanski romantiki pogosto kazali nagnjenje, Slovanom nadeti táko jezikovno uniformo, s kakršno se glede literarnega jezika ponašajo Nemci. Brez ozira na to, da se je ustanovil in sprejel nemški enotni jezik v prilični davnini, pri malenkostni pismeni razvitosti ostalih dialektov in v docela drugačnih kulturnih okoliščinah, nego so bile one, ki so povzročile in pospeševale razvitek različnih slovan-skih dialektov v književne jezike, brez ozira na te in še druge momente, izključujoče v tem pogledu gladko primeró Slova-

¹ Tu je pristavil Bleiweis opombo: »Bog daj, de bi naše serčne želje, také razložno razglašene, ne bile glas vpijočiga v pušavi!«

² »Novice« z dne 12. julija 1848. str. 119.

nov z Nemci, moramo prav posebno poudarjati eno dejstvo, namreč kolektivizem Nemca in individualizem Slovana. Globoko temelji v nemški naturi težnja po velikih skupinah ne samo v gmotnem, ampak tudi v duševnem oziru. Nемеc se čuti srečnega, če je samo kolesce v velikem mehanizmu, kateremu na ljubo se radovoljno odreka raznim svojim posebnostim. Nemški duh je duh uniforme sploh v vsakem pogledu, posebe tudi v jezikovnem. Temu nasproti je slovanski duh individualističnega značaja. Iz svoje številčne ogromnosti ni nikdar koval kapitala, pač pa je vedno brusil in likal svoje posebne dragocenosti, katerim je vsikdar veljala njegova ljubezen in njegovo negovanje. To velja za vse njegove lastnosti, to velja zlasti tudi za njegov jezik. Kar je pri Nemcih neznatno narečje, to je slovanski narodni psihi že poseben jezik. Ne gre za vprašanje, ali je to dobro ali slabo; dejstvo je tu, globoko narodnopsihološko dejstvo, s katerim mora računati vsak in ga ne sme pustiti v nemar nihče, kdor hoče graditi kulturo in civilizacijo na trdnem realnem temelju in ne na mehanično iz tujerodnih življenjskih pogojev abstrahiranih idejah.

Na taki ideologiji so vseskozi gradili naši romantiki, duševni otroci nemške romantike, in sicer ravnotako predmarčni Ilirci, kakor marčni obmejni entuziasti. Prve je bilo organično delo »Novic« v štiridesetih letih prestavilo ž njih zračnih višin na ozka, skopa in trda slovenska tla realnosti. Od Slovencev je samo Stanko Vraz ostal dosledno na idealističnih tleh ilirskih, češ, da »ne volji suhi Krajski ovsenjak nego šečer i narašlame«, češ, da »neče da uzmēni Korotanske tarnine za Mostarsko grozdje i sladjane smokve od mora kotarskog«, kakor je sam pisal Gaju dne 10. studnja 1836.¹ Ostali slovenski Ilirci, koncem tridesetih in v prvi polovici štiridesetih let, vsi dopisniki in organiziranci Vrazovi, so se po l. 1843. vklenili v trdi jarem »Novic«, orjoč v njih domačo njivo, gradeč in razvijajoč s prikladnimi sestavinami vsak svojega narečja vseslovenski književni jezik, torej namesto ilirske slovensko integracijo.

To njihovo delo je bilo v najboljšem teku, vsak noviški letnik je kazal enotnejšo slovenščino. Takrat je prišla pomlad narodov, čas razgretih in razvnetih nad. Stari in mladi idealisti so skočili na noge, eni izmed njih misleč, da je sedaj udarila ura ilirske, drugi vseslovenske integracije. Prvi je povzdignil svoj glas v 3. št. »Slovenije« Ivan M a c u n, »Slovenec iz Štajerskiga in zazdanji učitelj na latinskih šolah u Terstu«, bivši mariborski gimnazijski dijak Davorina Trstenjaka, nekdanjega vrazovca, poznejšega novičarja. Macun je posegel v omenjeno debato s člankom »Kakšen jezik bodemo vzeli za šole in pisarnice po slovenskih krajih«. V njem je izvajal: Namen sled-

¹ Prim. Građa, VI., str. 313.

njega naroda je izobraževati književni jezik in literaturo. »Pravo knjižestvo razcvesti zamore, ako se toljko bravcov in kupcov knjig najde, da sta pisatelju čas in delo plačana. Drugič pa mora ta jezik, kolikor je mogoče duš obseči... in več je takšnih glav, boljše je.« Slovencev je premalo »za dosego knjižestva le malo kaj znamenitiga«. Slovenci tudi nimamo zgodovine, ki bi pisatelje navduševala za velika dela, igre in epične pesmi. »Ako hoče pesnik ali prozaist s svojimi spiski svoj narod spodbosti k višjem cilju človečanstva, mora njegove — narodove — slavne dela in može slaviti, sicer spisi ne bodo va-nj globoko segli... Zatorej slovensko knjižestvo po mislih mojih ni mogoče... Odkod pa le hočemo u slovenskem jeziku prozaičko, odkod pesniško berilo zložiti — za šole?... morali bomo se misli, kakor da bi kedaj slovenska literatura cvela, za časa braniti; ker je vkanljiva. — Izberimo si marveč drugi človečanskem našem namenu bolj priležen jezik... Leti drugi jezik mora toljko duš imeti, da bo sčasoma knjižestvo moglo samo sebe rediti; on nam mora dogodivšino prinesiti; on že mora, če je moč, kakšno knjižestvo imeti... posebno pa mora jezik biti, kteriga se bo tudi naš kmet v šolah lahko naučil.« Tak jezik bi bil po Macunovem mnenju za Slovence ali češki ali ilirski. Prvi je preoddaljen, »ostane nam tedaj le ilirski; in za upeljavo ilirskiga jezika bi jaz svoj glas dal«. To je jezik, ki ga govori okrog 12 milijonov ljudi, narod, ki ima veliko zgodovino ter bogato književnost, zlasti dubrovniško. »Kar se poslednjič jezika tiče, kateri mora tak biti, da se ga naš kmet tudi počasi lahko nauči, ni težko dokazati, da je slovenski jezik tako nazvanimu ilirskimu bolj v rodu in bliže, ko to ali uno nemško narečje od pismene nemšine... Tudi se bo mnogo naših besed v ilirski jezik in besednik vzelo, kadar bodo Slovenci začeli, ilirski pisati... ker pa z enim mahom drevo ne pade, bi se ilirski jezik kmalo imel uvesti u latinske šole, tudi bi se knjige za spodnje šole pripravile u ilirskem jeziku, u kancelijah pa bi od začetka si vsak pomagal z slovenskim ali pa ilirskim, kakor bi mu bolj šlo.«¹

Na čelu Macunovih razlogov za opustitev slovenščine stoji številčna veličina, ki je igrala v mišljenju slovanskih romantičkov zmerom glavno vlogo. Kaj mislimo danes o nji? Odgovor na to vprašanje je v tesni zvezi z vprašanjem, kaj in kdo tvori duševno kulturo. V tem oziru pa mislim, da smo si danes na jasnem, da jo tvorijo v prvi vrsti velike genialne osebnosti, o katerih ne bo nihče trdil, da se porajajo samo v mnogobrojnih narodih. Res pa je, da je delovanje velikih osebnosti pri večjih narodih in ugodnejših gmotnih ter moralnih razmerah manj otežkočeno, torej lažje. Naš Prešeren je udeležil svojo geni-

¹ »Slovenija« z dne 11. julija 1848, str. 12.

alno osebnost v majhnem narodu, v slabih gmotnih razmerah in v neznatnem krogu somišljenikov. In prav ta okoliščina in ž njo zvezane ovire so dale njegovemu delovanju ono idealno noto, katere se je samozavestno zavedal, izrečno poudarjajoč, da v nji ni bilo podtonov »lakote slave, blaga«. Še danes vidimo, da je duševna kultura pri malih narodih ne samo mogoča, ampak celo idealnejša, nego pri velikih, pri katerih postajajo duševni umotvori pogosto trgovski artikli. Malemu narodu Grkov se ima ves sedanjí svet zahvaliti za podlago svoje kulture. Majhen je tudi narod Dancev in vendar je razvil literaturo, ki ne zadostuje v visoki meri samo njemu, ampak zadivlja tudi velike narode. Takoimenovani podnarodič provenzalski šteje baš sedaj pesnika, ki mu je nedavno svetovni tribunal Nobelov prisodil za delo, spisano v tem »narečju«, nagrado, preden so jo dobili pesniki velikih narodov. Duševna kultura ima svoj vir v intenzivnosti, ne v ekstenzivnosti; poslednja jo samo različno, v veliki meri ugodno, a — kakor smo rekli — v izvestni smeri tudi neugodno, neidealno — determinira.

Drugi razlog Macunov — nedostatek slavne zgodovine — je v tesni zvezi z istodobno romantiko, ki je mislila, da se morejo velika umetnostna dela splesti samo iz zgodovinskih lavorik naroda. Pozneje nastopivši realizem nam je dokazal, da more tudi nekazna in trda vsakdanjost »malega človeka« vdihniti umetnikom nesmrtné umotvore; a iz moderne smo videli, da je treba samo pojava velike osebnosti z veliko ustvarjajočo dušo, snov in drugi rekviziti se potem že najdejo.

Tretji Macunov razlog glede sestave šolskega čtiva je ovrgla že njegova sodobnost s tem, da je precej enodušno odklonila njegovo jezikovno in stvarno neenotno »krestomatijo« ter se oprijela Bleiweisovih in Miklosichevih »Beril«, kesneje Janežičevih »Cvetnikov«. — »Izberimo« si jezik, pravi Macun v nedemokratični dobi, ko se je par ljudi šlo narod in se je ljudstvo smatralo za nekaj privesek inteligence. In pri tem je še mislil ta idealist, da se bo kmet tega »izbranega«, prinesenega jezika »počasi lahko naučil«; pri tem ga je zavaljala že gori ocenjena primera z Nemci, potrjevalo staro¹, a nikdar neizpolnjeno upanje vseh slovenskih Ilircev, da bo ilirščina sprejela vase elemente slovenščine, prav nič ga ni motilo vprašanje, kdo bo ta jezik pri Slovencih, pogrešajočih vsakih tesnejših zvez s sosednjim bratskim narodom, pravilno pisal (saj ga je Macun sam pisal slabo!). To, da ni niti malo

¹ Primerjaj željo upoštevanja slovenščine od strani Ilircev pri Jarniku (Šurmin, Hrvatski preporod, II., str. 54), pri Ravnikarju-Poženčanu (ČZN, VII., str. 292), pri Jeranu (ČZN, VII., str. 306), pri Muršču (ZMS, VII., str. 156), pri Navratilu (Vedež, 1849, str. 166); glej tudi: »Slovenija«, 1850, str. 1.

podvomil, dali bo dunajska vlada pri narodu, ki je dosedaj imel nemško upravo in šolo, zraven pa že stoletja takorekoč privatno gojil in skrbno negoval svoj jezik, uvedla v šole in urade sosednji jezik, ta njegova lehkovernost se da razlagati samo s pretiranimi nadami, ki jih je bila vzbudila »pomlad narodov« pri nekaterih idealistih, ovaja pa malo realnega narodnopolitičnega miselca.

Kako je podpirala bolj blaga, idealna želja Macunove načrte nego realna, z resničnostjo računajoča preudarnost, kaže zlasti ono mesto njegovega sestavka, kjer pisec govori o razmerju kmeta do literarnega jezika. Tedanji slovenski literarni jezik je tesno slonel na kmetiški govorici. Pod mogočnim vplivom Kopitarja, ki je tudi bratom Srbom s pomočjo Vuka dal v njih knjigo resnični narodni jezik, sta bila zlasti škof Ravnikar in Metelko, dva slovenska kopitarjanca, prvi s prakso, drugi s šolo, ustvarila Slovincem prozo, ki jo je razumel vsak kmet in ki je povzročila, da je literatura po razmerju množiče se pismenosti že kot mogočen faktor vplivala v najširše vrste naroda. Ljudstvo je rado segalo po molitvenikih janzenistov, »denen man — kakor pravi dobro Čop — die religiöse u. moralische Bildung des krainischen Volkes, durch die es sich vor seinen slawischen und nichtslawischen Nachbarn auszeichnet, zunächst verdankt«.¹ To organsko jezikovno tradicijo so nadaljevale »Novice«. In ravno v »Novicah« je Macun dva meseca pred objavo svojega članka lahko čital naslednjo *L i k a r j e v o* »Prošnje slovenskim in noviškim pisavcam«: »Kakó imeniten čas je sedanji vsem stanovam, torej tudi kmetam, in kaj Novice zdaj vse povéjo, sploh vsi Slovenci véjo, ali pa véditi želijo. Med temi željivnimi je pa nar več kmetov; zato sim primoran kmetiško stran poprijeti, in tistim rodoljubam, katerih sostavke v Novicah beremo, serčno prošnje razglasiti, upajoč, de mi je verli sini Slovenije in naši bratje gotovo ne bojo overgli: Deržite se slovenskih beséd, in le, kader téh nimate, prosite, de naj jih Vam drugi Slovani posodijó; zakaj saj véste, dragi domorodci! de če v enim sostavku le kakih dveh besedíc ne razumemo, gotovo tudi celiga sostavka ne.« Samo pesnikom Likar — pač po vzgledu Koseskega — dovoljuje »drugih slovanskih besed včasí poiskati poleg pesniške svobodnosti«, nadaljujoč: »Svojo prošnje podpirati, imam še več vzrokov, pa, kér mislim, de vsi prijatli kmetov z mano mislijo, sklenem svojo prošnje z upam, de sim prostim kmetam vstregel, kér sim njih želje razglasil, in de mi tudi omikani ne bojo za zlo vzeli, kér véjo, de so Novice kmetu k nar večimu pridu, in de kmet nima časa, ne besednjaka ne slovnice prebirati.«²

¹ ZMS, I., str. 147.

² »Novice« z dne 10. maja 1848, str. 80.

K tem besedam je trezni praktikus Bleiweis dodal opazko, v kateri pravi med drugim: »Naša misel je: Novice morajo lahko razumljive biti; bravci Novic tudi kmetiški stanú morajo pa tudi s časom vred eno stopnjo naprej storiti. V tem obstoji omikanje naroda, za katero se poganjamo.« Bleiweis stoji jezikovno na organskih slovenskih tleh z izrečno željo, da »je potreba mili slovenski jezik vedno bolj in bolj izobrazovati«. ¹

Ta praktični Bleiweisov dialog z Likarjem je bil Macun popolnoma prezrl ali vsaj ozrl se ni nanj v svojem članku niti z besedico. — Macunu je odgovoril v »Sloveniji« dr. J. Š u b i c s člankom, v katerem prihaja na podlagi tudi bolj čuvstvenih nego realnih momentov do rezultata, docela nasprotnega Macunovemu: »Mila slovenščina!« vzklika ta pisec. »Dozdaj so te Nemci zatirali« ... zdaj pa je »med nami, med Slovenci Slovenec vstal, ki trobi, de imamo svoj jezik popustiti ter družiga — ilirskiga — se poprijeti, in le tega v šole in pisarnice vpejljati!« Da slovenščina nima literature? »So imena: Vodnik, Volkmar, Slomšek, Vertovc, Prešerin, Murko, Krempl vam, gospod M., neznane?« Njegov nasprotnik da pogreša pri Slovencih slavne zgodovine! »Naj le debele Valvazorjeve knjige prebira, in mnogo slavniga bo najdel, kar že dolgo slovenskiga Homera al Herodota perčakuje.« Da bi se kaj prida krestomatija ne dala napraviti? Že iz samih »Novic« bi se lahko sestavila. »Torej — piše gosp. M. dalje — popustimo slovenski jezik in se obrnimo k drugimu⁴. Tega pa ne! Per vsim, kar nam je sveto, materniga jezika, kteriga mile glase smo iz ust naših mater slišali, ne popustimo; tà bo nam vse svoje žive dni drag in ljub. Naši narodnosti, časti ino sreči ni nič bolj nevarniga, ko če se domači jezik zatêre ino si ji ptuj prisili. Vzemi človeku jezik (Sprache) njegov in vse si mu vzeli. Resnica je, de Iliri imajo obilnejšo literaturo, ki veliko lepiga in krepkiga obseže, ino branja nam dovolj ponudi: pa nikjer ni vkazano, de bi zavoljo tega mogli mi svoj jezik popustiti ino samo ilirskiga se naučiti. Verh tega književno izobraženi med nami tudi druge slavjanske narečja umejo, ter radi ilirske, česke in druge slavjanske knjige berejo. Kaj pa bo mili naš kmet rekel, ako mu bote omenili, de mora svoji krajski ali slovenski jezik pozabiti in na svoje stare dni noviga ilirskiga, se navaditi?« ²

Razen ineponderabilnih čuvstvenih razlogov te Šubičeve apologije slovenščine vzdržuje današnja kritiko zlasti njegova trditve o nevarnosti eksperimentiranja s tako važnim elementom narodnosti, kakršnega je tvoril jezik zlasti v onem času, ko se je narodnost v vsem svojem obsegu takorekoč šele vzpo-

¹ Ibid.

² »Slovenija« z dne 28. julija 1848, str. 32.

stavljala. Domači jezik je imel silno važno nalogo, pritegniti k narodu napol odrojene sloje v osrčju Slovenije, nalogo, ki bi je bratski jezik nikoli ne bil izvršil. Obmejno ljudstvo, ne pojmujoče idealističnih ciljev in potov take orientacije, bi se pa bilo v svoji celoti oklenilo rajše nemščine in italijanščine, ki mu je bila praktično priročnejša od ilirščine. S poudarjanjem soudeležbe kmeta, ozir. najširših narodnih plasti pri gradnji narodne kulture se Šubic dotika one prednosti slovenske, od temelja navzgor zgrajene kulturne strukture, ki je tudi v zvezi s pridržanjem našega narodnega jezika in s katero poleg Čehov Slovenci prednjačimo vsem Slovanom, zgradivšim povečini svoje posebne kulture odzgoraj navzdol in zročim zategadelj še danes v veliki meri na nêuko ljudstvo v svojih deželah (napr. zlasti Hrvatje).

Ivan Macun je bil začel pisati za šolsko in družinsko čtivo nekako zgodovinsko, zemljepisno, politično in literarno čitanko, katere politični del je za poizkušnjo objavil v »Sloveniji«.¹ V tej poizkušnji je tudi kratko reagiral na Šubičev ugovor glede jezika. Naznanil je, da bo v svojem delcu razpravljaj tudi o vprašanju: »Kaj imamo storiti, dè bomo se u jeziku Ilirom nekaj približnili«, nadaljujoč: »Sostavek g. Schubitza ... me od moje misli ... nijè odvernili; ker se je g. Sch. naj glavnije zapreke za dosego knjižestva u slovenšini, namreč premaloga števila Slovincov ko umen brodar klisure izognil«. Jezik, ki ga piše Macun v tej poizkušnji — delca samega ni izdal nikoli — in pozneje v krestomatiji »Cvetje slovenskiga pesničtva« (1850), kaže pri precejšnji nedoslednosti več štajerskih provincializmov nego sistemne prikrojitve štokavščine za Slovence. Pozneje je Macun, imajoč za sabo 20letno službovanje na Hrvaškem, sam spoznal in, kakor bomo videli, precèj trezno in pravilno presodil te nekdanje svoje in svojih somišljenikov neplodne poizkuse. — Jezikovno sodelovanje obmejnikov ob naši književni slovenščini se je gibalo v dveh pravicah: v donašanju lokalizmov v skupno slovensko jezikovno zakladnico in v propagiranju enotnega jezikovnega centra za vse južne Slovane. »Novice«, osrednji takratni slovenski organ, so se prvemu pravcu pridružile brez pridržka, drugi pravec pa so s svojega praktičnega stališča odklonile. In zanimivo je, da tudi v tem važnem vprašanju ni odločil tolikanj Bleiweis, kakor bolj njegovi sotrudniki.

Par mesecev pred marčnimi dnevi je bil izdal Macunov ožji rojak, dr. Josip Muršec, »Kratko slovensko slovnico za pervénce« (1847) in poslal en njen primerek kot dar, obenem tudi v oceno, uredniku »Novic«. Ta se mu je zanjo dne 20. februarja 1848 zahvalil z besedami: »Vaša slovnica meni prav

¹ »Slovenija« z dne 10. oktobra 1848, str. 116.

dopade in bo svojimu namenu lepo vstréгла. V Novicah bomo enkrat še kaj več od nje govorili, kér sim gosp. Jerana ... prosil, de bi ob kratkim kritiko čez njo spisal, ker je Jeran visoko učen in terden gramatikar, kakoršniga skoraj na Krajskim ni. Jez se v take reči nočem vtikati ...¹ Pet mesecev kesneje je res začela v »Novicah« izhajati obširna, sicer nepodpisana, a kakor se iz citiranega Bleiweisovega pisma vidi, Jeranova kritika Murščevega delca. V karakteristiko kritičarja in kritikovanca je zanimivo pripomniti, da sta bila v narodnem oziru oba učenca — Vrazova, s tem razločkom, da je Muršec od l. 1832. do l. 1850. živahno korespondiral z Vrazom v svojem rodnem južnoštajerskem narečju,² nekdanji karlovški dijak, Luka Jeran, pa od l. 1843. do l. 1845. po ilirsko, a potem samo še eno leto bolj po slovensko, nego po ilirsko; od poletja 1846 dalje pa Jeran ni več dopisoval Vrazu.³ Jeran v svoji kritiki pozdravlja Murščevo slovnico, češ, da jo je pisec »s premislikam osnoval, in razsnovanje skerbno prevdaryl. Akoravno se sèmtertje — kar ni drugači misliti — v besedi, in v vezavi le štajarskimu narečju lastne like najdejo, se vendar slovnica po pravici sme ‚slovenska‘ imenovati. Enake dela zlasti sedanji dôbi zlo prav pridejo, ker so se ljudjé jéli za slovenšino zlo bolj poganjati, kakor kedej popred, in svét čedalje bolj spozná, de slovenšina svoje lastno lice ima, ki so ga učeni Slovenci gladili ob času, ko se marsiktere druge slovanske stèbla za slovstvo še niso kej menile.« Za Jerana, ki se je bil takrat že vpregel v praktično, neposredno delo za preprosto ljudstvo, je značilno stremljenje, kako bi »spet zedinil rod slovenšč'ne (ne slovanščine) cele«. V tem zmislu poudarja Avguštinovo geslo: »In necessariis unitas!« in nadaljuje: »Iz slovnice, ako nje zlog primerimo z drugimi spisi iz uniga kraja, je očitno, de si je gosp. pisavec prizadeval vsim Slovencam zadovoliti, in zavoljo tega je marsikje zatajil navado svojiga kraja, kolikor ni slovenska. To je pot, ki nas k namenu pelje, in tako naj bi vsi pisavci delali, zlasti kader za vednost pišejo. Ko se v prid ljudstva z oziram na posebin kraj kej piše, naj se ogled občnosti slovenske sicer ne pogreša, vender naj bo namén, ki ga ima pisavec ravno pred seboj, njegova prva skerb.« To je stališče, ki je popolnoma podobno nekdanji Trubarjevi praksi. Stremljenje Jerana, nekdanjega ognjevitega Ilirca, se giblje sedaj, ko se je poprijel dejanjskega dela za ljudstvo, zgolj v mejah realne možnosti: »de se Slovenci bolj in bolj med seboj bližamo in umémo«. ⁴ Praktično delo si postavlja mnogo manj dalekosežen cilj: ne več združevanja so-

¹ ZMS, VII., str. 53.

² Ibid. str. 124—159.

³ ČZN, VII., 303—307.

⁴ »Novice« z dne 19. julija 1848, str. 125.

rodnih jezikov, ampak integracijo narečij, a obenem s tem tudi konsolidacijo enega, v tem slučaju slovenskega jezika. Govoreč o razliki, ki jo dela centralna slovenščina med vprašalnimi in oziralnimi zaimki, pravi, da je to lastnost slovenskega jezika, ki je drugi slovanski jeziki ne poznajo. »Precej pri Hertvatih v ti reči, kakor v mnogih družih, vsa druga šega vlada, desiravno nekteri menijo, de je naše narečje podnarečje tako imenovaniga ilirskiga narečja, in de bi se z unim v eno stopiti dalo, in stopiti moglo, in de bi se po Slovenskim namesto slovenskiga tako imenovano ilirsko narečje v pisarnice vpeljalo. Nam je ilirsko narečje ljubo, vender razločki med slovenskim in ilirskim narečjem so preveliki, de bi se to zamoglo zgoditi; kdor obé narečji pozná in zná, mora to spoznati, če resnico ljubi. Razloček med slovenskim in ilirskim narečjem je večí, kot med českim in slovaškim (pri ogerskih Slovencih), vender so se tudi poslednji v slovstvu od Čehov ločili, ko so jeli svoje lastno slovstvo dvigati, desiravno so bili ž njim že več sto lét poprej v ti reči večidel sklenjeni; Slovenci pa s Hertvati še nikoli niso bili v slovstvu sklenjeni.¹ Pravijo: ‚Kmet se bo že naučil ilirskiga jezika, ako se v kancelije vpelje‘, Pa povejte nam priljudno, ali je kmet zavoljo kancelij, ali so kancelije zavoljo kmeta? Pustimo kmeta, naj se uči kmetijstvo dobro opravljati, ob praznicih pa po duhovnim opravilu koristne reči brati, ne pa mu podtikati, de se bo ptujih narečij učil, ki še ‚šest resnic‘ lahko pozabi, desiravno jih tolikrat sliši. ‚Man muss die Sprache so nehmen, wie sie ist‘, so nam kedej modri in skušeni profesor rekli. Mnogi častniki [višji uradniki] po Slovenskim se še slovenšine v pisarnice bojé, ki jim je večidel znana: kaj bodo še le rekli, ako jim bo kdo iliršino vsiloval, ktere bi se mogli še taki učiti, ki že kej lét ilirske knjige prebirajo; kakó pa še le uni, ki še slovensko komej za silo znajo! In pa — ali ni slovenšina naš materni jezik, ki ga nas je mati Slovenija učila? Kteri hvaležni sin se bo prederznil mater iz hiše vreči, in namesto njé svojo tétu, akoravno je materna sestra, v hišo vzeti? Ali bi ne bila krivica, slovenšino odvreči, ki je takó čista, bogata v oblikah (formah), in lepoglasna, de se z vsakim slovanskim narečjem zamore skusiti? Pravijo: ‚Slovencev nas je premalo, de bi slovenšino v šolah in pisarnicah imeli.‘ — Ko bi kdo rekel: ‚Pojdimo kôpat, orát, trébit, bomo slovenšino vsejali, jo bomo potem pléli, ji stregli in prekopalvali, de bo iz njé lépo drevesce zraslo, kteriga bomo v pisarnico — v šolo presadili: tû bi bilo treba delavcov, in bi uni ugovor kej veljal. Ker je pa drevesce lepe slovenšine že zrašeno — in pa lično zrašeno stoji; torej se le v šole in pisarnice presadí, in Slovenci bodo z veseljem od njegoviga sadú vži-

¹ »Novice« z dne 16. avgusta 1848, str. 141—142.

vali, akoravno jih ni 377 milijonov, kakor Kitajcov ali Kinezov. Kar je pa na tim drevesu še gèrč, ptujih izraskov ali grintovih korenin, — vse to se bo sčasama nekaj oklestilo, nekaj bo po natóri močno drevó samo odverglo. — Ako pa kdo pravi, de Slovenija nikakoršniga slovstva nima, de si naj torej slovstvo družiga narečja prilasti; se nam to ne zdi pametno. Slovenija, pri vsim tim, de se je zavoljo nemškiga nasiljstva komej po slovensko ganiti smela, vender brez slovstva ni. Kar pa ni, še bo; de so Slovenci k temu zmožni, kažejo poslednje léta, odkar so Novice jéle izhajati. Pisavcov se tudi v Sloveniji nikoli ni manjkalo, kar so pa Nemcam pisali, to zdaj Nemci imajo, ne Slovenci. — Tisto pa, kar so Dobrovčanje v šestnajstem in sedemnajstem stoletji pisali, sebi prilastovati, ne pomaga nič, kér naše ni. Kej družiga je, se enacih pomočkov z nami vrodnih bratov poslužiti v ta namen, de se domače slovstvo dviga. — Menitev pa, de se naj narečje z narečjem zmeša in zblodi, je ostaréla in je še bolj v djanji, kòt v besedi odstranjena; tega nas prepričujejo naj poslednejših dob razmere med Slovaki in Čehi, pa tudi med Slovenci in Iliri, med Lužičani in Čehi, med Moravci in Čehi itd. Pomnivne so besede Dra. Gj. Avgustinoviča ‚o mešanju v jeziku i pravopisu‘ v tim oziru: ‚Kao što se obično neodobrava mešanje jednog slavjanskog narečja drugim n. pr. ilirskoga ruskim, isto tako nemože se odobriti ni mešanje jednog podnarečja drugim; jer medju najglavniiim zakonima cele naravi taj nalazimo: da sve što na svetu jest, ovakvo kakvo jest, u svojoj celoj bitnosti uzderžati se tersi, i ginuti počimlje, kako najmanje štogod od svoje bitnosti zgubi‘ itd. (Glej, Drja. Gj. Avgustinoviča misli o ilirskom pravopisu u Beču 1846.). — Nádjamo se, de nismo nikogar razžalili, svoje in mnogih slovesnih Slovincov misli mimogredé spoštovanim bravcam v ti reči razodevši, ki v našo dobo močno zadéva.«¹

Zdelo se mi je potrebno obširneje citirati to mesto iz Jeranove ocene Murščeve slovnice iz tega vzroka, ker so tvorili ti Jeranovi nazori odslej podlago jezikovnega naziranja ne samo Bleiweisa, ampak tudi večine novičarjev. V tem sestavku se Jeranu vidi, da ne pozna samo ilirizma, ampak tudi slovaški prstonarodni pokret, ono velevažno Štúrovo delo iz štiridesetih let prejšnjega stoletja, s katerim je ta mož v zvezi s svojimi somišljeniki (Sládkovičem. J. M. Hurbanom itd.), s takoimenovano »mlado Slovaško«, jezikovno odcepil Slovake od Čehov, kar še danes obžaluje Čeh Jakubec, kljub temu, da mora priznati, da je imel Štúr najpošteneje mišljene vzroke za svoje ločilne načrte: z novim jezikom, ki si je jemal za podlago tipični slovaški osrednji dialekt, je upal Štúr globlje

¹ »Novice« z dne 23. avgusta 1848, str. 145—146.

prodreti v dušo naroda, dvigniti nivô njegove izobrazbe in njega narodno zavest... »ter zvezati odrojeno slovaško plemstvo z ljudstvom«, medtem ko so se Čehi po priznanju istega češkega literarnega zgodovinarja »malo brigali za oddaljeno slovaško ljudstvo«. ¹ Pridružena provinca nasproti centrali pridobi na svoji moči samô v gmotnem, državnem in obrambnem oziru, kakor pridobi ud od telesa; v duševnem oziru pa provinca odmrije, ako nima svojega lastnega osrčja. Za fizično kretanje mal narod neobhodno potrebuje večjega ekstenzivnega državnega kompleksa; duševno življenje; odvisno od individualne intenzivne iniciative, pa vsled uniformiranja tudi s sorodnim centrom brezdvomno izgubi in otrpne kakor ud, do katerega ne more vsled zaprek (tukaj jezikovnih) preveč zadrževana kri. — Jeranova trditev, da je treba preprostega človeka izobraževati v onem kolikortoliko razvitem jeziku, ki mu je najlažje umljiv, ker se preprosti človek ne utegne vaditi šele jezika, da bi se potem v njem česa potrebnega učil, ta trditev se sklada z osnovnim pravilom vseh pedagogov, počenši od Komenskega; to trditev so zlasti Slovenci pogosto poudarjali napram nemškutarjem. — Še danes drži tudi Jeranov razlog o vlogi domačega jezika, ki jo ta ima pri izpreobračanju kulturnih renegatov, h katerim je spadala takrat skoraj vsa posvetna in meščanska inteligentna družba po Slovenskem. — Nič drugega ko resnica so bile tudi Jeranove besede, da so celo takratni slovenski Ilirci, ki so »že kej lét ilirske knjige prebirali«, slabo in težko pisali ilirsko. Znano dejstvo je, da se bližnje sorodnega jezika dobrega le redko in z največjo težavo naučiš; nehoti ti zavija jezik po tvoje. Tako da se samo od sebe vriva vprašanje, ali se izplača tudi iz tega vzroka stremiti po uniformiranju, ko se vendar z bratom z neznatnim dušnim na-

¹ Jakubec Jan: Geschichte der českischen Litteratur, Leipzig 1907, str. 224. — Podroben historiat osamosvojitve slovaščine od češčine v teku vsega prejšnjega stoletja razvija dr. Milan Hodža v svoji knjigi: »Československi razkol. Príspevky k dejinám slovenčiny. Turč. Sv. Martin, 1920.« Njegova končna sodba o Štúrovi ideji slovaškega naroda se glasi, da se je Štúr sicer motil v svojih predpostavkah, računajoč na idealno Ogrsko in idealno Rusijo v tem zmyslu, da postane v bližnji dobi Ogrska narodnostnopravnoppravna država, v daljnější dobi pa Rusija vseslovenska država. Neglede na te uračune pa pripisuje zgodovinar českoslovaškega »razkola« Štúru in njegovim naslednikom velik pomen: »I při zásadnom svojom omyle bol Štúr nielen buditel'om, ale i myslitel'om a politikom vel'kého slohu. Samostatná slovenčina ako výtvor čisto jazykovedný ma nedoceniťel'ný dosah mravný a kul'túrny... Bez inštrumentu svojskej mluvy neboli by sme mali Sládkoviča takého, akého nám ho dala slovenčina, ani Bottu, a nimi počínajúc až po Hviezdoslava, Kukučina a Ivana Krasku boli by sme zaostali nie-li nemí, zaiste bez priliehavého slovesného prejavu našej kul'túrnej a umeleckej hodnoty... Jednote a súručenstvu v práci kul'túrnej nebude dvojný výraz československého jazyka nijako na závade.« (Hodža, Českoslov. rozkol, str. 13—14.)

porom prav leško razumeta, govoreč vsak svoj jezik, ki ga ne pačita, ampak rabita lepo in pravilno? — Na petem mestu poudarja Jeran čuvstveni moment svojine, v slovanski narodni psihiki — kakor sem že omenil — tako važen, da bi ga bil javaljne odvagal romantični moment stremljenja po večji domovini. »Das Vaterland muss grösser sein,« je bilo vedno geslo Nemcev, ako človek premišluje Slované, bi skoraj rekel, da se jim bolj prilega drugi nemški pregovor: »Klein, aber mein!« Nekaj takega, kakor označuje ta rek, tudi odmeva iz Jeranovega članka. — Dobro poudarja Jeran tudi važnost kontinuitete že dolga stoletja samostojno negovanega jezika; kakor v fizičnem svetu, tako tudi v duševnem težko izginja, kar enkrat v resnici živi. — Posebe za Jerana, kakor tudi za ves tedanji ožji noviški krog pisateljev-Kranjcev, je zanimivo poudarjanje že petletnega izhajanja »Novic«, katerih praktično uspel poizkus je faktično bolj izpreobrnil jezikovno idealne kranjske Ilirce k slovenščini, nego visokoumna Prešernova pezeja, kateri večina njih ni bila dorastla. Prešernova pesem jim ni branila potem, ko je bil mojster že skoraj utihnil, v mislih in na papirju razširjati meje jezika, šele Bleiweisovo praktično delo jih je poklicalo v jezikovno ožje, a neposredno porabljujeve ojnice. In v teh so poslej orali tla, ki so jim bila po naravi najprej dana. — Da dubrovniška literatura, na katero se je skliceval Macun, bržkone povzročitelj te Jeranove diskusije, ni mogla nuditi živih semen slovenskemu literarnemu posevu, je jasno, saj niti pesniško nadarjenejši Ilirci (n. pr. Vraz, Vukotinić itd.) niso bogve kako visoko cenili njene umetnostne vrednosti. — Vendar predstavlja tudi za Jerana bratska književnost »pomoček, de se domače slovstvo dviga«, torej nekako moralno sredstvo v svrhu oplójanja in v povzdigo ponosa. Kot na podoben »pomoček« se je skliceval ob istem času na ilirstvo tudi Bleiweis, ki je bil za svojo osebo kot človek ljudstva sicer uverjen, da — kakor pravi — »svoj materni jezik obdelovaje, se ne bo ločil več kmet od gospoda — oba bosta, kar sta, Slovenca«; obenem pa Bleiweis hvali in prinaša iz peresa nekega svojega sotrudnika članek, v katerem stoji besede: »Ni nas tako malo: Slovincov je poldrugi milijon, in ilirstvo je veliko. Le Vaše šembrane škarje so tako šegave in umetne, de nas na tako drobne kosce rezati umejo. Nikar nas ne priklopite k svoji državni [nemški] vezi; ako to storite, nas k smerti obsodite.«¹ Neoporečna je tudi Jeranova trditev, da je mehanično mešanje jezikov »ostarela« zahteva, možna »v besedi« in »odstranjena v djanji«. Jeziki se disimilirajo in asimilirajo trajno in uspešno samo po genetičnem potu. Končno je zanimivo, da si prisvaja Jeran Avgustinovičev citat, nadahnjjen s hegelijansko zgodovinsko filozofijo. Še danes resnična

¹ »Novice« z dne 23. avgusta 1848, str. 144—145.

je v tem citatu trditev, da je bistven znak vsega živega, torej tudi jezika to, da se vse, kar je res živo, vedno afirmira, nikoli pa ne negira. Narod in jezik, ki sta res živa, se izkušata obdržati, ako se tajita, nista ne sebi, ne komu drugemu potrebna in ne v korist, ampak tvorita življenjski balast. Življenje ju prej ali slej dobi pod svoja kolesa.

II. Majar, Hicinger, Navratil, Drobnič, Einspieler, Poklukar, dr. Bleiweis. — Sredi novembra 1848¹ je izšla v Ljubljani pri Blasniku knjiga, ki je imela namen povzeti in izvršiti v nekoliko zmanjšanem obsegu jezikovno akcijo, ki se ni bila posrečila slovenskemu ilirizmu. Njen naslov se je glasil: »Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u obče slavenski jezik. Spisal Matia Majer u Celovcu.«

Ta knjiga, ki je kmalu po zmagoslavjih marčnih dneh našla v slovenski javnosti pri posameznikih živahen odmev, je bila nastala še v obupnih predmarčnih dneh.² Majar jo je začel pisati pod vtiskom, ki ga je bila nanj napravila knjiga: »Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky. V Praze 1846«. Ta češka knjižica³ je obsegala zbornik prispevkov, v katerih so različni češki in po češko pišoči slovaški pisatelji, med poslednjimi tudi Jan Kollár, protestirali proti L'udevítu Štúru in njegovi »mladoslovaški« šoli. začenjajoči pisati Slovakom v njihovem domačem osrednjem narečju. Učenec nemške romantike, Jan Kollár, ki je po primeru enotnega nemškega naroda sanjal o ideji enega slovanskega naroda in vse svoje življenje deloval za to idejo, s katero je neizmerno veliko pripomogel k prepородu zapadnih in južnih slovanskih narodov, ta veliki idealist je bil duševni oče tudi našega Majarja. V svoji knjigi citira Majar mnogo mest iz Kollárjevih spisov in imenovanih »Hlasov«, med drugimi zlasti ona, ki govore o mogočnosti in slavi enotnih ter šibkosti in brezpomembnosti razdrobljenih Slovanov: »Narod naš je velik, je naj večí u Evropi, pa po neslogi svoje žive dni tako razčeplen i razdroblen, da ti ga u celosti jedva směmo svojega imenovati. Nesloga slavenska se je proměnila že u historičku poslovicu, po kteroj nas tudjinci zasměhavaju i zasramuju; mi sami nad seboj zdihujemo i tugujeemo: Oj mi nesložni Slaveni, mi raztergani narod!« Pri takih in enakih tožbah se Majarju kakor pisateljem »Hlasov« neprestano vsiljuje primer z Nemci: »Němci su bili u tom mudřejši, oni su věděli i vsigda

¹ Glej »Slovenijo« z dne 17. novembra 1848, str. 160 in »Novice« z dne 22. novembra 1848, str. 198.

² Prim. Majarjevo pismo Muršču z dne 9. novembra 1847 v ZMS, VII., str. 42.

³ Prim. Literatura česká XIX. století. Díl druhý. Druhé vydání. V Praze, 1917, str. 379.

se spomnjeni; da vsako kraljestvo samo u sebi razdeljeno pustne i pada kuca na kuču. Oj da bi take mi že jedenkrat zmu-dreli se, tudi mi nesložni svojeglavi Slaveni, koji se u ničem sjediniti nećemo!«¹

Teoretična želja navdušenega, stiskanega Slovana in iz čisto drugačnih pogojev izvirajoči primer Nemcev sta mati in oče Majarjevih misli in predlogov, namenjenih praktični ude-stitvi. Konceptija te udestitve se v Majarjevi formulaciji bi-stveno ne loči od Kollárjeve in Vrazove. Kakor onadva tako tudi Majar enostavno odpravlja »dosadanjih 14 do 16 slaven-skih književnih jezikov in jezikičev« ter predpostavlja eden in edin slovanski jezik.² Ta se deli »(ne glede na staroslavenšči-nu) na četiri narečja; namreč: česko i polsko, ilirsko i rusko«. Narečja se zopet dele na podnarečja, n. pr. ilirsko narečje »ima slovensko, horvatsko i serbsko podnarečje, nekteri pripočitaju tu sem i bulgarsko«.³ »U slovstvu smo daleko zaostali za dru-gimi narodi... Pišući u 14 ali 16 književnih jezikih i jezikičih ne budemo nikadar imeli tako cvetečega slovstva, kakor bi nam trebalo i veljalo... U nekterih dosadanjih knj. jezikih se naučnih knjig še izdati ne može, ako bi ravno imeli gotove. Da knjiga nekoja može na svétlo se izdati bez škode, se mora od nje razprodati naj manje 400 iztiskov, da se doplaća saj za naj-veću potrebu, tiskarina, černilo i papir. Kdē je še kak krajcar-ček za knjigarja... Kdē je take še nešto za pisatelja...«⁴ Go-tovo je moguće, da se naša narečja i podnarečja približaju i slože, — saj u 4 narečja... Ako imaju Němci već od 505 na-rečjah... pa vendar samo jeden jedini književni jezik — zašto bi mi Slaveni ne mogli se u jednom knj. jeziku složiti?!... Ilirska podnarečja se lahko slože u jedno književno narečje... Ova podnarečja su si... tako podobna, da priprošti i neučeni ljudi iz raznih il. podnarečjah, ako se sostanu, se govoreći do-bro razume, izuzamši nekoje neznatne izraze. Ako že neučeni ljudi... znaju besedu tako oberniti, da se... razume — bogme, slaba bi bila, ako bi samo učeni, študirani ljudi ne znali ali ne hotěli svoje podnarečje toliko spreměniti, da bi se razumeli... Ako se vsako podnarečje ostalim samo za jednu stupinju pri-bliža — su tri narečja že za tri stupinje, za tri koračaje bližeje kakor popred... Iz govora vsega naroda se moraju ustanoviti stalna pravila, kako se mora knj. narečje izobraževati... Pervo i naj višeje pravilo... glasi tako le: Piši u svojem ilir-skom podnarečju, pa tako, da bude, kolikor moguće, podobno vsim ilirskim podnarečjem, i da se ne oddaljuje od drugih sla-venskih narečjah... ne možemo vzeti za obće književno na-

¹ Pravila etc., str. 21.

² Pravila etc., str. 11: »Narečjah je već, slavenski jezik samo jeden«.

³ Pravila etc., str. 10.

⁴ Pravila etc., str. 12.

rečje niti podnarečja slovenskoga, niti horvatskoga, niti serbskoga, niti bulgarskoga, niti poslednič starodubrovničkoga, niti cerkvenoslavenskoga... Književno ilirsko narečje... mora biti kolikor moguče vsim podnarečjem podobno... bolj je podobno vsim zajedno, razumljivejše i ugodnejše je vsemu narodu... Složimo se sada samo na debelo... na jedenkrat nije moguče sjediniti se u svih stvarih... Ne bilo bi koristno, ako bi il. slovenski pisatelj jednim skokom... planil tako rekuć na vrat na nos u knj. ilirsko narečje, ker ga vsi ne mogu tako naglo slěditi... Ilirsko-slovensko podnarečje smě sada samo onakove stvari ravnati i spreměnjovati, u kterih se od podnarečja horvatskoga i serbskoga razlikuje... Ako bi hotěl Slovenec ravnati i spreměnjovati... i vse ono, u čem se razlikuje od českoslavenskoga, poljskoga i ruskoga narečja, njemu bi se moralo početi u glavi vertěti... Čehi su pred nekoliko lěti skusili po vseslavensko pisati i su morali od ove naměre odustat, skoro nisu u slavenskom jeziku pišući jeden drugoga razuměli... někaki nov jezik neće nikto kovati i izmišļevati... město tudjih rěčih, namreć město germanismov, latinismov, turcismov, graecismov itd. budemo po malo počeli upotrěbovati slavenske rěči i izraze; město jednostranih... (idiotismov i solicismov)... budemo polagano sprijeli rěči i izraze vsemu narodu ali barem većoj njegovoj strani znane; město nedoslědnih... budemo vzeli doslědne (etymologičke); ako je u kojem podnarečju već rěčih i izrazov za jeden isti slučaj... ćemo upotrěbovati... onu rěč i oni izraz, kteri je doslědnejši... S vsemi svojimi mahnam i se ne smě nijedno narečje za književni jezik silom narinovati, to bi bila sila; naša poslovice pa kaže: Sila nije nikadar mila!... Slovenci, Horvati, Serblji i Bulgari... čeu pisati i u napred vsaki u svojem podnarečju vse, što je samo za priprosto ljudstvo svojega plemena, postavim, molitne i kmetijstva se tičuće knjižice... Nasproti vse, štogod je za izobražene ljudi naměnjeno... se mora vsigdar pisati u književnom ilirskom, njim vsim razumljivom narečju.« To so glavne splošne smernice, ki jih predlaga Majar. Nato prehaja v podrobnosti, nasvetujoč, da se pridržita obe pisavi, cirilica in latinica, predlagajoč, da prva ohrani mehki znak (ѣ), druga sprejme ě in č, da se posamezne besede pišejo etimološko, da se piše klešće (mesto kleše), medja (mesto meja), -oga (dobroga, za trdimi soglasniki), -ega (našega, božjega, za mehkiimi), dal (mesto dao), volk (mesto vuk), smert (ne smart ali smrt), lovec (mesto lovac), muž (mesto mož), v sklanji med drugim: jelenah i n jelenov, pri jelenih (ne -ima), s jeleni (ne -ima), pri kralju (ne -i), polj in poljah, ženu (ne ženo), s ženom, ali -oj (ne z ženó), žen i n ženah (pač pa vedno gen. plur. kostih), dve seli, dve ženi (pri naglašanih dve nogé, tudi dveh, dviuh, dvih očiuh), ja jesem (sem), budem (biti ću), bih, biah,

bil, sva, sta dělala (»dvobrojni; pa ne silimo nikogar š njim: možebiti da se ga po malo i ostali Iliri navade«), dělaju, uče, dělajuć, tresuć itd. itd. V ostalem govori Majar o slovanskem slogu in slovanskih rečenicah in sklepa, da ni napisal vseh teh pravil samo za prozaike, ampak da se jih mora natanko držati tudi pesnik.

To je bil prvi sklenjen, v teoriji in praksi iskreno zamišljen sistem, kakor ga je bil deloma postavil že Vraz. Vrazov je zlasti dualizem med nižjo in višjo literaturo, katerih ena se naj piše v podnarečju, druga v narečju. Razložek je samo ta, da je pustil Vraz veljati za južnoslovansko narečje samo ilirsko štokavščino, kakršno so pisali zagrebški Ilirci brez koncesij posameznim podnarečjem, zlasti slovenskemu, Majar pa je v sistem svoje predlagane ilirščine sprejel tudi mnogo slovenskih elementov, ki so se mu zdeli z ozirom na staroslovenščino pravilnejši nego štokavski »idiotismi«. Glavni znak po Majarju predlagane književne ilirščine je bil ta, da je njen avtor hotel pisati ž njo pravzaprav slovenščino z mnogimi flektivnimi, vokalističnimi in leksikalnimi posebnostmi štokavščine, privzemajoč v besedni zaklad tudi nekaj čeških izrazov (žadati, vlast — enec, zmizeti, take itd.). Bistvena hiba njegovega sistema je bila ta, da je bil to za slovanske jezikovne razmere preveč umeten jezik. Domačega se ni mogel v tem posloplju čutiti pripadnik nobenega južnoslovanskega rodu, če ni bil slučajno verziran v vseh slovanskih slovnica. Vsi posamezni argumenti Majarjevih »Pravil« so vzeti iz ideologije dotedanje in istodobne romantike. Kakor Kollárju in Vrazu tudi njemu imponirajo številke, velik obseg, ekstenzivnost;¹ notranja vsebina, domoraslost, demokratična zveza jezika z ljudsko govorico, skratka: intenzivnost jezikovne kulture za Majarja še ne eksistira. Navdušuje se za številno velike narode in številno velike literature. Spoznanje, da ima vsak narod takšno literaturo, kakršno duševno vzmore in kakršna mu zadostuje, mu še ni vzišlo. Tudi tega ne upošteva, da iz malega Betlehema lahko pride tudi kakšen Mesija, res, da mnogo težje nego iz velikega, v katerem ga dviga tudi milije, medtem ko mora, v malem narodu rojen, ineti vzmeti veliko bolj v lastni individualnosti. Bližnja sorodnost južnoslovanskih jezikov, ki je v preprostem govoru zelo velika, v omikanejšem pa se je malce razšla, ta sorodnost in podobnost mu vdihuje misel, da naj se

¹ Ta nazor je žigosal že naš Fr. Levstik, véliki sovražnik vsake votle napihnjenosti, v sonetu »Zbòr zverine«, kjer nastopa pred Bogom mravljinec, govoreč:

»Mi najmočnejše imamo družine,
Vsejal si ter pomnožil naše vrste«; nakar »star nemški medved da besedo«:

»Letá mravljinec je Slovan gotovo,
Ker, da je moč samó v številu, mšlí!«

slovenščina, srbohrvaščina in bolgarščina po nekih »pravilih« med seboj zmešajo, z vejevjem prepletejo in strnejo. Ravno ta bližnja podobnost nas danes v realnejših dneh privaja do nasprotnih misli: vprav zato, ker so si ti trije jeziki tako podobni med seboj, se jih ne zplača nasilovati, ker se prostoljudski pripadniki vseh teh treh rodov lahko razumejo med sabo z majhno težavo, razumniki pa se lahko v dobi kratkega občevanja in sožitja z majhnim naporom privadijo tistim par inačicam, zakaj so pa razumniki. Seveda v ta namen, da jih r a z u m e j o , ne pa g o v o r e. Bližnje sorodne jezike razumeti je igrača, govoriti jih je — kakor rečeno — po navadi težje nego med seboj oddaljene jezike. Namreč govoriti ž njih prirodno izgovarjavo (pronunciation). Iz prizadevanja, govoriti jih, ne izide pogosto nič drugega kakor — spakovanje. Stvar je v nekoliko večjem obsegu ista, kakršna je v manjšem, ako hoče n. pr. Ljubljčan govoriti po ribniško! Raznolikost z enotnimi cilji v duševni kulturi ni znak zastoja; pač pa je enoličnost, uniformiranost znak pomanjkanja individualne iniciative in mehанизiranja kulture. — Majar ni za silo, on se izreka zoper to, da bi se vsilil različnim rodovom en resničen jezik, kakor se je organično razvil »s vsemi mahnami«; pač pa pledira za to, da se vsem blizu sorodnim rodovom, pišočim že daljši ali krajši čas vsak svoj jezik, odslej zanaprej neki novi, iz raznorodnih sestavin umetno zgrajeni jezik koncem koncev — tudi vsili! Majar se seveda na več mestih zavaruje proti očitjanju, da kuje nov jezik, on pravi, da ga samo izobražuje.¹ V resnici pa je njegovo sestavljanje jezika iz elementov, tvorečih bistveno svojino in razliko sicer sorodnih, vendar raznih živih stvorov, ne samo umetno kovanje, ampak celo mehanično mešanje. Vsej književni srbohrvaščini se n. pr. ustavlja v govoric: volk, lovec, vsemu književnemu slovenskemu organizmu: medja, muž; ali je tu treba spakovalne uniforme, ko se brez posebne težave razumemo, ako ostanemo vsak pri svojem prirodnem izgovoru? — Najbolj ranljivo mesto Majarjevega sistema pa je dualizem: za preprosto ljudstvo eno literaturo, za inteligenco drugo. S tem se nedemokratično privzdignjenemu jeziku izpodrezavajo korenine, podvezuje pritek živilnih sokov žive ljudske govorice, a ljudstvu, duševno obgrajenemu z literaturo nižje sorte, obteži izobrazba. Majar je moral najbrž sam čutiti slabe točke svojega predlaganega nesamoraslega, izpodrezanega jezika, zato je poudarjal važnost dialektov in citiral iz »Hlasov« naslednje mesto: »U obće takova literatura je srečna, kateroj mnogo narečjah k službi stoji, ker lahko iz vsakoga něšto dobrog vzame i si izposudi; — kolikor narečjah toliko zakladov, kterih pėsničtvo, slovnice i slovri

¹ Pravila etc., str. 24.

leško uživaju i se lahko izveršuju«. Od Stanka Vraza se je Majar v principu ločil v tem, da je postavil »ovo temeljito pravilo«: »Piši u svojem podnarečju — to je za to, ker je vsaki u svojem govoru naj okretnejši, i u njem lahko, gladko in ljubko piše, ako bi pa kto u jeden mah zapustivši svoje podnarečje se silil na tudje, bi bil ves slog prisiljen, kakor derven i bukov«. ¹

Ta bojazen, ki ji je tukaj dal duška, ga je najbrž obhajala pri sestavljanju sistema večkrat in — po pravici. Najbolj pa je bil Majarjev predlog posvečen smrti iz tega vzroka, ker je od vsakega slovanskega pisatelja takorekoč zahteval, da bi bil učen v vseh slovanskih slovnica, da bi imel, pišoč v »podnarečju«, neprestano pred očmi neko imaginarno slovnico neposredno nadrejenega mu narečja, poleg tega nekoliko bolj v ozadju pa še bolj imaginarno slovnico nekega bodočega vse-slovanskega jezika. Kakor bomo videli, je bila edina plodna Majarjeva iniciativa ta, da se je književna slovenščina razvijala in likala v skladu z drugimi slovanskimi jeziki, a vendar tako, da ni nikdar zatajila bistvenih in svojinskih črt svojega tradicionalnega porekla.

Majarjeva knjiga v tistih jesenskih dneh praktičnega dela leta 1848. splošno in takoj ni vzbudila v slovenskem časopisju posebnega odmeva. Edini Hicinger ² je napisal, ne sicer izrečno, a vendar očitvidno, pod vtiskom Majarjeve knjige v »Slovenijo« dne 1. decembra člančič: »O razmeri med Slovenci in Iliri«, v katerem je izražal mnenje, da mora iti pred zedinjeno Ilirijo zedinjena Slovenija: »Nar popred je treba, de smo Slovenci med seboj prav soedinjeni... Slovenske družtva so k edini Slovenii že veliko pripomogle... Zlasti pa tudi šole za edino Slovenijo so koristiti u stanu... Nar popred te-dej za edino Slovenijo delajmo. Po tem bo Slovenski narod skupaj zamogel svet in sklep storiti, kako in koliko se z Iliri združiti«. Hicinger ni zoper ožjo zvezo z Iliri, vendar meni, da naj nje kakovost določijo deželni zbori. »ko bodo enkrat po ustavi napravljene«. A že zdaj pravi sam za svojo osebo: »V kolikor koli tesno zvezo naj Slovenci z Iliri stopimo, vonder taka ne more biti, de bi mi med njimi popolnoma zibnili ali se vtopili«. V zavesti nekaterih regionalnih posebnosti, ki so mu vrednote, se izreka celo zoper popolno politično in upravno edinstvo. Kar se tiče jezika, pravi kratko: »Zlo prašati bi bilo,

¹ Pravila etc., str. 18.

² Isti Hicinger je bil stavil že na velikem zboru ljubljanskega »Slovenskega društva« dne 22. novembra 1848 naslednji predlog: »... zastran združenja s Hervati, de bi se sicer lastniga slovenskiga narečja deržali, vendar priložnosti, jezik svoj ilirskimu v nekajih besedah približevati ne opustili, in seobno tudi pri glagolih njihne čase: p. r. bih, biah po časti vpeljali«. (Slovenija z dne 28. novembra 1848, str. 171.)

kaj bi naši seljani po deželi rekli, ako bi se jim namesti Slovenskiga pa Ilirski jezik v šolah in kancelijah vpeljal. Nikar ne čislajte učeni Slovenci materniga lepiga jezika manj, kakor ga priprosti seljan ljubi. Res de se zna Slovenska beseda, ako se bolj omika, Ilirski bolj upodobiti; soenačiti z njo se pa ne bo lahko dala, bodi si tudi, de bi ilirski jezik za učeni jezik vzeli.«¹ Razen čuvstvenega razloga navaja torej Hicinger samo še naš znani demokratični razlog za ohranitev slovenskega književnega jezika v svrhu zveze z najširšimi plastri naroda. Dopušča pa možnost ilirščine kot učenega, znanstvenega jezika.

Majarjeva »Pravila« so obležala vse leto 1848. pri knjigo-tržcu Lercherju v Ljubljani.² Prihodnje leto je napisal isti pisec »Slovnico za Slovence« s »popolnoma slovenskim textom«;³ samo sklanjatev in spregatev po ilirskem načinu je pridržal iz svojih »Pravil«. Tudi v političnih člankih, ki jih je takoj po izidu svojega sistema priobčeval v »Sloveniji«, se je držal bolj takrat običajne slovenščine nego svoje predlagane ilirščine.⁴ Tudi daljši članek »Učilišne knjige slavenske«⁵, v katerem je priporočal sestavitev šolskih knjig »u složnim, uzajemnem in vseslavjanskem duhu« (za Jugoslovane skupno v latinici in cirilici), je napisal po slovensko celo v onih partijah, ki jih je citiral iz svojih »Pravil«. Mislim, izrečenim v tem Majarjevem članku, se je pridružil v »Sloveniji«⁶ N a v r a t i l, priporočajoč začetni že v prvem razredu ljudskih šol z gajico in cirilico. »Koliko dobrota bo to za prihodnjo šolsko mladost. Kdor se bo hotel druge slovanske narečja učiti... bral bo vsako narečje brez spotikleja že ob prvem, kakor zdaj tisti Slovenci, ki so vajeni slovenšino v Gajevim (ilirskim) pravopisu brati brez težkote tudi ilirsko narečje v Gajevim pravopisu bero.« »V latinskih in višjih šolah naj bi se potem učile in sicer v cirilici te tri pglavitne narečja: ilirsko, rusko in česko... Se ve, de bi bilo bolje en sam književni jezik imeti; ali vsak bi želel prednost svojimu narečju; in pravda bi vtegnila morde na veke terpeti... Piši potem s cirilico po ilirsko, rusko in česko, vsak učeni Slovan te bo razumel. Po tim takim pa se bodo narečja eno drugimu čedalje bolj približavale in se čez več let morde v en sam jezik združile, ki bo književni. O srečna doba, kje si še ti! — Morebiti pa veliko bliže, kot si marsikdo misli.«

¹ »Slovenija« z dne 1. decembra 1848, str. 174.

² ZMS, VII., str. 43.

³ Ibid.

⁴ Prim. »Slovenija« z dne 12. in 15. decembra 1848, str. 186 in 189; z dne 26. decembra 1848, str. 201.

⁵ »Slovenija« z dne 19. januarja 1849, str. 21 in dalje.

⁶ »Slovenija« z dne 2. februarja 1849, str. 37.

Seveda o tem, kdo bo pisal take knjige, kdo bo učil, kdo se bo učil in kdo bo za kaj takega pridobil avstrijsko vlado, o tem možje v teh dneh splošnega zanesenjaštva niti mislili niso! — Navratil je poizkusil vsaj deloma tudi v »Vedežu« ostvariti Majarjeve predloge: v drugi polovici l. 1849. je pričel v njem prinašati vsakdanje pogovore in kratke basni v ilirščini z vzporednim slovenskim prevodom, »de se bode slovenska mladost malo po malo tudi lepe iliršine vadila«. (Priloga k 51. listu »Novic« za l. 1849.) Upoštevaajoč srbohrvaščino je pričakoval, da se bodo tudi Srbi in Hrvatje pri razvijanju svojega jezika ozirali na slovenščino. Prim. njegove besede: »Ilirske oblike, ki so na slovenskim tukaj ali tam že v rabi, imajo prednost pred drugimi, toliko več, ako je ilirska oblika tudi staroslovenska. V rečeh pa, v katerih imajo vsi Slovenci še staroslovenske oblike, se morajo tudi Ilirci nam vkloniti«;¹ (n. pr. pisati bil, ne pa bio itd.). Ko je izdal Majar v jeseni l. 1849. svoje »Predpise latinsko- in cirilskoslavenske« za ljudske šole, je pisal Navratil v svojem »Vedežu«, da bodo učitelji sedaj po tej knjižici »svoje učence kmalo tudi s posvečeno cirilico soznani«, da bodo lahko »ročno brali serbske in ruske knjige«.² Z Majarjem in Navratilom se je strinjal urednik celjskih »Slovenskih novin«, Josip D r o b n i č, kateri se je v enem članku potegnil za to, da bi Slovenci in Iliri sprejemali po vzajemnem dogovoru nove izraze za svojo znanstveno terminologijo,³ v drugem svojem članku o »shodnem pravopisu« šolskih knjig pa se je potegnil poleg latinice tudi za cirilico po kombinirani staroslovenski in poboljšani Vukovi pisavi, pristavljajoč: »Hvala za to našemu dragemu Majerju, ker se je ob času prav oglasil — in hvala našemu g. Navratilu, ker enakih svetlih misli s svojo ognjeno spodbodoj budi!«⁴

Takšno je bilo razpoloženje navdušenih, zlasti obmejnih rodoljubov v dobi zmagoslavnih veselih upov. Skorito nato pa je začela padati slana na to bohotno brsteče cvetje. Prišla je oktroirana ustava, ki je sicer še dopuščala ilirsko kraljestvo; a ni trajalo dolgo, ko se je to papirnato ilirsko kraljestvo v Avstriji raztrgalo ra pokrajinske kose, ko se je Ljubljani vzel nad-sodišče, ko so škofje obsojali mladi roječi nacionalizem, ko je vse slovenske peticije požrl ministrski koš. Takrat je začel delovati pri idealistih drugi romantični motor, namreč obup. Ta je podžgal zlasti E i n s p i e l e r j a, da se je vpregel v intenzivno delo. Ko je dne 20. julija 1849 javila »Slovenija«, da je sklenil Bach sklicati na Dunaj shod slov. pravnikov in jezikoslovcev v svrhu prireditve kolikor mogoče enotne pravni-

¹ Vedež, 1849, str. 166.

² Vedež, 1849, str. 168.

³ Prim. »Slovenija« z dne 13. aprila 1849, str. 81.

⁴ »Slovenija« z dne 10. aprila 1849, str. 114.

ške terminologije za Slovane, je izdal Einspieler v »Sloveniji« naslednjo parolo: »Že dolgo časa si nam ti, ljuba Slovenija! le žalostnih novic donesla; pa list 58 je nas serčno razveselil. Tista komisija, ki ima napraviti, po mnogoličnosti enolično pravniško terminologijo za vse avstrijske Slavjane je juterna zvezda prav lepega dnu. Uzajemnost in sloga je naša nada! Za to smo tudi veselo pozdravili zlato knjigo gosp. Matijeta Majerja: ‚Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje in obče slavenški jezik‘; ponižno slavni zbor na to važno knjigo opomemo in zraven vse gg. vlastence prosimo, sedaj od slavjanske vzajemnosti in približovanja slavjanskih narečij v časopisih i. t. d. mnogo govoriti!!!«¹ »Slovenija« začne v več zaporednih številkah ponatiskovati glavna mesta iz Majarjevih »Pravil«,² imenujoč jih »važno knjigo, katero tu bravcam še enkrat živo priporočimo«. ³ V tem pa se razvije med pravimi in delnimi pristaši Majarjeve ilirščine, zbranimi okrog »Slovenije«, ter med »Novicami« takozvani boj za »nove oblike.«

Primerno izobrazbi svojega čitateljstva so imele »Novice« mnogo manj visokoletče, zato pa realnejše jezikovne skrbi nego »Slovenija«. B l e i w e i s sam je živel še pod neposrednim vtiskom Čop-Kopitarjeve abecedne vojne in se ni pri urejevanju »Novic« ničesar bolj bal in ničesar bolj izogibal ko takih jezikovnih bojov, ki bi imeli za predmet črkopis. Kar tiho in via facti je bil uvedel gajico in vsa osamljena prizadevanja za ohranitev bohoričice je zavračal na zadnji strani svojega lista s kako kratko opombo, napr.: — naj se prekucnejo časi kakor se hočejo — Bohoričica nikdar ne bo iz grôba vstala.«⁴ V kritiki Slomškovih »Drobtinic za l. 1847.« je dal tej svoji mržnji do abecednih preprirov duška z besedami: »Kdaj bojo tedej tudi Slovani jenjali abecedarji biti?! Oj! de bi si pač druge narode: Nemce, Lahe, Francoze, itd. v izgled vzeli, katerim je več na reči, kakor na čerki ležeče! Naj bi Slovenci rajši več pisali in dobriga, kakor pa se preganjali za gôle čerke in se takó zmirej med abecedarje povračevali! Še nam po ušesih šumi nekdanje gerdo prepiranje zavoljo slovenske abecede (Slovenischer Abc-Krieg), ki je na. zadnje clo z dr... jenjalo!!! Pač res je: de čerka morí, duh pa oživlja.«⁵ -V tem času, ko so nekateri moške okrog »Slovenije« pod vodstvom Majarja, Kollárjevega učenca, v stremljenju po vseslovjanskem jeziku izkušali doseči, da bi vsi Slovani pisali vsakrat vsaj samó v štirih glavnih jezikih, ruskem, poliskem, češkem in ilirskem, ko so hoteli vzkresiti neko umetno ilirščino na ta način, da bi

¹ »Slovenija« z dne 31. julkja 1849, str. 242.

² »Slovenija« z dne 7. avgusta do 4. septembra 1849.

³ »Slovenija« z dne 7. avgusta 1849, str. 252.

⁴ »Novice« z dne 14. februarja 1849, str. 30.

⁵ »Novice« z dne 10. novembra 1847, str. 180.

se slednji iz štirih južnoslovanskih rodov, pišoč sicer povečem v svojem »podnarečju«, ravnal po nekakih takih ali podobnih skupnih »pravilih«, kakor jih je bil povzel Majar iz srbohrvaščine in slovenščine, v tem času je začel Bleiweis novi letnik »Novic« (1849) s tem, da je na čelo prve številke postavil navodilo, kako naj se berejo sičniški znaki gajice v primeri z bohoričičnimi. V poznejših letih mu ni bilo več treba ponavljati tega navodila. Ko je tako pokopal bohoričico brez vseh prerakanj, s kratkim odgovorom Metelku tudi metelčico,¹ si je prizadeval biti tudi v višjih vprašanih jezika in slovnice čim najbolj kratek. Vendar tu se ni dalo opraviti vse tako nakratko in via facti kakor v črkopisu. Književni jezik se je primerno povečanim potrebam časa brzo razvijal; mnenja o tem, kako se naj razvija, so bila različna. O teh vprašanih je dobival urednik mnogo člankov, ki so jih »Novice« pogosto prinašale, »kakor so jih prejele — bravcam v prevdark«.² Avtoritativno odločati take stvari se Bleiweis sicer ni čutil poklicanega, saj je pisal dne 20. II. 1848 drju. Muršcu: »Jez se v take reči nočem vtikati, kér gramatiko pretresovati se le globoko učenim gramatikarjem spodobi...«³ Vendar je iz takih debat posnemal tudi svoje lastno mnenje in ga navadno fiksiral v podčrtnih opazkah.

V načelnem vprašanju glede slovenščine kot samostojnega literarnega jezika je stal Bleiweis vedno na avtonomnem stališču. Slovenščino je smatral za samostojen jezik; ako jo je imenoval kdaj narečje (podnarečje nikoli!), je to delal samo z ozirom na vseslovanski jezik, v čigar realizacijo je kakor vsi njegovi sodobniki tudi on veroval, kakor bomo takoj videli. V odgovoru na Podkorenčanovo vprašanje glede tujk v »Sloveniji« pravi, »de celò vse ptuje beséde se ne morejo odvreči«, vendar ga obhaja misel, »de bi bilo bolj práv, ptujšino, kolikor je moč, opuštati in se domačih besed deržati«, značilno pristavljajoč: »de tudi posihmal ohranimo imé, de Slovenci imamo čisto narečje, de malo Slovanov tako čistiga«.⁴ — Majarjeva knjiga je bila že izšla in je bila — kakor smo videli — vso polovico prihodnjega leta (1849) mrtva teorija, ker njenih »pravil« niti avtor sam niti njeni ožji somišljeniki, dopisniki »Slovenije«, niso uveljavljali. V tem času je dal Bleiweis v »Novicah« besedo (po urednikovi sodbi: »veljavnemu slovenskemu jezikoslovcu«, pravzaprav pa zapečkarskemu domačemu jezikovnemu umovatelju) semenišskemu profesorju Poklukarju, nekdanjemu prijatelju čudaka drja. Jakoba Zupana. Ta je začel takoj po Novem letu 1849. priobčevati v »Novicah« dolg članek: »Kakó dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga

¹ »Novice« z dne 2. in 9. avgusta 1848, str. 133 in 136.

² N. pr. »Novice« z dne 10. januarja 1849, str. 8.

³ ZMS, VII., str. 53.

⁴ »Novice« z dne 2. avgusta 1848, str. 133.

pravopisa slovó dali«. V njem se je Poklukar potezal za fonetično pisavo: sim biv, sim djav, perjatu, bév, vesev, dovg, soj, kdej, nekej, za kej... Utemeljeval je ta svoj predlog vrhu vsega z razlogom, da se s fonetično pisavo tudi bližamo Dalmatincem in Slavoncem, čeprav se odmikamo od kajkavskih Hrvatov. Glede zbliževanja in odmikanja je bil ta pisec naslednjega mnenja: »Po tem takim ni po nobeni plati nič dobička s tem približanjem; ali če bi bil kateri, ima enako zgubo zraven sebe. Upanje družiga in boljši približanja že davno pisavec tega v sebi nosi, namreč, de bo prišel čas, in de je morebiti že blizo, kjer bodo vsi slovanski naródi edini nar mogoč-niši pomočnik svoje omike in povzdige spoznali, in se v popri-jemi eniga in ravno tistiga pisavniga ali pismovinskiga jezika (Literatursprache) zedinili.« Razlog za sprejem vseslovan-skega literarnega jezika je pri Poklukarju isti kakor pri Kollárju, Vrazu in Majarju: »... kakó se hočejo umetnije (Künste) in vednosti med njimi [Slovani] na vikši stopnjo povzdigniti, dokler so oni, zlasti nekteri narodi izmed njih v tako majhne ljudstva dveh, tréh ali štirih milijonov razdeljeni! — De se vednosti in umetnije le po pisavcih razširiti zamorejo, je očitno. Pa koliko bravcov zamorejo pisavci od takih majhnih narodov upati, zlasti, kader od menj navadnih umétnost in znanj pišejo, ktere le redke brave in učence imeti zamorejo? in kakošni prid jih zamore podbudovati, se takih pisav in naukov podstopiti!?» Iz istega razloga je prihajal Majar po Kollárju do zaključka, da je treba stremiti potom umetnega, premišlje-nega in kombiniranega zedinjevanja po štirih narečjih in kes-neje preko teh po enem vseslovanskem jeziku, ki naj bi bil se-veda tudi kombiniran iz vseh komponent. Poklukar ne govori nič o provizoričnih slovanskih »narečjih« in je tudi v vpraša-nju vseslovanskega literarnega jezika drugačnega mnenja nego Majar. On je zato, da se vzame eden slovanskih jezikov, kakršen je, za vseslovanski jezik in pravi v tem oziru: »Tode prašanje je še: ktero slovansko slovilo (Dialect) bo [truma bravcov in učencov] v občji pismovinski jezik izvolila? — Gotovo ne drugo, kakor ktero je nar mečji, nar lepši, nar plem-enitniši, in to je brez dvoma — Serbsko, ktero je v lepoglasji Laškimu ali Talijanskimu enako.«¹ Uvedbo srbskega jezika pri vseh Slovanih si predstavlja Poklukar naivno lahko: »In tega, mislim, bodo Slovani, kader se v ti reči zedinijo, narpred v ljudske šole vpeljali, in po tem — preden en rod (30 lét) preide, veči del v omikanih družbah in zbiralih v njem govorili, in vse imenitniši nauke in izdelke v njem pisali«.

V podčrtni opombi k temu Poklukarjevemu članku formu-lira končno tudi Bleiweis svoje stališče v tem vprašanju. Ka-

¹ »Novice« z dne 10. januarja 1849, str. 9.

kor večina takratnih ljudi se tudi on sklicuje na primer Nemcev, ki se v dialektih tudi težko razumejo med seboj, a imajo kljub temu en književni jezik. Kako in zakaj so Nemci do tega prišli, Slovani pa ne, o tem si Bleiweis ne beli glave, kakor si je takrat nihče ni belil. On je samo »te potrebe živo prepričan, de morajo Slovani kadaj eni edini pismovinski jezik imeti«, in na podlagi tega prepričanja misli, da si ga bodo tudi naredili. Bleiweis namreč ni mnenja, da si bodo izbrali eno ali drugo že gotovo narečje, kakor se že piše, on meni tako-le: »Pismovinskiga jezika nam je Slovanom tedej takó potreba, kakor Nemcam — tode pismovinski slovanski jezik ne sme prisiljena mešanca biti, ampak mora izvirati sam iz sebe iz cvéta vseh kar koli je moč izobraženih slovil ali narečij«. Bleiweisovo stališče glede vseslovanskega literarnega jezika se torej približuje bolj Majarjevemu nego Poklukarjevemu s tem razločkom, da Bleiweis ne stremi po vseslovanščini šele potom ilirščine, ampak kar neposredno potom gojitve svojega lastnega narečja, čigar »cvet« se bo kdaj pozneje strnil s »cvetjem« drugih izobraženih slovanskih narečij v en jezik. In sicer kako strnil? Ne, kakor Majar predlaga: na podlagi kakršnihkoli umetnih »pravil«, izdelanih po slovničarjih, ampak »sam iz sebe«, torej nekako organično. S tem je bila realizacija vseslovanščine odrinjena v nedogledno daljo, zakaj organično zrasti in strniti se more samo kaj takega, kar živi v najtesnejšem fizičnem, v tem slučaju bi bilo še bolj potrebno, da tudi v duševnem stiku. Ta dva pogoja pa za Slovane nista bila dana. Bleiweis je torej kot vseskozi praktičen človek postavil vseslovanski ideal na primeren piedestal, ga oddaljil v primerno bodočnost, za sedanjost pa je izdal naslednje geslo: »Dajmo tedej vsi slovanski narodi nar poprej zgubljene zaklade svojiga jezika pri prostim ljudstvu iskati; po tem nej izobražuje vsak narod svoj materni jezik — in sad vsiga tega bo kmalo občji pismovinski jezik«. ¹ Ta formula je koncem koncev več ali manj obveljala; do nje se je prihajalo na zaključku vseh debat, ki so že bile in ki so še imele priti; po tej formuli so se različni slovanski narodni jeziki zasedrali eni bolj, drugi manj v ljudske vrste in se obogatili vsak s svojo, individualno, domoraslo literaturo, a tisti »kmalo« glede vseslovanskega jezika, v katerega praktični Bleiweis najbrž sam ni veroval in ga je zapisal v drugi del svojega gesla ali pod vplivom romantičnega duha časa ali njemu v oportunsko koncesijo, tisti »bližnji« vseslovanski jezik se je odmikal v vedno daljšo daljo že zategadelj, ker goječ individualno se odmičeš občnemu, potrjujoč in oživljavač delno obenem deluješ na to, da idealno obče živi realno življenje samo v delnem. Čim bolj se afirmira kak delni slovanski jezik v praksi, čim večjo litera-

¹ Ib'd.

turo si ustvarja, tem manj je pričakovati, da se bo kdaj negiral, zatajil svojo duševnost, fiksirano v literaturi, ter jo zamenil za literaturo v vseslovanskem jeziku, ki je še ni in ki se naj šele ustvari, ako se po Bleiweisovem geslu nismo odločili za kakšen že obstoječi slovanski jezik, ampak za tak, ki bo nastal iz vseh organično »sam iz sebe«. Čim bolj deluje delno, tem manj je upanja, da se obče kdaj udejestvi, tem bolj postaja obče zgolj ideal, ki daje delnemu samo pravec. In to funkcijo je odslej tudi vršil idealni vseslovanski jezik: dajal je posameznim slovanskim jezikom, razvijajočim se v tesni zvezi s konkretnimi narodi, konvergentno smer zlasti v abstraktni imenoslovni nadstavbi, v dejansko bistvovanje pa ni stopil iz svojih imaginarnih višin nikdar in najbrž (pri slovanski individualistični psihiki) tudi nikoli ne bo.

(Konec sledi.)

Dr. Fr. Kidrič:

Stapleton med Slovenci.

§ 1. Tomaž Stapleton, eden najslovitejših katoliških kontroverzistov 16. veka, je prišel s Slovenci pač komaj da v neposredne stike, kajti živel in delal je ves čas daleč od slovenske zemlje.

Narodil se je l. 1535. na Angleškem v Henfieldu (Sussex); študiral je v Winchestru in Oxfordu, kjer je postal l. 1556. magister svobodnih umetnosti; deloval je deloma na Angleškem, kjer je bil od l. 1558. pa do preganjanja katolikov pod Elizabeto kanonik v Chichestru, deloma na Nizozemskem, v zavetišču preganjanih angleških katolikov, kjer je živel v Louvainu od l. 1563. do 1569. življenje privatnega učenjaka, predaval v Douaiju od l. 1569. do 1576. v angleškem seminarju teologijo, na visoki šoli pa po pridobitvi licencijata katekizem in po pridobitvi doktorata kontroverzo, bil po vrnitvi iz Rima v Louvainu l. 1579. jezuitski novic, po izstopu iz reda pa zopet profesor v Douaiju in končno v Louvainu profesor svetopisemskih študij ter obenem kanonik pri Sv. Petru do smrti dne 3. oktobra 1598; študije so ga privedle še v Paris (1559) in Rim (1559, 1576—1579).

Stapletonova dela so v glavnem polemična in homiletična.

Med spisi, ki so imeli za glavni namen polemiko z različnimi nasprotniki rimske cerkve v reformacijski dobi, so sloveli zlasti: *De principiis fidei doctrinalibus*, Paris 1579 (izvleček pod naslovom: *Principiorum fidei doctrinalium relectio scholastica*, Antverpiae 1596); *Speculum pravitatis hereticae*, Paris 1580; *Antidota apostolica contra nostri temporis haereses*, Antverpiae 1595 (2 zvezka); *Triplicatio inchoata adversus Gulielmi Whitakeri anglocalvinistae duplicationem pro ecclesiae autoritate*, Antverpiae 1596; *Reverè admiranda seu. De magnitudine romanae ecclesiae*, Antverpiae 1599; *Tres Thomae* (= apostol, iz Canterburyja, Morus), Coloniae 1612 (nova izdaja Moorove biografije: *Vita Thomae Mori, Graecii*, 1689).

V obliki pridig je izdal Stapleton dvoje del: *Promptuarium morale super evangelia domicalia totius anni*, Antverpiae 1591 (2 zvezka: *pars hiemalis z nedeljami od 1. adventne do binkoštna, pars aestivalis z nedeljami od 1. do 24. pobinkoštna*; nove izdaje: Antverpiae, In officina Plantiniana, 1593; Venetiis, Apud Minimam Societatem, 1594; »editio altera, ab ipso autore aucta et recognita«, Coloniae Agrippinae 1620,

in morebiti še druge; prevod: *Promptuarium morale*, Das ist Sittliche Speißkammer, Ingolstadt 1597, in morda še drugi); *Promptuarium catholicum*, Ad instructionem concionatorum contra haereticos nostri temporis, super omnia evangelia totius anni tam dominicalia, quam de festis, Coloniae Agrippinae 1592 (nove izdaje: 5. istotam 1594; Venetiis, Apud Minimam Societatem 1594; Coloniae Agrippinae 1613, in najbrž še druge). Tudi Stapletonovo drugo homiletično delo je predvsem polemično.

L. 1620. je izšla v Parizu celotna izdaja Stapletonovih zbranih spisov v 4 zvezkih (*Wetzer-Welte* XI, 734—6; *Kathl. Handlexicon* II, 2194).

Promptuarium morale prinaša za vsako izmed 52 nedelj leta 3 stvari: a) evangeljski tekst (brez uvodov, ki jih ima ta tekst v misalih, primeri § 10); b) pericopen moralem huius evangelii, pod katero razume avtor načrt za pridigo na osnovi dotičnega evangelija, obsegajoč običajno 6—10 točk; c) pridigo samo, ki je navadno obširna (okoli 32 strani 8°). Praznikov tudi tistih ne upošteva, ki se nahajajo v misalu v oddelku de tempore poleg nedelj.

Kontroverzistni *Promptuarium catholicum*, ozirajoč se ne le na nedelje, ampak tudi na 31 praznikov, ki se pa nahajajo pri Stapletonu vsi v isti seriji v drugem delu knjige, nima niti evangeljskega teksta niti perikop, ampak samo pridige.

Nedeljskih epistol ne upošteva nobeden Stapletonovih promptuarijev. V izberi evangeljskega teksta sledita oba renoviranemu rimskemu misalu (§ 10).

§ 2. Med Slovenci so bile Stapletonove knjige po vsej pri- liki močno razširjene. To pričajo še danes exlibrisi v raznih izdajah Stapletonovih del, ki se nahajajo v glavnih ljubljanskih knjižnicah (študijski, frančiškanski, semeniški).

Ljubljanski škof (Hren?) si je nabavil za biblioteko v Gornjem gradu vsaj 3 dela: *Antidota apostolica*, Antverpiae 1595 (lic. 12911 VI f); *Principiorum fidei doctrinalium relectio*, Antverpiae 1596 (lic. 13686 V L c); *Triplicatio inchoata*, Antverpiae 1596 (lic. 13686 V L c). Samostan jezuitov v Ljubljani je dobil l. 1620. *Promptuarium catholicum*, Coloniae 1613 (lic. 15391 V P g) ter imel tudi *Promptuarium morale*, Coloniae 1620, ki je bil l. 1633. (ali 1663?) last »magistri Philippi Terpini stolae capellani pettovii« (lic. 21666 VI e). Za biblioteko ljubljanskih frančiškano v si je omislil p. Žiga Skerpin oba Stapletonova promptuarija v beneški izdaji iz l. 1594.: morale (franč. 6503, 13 f 25) in catholicum (franč. 8137, 17 f 83). Samostan diskalceatov v Ljubljani je imel v svoji knjižnici *Promptuarium catholicum*, Coloniae 1594 (lic. 12930 VI f; primeri samostansko signaturo te knjige s samostansko signaturo kake knjige v licejki, kjer je diskalceatska prove-

nijenca zabeležena, kakor n. pr. v signaturi licejke 13774 V L e ; 13782 V L e). A v g u š t i n e c P. G o o t s c h e e r je imel Vitam Thomae Mori v izdaji iz l. 1689. (lic. 3817 III C f). Michael L o - c h i r (?) je bil posestnik Promptuarii moralis, Antverpiae 1593 (lic. 21666 VI e), A n d r e a s C r a l l i u s posestnik knjige Vere admiranda, Antverpiae 1599 (lic. 16033 VI F d). Za eno Stapletonovo knjigo, ki je danes v Ljubljani, prejšnji lastnik ni znan: Vita Thomae Mori, Graecii 1689 (sem. III D 7611 f).

V tiskani slovenski knjigi 16. in 17. stoletja pa vkljub temu ni zapustil Stapleton nobenih vplivov. Edini slovenski literarni odmev poznanja Stapletona je rokopis licejke s signaturo 178 II C a, ki ga je v literarno evidenco uvedel Miklosich l. 1876. na osnovi Raičevega prepisa (III² 549, I² 597), Raič sam pa ga l. 1887. ponatisnil (prog. drž. višje realke v Ljubljani).

§ 3. Rokopis licejke 178 II C ima na hrbtu napisa »Evan-gelia« in »M. S.«, a je brez vsake direktne provenijenčne oznake.

Izmed katalogov biblioteke ga beleži najprej menda šele listovni katalog rokopisov, ki se je sestavil med l. 1848. in 1858., ko so dobili tudi rokopisi (ne še pa tudi njihovi listki) tekoče številke, toda ostali med knjigami po štelažah in predalih (Stefan 85, 98). V seznamih Zoisovih knjig ga iščeš zaman: ne najdeš ga niti v Zoisovih lastnih katalogih med »Carniolica« (lic. Ms. 368), niti v katalogu Zoisovih knjig, ki jih je kupila licejka l. 1823. Vkljub temu je pa skoraj gotovo, da je bil rokopis v posesti Zoisovi ter prišel v licejko z eno ali drugo serijo njegovih knjig. To domnevo podpira predvsem vezava, ki ima vse znake vezave Zoisovih knjig (rjavo usnje, zlate črte ob robu in na hrbtu, bledozelene krpice za napise na hrbtu, zelen papir za notranjo stran platnic in prednje liste: primeri vezavo signatur: Ms 169 II C a, 6715, 9868; imitacije Zoisove vezave, ki si jih je omišljala licejska biblioteka, imajo svežezelena usnje in, kjer je mogoče, na hrbtu B. L., primeri signature: Ms 150, 1708, 6716, 10064). Dalje je treba upoštevati še dejstvo, da se nahajajo v soseščini biblioteške signature rokopisa 178 II C po obeh straneh rokopisi iz Zoisove biblioteke.

Zois je imel slabo navado, da je dajal stare knjige in rokopise na novo vezat, pri čemer ni obračal na ohranitev provenijenčnih notic niti najmanjše pažnje. Na ta način so se izgubile morda tudi našemu rokopisu platnice ali listi z beležkami, ki bi bili zgodovinarju skrajno dobrodošli!

§ 4. Rokopis ima priročno obliko male 8° (9:5 cm × 14:8 cm). Paginiran prvotno ni bil. Sedanjo paginacijo od 1—128 mu je napisal nekdo s svinčnikom v naših dneh. Lista 1. in 128., ki sta prazna, spadata k drugemu papirnemu tipu ter sta se priključila pri knjigovezu. Danes obstoja rokopis iz 9 sešitkov (šivi

med listi 6—7, 21—22, 29—30, 51—52, 67—68, 83—84, 98—99, 114—115, 124—125), vendar o pravih sešitkih ni mogoče govoriti, ker je več listkov prilepljenih na papir drugega tipa ali na sosednji list sešitka. V zvezi s to ugotovitvijo nas zaporednost praznikov proti koncu rokopisa takoj pouči, da so se listi od 121. naprej pri vezanju napačno uvrstili, ker so sledili in bi morali še slediti v tem redu: 121 (rojstvo Mar.), 127 (Matevž, 123 (Mihael), 124 (Simon in Juda), 125 (Vsi sveti), 126 (Verne duše — Martin), 122 (Katarina). Če napravimo to korekturo, tudi uvidimo, da pomeni križ na prvi popisani strani (2 a) in pa na 1. strani 122. lista (ki bi moral biti torej zadnji) začetek in konec neke zaokrožene celote. Listov se je izgubilo po vsej priliki sicer več, izmed tekstov omenjene zaokrožene celote pa menda samo eden (§ 5).

§ 5. Rokopis je v glavnem slovenski nedeljski in prazniški evangelistarij z latinskimi načrti pridig (perikopami).

Vsebuje: *a*) 51 evangeljskih tekstov za nedelje (2 a do 101 a: 1 je izgubljen, za 4. adventno se nahajata dva, za cvetno ga ni, ker je istoveten s tekstom za 1. adventno; med nedeljskimi evangeliji izjemoma tudi 4 nenedeljske evangelije; *b*) za križev teden (48 a); *c*) za binško tork (53 a); *d*) za praznik sv. Trojice (55 a) in *e*) za praznik Rešnjega Telesa (55 b); *f*) 25 evangeljev za praznike (102 a—127 b); *g*) 52 latinskih perikop k nedeljskim evangelijem; *h*) neke vrste »perikopo« za praznika sv. Andreja (102 b) in sv. Miklavža (103 b); *i*) molitvena formularja za očenaš in češčenamarijo (122 b: za praznikom sv. Katarine, je bilo torej prvotno na zadnji nepopisani strani rokopisa); 3 naslovne beležke; *j*) Promptuarij Moralium in Evangelia Dominicalia partis Hiemalis Finis. Authore Magistro Thoma Stapletono, Anglo, S. Theologiae Doctore, et Regio Professore Luanij. Laus Deo, qui dedit velle et dedit perficere (53 a: po evangeliju in perikopi za binško nedeljo); *k*) Promptuarij moralium super Evangelia Dominicalia Pars Aestivalis (54 a: pred evangelijem za 1. pobinško nedeljo); *l*) Dominicarum Partis Aestivalis Finis. Laus Deo qui dedit velle, et dedit perficere (101 a: na koncu evangelija in perikope za 24. pobinško nedeljo); *m*) † Evangelia in festis Sanctorum totius Anni (102 a: pred evangelijem za praznik sv. Andreja); pisne vaje ali igrače; *n*) Vsemi tui list piše ofendiet Inu ta gosputie hualitiga, kriuzhniiga ihafaria de ie an taku saftopnu bil Ituril (69 a); *o*) Iesus maria francicus (!) dominus ostendat faciem suam (!) tibi et miseriatu tui conuertat... sum det tibi pacem (!) Benedicat tibi dominus (!) custodiat (vse prečrtano) Do oues meas (105 b); *p*) Ama dio (prečrtano); non falire fa pur Bene (prečrtano) lasa dire (105 b: prečrtano); *r*) Non falire, fa puer ben lasa dire (105 b).

Iz evangelijskih tekstov, ki so se v rokopisu prvotno nahajali, se je izgubil gotovo evangelijski za 1. nedeljo po sv. treh kraljih, ker se »pericope moralis huius Evangelij« v rokopisu še nahaja (13 a), dočim je sicer po vsej priliki vse ohranjeno.

§ 6. Pisalo je v rokopisu najmanj 7 rok: *A* je napisal vse evangelijske tekste razen treh, vse perikope, vse naslovne beležke in oba molitvena formularja (§ 5: a, b, f—m); *B* je dodal evangelijski za binkoštni torek (§ 5 c); *C* je zabeležil še evangelijski za praznika sv. Trojice in Rešnjega Telesa (§ 5: d, e); *D* (§ 5 n), *E* (§ 5 o), *F* (§ 5 p) in *G* (§ 5 r) so se samo vadili v pisanju ali igrali. Razen tega se nahajajo v nekaterih evangelijskih roke *A* še korekture, ki jih je napravil deloma *A* sam (§ 16), deloma roka *H* (§ 19).

Po paleografskih znakih spada pisava roke *A* pod latinski tip, ki se srečuje tudi pri nas od srede 16. dalje v 17. stoletje: *J* in *I* imata še isto obliko; *d* nastopa večinoma v visoki in le redko v poznejši okrogli obliki; *e* še večinoma ni pisan v eni potezi; *h* je vezan s sledečo črko; vez črke *p* s sledečo črko še ni dosledno izpeljana; *r* se še ne pojavlja v obliki, ki je spodaj okrogla; črki *u* in *v* se rabita druga poleg druge; kratice so že zelo redke.

Predvsem gre za delo pisca *A*, ki je načrt zasnoval in svojo nalogo tudi izvršil.

§ 7. *A* je rabil dvoje raznih črnih, izmed katerih se je v poznejši dobi vsako razredčilo.

S t e m n i m črnilom (I a) so pisani: nenedeljski evangelijski do 1. adventne do 3. postne (fol. 2 a—31 a, evangelijski 3. postne le do inkluzivno Lc 11, 20) in od binkoštni (fol. 52) do 3. po binkoštni (fol. 58 b); nedeljske perikope od 1. adventne do 3. po binkoštni (inkluzivno do 1. stavka); 2 izmed nadpisov (§ 5: j, k); beležke, korekture in novi naslovi (35 a, 39 a, 46 a, 48 b, 50 a); — z r a z r e d č e n i m t e m n i m (I b): nedeljski evangelijski od 4. po binkoštni (fol. 31 b, le druga polovica evangelijski) in perikope od 3. po binkoštni (inkluzivno 2. stavek) naprej do 24. po binkoštni (101 a); 2 izmed nadpisov (§ 5: l, m); oba molitvena formularja (§ 5 i); — z b l e d i m (II a): nedeljski evangelijski od 3. postne (samo druga polovica: L 11, 20—28) do 6. po veliki noči; neko novo nadaljevanje perikope k 2. adventni; — z r a z r e d č e n i m b l e d i m (II b): vsi evangelijski v posebni prazniški seriji.

Pozabiti se ne sme, da se vrača isto črnilo na različnih mestih rokopisa, in pa da sta pisana evangelijski ter k njemu spadajoča perikopa sedaj z istim, sedaj z različnima črniloma.

§ 8. V odmeri prostora, ki ga je rabil *A*, se čuti neki sistem. V nedeljski seriji zavzemata evangelijski in perikopa skupaj navadno po 2 lista, v prazniški po 1 list; tekst evangelijski se začne vedno na desni strani odprte knjige, neposredno za

njim sledi perikopa, tako da ostaja med perikopo in novim evangelijskim tekstom (oziroma v prazniški seriji med obema evangelijskima tekstoma) navadno večji prazni prostor, ki presega v nedeljski seriji pogosto brez vsakega notranjega vzroka cel list (38, 43, 45, 47, 49, 51, 55, 63, 67, 71, 83, 87, 96); kjer pride v nedeljski seriji na isto nedeljo samo 1 list, se da navadno ugotoviti, da se je 1 list izgubil (2, 18, 30, 88). Brez izjeme pa ta sistem ni: k 6. nedelji po sv. treh kraljih manjkajoči drugi list ni izgubljen (21), ker se nahaja med tem (21) in prihodnjim listom z evangelijem za septuagesimo šiv sešitka; nedelji 24. po binškoštih so odmerjeni 3 listi (99—101); evangelija za praznik sv. Magdalene (115 b) in praznik Marijinega rojstva (120 b) se začenjata na levi strani odprte knjige nekako v sredini, beležka o evangeliju za praznik sv. Martina (126 b = evangeliju za praznik sv. Miklavža) na levi strani odprte knjige spodaj.

§ 9. Vpliv Stapletonovega Promptuarija moralis na naš rokopis ni tako velik, kakor bi se dalo sklepati iz naslovnih beležk (§ 5: j—m).

Ta vpliv je viden namreč samo v dveh smereh pisca A: perikope so dosloven prepis perikop, ki jih prinaša poleg evangelijskega teksta in pridige same Stapletonov Promptuarium morale; prva evangelijska serija je omejena ravno tako na same nedelje, kakor Stapletonov Promptuarium morale (§ 1). Pri tem niti ne sloni prevod nedeljskega evangelijskega teksta na latinskem tekstu Stapletonovega Promptuarija moralis (§ 10), niti ne upošteva prazniška serija Promptuarium catholicum.

V označenem okviru se je A od Stapletona le malo odstranil, izvzemši odstranitve, ki jih je povzročil ozir na misal (§§ 10, 11). V nedeljski seriji upošteva le en moment več nego Stapleton, namreč križev teden; ker Stapletonov Promptuarium morale tega praznika ni upošteval, si A seveda tudi dotične perikope ni mogel prepisati.

Katero izdajo je A rabil, mi ob izdajah, ki jih imam na razpolago, ni mogoče ugotoviti. Nedvomno je imela njegova izdaja na koncu zimskega in letnega dela zaključek: Laus deo qui dedit velle et dedit perficere (§ 5: j, m). Izmed izdaj, ki so mi na razpolago, ima ta konec antverpenska izdaja iz leta 1593. in beneška iz l. 1594., nima ga pa kölnska iz l. 1620., ki so jo imeli jezuiti (§ 2).

Rokopis bi se mogel imenovati: slovenski evangelistarij s Stapletonovimi latinskimi perikopami.

§ 10. Vsak prevod evangelija v slovenskem evangelistariju s Stapletonovimi perikopami kaže, da je prevoditelj imel pred sabo misal ter se dal voditi od tendence, da poda točen prevod latinskega evangelijskega teksta v misalu brez ozira

na okoliščino, je li tekst misala čisto v skladu z drugimi redakcijami ali ne.

Prevod evangelija je v našem evangelistariju redno tudi opremljen s prevodom uvoda: In illo tempore (oziroma: In illo tempore dixit Jesus discipulis suis ali podobno). Ti uvodi so v večini slučajev posebnost misala. Biblija večine teh slučajev nima, Luther jih je zavrgel, Stapletonov Promptuarium morale jih ne upošteva, izmed slovenskih protestantskih prirediteljev lekcionarja jih upoštevatva v neki meri le Krelj in Juričič, torej tista dva, s katerima naš tekst nima nobene zveze (§ 14). — Samo dvakrat je napravil v tem oziru A napako: v evangeliju za 13. pobinkošno nedeljo je izpustil ves uvod, menda pod vplivom Dalmatina; v uvodu evangelija za 23. pobinkošno nedeljo je zanemaril stavek: loquente Jesu ad turbas.

Kjer je v misalu v primeri z nekaterimi drugimi redakcijami evangelijev kaj izpuščenega ali drugače razporejenega, sledi naš prireditelj navadno misalu: primerjaj, kar je izpuščenega v evangeliju za praznik apostola Jakoba (Mt 20, 20 do 23) z dotičnim mestom v Dalmatinu (13 a) ali Trubarju (84); ali to, kar je v evangeliju za Vse svete (Mt 5, 1—11) drugače razporejenega nego v Dalmatinu (4 b) ali Trubarju (13). — Le pomotoma je A tekst misala v prevodu okrajšal ali podaljšal: primeri z oglejskim misalom (§ 11) prazniške evangelije za sv. Miklavža (Lc 12, 35—40, namesto: 35—43), izpreobrnjenje sv. Pavla (Mt 19, 27—30 namesto: 27—29) in sv. Matijo (Mt 11, 25—28, namesto: 25—29).

Kar je v prevodu našega evangelistarija čisto drugače povedano nego n. pr. v Dalmatinu ali Trubarju, se da v večini slučajev razložiti iz teksta misala, n. pr.: pri 5. po veliki noči (Jo 16, 24): missale aquileense: Petite et accipietis; Trubar 443: Prošite inu vi vsamete; Dalmatin 57 a: Profsite taku bote vseli; rokopis: Prosite, toku bodete preieli; pri 6. po veliki noči (Jo 16, 1—2): mis. aquil: Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagogis facient vos; Trubar 440: Letu fem iest quom gouuril, de fe vi ne fmõtite. Oni vas bodo vtih Cerquah panouali; Dalmatin 46 b: Letu fim jejt k' vam govuril de fe nesmotite. Ony vas bodo v' pan devali; rokopis: Te rezhi sem iest vom pak prauil, de se vi nabote pohuishali. Oni vas bodo von is fnig sijagog oli ihul od Vergli; pri 7. po binkoštih (Mt 7, 21): mis. rom.: Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, intrabit in regnum caelorum; Trubar 25: Nekar viakti, kir k meni prauil, Gofpud, Gofpud, pride vtu nebesku krалеuftuu, Samuzh, kateri dei to volo muiga Ozheta kir ie vnebebih; Dalmatin 6 a: Nikar fleidni v Nebefku kajleftvu nepride, kateri k' meni prauil, Gofpud, Gofpud: temuzh kateri ftury volo

mojga Ozheta v' NebeBiH; rokopis: Neka viledkarni, kateri k meni prau: Gospud, Gosp. v Nebesku kraleftuu ne pride: famuzh kateri sturij volo moiga Ozheta v Nebefih tijti pride v to Nebesku kraleftuu; za 22. po binkoštih (Mt 22, 15): miss. rom.: consilium inierunt; Trubar 94: fe fueituio; Dalmatin 14 a: fo se fvejtovali; rokopis: fo ile vsuet; itd. (slični primeri so tudi v evangeliju za prošnje dni, 9., 13. in 20. po binkoštih, Andreja, Miklavža, Štefana, svečnico, Matijo, oznane nje Mar., Petra in Pavla, obiskanje Mar., Magdaleno, Lovrenca, Jerneja, Matevža, Mihaela, Vse svetnike, Katarino).

§ 11. Misal, po katerem se je A ravnal, se je menjal: sedaj je bil to stari oglejski misal, sedaj novi missale romanum ex decreto concilii tridentini, ki ga je predpisal papež Pij V. z bulo Quo primum z dne 14. julija 1570 vsem cerkvam, ki že niso nad 200 let rabile drugega.

Izmena preseneča s svojo zaporednostjo: a) pri prvih treh adventnih nedeljah, kjer ima vsak izmed označenih dveh tipov misala drugačno evangeljsko lekcijo, se je ravnal A po oglejskem misalu ter prevel Mt 21, 1—9, Lc 21, 25—33, Mt 11, 2—10 (miss. rom.: Lc 21, 25—33, Mt 11, 2—10, Jo 3, 19—28), če ravno je moral dotične perikope po Stapletonovem Promptuariju morale šele iskati; b) za 4. adventno nedeljo je napisal evangelij dvakrat zaporedoma, in sicer prvič po oglejskem (Jo 1, 19—28), drugič po rimskem misalu (Lc 3, 1—6); c) pri nedeljah od nedelje po božiču pa do tretje v postu (oculi), kjer je v evangeljski lekciji le pri 6. nedelji po sv. treh kraljih razlika (miss. aquil.: Mc 6, 47—56; miss. rom.: Mt 13, 31—35), opozarja v zvezi z ugotovitvijo sub b) tudi evangelij za omenjeno nedeljo, da je imel A ob prevajanju pred sabo rimski misal in ne oglejskega; d) pri nedeljah od 3. v postu do 6. po veliki noči (exaudi), kjer je lekcija v obeh misalih enaka, se sme iz okoliščine, da si je A pač zabeležil naslov: Dominica in palmis (37 a), ne pa tudi dotičnega evangelija, sklepati, da je rabil pri prevajanju oglejski misal, ki ima lekcijo Mt 21, 1sq. za 1. adventno in cvetno nedeljo, dočim se čita v rimskem misalu samo na cvetno; e) pri nedeljah od binkoštno do 24. po binkoštih, kjer je evangelij v obeh misalih za 1. nedeljo (miss. aquil.: Lc 16, 1—31; miss. rom.: Lc 6, 36—42), 4. nedeljo (miss. aquil.: Lc 6, 36—42; miss. rom.: Lc 5, 1—11) in vse nedelje od 5.—24. (miss. aquil. ima isti evangelij vedno za 1 nedeljo pozneje kakor miss. rom.) različen, se ravna A vedno po rimskem misalu; f) pri prazniških evangelijih sledi A povsod tam, kjer je v izberi dotičnega evangelija med oglejskim in novim rimskim misalom razlika, oglejskemu obredu ter ima za praznik: sv. Miklavža — Lc 12, 35—40 (rom.: Mt 25, 14 sq.); sv. Lucije — Mt 25, 1—13 (rom.: Mt 13, 44 sq.); sv. Jerneja — (napačno zabeleženo: Jo 5) Lc 22, 24—30 (rom.: Lc 6, 12 sq.); sv. Mar-

tina — »Ga bosh neihel Na S. Nicolausha dan no praŋnik« to-rej = Lc 12, 35—40 (rom.: Mt 25, 14 sq.); sv. Katarine — Mt 13, 44—50 (rom.: Mt 25, 1 sq.); *g*) za praznik sv. Simona in Jude ima sicer lekcijo rimskega misala (miss. aquil.: Jo 15, 12—16; miss. rom.: Jo 15, 17—25), kar pa more biti tudi po-mota, ker se nahajata v oglejskem misalu v commune aposto-rum et euangelistarum oba na isti strani (ed. 1519 fol. 252 b).

Predloga misala se menja torej po večjih skupinah, ki se v nekem oziru krijejo s skupinami raznih črnih (§ 7).

Katero izmed 4 tiskanih izdaj oglejskega misala je *A* ra-bil: augsburško iz l. 1494. (lic. 13349), beneško iz l. 1508. (Dru-štvo za krščansko umetnost), 1517. (lic. 13760) ali 1519. (lic. 14413), nisem mogel določiti. Za datiranje našega rokopisa bi bil odgovor na to vprašanje tudi brezpomemben.

Važnejše bi moglo biti, če bi se dalo določiti, kateri revi-dirani rimski misal je imel pred sabo, ker se je Pijev misal z bulama Cum sanctissimum z dne 7. julija 1604 in Si quid est z dne 2. septembra 1634 še dvakrat revidiral ter se je tikala revizija l. 1604. zlasti tekstov in uvodov lekcij (Wetzer-Welte VIII, 1561). Vendar mi z ljubljanskimi pripomočki, kjer ravno za važno dobo od l. 1604.—1634. nimam na razpolagó nobe-nega tiskanega rimskega misala, tudi na to vprašanje ni mo-goče odgovoriti: beneške izdaje misala iz l. 1585. (lic. 13391), 1591. (lic. 36513; radi letnice cfr. Tabulam perpetuam), 1681. (lic. 21534) ne nudijo dovolj opore. Le na dva do tri momente morem v tej zvezi opozoriti: v evangeliju za 5. nedeljo po bin-koštih (miss. rom.: Mt 5, 20—29) je prevedel *A* uvod: In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Amen dico vobis: nisi abundaverit, kakor ga imata n. pr. misala 1585, 1591, in ne uvoda: I. i. t. d. J. d. s.: Nisi abundaverit, kakor ga ima n. pr. misal 1681; drugi stavek evangelija za 21. nedeljo po binkoštih je prevedel: Tu Nebsku kraleuítuu ie perglihanu enimu kralu (Mt 18, 23), imel je torej rimski misal, kjer se je čitalo: assimi-latum est regnum caelorum, dočim se pravi n. pr. v misalih iz l. 1585.—1591.: Simile est regnum caelorum (Trubar 77: per-glihanu; Dalmatin: glih).

§ 12. Slovenščina, ki jo piše *A*, ni niti posnemanje literar-nega jezika 16. stoletja, ki bi pričalo, da je pisec priznal tradi-cionalno bazo, niti čisto narečje, ki bi opravičevalo sklep, da si je bil na jasnem, kaj iz lastnega govora hoče proti tradiciji uvajati in braniti.

Tudi v serijah, ki so prevzete iz Dalmatina (§ 13), se na-hajajo odstranitve od dolenske predloge v smer gorenjščine, ki svedočijo z gotovostjo, da je bil *A* Gorenjec: *h* za *g*: noh (17. po bink.); *š*, ki se rabi skoro dosledno nam. *šč*: V pushauui (4. adv. po rim. mis.), ozhifuuaina (2. po treh kr.), ozhishen (3. po treh kr.) itd.; primeri kakor: gouoriena (gen. sing.: 4. adv.

po rim. mis.), odrefhene (1. po božiču), iokane (3. po treh kr.) itd.; oblike: *osrau* — *ozdrav* — (3. po treh kr., 12., 16. po bink.), *sembli* (24. po bink.), *tempelna* (1. po božiču), *na za: ne* (septuag., sexag.), *volove za valove* (4. po treh kr.), *lostno* (1. po bož., 1. po bink.), *von za: vunkaj* (sexag.), *ino* (2. po treh kr., binkoštna, 12. po bink. itd.) ali *no* (4. v adv. po rim. mis., 1. po bož., 3. po treh kraljih itd.) *za inu*; nom. ac. neutr. na *o* nam. na *u*: kriuo (septuag.), nekotero (sexag.), niegouo (3. quadrag.), gouuorilo (1. po bož.), dopolnilo (6. po treh kr.), frounano (4. adv. po rim. mis.), potemptano (sexag.), pifsano (quinguag.), itd.; dat. sing. na *o* nam. na *u*: proti temo folko (6. po treh kr.), fhafario (septuag.); instr. sing. na *am* nam. na *om*: imenam (3. po treh kr.), nebam (6. po treh kr., sexag.); dat. pl. na *am* nam. na *om*: Jogram (5. po treh kr., sexag.); oblike *ni* (septuag.), *niso* (quinguag.), *niste* (5. quadrag.), itd., *nimayo* (2. po treh kr., 6. po bink.), *hozhmo* (2. quadrag.), *ozhmo* (4. quadrag.); imper. *poui* (3. po treh kr.); itd.

Število znakov gorenjščine, med katerimi je zlasti tudi dosledno upoštevanje redukcije vokalov, se v tekstih, ki so prevedeni brez direktnega oslona na Dalmatina (§ 13), množi in pridružujejo se jim novi: *terh* (13. po bink.), *dolk* (Filip in Jakob), *kreh* (Jernej), *guni* = oni (4. adv. po ogl.), *toko* (2. adv.), *glove* (1. adv.), *bliso* (2. adv.), *nifem* (4. adv. po ogl.), *oshte* (3. adv.), *antuert* — (4. adv. po ogl., 4. quadrag., 5. quadrag. itd.), itd.

Več momentov pa dokazuje že v prvih štirih tekstih, ki so bili prevedeni samostojno, brez direktnega oslona na Dalmatina (§ 13), da je bil *A* že takrat, ko je svoje delo začel, pod vplivom književnega jezika slovenskih protestantov, katerega se ves čas ni mogel oziroma deloma ni hotel otresti: konsekvantno pisanje končnega *l* (*aumosne* v evang. za quadrag., kjer ima Dalmatin drugo frazo *s: petlal, in faubo poleg: fhalbo* v evang. za Mar. Magd. so izjeme); *semli* (1. adv.); *u za ô: ikufi, gofpud* (1. adv.), *muj* (Peter in Pavel), *gud* (Katarine); *neshli* (1. adv., križev teden); *inu* (2. adv. itd.); nom. in acc. neutr. sing. na *u*: *pohleunu* (1. adv.); *odriftuu, letu, roiftuu, sazhelu, perblishualu* (2. adv. itd.); dat. sing. na *u*: *timu volku* (3. adv. itd.); instr. sing.: *rasenum* (2. adv.), *folkom* (očiščenje M. D.); dat. pl.: *zhlouekom* (18. po bink.); itd.

Obliki: *oli* (1. adv., 2. adv. . . . 14. po binkoštih itd.) in: *vom* (1. adv., 2. adv. . . . 3. po treh kr., sexag. itd.), ki izpodrivata Dalmatinovi obliki; ali in: *vam* tudi v tekstih iz njegove biblije, po sodbi kolege Ramovša, s katerim sem o kriterijih gorenjščine v tej zvezi sploh mnogo razpravljal, po vsej priliki nista koncesija Trubarjevemu jeziku, ampak posebnost *A*-jevega gorenjskega narečja, kjer sta mogli nastati po istem procesu ka-

kor v dolenskem narečju Trubarjevem (prim. *o* za *a* v volove, glova, lostno!).

Da je *A* poznal kake proizvode protestantske slovenske književnosti še predno je začel zajemati tekst iz Dalmatina, priča od 1. strani naprej tudi njegov pravopis. Ni pa imel dovolj slovniške naobrazbe, da bi bil sprejel ali si priredil pravopis, ki bi se oziral na vse posebnosti slovenskega jezika in jih skušal dosledno izražati. Po svoji pravopisni nedoslednosti zlasti v izražanju sičnikov in šumevcev je *A* bližji Trubarju nego Dalmatinu, a njegov pravopis tudi prosta kopija Trubarjevega ni (prim.: gosto rabo *zh* za *z*, *lh* ali *sh* za *l* ali *s*, *w* za *b* itd.).

Opraviti imamo torej z Gorenjcem, ki si je prisvojil nekatere elemente literarne slovenščine 16. stoletja, a obenem brez vsakršne doslednosti skušal uveljaviti svoje narečje in vsakokratne svoje pravopisne domislice: na ta način pa je mogla nastati le neorganska mešanica.

§ 13. Dalmatinova bililija je izmed 6 publikacij slovenskih protestantov, ki so imeli med drugim tudi namen, služiti za slovenski evangelistarij, edina, s katero je *A* v pravi in nedvomni literarni zvezi.

Na Dalmatina direktno se oslanja izmed tekstov roke *A* 35 evangelijev, torej skoraj polovica vseh sprejetih, ki pa imajo obenem vsi tudi razne prirediteljeve redakcijske, jezikovne in ortografske posebnosti: za 4. adventno po rimskem misalu (Lc 3, 1—6); nedeljo »infra octavam nat. Domini« (Lc 2, 33—40); 2. po sv. treh kraljih (Jo 2, 1—11); 3. po sv. treh kraljih (Mt 8, 1—12); 4. po sv. treh kraljih (Mt 8, 23—27); 6. po sv. treh kraljih (Mt 13, 31—35); septuagesimo (Mt 20, 1—16); sexagesimo (Lc 8, 4—15); quinquagesimo (Lc, 31—43); 1. v postu (Mt 4, 1—11); 2. v postu (Mt 17, 1—19); 3. v postu (Lc 11, samo 14—20, vrste 21—28 so brez direktnega oslona na Dalmatina prevedene); binkoštno (Jo 14, 23—31); 1. po binkoštilih (Lc 6, 36—42); 2. po bink. (Lc 14 [rokop. napačno: 16], 16—24); 3. po bink. (Lc 15 [rokop. napačno: 16], 1—10); 4. po bink. (Lc 5, 1—11); 5. po bink. (Mt 5, 20—24); 6. po bink. (Mt 8, 1—8); 7. po bink. (Mc 7, 15—21); 8. po bink. (Lc 16, 1—9); 10. po bink. (Lc 18, 9—14); 11. po bink. (Mc 7, 31—37); 12. po bink. (Lc 10, 23—37); 13. po bink. (Lc 17, 11—19; le začetek in posamezne fraze, sicer nov prevod); 14. po bink. (Mt 6, 24—33); 15. po bink. (Lc 7, 11—16); 16. po bink. (Lc 14, 1—11); 17. po bink. (Mt 22, 34—46); 18. po bink. (Mt 9, 1—8); 19. po bink. (Mt 22, 1—14); 21. po bink. (Mt 18, 23—35); 22. po bink. (Mt 22, 15—21); 23. po bink. (Mt 9, 18—26); 24. po bink. (Mt 24, 15—35).

Evangeljski teksti, ki jih je *A* prevzel iz Dalmatina, četudi z različnimi odstranitvami, in taki, ki jih je iz misala sam prevzel, tvorijo torej večje serije, ki se zopet krijejo s serijami raz-

nih črnil (§ 7) in raznih misalov (§ 11). Evangeliji za 5. po treh kraljih (Mt 13, 24—30), za 9. po binškoštih (Lc 19, 41—47), 13. po binškoštih (Lc 17, 11—19) in 20. po binškoštih (Jo 4, 46—53) sicer niso prevzeti naravnost iz Dalmatina, kakor bi z ozirom na njegovo soseščino smeli pričakovati, vendar to zaključkov, ki se dajo na osnovi gorenje ugotovitve narediti, ne more izpremeniti.

§ 14. Prevodov evangeljske lekcije, ki bi jih bil vzel A iz kake tiskane slovenske knjige, razen tistih, ki se oslanjajo na Dalmatina (§ 13), v njegovem evangelistariju ni; mimo teh tekstov tudi za rahlejšo tekstovno zvezo med A-jevim evangelistarijem in drugimi publikacijami reformacijske in protireformacijske dobe, ki so prinašale tekst za evangeljsko lekcijo, ni mogoče dobiti trdnih dokazov. (Opozarjam pa, da morem v Ljubljani kontrolirati svoje zaključke, v kolikor se tičejo evangelistarija v *Trubarjevem novem testamentu iz leta 1557.* in pa evangelijev za nedelje od 1. adventne do velike noči v Spangenbergovi postili po Kreljevem prevodu iz l. 1567., le s pomočjo prepisov posameznih odlomkov.)

Na *Kreljev* evangelistarij iz leta 1567. in pa na *Juričičevega* iz leta 1578. v prevodu Spangenbergove postile opozarja A-jev prevod uvoda »In illo tempore« z »Hteistimu zhaflu«. V rabi tega nenavadnega uvoda je A dosleden, le tekst Mc 8, 1 za 6. nedeljo po binškoštih, ki ga začenja slučajno tudi evangelist sam z »In diebus illis«, uvaja pod vplivom Dalmatinove predloge tudi A izjemoma z »V tem iftim zhasu«. Izhodišče slovenske fraze s predlogom »K...« bi mogla biti nemška fraza »Zu jener Zeit«. Na razpolago mi je v Ljubljani le malo starih nemških evangelistarijev: plenarij v augsburški izdaji iz l. 1513. (lic. 12811); »Evangelia, Samt den Episteln« v sultzbauški izdaji iz l. 1716. (franč. 97 79, 20 h 37): »Die Lektionen« v ljubljanski izdaji Ivana Friderika Egerja (lic. 23547): vse te izdaje imajo na dotičnem mestu »In der Zeit«. Izmed slovenskih tiskanih lekcijonarjev prevajata le Krelj in Juričič na označeni posebni način: »K unimu zhaflu«. Ta njun prevod preseneča tem bolj, ker je po Luthrovem primeru tudi Spangenberg omenjene uvode zavrgel (§ 10) in torej v tem oziru na prevodilca ni mogel vplivati. Hren ima »V vnim iftim zhaflu«.

Prezreti se pa ne sme, da se krijeta Krelj-Juričičev in A-jev prevod fraze le po zmislu in da se sicer ne da konstatirati niti najmanjša tekstovna odvisnost A-ja od Krelja ali Juričiča, kakor tudi ničesar ne govori za to, da bi bil A poleg misala rabil še tudi kako nemško predlogo. Po vsej priliki je del slovenske duhovščine vsled neke tradicije uvajal evangeljsko lekcijo z »K...«, pa naj si sta povzročila to tradicijo Krelj-Juričič ali že kdo pred njima.

Na *Trubarjev novi testament z l. 1582.* spominja pri A-ju dvoje momentov izven teksta samega.

Opozoril na paralelna mesta, ki jih Trubar in Dalmatin dosledno beležita, namreč A na splošno ne upošteva. Pred besedilom evangelija za praznik sv. Andreja (Mt 4, 18—22) pa je zabeležil z istim črnilom (II b) še: Mar. 1. Luc. 5. Sgodilu se je 31. leti Chrifiti (= paralelna mesta v Mc 1, 16; Lc 5, 2): tudi Trubar citira tukaj: Marc. 1. Matth. 3. Luc. 5 (12), dočim navaja Dalmatin: Mar. 1 b, Luc. 6 b (4 b); in pred besedilom evangelija za praznik Matevža apostola (Mt 9, 9—13) zopet z istim črnilom (II b) še: Mar: 2: Luc: 15: in zopet citira Trubar tukaj: Marc. 2 Luc. 5. 15. (32), dočim ima Dalmatin: Marc. 2. b. Luc. 5 c.

Kar bi se v tej zvezi še sicer dalo navesti, zasluži komaj da oznako tekstovne paralele: 2. *quadrag.* (Mt 17, 7): na fuoia oblizhia (Tr. 71: na nih oblizhie; Dalm. 11 a: obras); 2. *povel. noči* (Jo 11, 15): postavim moi leben... is stalle (animam meam pono; Tr. 412: poštauim muio dusho... is shtale Dalm. 53 a: puftim moj leben... is Hlèva); 3. *povel. noči* (Jo 16, 20): Sarisnizo Sariznizo iest vom poueim (Amen, amen dico vobis; Tr. 442: Sa risnizo, fa rifnizo, iest vom poueim; Dalm. 57 a: Rifnizhnu, rifnizhnu jeft vam povèm); *križev ted en* (Lc 11, 13): dobre dari dati (Tr. 282: dati dobre dari; Dalm. 38 a: dobre daruve dajati); 7. *pobink.* (Mt 7, 15): derezi volkoui (lupi rapaces; Tr. 25: derozhi vulkuui; Dalm. 6 a: resdiravi Volkuvi); 8. *pobink.* (Lc 15, 3): Ta shaffar ie dial vsam febi (Ait enim vilicus intra se; Tr. 309: Ta Shaffar pag prauí vfam vfebi; Dalm.: Ta Shaffar ie djal íam v' febi); 14. *pobink.* (Mt 6, 25): ípísha (esca; Tr. 22: ípisha; Dalm. íhpendia); s v. *Miklavž* (Lc 12, 37): no pred nimi hodil no nim ílufil (et transiens ministrabit illis; Tr. 292: inu hodil pred nimi inu nim ífregal; Dalm. 39 a: inu pride naprej inu jim bo ílushil); s v. *Janezev.* (Jo 21, 20): Petrus se pak okoli oberne no vidi tiga Jogra fa nim iete (Conversus Petrus vidit illum discipulum... sequentem; Tr. 466: Peter pag fe okuli oberne, inu fagleda tiga Jogra fa nim gredoZh; Dalm. 60 a: Peter pak fe je okuli obèrnil, inu je vidil tiga Jogra sa nym gredoZhiga); *izpreobr. sv. Pavla* (Mt 19, 28): Ste íamanoi íhli spet vtím roíftvui, to ker ta Sijn tega zloueka bo fedel na tem ítolu tiga Gospoftua (in regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes...; Tr. 82: De vi, kir íte fa meno hodili vletim drugim Roíftuu, kadar ta Syn tiga zhloueika bode fidel v tím ítoli nega Gofpostua...; Dalm. 12 b: kir íte sa mano hodili v' tem prerojenju, kadar bo Syn tiga zhlouevka fedil na ítolu ívoje zhafty); s v. *Matija* (Mt 11, 25: Jeft tebe hualim no zeftim (confiter tibi; Tr. 44: iest íahualim tebe; Dalm. 8 b: Jeft tebe zhaftim).

Da bi bil isti *A*, ki je takrat, ko je imel na razpolago Dalmatina, zajemal iz tega cele dotične serije (§§ 13, 16), v drugih razmerah imel sicer namesto Dalmatina pri roki Trubarja, a vzel iz tega vendarle samo nekaj neznatnih drobtinic, se mi zdi čisto izključeno. Tudi mi vsaj iz navedenih momentov niti eden ne more služiti za trden dokaz, da bi bil imel *A* kedaj koli med pisanjem svojega lekcijonarja pred sabo Trubarjev novi testament ter sestavljal svoje delo po njem. Paralelna mesta je lahko našel sam ali jih dobil kje drugje — moja izdaja vulgate Clementine iz l. 1922. ima ravno ista! — vse drugo je pa lahko slučajno, pri čemer pa odmév čitanja v prejšnji dobi ni izključen, kajti to je gotovo, da je dokaj slovenske produkcije prejšnje dobe že bil prečital, ko se je lotil sestave evangelistarija (§ 12).

Evangelistarij v *Trubarjevi postili iz leta 1595.*, ki je skoro doslovno prevzet iz Dalmatinove biblije, bi mogel priti tukaj v poštev predvsem pri presoji tekstov, ki sem jih označil za posnetke po Dalmatinu (§ 13). Ker je pa *A* posnel tudi tekste, ki jih v postili ni (kakor na pr. Lc 3, 1—6 za 4. adventno nedeljo po rimskem misalu, ali Mt 13, 31—35 za 6. po treh kraljih itd.), je jasno, da je rabil Dalmatina in ne postile.

Tudi med teksti *Hrenovih Evangelijev in listov* iz l. 1613. ali poznejših katoliških lekcijonarjev in tem, ki jih je pisala roka *A*, ni mogoče konstatirati nobene zveze, a teksti, ki jih v Hrenu ni (Lc 3, 1—6; Mt 13, 31—35 itd.) in jih je vzel torej *A* gotovo iz Dalmatina, so tudi tukaj dokaz, da je rabil *A* tam, kjer gre za teksta, ki jih je Hren skoro doslovno prevzel iz Dalmatina, Dalmatina in ne Hrena.

§ 15. Praznikov je upošteval *A* v celem 28. namreč (po zaporednosti v cerkvenem letu) sv. Andreja, sv. Miklavža, sv. Lucijo, sv. Tomaža, sv. Štefana (med prazniki; v misalu med nedeljami), sv. Janeza ev. (med prazniki; v misalu med nedeljami), izpreobrnjenje sv. Pavla, svečnico, sv. Matijo, oznanjenje Marijino, sv. Filipa in Jakoba, križev teden (med nedeljami kakor v misalu!), rojstvo sv. Janeza Krstnika, sv. Petra in Pavla, obiskovanje Marijino, sv. Magdaleno, sv. Jakoba ap., sv. Lovrenca, vnebovzetje Marijino, sv. Jerneja, rojstvo Marijino, sv. Matevža, sv. Mihaela, sv. Simona in Judo, Vse svetnike, verne duše, sv. Martina in sv. Katarino.

V primeri s Hrenovim lekcijonarjem iz l. 1613. manjka v *A*-ju cela vrsta evangelijev, namreč za: predbožični dan (med nedeljskimi), božično noč (med ned.), božični dan (med ned., 2 lekciji), nedolžne otročiče (med ned.), novo leto (med ned.), tri kralje (med ned.), veliki četrtek (med ned.), pasijon za veliki teden (med ned.), evangelij za velikonočno nedeljo (med ned.), velikon. pondeljek (med ned.), velikon. torek (med ned.), sv. Jurija, sv. Marka, vnebohod (med ned.), binkoštni ponde-

ljek (med ned.), bink. torek (med ned.), sv. Trojico (med ned.), sv. Rejšnje Telo (med ned.) in sv. Ano. V primeri s seznamom zapovedanih praznikov ljubljanske škofije (dies festi sub praecepto celebrandi), ki si jih je zapisal v svoj dnevnik škof Hren (Izvestja muz. dr. za Kr. 1893, 39—40), manjkajo v A-ju še drugi prazniki: sv. Barbara, spočetje Marijino, sv. Fabijan in Sebastijan, sv. Doroteja, sv. Gregor, najdenje sv. križa, sv. Florijan, sv. angel varuh (8. maja), sv. Urban, sv. Primož in Felicijan, patrona kranjske dežele, sv. Vid, Modest in Krescencija, sv. Ahac in drugi mučeniki, sv. Hermagor in Fortunat in sveta Margareta, sv. Krištof, sv. Ožbalt, Marija snežnica, sv. Radegunda, sv. Rok, sveti Avguštin in sv. Danijel, sv. Tilen, povišanje sv. križa, sv. Mavricij, sv. Lukež, sv. Uršula, sv. Leonard, sv. Elizabeta, darovanje Marijino.

Dočim je izostanek praznikov, ki se nahajajo v misalu v oddelku de tempore med nedeljami, v zvezi s tehniko A-jevega dela (§ 16), opozarja izostanek nekaterih praznikov druge skupine na kraj in čas postanka: sv. Doroteja je bila patrona v Gornjem gradu, na njen god se je vršila tu sinoda ljubljanske škofije; god sv. Avguština in sv. Danijela je bil praznik savinjske doline; sv. Mohor in Fortunat sta bila patrona oglejskega patrijarhata; god sv. Ahaca se je začel praznovati v spomin na zmago pri Sisku 22. junija 1593; praznovanje sv. Ane na dan 26. julija je potrdil papež šele 1. maja 1584 (Wetzer-Welte I, 861); praznik Marijinega darovanja je bil papež Pij V. pri reviziji brevirja opustil in šele Sikst V. (1585—1590) je zopet predpisal, da se sprejme v rimski koledar in praznuje z oficijem in mašo (Wetzer-Welte VIII, 817); praznovanje Marije snežnice za ves krščanski svet je uvedel šele Pij V. in šele Klement VIII. (1592—1604) ga je povzdignil za festum duplex maius (Wetzer-Welte VIII, 821); praznovanje angeljev varuhov se je določilo dne 27. sept. 1608 kot »festum duplex ad libitum« ter se predpisalo za dežele v okviru rimskega cesarstva (Wetzer-Welte X, 2015). Prezreti se v tej zvezi tudi ne sme, da A-jev lekcijonar (kakor tudi Hrenov ne) nima teksta za god sv. Jožefa: še le l. 1621. se je določil namreč ta god (19. marca) za zapovedan praznik (Wetzer-Welte VI, 1845).

§ 16. Soglasje serij v izmenjavanju črnila (§ 7) in misala (§ 11) ter v upoštevanju Dalmatina (§ 13) po moji sodbi ni slučajno, ampak je dokaz, da je pisal A svoje delo v raznih krajih in okoliščinah.

Ko je evangelistarij začel sestavljati, je imel na razpolago Stapletonov Promptuarium morale ter delal v kraju, kjer je veljal oglejski misal. V teh okoliščinah je s pomočjo literarne verziranosti, ki si jo je bil že prej pridobil, samostojno po oglejskem misalu prevel evangelije za vse štiri adventne nedelje

ter jim pripisal iz Stapletona dotične 4 perikope (fol. 2 a—8 a: črnilo I a).

Med tem so se okoliščine izpremenile, da je moral A upoštevati revidirani rimski misal in dobil k Stapletonu na razpolago še Dalmatina. Začel je prirejati tekst po rimskem misalu ter obenem v izdatni meri upotrebljati Dalmatina, čeprav se ni odločil za dosloven prepis teksta Dalmatinove biblije ali sistematično posnemanje njenega jezika in pravopisa, ampak v glavnem ob izpremembi načina prevajanja ostal pri prejšnjem svojem načinu pisanja. Evangeljske lekcije rimskega misala za prve tri adventne nedelje mu ni bilo treba prevajati iznova, temveč to, kar je bilo po oglejskem misalu že prevedeno, samo drugače razporediti (§ 11: a, b). Lekcije Lc 3, 1 do 6, ki se čita po rimskem misalu na 4. adventno nedeljo (§ 11 b), pa A do takrat še ni bil prevedel. Napisal je torej slovenski evangelij in Stapletonovo latinsko perikopo za 4. adventno nedeljo še enkrat, potem pa nadaljeval s pisanjem evangelijev in Stapletonovih perikop ob vodstvu rimskega misala in ob pomoči Dalmatina do 3. nedelje v postu (fol. 9 a do 31 a: črnilo I a; za 3. postno le evangelij in sicer samo Lc 11, 1—20).

Kam spada ob presojanju spremembe okoliščin naglas: ali na ohranitev črnila ali na izpremembo misala, ne morem povedati: iti more za nov kraj, kjer bi bil veljal rimski misal in se rabilo črnilo I a, bodisi, da bi ga bil prinesel A seboj, bodisi da bi mu bil sličnega tam našel, iti more pa tudi za prejšnji kraj, kjer bi se pa bile med tem uveljavile nove določbe o rabi misala: verjetnejša se mi zdi druga eventualnost.

Ko je prispel A pri pisanju evangelija za 3. nedeljo v postu do Lc 11, 20 in napisal: aku ie ieit pak ikosi ta perst ali mozh Gospodi boga von — je moral dati pero iz rok ter po vsej priliki ostaviti tudi kraj, kjer je delal s pomočjo rimskega misala, Dalmatina in Stapletona. Nadaljeval je delo v kraju, kjer ni imel na razpolago niti Stapletona niti Dalmatina niti rimskega misala, ampak samo oglejski misal, iz katerega je moral zopet samostojno prevajati, brez direktnega oslona na Dalmatina. Tukaj je končal evangelij Lc 11 za 3. postno nedeljo od besed: gonim, taku je vñai tu Nebesku kraljeuñtvo kuam pershlu — dalje (31 b—32 a), napisal nedeljske evangelije (med njimi tudi evangelij za križev teden!) do 6. po veliki noči (fol. 33, 35—36 a, 37 a, 39, 41 a, 42, 44, 46 a, 48, 50 a), zabeležil dopnilo k perikopi 2. adventne nedelje (fol. 3 b—4), vse s črnilom II a, izračunal potem prostor, ki ga bo rabil pozneje za letni del nedeljskih evangelijev (h kateremu je štel tukaj, kjer ni imel Stapletona, pomotoma tudi binkoštno nedeljo), ter napisal nato serijo prazniških evangelijev (fol. 102—127: črnilo II b).

Po završitvi serije prazniških evangelijev se je A vrnil v kraj, kjer je imel zopet na razpolago Stapletona, rimski misal, Dalmatina — in temno črnilo I a, na čigar mesto je stopilo pozneje razredčeno črnilo I b. Tukaj je nadaljeval in izpopolnjeval delo ob pomoči Stapletona, rimskega misala in Dalmatina ter napisal: nedeljske evangelije za poletni del od binkoštno do 24. nedelje po binkoštih (črnilo I a: fol. 52—58; črnilo I b: fol. 60—100); perikope iz Stapletona za evangelije od 3. postne do 6. po veliki noči, kjer je bil moral v prejšnjih razmerah pustiti prazen prostor (črnilo I a: fol. 32—50); perikope za evangelije poletnega dela od binkoštno do 24. nedelje po binkoštih, ki jih je pisal sedaj sproti takoj za evangelijskimi teksti (fol. 52 b—58 b: črnilo I a; fol. 58 b—101 a: črnilo I b); nadpise sproti (črnilo I a: § 5: j, k); nadpise nazaj (črnilo I b: § 5 m); nove nadpise nedeljam: »in passionis« (fol. 35 a: črn. I a), »in Albis« (fol. 39 a: črn. I a), »Evangelium Dominicæ, et feria 2. et 3. et 4. Rogationum« (fol. 48 a: črn. I a); očenaš in češčeno-marijo (sedaj 122 b), s katerima je rokopis zaključil (črnilo I b). Obenem je napravil sam nekatere korekture v evangeli-jih, ki jih je prevedel brez oslona na Dalmatina, bodisi, da je sedaj evangelistarij sistematično revidiral, bodisi, da ga je korigiral med pripravo za praktično rabo: v evangeliju za 5. nedeljo po veliki noči je v Jo 16, 25 »skosi perglihe« (in proverbii) popravil (črn. I a) v »perpvoſti« (po Dalm. 57 a: ikusi pripuviiti; Tr. 443: ikusi perpuuidi); v evangeliju za 6. nedeljo po veliki noči je v koncu: de kar fem iest vom prauil (Jo 16, 4) — »kar« pripisal šele sedaj (črn. I a); v evangeliju za 3. adventno nedeljo je v Mt 11, 8 prejšnje »kateri ije Veni kamelini koshi oblezhen« (hominem mollibus vestitutum) popravil v »... Venim mehkim Guantu...« (podobno Dalmatin in Trubar).

A je pisal torej svoj evangelistarij po gotovem načrtu za bodočnost in ne morebiti sproti po praktični potrebi pridigarja, ker ta bi si bil moral beležiti izmenično sedaj nedeljsko sedaj prazniško lekcijo, kakor se pač vrstijo v cerkvenem letu. — Pod vplivom Stapletonovega Promptuarija morale je nedeljsko serijo od prazniške še strože ločil nego se godi to v misalu, kjer so gotovi veliki prazniki uvrščeni med nedeljami v od-delku »de tempore« (§ 15). — Izmenjava obreda v istem evangelistariju je nekaj nenavadnega. Ko se je odločil A enkrat za rimski obred, je mislil pač pri njem ostati. Zdi se pa, da se ni bil dokopal do jasnosti o razlikah lekcij po oglejskem in revidiranem rimskem misalu, zato je sledil v kraju, kjer je imel na razpolago samo oglejski misal, v zimskem delu nedeljskih od 3. v postu naprej in pri prazniških evangeli-jih, kjer je faktično med lekcijami obeh misalov le malo razlik, mirno oglejskemu misalu, misleč pač, da razlik sploh ni, obenem je pa odložil po-

letni del nedeljskih evangelijev, kjer je imel razlike po vsej priliki v evidenci, na poznejši čas, ko pride zopet do rimskega misala. — Raba ali neraba Dalmatinove biblije je bila odvisna od fizične možnosti. Okoliščina, da je *A* serijo evangelijev, kjer je zajemal iz Dalmatina, tuintam prekinjal s samostojnimi prevodi (5. po treh kr., 9. po bink., 13. po bink., 20. po bink.), bi mogla imeti enega iz sledečih vzrokov: da bi *A* z Dalmatinovim prevodom iz vsebinskih vzrokov ne bil zadovoljen; ali pa, da bi bil moral Dalmatina za kratek čas izročiti komu drugemu. — Epistol *A* ni prevajal, ker se običaj, čitati pred pridigo narodu tudi epistolo, med Slovenci še ni bil splošno udomačil; Trubar in Dalmatin sta v svojih »regištarih« zabeležila sicer tudi nedeljske in prazniške epistole, toda Krelj in Juričič sta prevajala le Spangenbergovo razlago evangelijev ne pa tudi epistol, ki je prvotno izšla v posebni knjigi, a tudi Luthrova »Hišna postila« razlaga le evangelije in prinaša torej tudi le evangelijske tekste. — *A* je nameraval sestaviti evangelistar po vsej priliki v privatno rabo na pridižnici, bodisi, da gre le za njegovo osebo, ali pa za korporacijo; proti značaju njegovega lekcijonarja kot kakega oficialnega škofijskega lekcijonarja govori že menjava obreda; tudi ni verjetno, da bi bil *A* imel namero dati svoj spis v pričujoči obliki s prepisi Stapletonovih latinskih perikop vred v tisk. — Izostanek večjega števila prazniških evangelijev je povzročila *A*-jeva površnost: pri nedeljski seriji je sledil Stapletonu, ki praznikov ne upošteva, pri prazniški pa upošteval le 2. del misala, a pozabil, da mu manjka še cela vrsta praznikov, ki se nahajajo v prvem delu misala.

§ 17. Tekst, ki ga je prevel ali priredil *A*, ni brez notrajnjih napak.

Da si ogledamo glavne: 3. p o t r e h k r a l j i h (Mt 8, 5): accessit ad eum Centurio, rogans eum: ie k nemu en kapitan ftopil siemenam Centurio (Tr. 27: perftopi knemu en Altman, ta nega proři; Dal. 6 b: je en kapitan k' njemu ftopil, ta je njega profsil); 5. p o t r e h k r a l j i h (Mt 13, 24): Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius (= hominis, qui seminavit bonum semen): kader fo pak fpali ti zhloueki, je pershel ta neh fourashnek (Tr. 51: nega; Dal. 9 b: njegov); 4. v p o s t u (Jo 6, 2): et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa: fa nim gre veliko volka, fa tega volo, de bi zaihne vidili (Tr. 385: fatu kir fo oni vidili; Dalm. 50 a: ker fo ony te zaihne vidili); 20. p o b i n k o š t i h (Jo 4, 48): nisi signa et prodigia videritis: dotler she zaihne no veliko terplene vidite (Tr. 377: Aku vi tih zaihnou inu zhudefiou ne vidite; Dal. 49 b: Kadar vy zaihnou inu zhudes nevidite); rojstvo Marijino (Mt 1, 4—6): Naason autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed. ex

Ruth... David autem rex genuit Salomonem ex ea, quae fuit Uriae: Naafon je pak rodil Salomona. Salomon je pak rodil Boafa od tega Rutha... David ta krail ie rodil Salomona, vn-kaije, kateri je bil furije (Tr. 1 in Dalm. 3 pravilno); p r a z - n i k s v. M i h a e l a (Mt 18, 6): Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, quid in me credunt, expedit ei: Zhe fe kateri pohuilha nad tem Mladenizam, kateri name veruie, temu iftimu bi bole bilo (Tr. 74: Kateri pag fmoti eniga is letelh maicinih, kir vme veruio, timu bi bule bilu; Dalm. 11 b: Kateri pak smoti eniga is letih nar manfih, kateri v' mene verujo, timu bi bulihe bilu).

Vse te pogreške, razen prve, je napravil A v tekstih, ki jih je iznova prosto prevajal. Napake kažejo vsekakor, da ni bil siguren niti latinec niti komentator biblije.

§ 18. Latinske perikope, ki jih je prepisal A iz Stapletonovega Promptuarija morale (§ 9), izišlega prvič l. 1591. (§ 1), kažejo z gotovostjo, da je letnica 1591 — za postanek rokopisa terminus ante quem non; okoliščina, da A Hrenovega lekcijonarja iz l. 1613. ni upošteval (§ 14), mi je dokaz, da je priredil in zapisal svoj tekst pred l. 1613.

Da bi slovenski katoliški duhovnik z literarno erudicijo in ambicijo, ki je uporabljal Stapletona in Dalmatina ter prej čital najbrž tudi Trubarja (§§ 12, 13, 14), ne bil zvedel za Hrenov lekcijonar, če bi takrat že bil na svetlem. se mi zdi izključeno: a da bi se bil na enak način mučil z novim prevajanjem, iskal le po Dalmatinu, rabil dva misala in si ne omislil Hrenove knjige, če bi bil zanjo vedel — istotako.

Nobeden izmed momentov, ki prihajajo v tej zvezi še v poštev, ne nasprotuje označenima časovnima mejnikoma 1591—1613: niti paleografski (§ 6) in jezikovni razlogi (§ 12), niti obravnava praznikov (§ 15) in postanek tekstov poznejših rok (§ 19), in zlasti tudi izmenična raba oglejskega in rimskega misala ne (§ 11).

Boj za rimski misal in proti oglejskemu se je začel v oglejskem patrijarhatu oficijalno l. 1596. (Ušeničnik Fr.: Bogoslovni vestnik 1924, 121). V ljubljanski škofiji, ki vsled svoje eksemptnosti ni bila pod patrijarhom, se je rabil rimski misal tuintam še do l. 1666. (Ušeničnik 124). Vendar pa se določa že l. 1604. na sinodi ljubljanske škofije, naj se duhovniki po možnosti poslužujejo rimskega obreda (Čas 1912, 50). Tudi v Hrenovi inštrukciji za Collegium Marianum v Gornjem gradu se suponirajo knjige rimskega obreda (Orožen II/1, 56). Sinoda iz leta 1604. pa je bil tak pripraven moment, ki je mogel posameznega duhovnika nakloniti, da je sklenil se v bodočnosti ravnati po rimskem obredu (§ 16).

Oba skrajna mejnika za postanek tekstov roke A sta torej letnici 1591 in 1613; zelo verjetno pa je, da je začel A pisati tik pred sinodo l. 1604. in nadaljeval tik po sinodi.

O osebi pisca A se da le malo ugotoviti: da je bil Gorenjec (§ 12); dušni pastir, ki je bolj upošteval patrona ljubljanske škofije nego patrona patrijarhata ter obenem puščal ob strani lokalne praznike v štajerskem delu ljubljanske škofije (§ 15), pastiroval torej po vsej priliki pod ljubljanskim škofom, in sicer na Kranjskem; da je bil vnet dušni pastir, ki se je pripravljajal za pridige po Stapletonu ter si priredil za privatno rabo enega izmed tekstov, ki so bili v slovenskem jeziku duhovniku na Slovenskem najbolj potrebni, čitatelj protestantskih knjig, a malce slab slovničar (§ 12), latinist in biblist (§ 17).

Vsiljuje se vprašanje, ali ni bil duhovnik z omenjenimi lastnostmi redovnik enega iz kranjskih samostanov, zlasti onih, ki so se v Zoisovih časih uknili.

V označeni dobi od l. 1591.—1604.—1613. bi prišlo več kranjskih samostanov v poštev: cistercijanci v Stičnj in Kostanjevici, kartuzija Bistra, frančiškani v Novem mestu (Milkowicz, Klöster in Kr., 291, 395, 373, 429); jezuiti v Ljubljani, ki so prišli 9. decembra 1595 (rokop. beležka v ogl. mis. 1519, lic. 14413) ter 8. maja 1598 položili temeljni kamen za novi kolegij pri sv. Jakobu; avguštinci, ki so se vrnili po več ko 50-letni odsotnosti v Ljubljano šele dobršen čas po l. 1600, ter dogradili cerkev šele do 18. maja 1628 (Vrhovec, Laibach 184); kapucini, ki so se naselili v Ljubljani l. 1608. (Dimitz III., 470); frančiškani v Ljubljani, ki so se po večletni odsotnosti mogli vrniti v svoj samostan po 15. februarju 1612 (Vrhovec 115).

Redove, ki se z dušnim pastirstvom niso pečali ali ki so obdržali tudi še po reviziji rimskega misala svoj misal, pa je treba iz kombinacije izključiti (misal za red kartuzijancev v lic. pod 13834; frančiškanski v biblioteki franč. v Ljubljani s. s.). Dalje dela v kombinaciji s samostani v označeni dobi težave obrazložba menjave misala v zvezi z izpremembo kraja. Po času in usodi biblioteke sodi še najbolj v kombinacijo samostan jezuitov v Ljubljani, kjer se pa kombinacija ob misli na vsebinske napake, ki jih je napravil A (§ 17), zopet krha.

Potreba, se omejiti pri iskanju avtorja A na ljubljanske samostane, pa sploh ne obstoja. Saj je bil tudi Gorenjec Adam Skalar, ki je do l. 1643. prevel v slovenščino Wolfova premišljevanja, posvetni duhoven: od l. 1642.—1645. je kapelanoval v Šmartnu pri Kranju (Pokorn, Besnica 217), vsaj med l. 1652. do 1658. je župnikoval v Kranju samem (Lavtižar, Zgod. župnij v dek. Kranj 19—20). Lahko si predstavljajam, da je bil tudi A sličen dušni pastir, ki je začel svoj lekcijonar pisati na kaki večji fari, kjer so imeli Stapletona, izpremenili vsled sinode l. 1604. misal in dobili še Dalmatina, moral potem za nekaj

časa oditi k cerkvi, ki ni imela niti literarnih pomočkov kakor prejšnja, niti volje, da bi si takoj omislila novi rimski misal, ter se zopet vrnil v prejšnji kraj.

Reši lahko vprašanje pač le srečen slučaj: ugotovitev pisave!

§ 19. Teksti rok *B* in *C* ter korekture roke *H* pričajo, da so rabili ta evangelistarij za *A*-jem tudi še drugi slovenski pridigarji in to v dobi po l. 1613.

C je upotrebil prazen list med 1. in 2. pobinkoštno nedeljo, da izpopolni lekcijonar z evangelijem za praznika sv. Trojice in Rešnjega Telesa, izmed katerih je po rimskem misalu prvemu mesto pred 1. pobinkoštno, drugemu med 1. in 2. pobinkoštno nedeljo (§§ 6, 15). Evangelij za praznik sv. Trojice, ki je v oglejskem misalu Jo 15, 26—16, 4, v revidiranem rimskem pa Mt 28, 18—20, kaže, da je *C* rabil rimski misal. To bi se strinjalo z domnevo, da je bil *C* pri cerkvi, kjer je *A* svoj spis končal. Prevod je samostojen in se ne krije z nobenim znanih slovenskih lekcijonarjev. Evangelij za praznik Rešnjega Telesa, ki je v obeh misalih in torej tudi v Hrenu isti (Jo 6, 56—59), pa je prevzel *C* z malimi pravopisnimi in jezikovnimi izpremembami iz Hrena. *C* je rabil torej naš evangelistarij po l. 1613.; pri tem je moral Mt 28, 18—20 prevesti samostojno, ker tega teksta v Hrenu, ki ima za praznik sv. Trojice Jo 3, 1—15, sploh ni našel. Črnilo, ki ga je rabil *C*, je sicer črnilo I a bolj podobno nego črnilo I b ali II a, vendar gotovo ni isto.

B, ki je izpopolnil evangelistarij z evangelijem za praznik binkoštnega torka (§§ 6, 15), je storil to, sodeč po pisavi, dobršen čas po *C*-ju, torej po l. 1613. Rabil je najbrž rimski misal, ker je prevel uvod za Jo 10, 1—10: »V Vnim tistem zhaŭu Je rekel Jesus h Faryierjam (ogl. misal: In illo tempore dixit Jesus discipulis suis; rimski: ... Phariseis). Gotov znak pa to ni, ker ima tudi Hren: ... k' Fariseom ..., čeravno se je ravnal po oglejskem misalu. Prevod je samostojen.

H je samo korigiral *A*-jev tekst: 4. po treh kraljih (Mt 8, 23—27): Jogri (*A*) — ty Jogri (*H*); no — ieno; fe bijte — fe bojte (pravilno!); popretil — sapovedal; pokoni — pokorni; 6. po treh kraljih (Mt 13, 31—35): hozho — hozhem; Sueta — tega fueta: sex a g. (Lc 8, 4—15): gredo tie mei Vscarbami, Vlikim blagi — skarbio v vlikim blagi; 3. qu a d r a g. (Lc 11, 14—28): zhes drugo — uerche te drugo: b i n k. (Jo 14, 23—31): bo — bode: kuom — kuam; vozil (=vozil) — vuzil; kakaj — kjakaj; ino — inu; 12. po b i n k. (Lc 10, 23—37): kraleu — kralu; hotlu tu viditi — hotlu vidit; inu — ienu; leben verbam — leben sadobim; on ie — on ie pak; dial — rekal; po zefti doli — po zefti ti poti; je fhel — ker je fhel; fhal — fhel; vardival — osraul; vardei ga — osraui ga; fpendash — farzeras; antuertuol — andgouo-

rel; poidi no fturi tijfti glihi — poidi ti ienu fturi toku; V ne bo v z e t j e M a r i j i n o (Lc 10, 38—42); ga gori vsame oli ga preime notre Vne hisho — ga ie gori vsela V ne hisho; bolo — bilú; ie fede — fede; k nemu oli knegouim nogam — k negovim nogam; no — ienu; poihiuila negouih beised — ie poihiuila(la?) negovih (negovo?) beisedo; ilifala — polifala; okoli tekla no iluhila — nemu iluhila; ftoji — ftopi; antvertuie — antgovori; ie ilo komrash oli pomuiash — ie mauias; ampak — polle; boli — bolih...; ne bo od ne Vset — ne bode nikuli od ne Vset. — *H* se je hotel predvsem približati tekstu misala; da bi bil delal svoje korekture na osnovi kake slovenske literarne predloge, ni evidentno.

Najbližji literarnemu jeziku Dalmatinovemu (in Hrenove-mu) je izmed omenjenih 3 piscev *C*, ki piše tudi v samostojnem prevodu končni — *I*, *lustuu*, *karkuli*, *Bug* (vrinjeno v Hrenov prevod drugega teksta), vendar bi mogla biti *C* in *H* Gorenjca, a le *B*, ki je pa zelo slabo prevajal, Dolenjec.

Raba rokopisnega evangelistarija v času, ko bi že bil moral vsaj vsak župnik imeti izdajo Hrenovih »Evangelijev«, je socialen pojav. Izdatek za knjigo je bil za večino mašnikov še vedno tako velik, da je bil marsikdo vesel, ako mu je mogel rokopis približno nadomeščati tiskano knjigo. Če je mogel o priliki izpopolniti svoj rokopis s pomočjo Hrenovega lekcijonarja, je to storil (*C*), drugače je pa to, kar mu je v rokopisu manjkalo, prevajal sam (*B*, *C*), ali pa čitanje evangelija v narodnem jeziku tudi — opustil. Ob praktično veljavo je prišel naš evangelistarij menda šele po l. 1672., ko je izšla nova izdaja lekcijonarja.

Rokopis s Stapletonovimi latinskimi perikopami je najstarejši slovenski katoliški evangelistarij. Iz dobe pred njim so se nam ohranile k evangelistariju izpod peresa katoliškega slovenskega dušnega pastirja le glose, formular za uvod in en posamezen prazniški (patrocinijski) evangelij (*Bog vestnik* 1923. 167—8). Zato bo ostal pri iskanju razvojne linije slovenskega katoliškega lekcijonarja vedno na vidnem mestu, četudi je sicer v zvezi s protestantsko literarno preteklostjo, ne pa z razvojem v sledeči katoliški dobi. Ob njem se nam kaže težavna pot, ki jo je hodil slovenski lekcijonar od običaja, čitati narodu evangelijsko lekcijo ob posameznih velikih praznikih, preko čitanja evangelijske lekcije vsako nedeljo in praznik do čitanja dveh delov: evangelija in epistole. K boju, ki se je vršil tudi na slovenskih tleh med starim oglejskim in revidiranim rimskim misalom, prinaša naš lekcijonar važno ilustracijo. Pri formuliranju zgodovine slovenskega književnega jezika in pri grajenju historične slovenske gramatike njegov jezik ne pride iz evidence, ker gre za najstarejše obsežnejše zapise Gorenjca, ki je poskušal obenem napraviti kompromis z literarno protestantsko dolenjščino.

Obenem z evangelistarijem, ki se je sestavil do polovice ob formalnem vodstvu Stapletonovega Promptuarija morale, so služili slovenskemu pridigarju tudi latinski načrti pridig, ki si jih je izpisal A iz Stapletona. Preko svojih knjig samih pa je vplival Stapleton na slovensko pridigo še dalje nego preko teh rokopisnih beležk (§ 2).

§ 20. V literaturi o slovenskem lekcijonarju z latinskimi perikopami Stapletonovimi se je dotaknila večina raziskovalcev tudi tega ali onega izmed vprašanj, ki sem jih tukaj obravnaval: Miklosich, Vrgl. Gram. III² (1876), 549, I² (1878), 597, ki je prvi opozoril javnost na rokopis; Raić, ki ga je odkril in prepisal, svoj rokopis dal na razpolago Miklosichu, popisal ga za Žvaba (Ljubljanski Zvon 1886, 433—4), izdal (program višje drž. realke v Ljubljani 1887, 5—49) ter opremil z analizo pravopisa in jezika (program 1888, 3—66); Oblak, ki je ocenil Raićevo izdajo in analizo (Archiv f. slav. Phil. XI [1888], 258—64, 582—9; Ljublj. Zvon 1888, 632—5, 693—7); Sket, Slovstvena čitanka 1893, 77, 376 (v 3. izd. 78); Glaser, Zgod. I, 150; Breznik v razpravi o jeziku slovenskega lekcijonarja (Dom in Svet 1917, 282); Grafenauer, Kratka zgod. (v 2. izd. 79).

Več kompleksov vprašanj, na katera se mi zdi točen odgovor za rešitev celega problema važen, se v navedeni literaturi sploh ni stavilo (§§ 2, 6 [paleografija], 7, 10, 15, 17, 19), drugih se je ta ali oni le mimogrede ali splošno ali le od one strani dotaknil: § 1 (Miklosich; Raić 1887, 6; Sket 376); § 3 (Raić: 1886, 433; 1887, 5; Glaser); § 4 (Raić: 1886, 433; 1887, 5); § 5 (Miklosich; Raić: 1886, 433; 1887, 5; Glaser); § 6 (Raić 1887, 6); § 8 (Raić: 1886, 433; 1887, 5); § 9 (Miklosich; Raić 1888, 3; Sket 76; Glaser; Grafenauer); § 11 (Breznik); § 12 (Raić: 1886, 433; 1888, 6—9, 24; Oblak: Archiv XI, 584—5; Ljublj. Zvon 1888, 632, 634, 635; Sket 376); § 13 (Raić: 1887, 5; 1888, 3; Oblak: Archiv XI, 260—2, 589); Zvon 1888, 696; Sket 376; Glaser; Breznik; Grafenauer); § 14 (Raić 1888, 3; Oblak: Archiv XI, 262, 264, 585, 589; Zvon 1888, 696; Grafenauer); § 16 (Raić: 1886, 433; 1888, 5; Glaser); § 18 (Raić: 1886, 433; 1887, 5; 1888, 3, 24; Oblak: Archiv XI, 259, 585; Zvon 1888, 696; Sket 76; Glaser; Breznik; Grafenauer).

Metodične napake so povzročile, da se je pojavilo v omenjeni literaturi dokaj izgrešenih odgovorov in pa nasprotujočih si trditvev, izmed katerih nobena ni bila dokazana, n. pr.: da sta pisali rokopis dve roki, »druga... 29. (= za binkoštni pondeljek) i 31. evangelije (za praznik sv. Trojice), pri inih pa samo tu i tam kaj vmes: bodi si samo kake besede ali pa cele stavke, n. pr. evang. 11 (6. po treh kr., septuag.), 12« (Raić 1887, 6), dočim je ta stvar v resnici bistveno drugačna (§ 6):

da gre za prevod evangelijskega teksta po Stapletonu (Miklosich; Raić 1888, 3; Sket 76; Glaser), dočim gre za prevod po misalu (§§ 9, 10); da so prvi štirje evangeliji prirejeni po oglejskem misalu, od 5. (= 2. evangelije za 4. adv.) pa vsi po rimskem (Breznik), dočim sta v resnici še tudi med temi 2 seriji prirejeni po oglejskem (§ 11); da gre za jezik, kakor ga je govoril »Dolenjec nekje blizu Ljubljane« (Raić 1888, 24), dočim se je dokazalo, da gre za gorenjščino (Oblak: Archiv XI, 584—5; Zvon 1888, 634—5), oziroma kompromis med avtorjevo gorenjščino in literarno dolensko (§ 12); da avtor ni zajemal iz Dalmatina (Raić: 1887, 15; 1888, 3), ali da so vzeti iz Dalmatina le nedeljski evangeliji od 1. po božiču do 3. v postu (Oblak, Archiv XI. 262), oziroma vsi od 4. adventne (po rimskem misalu) naprej (Breznik), dočim niti eno niti drugo ni pravilno (§ 13); da Trubarja sestavljaec ni rabil (Oblak, Archiv XI, 262), dočim se na drugi strani trdi, da je »evangelistar sestavljen po Dalmatinu in Trubarju« (Grafenauer), za kar pa ni mogoče dobiti trdnega dokaza (§ 14); da se pri sestavljanju iz Hrena ni zajemalo (Raić 1888, 3; Oblak: Archiv XI, 264, 585, 589; Zvon 1888, 696), dočim velja to samo za nisca A (§ 14), ne pa za C (§ 19); da bi se bila rabila morda kaka nemška predloga (Raić 1888, 3), oziroma neznana nam slovenska (Oblak: Archiv XI. 264), kar bi se pa moralo šele dokazati (§ 14); da bi si bil duhovnik ohranjene evangelije za nedelje in praznike sproti za prižnico prevajal (Raić: 1886, 433; 1887, 5), dočim dokazuje historijat A-jevega dela nasprotno (§ 16); da je treba postanek rokopisa staviti v čas pred Hrenom (Raić: 1887, 5; 1888, 3; Grafenauer), proti čemu se zagovarja drugod zopet čas sredine ali celo druga polovica 17. stoletja (Oblak: Archiv XI. 585; Zvon 1888, 696), oziroma čas po l. 1634. (Breznik), dočim govorijo vsi kriteriji, v kolikor gre za A, za pravilnost prve trditve (§ 18); da je nastal rokopis »v kakem ljublianskem samostanu pri jezuitih ali kapucinih« (Grafenauer), dočim je lahko mogoče, da mu je avtor posvetni duhovnik (§ 18).

Raićeva izdaja je porabna, če se popravi v zmislu nekaterih mojih ugotovitev (zlasti po §§ 6, 7, 16, 19). Roki A in C sta pisali tako lepo in čitljivo, da se je porabna izdaja dala doseči. Večjim težkočam pa Raić ni bil kos. Poleg potrebe korektur po ravnokar navedenih paragrafih priča to med drugim njegov prepis evangelija za binkoštni torek (roka B). Tukaj je napravil Raić sledeče napake: Vnim tystem — nam. pravilnega: V Vnim tijstem; hlevu n. hlěvu; pakhe te n. pak teté (hotel je napisati menda: tega); zhefh tajili n. zhefh lafilii (Jo 10, 8; venerunt); nafhel n. nefhel itd.)

Dodatek. V »specifikaciji« knjig bivšega jezuitskega kolegija v Ljubljani, ki so se sprejele 1. maja 1775 za licejsko

biblioteko, je zabeleženih več števil, kjer gre ali za podobne naslove ali je pa Stapleton izrečno imenovan: 294: Promptuarium Morale super Evangelia Dominicalia; 297: Thomae Stapletoni Promptuarium Catholicum...; 359: Promptuarium Catholicum; 365: Promptuarium Morale super Evangelia Dominicalia totius Anni; 494: Promptuarium Morale super Evangelia, Auth: Thoma Stapletono Tomi II.; 498: Promptuarium Morale Super Evangelia Dominicalia totius Anni Pars aequalis. Menda se v licejki niso ohranili vsi Stapletoni, ki so prišli v njo iz bivšega jezuitskega kolegija, ker izmed primerkov, ki sem jih prej navedel, bi mogli spadati sem le še Lochirjev (?) in Kraljev primerek. (Andrej Kralj sicer ni bil jezuit, ampak od l. 1603.—1620. stolni prošt ljubljanski, toda knjiga je mogla priti k jezuitom po njegovi smrti.)

Preostaja mi še končno naloga, da določim vsaj na kratko tudi svoje stališče do »Pripomb k slovenskemu Stapletonu« iz peresa g. prof. drja. Ivana Grafenauerja, ki sledijo neposredno za mojim člankom ter se zaključujejo z zatrdilom, da moj članek cilja »docela ni mogel doseči«, češ, da »bo treba revidirati« zlasti moje sklepe glede točke, »da bi se različnost prevoda tolmačila z možnostjo, porabljeni Dalmatinovo biblijo.«

Hrbtenico mojih izvajanj tvori kongruenca na eni strani med rabo temnega črnila (I a in I b), Dalmatinove biblije, rimskega misala in Stapletonovega Promptuarija morale, iz katerega se prepisujejo latinske perikope, na drugi strani med rabo bledega črnila (II a in II b), rabo oglejskega misala, nerabo Dalmatina in nevpisovanjem Stapletonovih perikop, za katere se pušča prazen prostor, kamor se vpišejo pozneje s temnim črnilom. Kongruenca je od evangelija za četrto adventno nedeljo po rimskem misalu dalje takorekoč matematična, izvzemši nekaj slučajev nerabe Dalmatina, ki pa kongruence ne rušijo, ker se dajo psihološko pojasniti.

Gre torej predvsem za to, ali so Grafenauerjeva izvajanja mojo stavbo kongruence res tako omajala, da bi moral zaključke, ki sem jih na omenjeno kongruenco naslonil, revidirati.

Grafenauerjev stavek, da bi »sledil rokopis tudi tam, kjer odgovarja razvrstitev rimskemu misalu, uvodom oglejskega misala«, se zdi moji stavbi le tako dolgo opasen, dokler se ne opazi, da je slabo formuliran. Seveda se v tem slučaju sklep ne sme graditi zgolj na osnovi Stapletonovega lekcijonarja brez proučavanja rimskega misala samega, oziroma zgolj na osnovi Hrena brez proučavanja oglejskega misala. Izmed evangelijev, ki jih je zbral Grafenauer v dokaz omenjenega stavka, evangelija za vernih duš dan in 5. nedeljo v postu sploh ne spadata sem, ker sta obe dotični seriji prirejani po oglejskem misalu (§§ 11, 16), pri vseh ostalih pa

imata ravno iste uvode n. pr. tudi revidirana rimska misala v beneških izdajah iz l. 1585., oziroma 1591. Prireditelj rokopiisa torej tukaj ni »sledil uvodom oglejskega misala«, pač pa je imel pred sabo tako izdajo rimskega misala, kjer ti uvodi še niso bili revidirani v zmislu določil, ki so veljavna še danes.

Opasnejša bi bila moji kongruenci trditev, da je med prazniškimi evangeliji, kjer operiram z ugotovitvijo, da je cela serija prirejena po oglejskem misalu, evangelij za dan vernih duš prirejen vendar le po rimskem misalu — če bi se bil Grafenauerju dokaz za trditev res tudi posrečil. Hren ima pač za ta dan evangelij Jo 11, 21—27, toda Grafenauer, ki je zopet sklepal brez proučavanja misala samega, se je s sklepom, da za ta dan »oglejski misale ima lekcijo iz Jan. 11, 21—27«, prenaglil. Dočim ima namreč revidirani rimski misal že v vseh starih izdajah, ki so mi na razpolago (1585, 1591, 1681) poleg raznih formularjev za črne maše še posebno mašo za dan vernih duš z evangelijem Jo 5, 25—29, omenjajo izdaje oglejskega misala »commemorationem omnium animarum cum pleno offitio« pač v koledarju pod 2. novembrom, nimajo pa za ta dan posebnega mašnega formularja in zlasti tudi ne beležijo, kateri evangelij se naj pri maši za vse verne duše čita. Mašni formular za dan vernih duš se je moral torej vzeti izmed formularjev za »offitium defunctorum«, kjer je nanizanih več evangeljskih lekcij na poljubno izbiro, med njimi Jo 11, 21—27 na prvem, Jo 5, 25—29 na petem mestu. Tako sta prišla Hren in moj A za dan vernih duš ob vodstvu istega oglejskega misala skoro istodobno do dveh različnih evangeljskih lekcij. Da je A res tudi to lekcijo prazniške serije prevel po oglejskem in ne po rimskem misalu, dokazuje tudi redakcija uvoda: dočim uvaja namreč rimski misal to lekcijo z »In illo tempore: Dixit Jesus discipulis suis et turbis Judaeorum« (1585, 1591), oziroma »I. i. t.: D. J. turbis Judaeorum« (1681), jo uvaja oglejski misal z: »I. i. t.: D. J. discipulis suis« in slično tudi A. Grafenauerjeva domneva je torej napačna.

Izmed Grafenauerjevih »paralel z Dalmatinom« pri evangelijih, za katerih prevajanje predpolagam jaz okoliščine brez možnosti posluževati se Dalmatinove biblije, tvori Lc 7, 37 (Magdal.) poseben problem.

Stavek »Ecce mulier quae erat in civitate peccatrix« dela prevodilcem sploh težave, ker se z doslovnim prevodom dagna besedila težko podčrta, da gre za žensko, ki je predstavljala v dotičnem mestu grešnico »par excellence« = žensko, ki se je proti plačilu udajala. Prevod Dalmatinov in A-jev sta si le v toliko podobna, da je »erat in civitate« iz oziralnega stavka v obeh prenešeno v glavnega k »mulier« (ena žena je bila v tem mestu), sicer pa obstojajo med obema prevodoma bistvene razlike: »ecce« je prevedeno v Dalmatinu kakor

običajno s »pole«, v A-ju pa na poseben način z »faftopite«; iz oziralnega stavka je napravil Dalmatin nov glavni stavek s kazalnim zaimkom kot osebkom (ta je bila Grefhniza), A pa apozicijo (ena Grefhniza). Na pritegnitev »erat in civitate« neposredno k »mulier« prideta tukaj zelo lahko dva prevajalca neodvisno drug od drugega. »Pogreška« ni originalno Dalmatinova. V Spangenbergu iz l. 1550. (lic. 12788) čitam: »Vnd sihe, ein Weib war in der Statt, die war ein sünderin« (Luthrovega prevoda nimam pri roki). Tudi Trubar je prevel: »Inu pole, ena shena vtim Meiftu, katera ie bila ena greshniza«. Na drugi strani se mi pa zdi skrajno neverjetno, da bi nekdo, ki bi specijalno radi tega stavka šel gledat v Dalmatina (ali tudi v Trubarja), mogel iti mimo »pole« ter prevesti »ecce« z »faftopite«. Raba te fraze nasprotuje domnevi, da bi bil A pri prevajanju Lc 7, 37 iskal sveta pri Dalmatinu, verjetno pa napravi domnevo, da je uporabljal vsaj takrat, ko ni imel pri roki Dalmatina, kak nemški prevod. Res se glasi ta stavek n. pr. v plenariju iz l. 1513. takole: »Und n e m p t war ain fraw die da was in der stat ain sünderin...«

Tudi med ostalimi Grafenauerjevimi »paralelami z Dalmatinom« pri evangelijih, ki so se prevedli po moji sodbi v okoliščinah, ko prevajalcu Dalmatin ni bil na razpolago, ni niti en prevod tak, da podobnost med njegovim in Dalmatinovim besedilom ne bi mogla biti slučajna, odmev literarne verziranosti, latinske predloge in nemškega posredovanja: stavek Mt 21, 2 (1. adv.) je v slovenščini kakor tudi v nemščini brez objekta nad mero težak in okoren, zato so vrinili objekt n. pr. Spangenberg, Trubar, Dalmatin, Hren in — A; v Mt 21, 28 (1. adv.) je »poloshili... nati poti« nastalo pod vplivom latinskega »straverunt... in via«; v Lc 7, 36 (Magdal.) je »discubuit« mogel prevesti z »doli fede hte mife« vsakdo, ki je rabil nemški evangelistarij ali pa čital v Dasypodijevem latinsko-nemškem slovarju (rabim izdajo l. 1592.), da se pravi »discumbo«: »ich sitze zu Tisch«; v Lc 7, 41 (Magdal.) je mogel priti od izraza »faenerator« do slovenskega opisa »kateri Denarie na Buher von pofoia« vsakdo, ki se je poučil v istem Dasypodiju, da pomeni »foenerator«: »eyn Wucherer«, »foenero«: »ich gib mit Wucher, ich leihe auff gewinn«; Lc 7, 42 (Magdal.) je mogel vriniti »mei letima dvema« (k lat. »quis«) vsakdo, ki je imel pred sabo obenem tudi nemško besedilo z »welcher unter denen« (n. pr. Spangenberg 1550, Ev. 1716; Dalmatin ima genitiv brez »mej«, zopet dokaz, da je imel A pred sabo poleg latinskega pač nemško besedilo, ne pa Dalmatina); Lc 7, 44 je mogel prevesti z »ti meni nihi Vode dal kmoim nogam« vsak, ki je upošteval tudi nemško besedilo (n. pr. Spangenberg 1550: du hast mir nicht wasser geben zu meinen füssen; v Dalmatinu »mir« ni prevedeno,

tudi je zaporednost besed drugačna, zopet dokaz, da je rabil *A* pri prevajanju tega teksta pač tudi nemško predlogo, ne pa Dalmatina); v Lc 10, 37—39 (Ass. Mar.) je mogel dobiti *A* ravnotako kakor Dalmatin iz nemškega besedila: za »exceptit« — »ta ga gori Vsame oli ga preime notre Vne hisho« (n. pr. Spangenberg 1550: die nam ihn auff in jr hauß; — *A* je mnogo odvisnejši od nemškega besedila nego Trubar ali Dalmatin, zopet dokaz, da se je ravnal po nemški predlogi, ne slovenski); za »nomine« — dva izraza »Sijmenam«... »ie bolo ime« (n. pr. Spangenberg 1550: mit namen... hieß); za »huic erat soror« — »Inu ona je jemela eno feftro« (n. pr. Spangenberg 1550: Vnd sie hatte eine Schwester).

Omenjene »paralele z Dalmatinom« so torej le navidezne: domnevi Grafenauerjevi, da bi bil prireditelj teh serij »pri delu le dostikrat pogledal tudi v Dalmatina«, nekatere izmed njih naravnost nasprotujejo, vse pa govorijo za pravilnost domneve, da je prireditelj v okoliščinah, ko ni imel na razpolago Dalmatina, pri delu le dostikrat pogledal tudi v nemški evangelistarij. Ravno v evangeliju za dan Marije Magdalene ima naš slovenski prireditelj stvari, ki jim absolutno ne more biti vir Dalmatin, ampak kak nemški prevod. Tako je prevedel v Lc 7, 37 latinski izraz »alabastrum ungenti« z »alabaste puhicho ito faubo«, dočim prevajata Trubar in Dalmatin to z »en glaž žalbe«. Izmed nemških prevodov imajo namreč tukaj nekateri »ain alabaster mit salben« (plenarij 1513), drugi »ain glas mit salben« (Spangenberg 1550; prim. Trubar in Dalmatin), tretji »ein Alabaster Büchs mit Salben« (Sulzbach 1715) itd. Naš slovenski prireditelj je rabil izdajo s to zadnjo redakcijo. — Ali drug primer: V Lc 7, 42 ima naš prireditelj pred vprašanjem poziv: Poui lefem. Ta poziv, ki ga latinski tekst nima, zopet ni originalno Dalmatinov. Med nemškimi prevodi se nahajajo namreč tudi takšni, ki imajo tukaj »sage an« (n. pr. Spangenberg 1550, Ev. Sulzbach 1715). Ker ima Trubar »pouei tedaí«, Dalmatin pa le »Povej«, je gotovo, da more biti »lefem« samo odmev nemške redakcije z »an« ali čim podobnim. V razbor vprašanja, kakšen nemški tekst je naš prireditelj porabljal in kaj vse pride na račun tega uporabljanja, se ob nemških dotičnih pripomočkih, ki so mi v Ljubljani na razpolago, še vedno ne morem spuščati (§ 14), zadovoljiti se moram s konstatacijo, da Grafenauer ni »odstranil možnosti, da bi se različnost prevoda tolmačila z možnostjo porabljanja Dalmatinovo biblijo«.

Stavba mojih kongruentnih serij je ostala torej trdna, Grafenauerjeva izvajanja niso njenih temeljev prav nič zamajala. To pa pomeni obenem že tudi novo ugotovitev: da se je namreč Grafenauerju dokaz za domnevo, da bi bila priredila slovenski tekst za *A*-ja dva različna prireditelja, *A* sam ga pa samo na lepo prepisal, ponesrečil.

Da A ni samo prepisovalec, mi dokazujejo že važne korekture njegove roke (§§ 6, 16). A vsi Grafenauerjevi poizkusi, pojasniti postanek rokopisa v okviru domneve o vsaj dveh prirediteljih in pa prepisovalcu, se razbijajo ob neizprosni matematičnosti kongruence omenjenih okoliščin. Ako je prepisoval A tekste dveh prirediteljev v istem, »svojem« prostoru, kdo nam pojasni potem slučaj vseh slučajev, da se vrača v rokopisu od prve do zadnje strani sicer vedno zopet temno črnilo (I a, I b), da so pisane ž njim sicer vse perikope, razne opombe in korekture, izmed serij evangeljskih tekstov od 4. adventne nedelje naprej pa vendar le tiste in samo tiste, ki so prirejene po rimskem misalu in ob pomoči Dalmatinove biblije (§§ 7, 16)?! A kdor misli z Grafenauerjem, da A ni prepisoval v svojem prostoru ampak vedno »v bližini« tistega izmed »obeh prirediteljev«, za čigar tekst bi bilo šlo, ta mora spraviti med sabo v sklad in nam pojasniti: zakaj je A takrat, ko je delal prvič »v bližini« prireditelja z oglejskim misalom, sproti vpisoval perikope iz Stapletona in rabil temno črnilo, drugič pa rabil »v bližini« istega prireditelja blede črnilo in moral ostaviti za perikopo prazen prostor? zakaj je A takrat, ko se je prvič »preselil« »od bližine« prireditelja z oglejskim misalom »v bližino« prireditelja z rimskim misalom, nadaljeval z istim črnilom, pozneje pa ob vsaki preselitvi črnilo menjal? zakaj je napisal A evangelij za 4. adventno nedeljo dvakrat, enkrat »v bližini« prireditelja z oglejskim, drugič »v bližini« prireditelja z rimskim misalom? zakaj je prepisal A za 3. nedeljo v postu prvo polovico evangelija do srede stavka Lc 11, 20 »v bližini« prireditelja z rimskim misalom, Dalmatinom in Stapletonom, drugo polovico »v bližini« prireditelja z oglejskim misalom? kako bi si bila ob vsem tem oba prireditelja delo sploh razdelila? Prejkoslej sodim, da je A sicer slab latinist in bibliist, a vendar le prireditelj slovenskega evangelijstarija s Stapletonovimi perikopami, ne pa samo njegov prepisovalec.

Na vprašanje, ali je nastal naš rokopis med samostansko ali pa posvetno duhovščino, daje izmenjava misala meni ravno nasproten odgovor, kakor pa Grafenauerju. Vsaj v enem izmed ljubljanskih samostanov, ki Grafenauer v tej zvezi ž njimi računa, se namreč oglejski misal gotovo ni rabil: kapucini so imeli namreč obenem s frančiškani isti posebni misal, ki se je z lekcijami ravnal po rimskem misalu in ne po oglejskem. O tem, ali so rabili jezuitje, ki so se uredili v Ljubljani v času, ko je bilo obredno vprašanje že aktualno, pri Sv. Jakobu oba misala ali pa samo rimskega, se na osnovi gradiva, ki je doslej znano, ne da nič gotovega reči; upoštevanje oglejskega misala v Čandikovi prireditvi lekcijonarja ne dokazuje za šentjakobsko cerkev v tem oziru ničesar, ker je za lekcijo-

nar določil misal gotovo ljubljanski škof. Prejkoslej pripuščam tudi možnost, da je bil prireditelj našega rokopisa posvetni duhovnik.

O Grafenauerjevih »paralelah s Trubarjem« ponavljam sodbo, ki sem jo izrekel o njegovih »paralelah z Dalmati-
nom«: da so slučajne in navidezne. Pripominjam še, da Grafenauerjeva formulacija o Stapletonovih »sporadičnih uvodih«, ki da sem jih prezrl, ni točna. Stvar je namreč ta, da ti-
stega tipičnega uvoda (In illo tempore) Stapleton pri nobe-
nem evangeliju nima, pač pa tuintam gotove izpremembe in
dodatke v začetku prvega stavka, da postane nadaljevanje
poslušalcu bliže (5. post epiph., de passione, 2. post pascham,
2., 5., 6., 9., 16., 19. post pentec.).

Kakor sicer pozdravljam vsako novo ugotovitev v naši
znanosti in kakor sem v tem oziru tudi vedno pripravljen se
udati pred tehtnejšimi razlogi nego so moji, moram z ozirom
na Grafenauerjev poziv vendar le izjaviti: literarno-historični
del Grafenauerjevih »Pripomb« me ni prepričal, da bi moral
revidirati v kateri koli točki svoje sklepe.

Da vidimo, kaj prinese linguistično-filologični del.

Ivan Grafenauer:

Pripombe k slovenskemu Stapletonu.

Po prijaznosti g. pisatelja mi je mogoče v naslednjih vrsticah razložiti svoje v nekaterih točkah od njegovega nekoliko različno mnenje o rokopisu evangelistarija s Stapletonovimi perikopami. G. Fr. Kidrič je namreč vedel za moje proučevanje rokopisa, ki ga radi stanovskih poslov nisem mogel dovršiti z razpravo, vedel tudi iz nekaterih ustnih pogovorov in iz tistih šestih vrstic v moji *Kratki zgodovini slovenskega slovstva*², str. 79, bistveno razlikujočih se od opomnje (2.) v prvi izdaji moje knjige (str. 68), da se najini sklepi ne strinjajo docela, in mi je hotel dati priliko, da svoje naziranje utemeljim.

1. Dvom, ali je Breznikovo, po Grudnovem pojasnilu o uvedbi rim. misala v ljubljanski škofiji izrečeno datiranje (DS 1917, 282), ki sem ga sprejel v 1. izd. *Kratke zgodovine*, pravilno, se mi je zbudilo še pred pripravo za 2. izdajo. Če je rokopis po Oblakovem in Breznikovem mnenju nastal šele v sredini 17. stoletja, oz. po l. 1634., se mi je zdelo nemogoče, da bi sestavljavci rokopisa ne bili porabili tudi Hrenovih »Evangelijev in listov« (1613), zlasti ker sem po stanju rokopisa vedel, da so sodelovale pri sestavi in popravi — ne glede na preskuševavce peres — štiri roke (gl. § 6). Že ko sem za prvo novo orientacijo začel primerjati razvrstitev lekcij v rokopisu z razvrstitvijo pri Hrenu (po oglejskem misalu) in v reformiranem rimskem misalu (in pri Schönlebnu), sem ugotovil, da niso vse lekcije od št. 5. dalje (po Raičevi štetvi) razvrščene po rimskem misalu, ampak v dobršnem delu rokopisa, zlasti v drugi polovici (Evangelia in festis Sanctorum totius anni), po oglejskem. Dognal sem s tabelo, sestavljeno v ta namen, isto, kar dr. Kidrič v § 11, razen točke d), kjer se mi zdi mogoče, da bi bil pisec izpustil evangelij cvetne nedelje zato, ker je bil že napisan v začetku rokopisa kot evang. 1. adv. nedelje (po oglejskem mis.), četudi bi bil rabil rimski misal, in točke f), kjer je dr. Kidrič prezrl, da evangelij na vernih duš dan ni iz oglejskega misala, ampak iz rimskega.¹ Že to dejstvo je docela omajalo datiranje po l. 1634.; kajti to kolebanje med starim in novim misalom se mi

¹ Oglejski misal ima lekcijo iz Jan. 11—27 (v rimskem misalu »in die obitus«), rimski pa Jan. 5, 25—29.

je zdelo čisto nemogoče v času, ko naj bi bil že uveden novi rimski misal.

Pokazalo pa se je še nekaj zanimivejšega. Kjer se razlikujejo uvodi oglejskega misala od uvodov novega rimskega misala (po l. 1634., oz. menda že 1604.), sledi rokopis tudi tam, kjer odgovarja razvrstitev rimskemu misalu, uvodom oglejskega misala in prav tako Stapletonov po rimskem misalu razporejeni *Promptuarium*, v kolikor ima uvode¹: 5. ned. porazglašenju Gosp.: (Mat. 13, 24—30): *Rokopis* (rim.): H teistimu zhasu Ie Gouril Iesus h suoym Iogram ikosi eno pergliho. *Hren* (ogl.): V Vnim iftim zhafu, je govuril Iesus letó prigliho k' svoim Iogram. *Stapl.* (rim.): Dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. *Missale Romanum* (novi): I. i. t.: Dixit Iesus turbis parabolam hanc. — 5. ned. v postu: (Jan. 8, 24, sl.): *R* (rim., po Kidriču ogl.?): H teistimu Zhafu Ie rekol Iesus keni Vnoshizitih Iudou inu temo Firstu teh Fariou. *H* (ogl.): V Vnim iftim zhafu, je govuril Iesus k' Iudov'iki mnoshizinu k' Vihihim Farjom. *St* (rim.): Dicebat Iesus turbis Iudaeorum et principibus Sacerdotum. *MR* (novi): I. i. t.: Dicebat Iesus turbis Iudaeorum. — 2. ned. po binkoštih: (Luk. 14, 16—24): *R* (rim.): H teistimu Zhafu Ie rekol Iesus h suoim Iogram ikosi eno pergliho. *H* (ogl.): V Vnim iftim zhafu je Iesus k' svoim Iogram letó prigliho govuril. *St* (rim.): Dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. *MR* (novi): I. i. t.: Dixit Iesus Pharisaeis parabolam hanc. — Na vernih duš dan: (Jan. 5, 25—29): *R* (rim.): H teistemu Zhasu je rekol Iesus h suoim Iogram. *H* (ogl.) — *St.* (rim.): —, *MR* (novi): I. i. t.: Dixit Iesus turbis Iudaeorum (*Schönleben* enako: k' Judoufki mnoshizi).²

To mi je zagotovilo, da rimski misal pred l. 1634. — imel sem pred seboj Stapletonov *Promptuarium* v vseh izdajah ličejske in frančiškanske knjižnice — ni imel tistih uvodov kot pozneje in sem videl, da se je terminus post quem izpremenil v takega ante quem. Dr. Breznik je očitno nepravilno razumel Grudnovno obvestilo (DS 1917, 282., I, op. 3.), da se je takrat (l. 1634., morda bolje l. 1604.) na novo določila oblika epistol in evangelijev; tačas ni šlo toliko za zaporednost lekcij, ki je bila določena že poprej (*Promptuarium* je izšel prvič že l. 1591.), ampak za popravo besedila.

Zdaj je bilo treba, da sem si ustvaril trden temelj za presojo, ali je letnica 1613. terminus ante quem ali post quem.

¹ Dr. Kidrič je te sporadične uvode prezrl (§ 10, str. 82).

² K temu privzeml še uvod v ev. za 5. ned. po binkoštih (Mat. 5, 20 sl.), citiran pri Kidriču na str. 84. drugo mesto (Mat. 18, 23) se mi zdi manj značilno.

V ta namen sem si izpisal vsa mesta, kjer se razlikujeta Dalmatin in Hren, in določil za vsako mesto, na koga se naslanja rokopis, če se sploh naslanja na enega izmed njiju. Dognal sem, da se glavni pisec A, kjer ni prevajal po svoje, ni držal Hrena, ampak Dalmatina, razen prav redkih izjem, ki so iahko slučajne (oz. nastale pod vplivom lat. misala ali mogoče Trubarjevimi): 1. adv. ned.: (Mat. 21. 1. d): *D*alm... kadar fo ony vshe blisu bily k' Ierusalemu prihli, *R*: kadar ie ie perblifhiu olesus htemu meftu Ierufalem. *H*: Kadâr ie ie Iesus pèrblishik' Ierusalemu, *T*: kadar fe Kierufalemu perblishaio (podobno kot v *R*., *Mis.* preddobno *appropinquassent*). — Mat. 21, 5: *D*: Zion'iki Hzheri, *R*: ty Hzheri Syon, *H*: hzheri Sion (*Miss.* filiae Sion). — 2. adv. ned.: Luk. 21, 25: *D*: Zaihni fe bodo godili, *R*: se bodo veliki zaihni sgodili, *H*: Se bodo zhudeisa godila (*Miss.* Erunt signa). — *D*: de bodo zagovali, *M*orje inu valuvi bodo fhuméli, *R*: pred tim gori rafenum tiga *M*oria, *H*: pred tem fhumenjem tiga *M*orja, inu Valuvi (*M.* praeconfusione sonitus maris. et fluctuum — Luk. 21. 28, *D*: gledajte gori, *R*: gledaite, *H*: glédajte (*M.* respicite). — L. 21, 29: *D*: na vie drevje, *R*: naufa Dreuefa, *H*: na vie drivefisa (*M.* omnes arbores). — 3. adv. ned.: Mat. 11, 5: *D*: pregledujo, *R*: Vidio, *H*: vidio (*M.* vident). — Ned. po božiču: Luk. 2, 39: *D*: dokonjali (zastarelo!), *R*: dopernesli, *H*: dopèrnešli (*M.* perfecerunt). — 5. ned. po razgl. Gosp.: Mat. 13, 28: *D*: Sovrashnik, *R*: ta fourashni zhlouikh, *H*: fovrashni zhlovik (*M.* Inimicus homo). *D*: Hozhéfhli de tja gremo, inu de jo isplevem o? *R*: hozh de gremo, no te ifte uníberemo? *H*: Hozhefh li de grémo, inu de jo poberemo (*M.* colligimus) itd. itd.

S Hrenom, ne z Dalmatinom pa soglašajo nekateri popravki poznejše roke (Kidričeve roke *H*) ali slučajno, kakor misli Kidrič (§ 19, str. 97), ali ne, je premalo jasno: 4. ned. po razgl. Gosp.: Mat. 8, 25: *D*: inu fo ga budili, *H*: fo ga sbudili, *R*: inu foga budili, popr. sbudili (lahko po *M.* suscitaverunt). — Mat. 8, 26: *D*: poprétíl, *H*: sapovédal, *R*: popretíl, popr. Sapouedal (*M.* imperavit). — 12. ned. po bink.: Luk. 10, 24: *D*: tu viditi, *H*: viditi, *R*: tu viditi, popr. vidit. — L. 10, 26: *D*: djál, *H*: rékal, *R*: dial, popr.: rekol (enako L. 30, a nepopravljeno Luk. 10, 28). Negotova, ali po Hrenu ali po Dalmatinu, sta popravka: Nebovzetje Marijino: Luk. 10, 38: ta ga gori Vsame oli ga preime notre Vne hisho (Tr.: ta ga vsame víuio hisho), popr.: ga je gori Vsela Vne hisho; *D* in *H*: ta (v *H* nič) je njega gori vsela v' fvojo hifho). — Luk. 10, 39: no poshlufha negouih besede, popr.: ie nui e poshlufha (dostavek — la je izostal!) negouih besedo. *D* in *H*: inu je njegovo befedo poslufhala.

Gotovo pa je, da je roka C porabila za evang. na dan sv. Rešnjega Telesa Hrenov evangelistarij. Uvod: *R*: je Iesus kiudom rékal, *H*: je Iesus k'ludom rékal (*M. R. turbis Judaeorum*). — Jan. 6, 56: *D*: moje meisu je ta prava fhpi-sha..tu pravu pytje, *H*: ena prava jêjd..enu pravu pytje, *R*: ena prava jejd (Hren!), alli fpysha (Dalm.)..enu prauu pytje. — Jan. 6, 58: *D*: shivèl, *H*: shivil, *R*: shivil (enako Jan. 6, 59). — Jan. 6, 59: *D*: od Neba, *H*: od Nebefs, *R*: od Nebess (*MR de caelo*). — *D*: Ozheti, *H*: Ozhovi, *R*: Ozhoui (gl. Kidrič. § 19). Sklep je soglasen s Kidričem: da je rokopis nastal pred l. 1613. s posameznimi dostavki in popravki po tem letu.

2. Do sem bi Kidričevi in moji sklepi soglašali ali se izpopolnjevali. V vprašanju o načinu (in kraju) postanka si nasprotujejo. Sodil sem, da so nastali »v kakem ljubljanskem samostanu, pri jezuitih ali kapucinih«, čemur dr. Kidrič ugovarja (§ 18, str. 95, § 20, str. 99).

Izhodišče mojega sklepanja so bile — poleg paleografske strani rokopisa — neke napake v besedilu, ki so mogle nastati le tako, da je prepisoval evangelije na čisto le tak pisec, ki, prvič, ni sam spisal prvotnih zapiskov, ki so bili zanj deloma težko čitljivi, in ki, drugič, tudi ni bil teologično posebno izobražen, vsaj prav malo znan s svetim pismom, in je zato predlogo precej brez misli samo lepopisno deval na papir. Uhajale so mu pri tem take napake, kakršnih pravi prireditelj nikdar ne bi bil mogel zagrešiti, ako bi bil svoje zapiske prepisoval sam.

Le oglejmo si nekatera taka mesta: 1. a d v., oz. cvetna nedelja: Mat. 21, 1: Kadar fe ie perblihiuol Iefus htemu mestu Ierufalemu, no ie prihal kakave hti gori oliveti, pohle... *MR*: Cum appropinquasset Iesus Jerosolymis et venisset Bethphage ad montem Oliveti. Napaka kakave (kjakaje, tiakaje, tjakaj, namreč v Jeruzalem) m. Bethphage (Betfage) bi bila za prvotnega pisca pri prepisovanju nemo-goča, mogoča je bila le drugemu prepisovavcu, ki je imel pred seboj slabo pisan koncept (prim. besedni sliki Betfage ali Vbetfage Tr., in kakave). — 1. a d v. ned.: Mat. 21, 5: ta kral (*MR rex tuus*) m. tuoi (tui) kral. — 2. a d v. ned.: Luk. 21, 27: Synu tiga zhlouestua (*MR Filius hominis*) m. tiga zhloueka (Dalm. in Trub.); Luk. 11, 32: na bo praeihla ta raitinga (olli roiftuu), *MR* non praeteribit generatio haec. Dvojni izraz kaže, da je prevoditelj izraz »generatio« pravilno razumel, napaka (m. kake sestavljenke z rod —?) je prepisovalčeva! — Sexagesima: L. 8, 13: inu Vtem zhafu oni Vte fkushnaue doli padeio (*MR in tempore tentationis recedunt*) m. Dalm.: inu v'tem zhafsu te fkufhnjave ony doli padeo. — 4. ned. po vel.

noči: Jan. 16, 7: Vom je nuzh, de iest kiakaye grem (*MR expedit vobis ut ego vadam*) m. nuz. — 6. ned. po vel. noči: Jan. 16, 3: No toysto vom bodo sategavolo sturili, de bodo oni moiga Ozheta no mene iposneli (*Miss... quia non noverunt Patrem neque me*) m. niso. — Očiščevanje Dev. Marije: Luk. 2, 26: on nema tiga trosta Viditi (*non visurum se mortem*) m. te imerti. — Oznanjenje Dev. Marije: Luk. 1, 29: kai be to fa ena flushba oli zheshene bilu (*MR qualis esset ista salutatio*) m. vsdanje (tako Dalmatin in Trubar, prim. *Ridala: Obisk Mar., Luk. 1, 40.*) — Luk. 1, 36: le-to ie ta Iheshti Mesez le tem, kateri fe neporoden bo imenouol (*MR hic mensis sextus est illi, quae vocatur sterilis*) m. tei, katera... neporodna... imenouala. Prepisovavec z biblijo malo znan! — Filip in Jakob: Jan. 14, 3: de vi tukaj bodete, ker sem iest (*MR ut ubi sum ego, et vos sitis*) m. tudi. — Mar. Magdalena: Luk. 7, 50: ta Vera (*MR fides tua*) m. tuoia (tuia). — Na praznik Mihaelov: Mat. 18, 8: Zhe pakh tuoya roka oli naga ie ihulu (*MR si autem manus tua vel pes tuus scandalicat te*) m. noga in shali (žali). Prepisovavec malo znan s sv. pismom!

V to vrsto prištevam tudi napake, ki jih je naštel dr. Kidrič v § 17 (str. 93—94) kot prevodne napake: Mt. 8, 5: kapitan... siemenam Centurio. Beseda »kapitan« kaže, da je prevajavec vedel, kaj je centurio, a prepisovavec je morebitno »ali Centurio« napačno prepisal (prim. tudi Mat. 8, 13). Enako je »neh fourashnek« (Mt. 13, 24) najbrž pisna hiba za nega; podobno: debizaihne vidili (Jan. 6, 2) m. defo (?); velikoterplene (*MR prodigia*) (Jan. 4, 48) m. velika zhudeffa ne; še jasneje pa je »od tega Rutha« (Mat. 1, 5) m. te Ruthe in »vnkaye, kateri je bil furve« (Mat. 1, 6) m. vnkaye katera je bila Urije.

K temu se družijo še precejšnje število izpustitev iz nepazljivosti prepisovavčeve (nekatera mogoče tudi prvotnega prepisovavca iz Dalmatina), tako 1. adv. ned. (Mat. 21, 7—8), 5. postno nedeljo (Jan. 8, 46), 5. ned. po vel. noči (Jan. 16, 27—28), 5. ned. po binkoštih (Mat. 5, 22), 24. ned. po binkoštih (Mat. 24, 17—18).

Te prepisne napake se nahajajo v evangelijih obojega tipa, po oglejskem in rimskem misalu, prirejenih po Dalmatinu ali svobodno, a mnogo češče so pri slednjih. Iz tega sledi, da sta predloge pisali vsaj dve različni osebi, izmed katerih je eden — tisti, ki je prevajal bolj po svoje in po oglejskem misalu — pisal slabo, težko čitljivo pisavo, drugi, ki je prirejal lekcije bolj po Dalmatinu in po rimskem misalu, pa je pisal boljše.

In zdaj k sklepom, ki slede iz moje domneve: K vsaj trem glavnim sotrudnikom prihajajo še trije (Kidričeve roke *B*, *C*, *H*), torej vsaj šest oseb, ki se skrčijo na vsaj štiri le, ako si upamo dodeliti dvema izmed trojice *B*, *C*, *H* tudi nalogo prevajavcev; tega pa varno ne moremo storiti. To nemajhno število sodelavcev, ki so imeli med seboj tudi teologično nenaobraznega pisca, ki jim je prepisoval dalje časa evangelije, mi je obrnilo misel v kraj, kjer je bivalo več duhovnikov in tudi neduhovnikov v medsebojni tesnejši zvezi, torej v kak samostan. Ker pa so bili v dobi med l. 1604. do 1612. samostani po deželi skoro vseskozi docela ali vsaj na pol izpraznjeni in brez verske vneme, ker je cvetel v Ljubljani od l. 1595. jezuitski, od l. 1608. tudi kapucinski samostan, sem mislil na enega izmed teh dveh. Prepisovavec bi bil lahko kak laiški brat.

Tudi uganka raznih misalov se nam najlaže razreši s to domnevo; v samostanih z več duhovniki (in v kolegiatnih cerkvah) je bilo treba več misalov, ki pa so bili ta čas lahko različnega tipa. Papež Pij V. je sicer z bulo »*Quo primum tempore*« z dne 14. julija 1570 ukazal, naj se uvede povsod normativni rimski misal, a je vendar dovolil rabo dosedanjih, od rimskega različnih misalov cerkvam, ki so jih rabile že nad 200 let (*nisi consuetudine, quae . . . super ducentos annos Misarum celebrandarum in eisdem Ecclesiis assidue observata est*). Brez te izjeme je ponovil ta ukaz Klemen VIII. z bulo »*Cum Sanctissimum*« z dne 7. julija 1604, a z dovoljenjem, ki ga vsebuje tudi še trideset let pozneje bula *Urbanus VIII.* »*Si quid est*« (2. sept. 1634), da so smele ubožne cerkve, kleriki, cerkvene osebe, knjigarji in tiskarji stare misale še hraniti, rabiti in prodajati. Po tem takem v ljubljanski škofiji pred letom 1604. rimski misal v obče sploh ni bil še v rabi, in oglejski misali so se rabili v posameznih krajih še dolgo po l. 1634. Podeželske cerkve težko da bi se bile požurile z nabavo novega misala, saj prebogate vprav niso bile, in težko da bi bil pred l. 1613. tja zašla taka draga nova knjiga. Pač pa je to verjetno tam, kjer je bilo v rabi več misalov, torej poleg kolegiatnih cerkva predvsem v cvetočih samostanih, zlasti novih, ki so si morali potrebščine še izpopolnjevati; stari oglejski misali se radi tega še niso zavrgli, lahko je torej rabil eden prirediteljev lekcij oglejski, drugi pa rimski misal. Da prevladuje pri nedeljskih evangelijskih bolj rimski, pri prazniških bolj oglejski misal, bi se dalo razložiti z deljeno vlogo nedeljskega in prazniškega pridigarja, ki pa sta lahko od časa do časa iz kakih razlogov drug drugega namestovala. Opozorim naj, da se tako brez težave rešijo težkoče, ki jih delajo Kidriču v serijo po Dalmatinu prirejenih evangelijev vloženi samostojni prevodi (5. po razgl. Gosp., 9. po bink., 13. po bink., 20. po bink.), iz katerih si skuša pomagati z domnevo, da pisec z Dalmatino-

vim prevodom iz nam neumljivih »vsebinskih razlogov« ni bil zadovoljen.

S to domnevo si razložimo najlaže tudi rabo različnega črnila, ki se v glavnem sicer strinja z razliko misalov in porabe ali neporabe Dalmatinove »Biblije«, a ne docela. Lepopisec je prepisoval prvotne zapiske najbrže v bližini in morda tudi pod nadzorstvom piscev (ki sta rabila različno črnilo), a ne tako dosledno, da bi se to pravilo iz kakih razlogov ne bilo moglo prekršiti. Vsekako to ni nič manj verjetno, kakor da bi bil pisec nosil črnilo s seboj v oddaljene kraje.

Tudi stanje rokopisa govori za njegovo ohranitev v kakem samaostanu. Rokopis je nastajal polagoma, ne zdržema v enem letu, ampak najbrže več let. Rokopisu pa se vidi razen tega tudi, da ni bil nikdar vezan, dokler je bil v rabi in še dalje časa potem ne. Vezati ga je dal bržkone šele Zois (§ 3, str. 78). Sestajal je iz raznih neenakomernih leg zgnjenega papirja, iz nepravilnih sešitkov, ki so ležali pozneje, ko se niso več rabili, kje v knjižnici ali pisalni sobi in rabili piscem za peresne poskušnje; to pa se je godilo največ na vnanjih straneh posameznih nevezanih sešitkov, kar se ne bi bilo moglo goditi tako z vezano knjigo. V takih razmerah pa težko da bi se bila knjiga mogla ohraniti n. pr. v kakem mestnem ali podeželskem župnišču z menjajočimi se gospodarji, inventarji, gospodarstvi in gospodinjstvi. Knjiga pa je dejansko — še pred vezavo — izgubila le nekaj praznih listov in en sam popisan list z evangelijem 1. nedelje po razgl. Gospodovem (str. 79, 80). Misliti moramo torej na kak samostan.

Tudi ena izmed peresnih poskušenj se mi zdi, da potrjuje to domnevo, to je peresna poskušnja (str. 79): »jesus maria franci(s)cus dominus ostendat faciem suam mihi (t. j. tibi) et miseriatui convertat...« Taka mehanična poraba molitve k sv. Frančišku kaže na posebno češčenje njegovo, in to je lastno prav jezuitom za redovnega svetnika Frančiška Ksaverija in za kapucince za ustanovitelja njihove redovne regule, sv. Frančiška Asiškega.

3. Bolj navidezno je nasprotje Kidričevega in mojega mnenja glede vpliva Trubarjevega. V »Kratki zgodovini slov. slovstva« (79) sem dejal na kratko, ker ni bilo prostora za utemeljevanje in razlikovanje, da je naš evangelistarij »sestavljeno po Dalmatinu in Trubarju« (bolje bi bilo morda, ko bi bil dejal »s spomini na Trubarja«), ne da bi točneje opredelil razliko glede dvojne vrste prireditev in glede razmerja obeh teh vrst do Dalmatina in Trubarja. Naj storim to zdaj.

Eden izmed sestavljavcev (po Kidriču en sam tedaj, ko mu je bil Dalmatin pri rokah, § 13, str. 86.) je imel pri delu Dalmatina pred seboj na mizi poleg misala; delal je po Dalmatinu, ki ga je po misalu le tu in tam kaj popravil (Kidrič).

Da bi bil imel ta sestavljaivec tudi Trubarja pri sebi in kakor v misal časih pogledal tudi vanj, ni gotovo, gotovo je le, da ga je poznal in tudi kdaj čital. Več se da težko sklepati iz maloštevilnih skladov ž njim v nasprotju z Dalmatinom — ki se sam v Nov. zakonu močno naslanja na Trubarja. Izmed paralel, ki jih navaja Kidrič (§ 14, str. 88) spadajo sem samo Mat. 17, 7 (quadagesima), Mat. 7, 15 (7 po bink.), Luk. 15, 3 (8. po bink.), Mat. 6, 25 (14 po bink.). Iz svojih zapiskov — ki pa niso popolni, knjige pa so mi v teh kratkih dneh o velikonočnih počitnicah, ko to pišem, radi zaprte knjižnice nedostopne — naj navedem še dve, ki sta morda za znanje jasnejši od Kidričevih: 4. ned. p o r a z g l. Gosp., Mat. 8, 23: *R: H. t. zh.: Je Jesus (dodano iz misala) noter V ta Zholn stopil, (M: Ascendente Jesu in naviculam, D: Inu on je v' Zholn ftopil), Tr.: noter vta zholn. — Sexagesima, Luk. 8. 7: potentega ie litem ternam gori irafllu, (M: et simul exortae spinae, D: tu terno je shnym red sraflu), Tr.: tu terne ie shnim red gori iraslu.¹ Vpliv štiva Trubarjevega so tudi spolniki, ki jih ima tudi ta del rokopisa na takih mestih, kjer ga pri Dalmatinu ni: ned. p o b o ž i č u, Luk. 2, 40: V tem Duhu; 3. po razgl. G. Mat. 8, 12: scripaine teh fob; 6. po razl. G. Mat. 13, 35: od fazhetka tega fueta; Sexagesima: natim pezuvij, Tr.: na tim Pezhouiei, D: na Pezhovjej. Nadalje piše dostikrat ei (za ě), kjer piše Dalmatin é: uom poueim (kakor Trubar), pogosto: Sexag. Luk. 8. 11: feime; Ouinquag. Luk. 18, 34: Veidili; 1. ned. v postu: Mat. 4, 5: Meiftu i dr. Vendar bi to utegnil biti morda tudi ostanek dolenske (ali notranjske) jezikovne oblike pisčeve, ki proseva skozi prepisovavčev gorenjski zastor (?).*

Glede drugega prevajavca, ki je prevajal po svoje, in sicer po latinskem misalu (morda tudi po kakem nemškem evangelistariju, kakor kaže tu in tam frazeologija: H teiftimu Zhafu, § 14, str. 87., poidi tie v temu miru, Dalm.: pojdi s' myrom i. dr.), se mi zdi (in tu se ne skladam s Kidričevo domnevo, da je prirejal pisec te lekcije, ko je bival v kraju, kjer mu Dalmatin ni bil dostopen), da je pri delu le dostikrat pogledal v Dalmatina in časih tudi v Trubarja. V potrdilo hočem navesti paralele iz evangelijev, ki jih imam v paralelnih prepisih doma (1. adv. ned., praznik Mar. Magd., Nebovzetje Marijino).

Paralele z Dalmatinom (deloma združeno s Trubarjem): 1. a d v. n e d e l j a: Mat. 21, 2: Od ueshitejo (sc. oslico), no y o perpelita khmeni, D: te (oslico in žrebe) odveshita, inu pèrpelajta je (sc. oslico z žrebetom) k'meni, Tr.: te odushita

¹ Za dokazilno moč teh paralel navedem mesto, kjer je pisec tak prislov izpustil, ko ga Dalmatin ima: 2. n. v postu. Mat. 17, 9: od imerti oftane. Dalm. g o r i oftane.

inu perpelaĭta kmeni. Misal ima tu: solvite et adducite mihi brez objekta. — Mat. 21, 6: Sta fhla pakh ta dua logra, no ĭa ĭturila, kar (bržkone pisna pomota za kakor!) yma ye Vka-foĭ Ieĭus (Miss. Euntes autem discipuli, fecerunt sicut praecepit illis Jesus). *D:* ĭtata Jogra fhla tjakaj, inu ĭta ĭturila, kakor je nyma Iesus sapovedal. Prevzeto iz Dalmatina in razporejeno po latinskem besednem redu.¹ — Marija Magdalena: Luk. 7, 36: Inui on gre noter v tega Fari-seerja hiĭso inui ĭe doli ĭede hte mife (Miss. Et ingressus domum Pharisaei discubuit.), *D:* Inu on je notar fhla, (*Tr.*, gre notar) v'tiga Fari-sea Hiĭho, inu je ĭedel k'misi, (*Tr.*: inu sedehti miĭi). — Luk. 7, 37: Invi ĭastopite, ena fhena ĭe bila v tem mesti, ena Greĭhniza, (Miss. Et ecce mulier, quae erat in civitate peccatrix), *D:* Inu pole, ena Shena je bila v'tem Meĭti, ta je bila Greĭhniza. Lat. besedilo je Dalm. in v Rokop. pogrešno prevedeno in to v istem zmislu! Prim. Weber: Das heil. Ev. J. Chr. nach Lukas, Freib. in Breisgau, Herder: ein Weib, welches in der Stadt eine Sünderin war. — Luk. 7, 42: Pou ĭeĭem, kateri me ĭetima duema gabo bole lubil, (Miss. Quis eum plus diligit), *D:* Povej, kateri ĭe ĭetih dvejū bo njega nar bujle lubil. Luk. 7, 44: ti meni niĭi Vode dal k m o m n o g a m, (Miss. aquam pedibus meis non dedisti, *D:* ti neĭi vodē k'moim n o g a m dal. — Nebovzetje Marijino: Luk. 10, 38: ena Shena, Sijmenam Marta, ta ga gori Vsame oli ga preime notre Vne hiĭho (Miss. mulier quaedam Martha nomine excepit illum in domu sua), Dal.: ondi je bila ena Shena, (*Tr.*: inu ena shena) s' i m e n o m M a r t a, ta je njega gori vsela v'ĭvoj hiĭho. (*Tr.*: ta ga vsame vĭuio hiĭho). Luk. 10, 39 Inu ona ĭe ĭemela eno ĭeĭtro, kateri ĭe bolo ĭme Maria.

¹ Zelo zapeljivo bi bilo, tu nahajajočo se izpustitev (Mat. 21, 7—8, prim. zgoraj!) postaviti na rovaš piščev, češ da je prepisoval iz Dalmatina: *R:* No ĭta perpelala to Oĭlizo ĭtem mladim no fo poloshili niĭ Gvant nati potĭ. *D:* inu ĭta pĕrpelala to Oĭlizo inu Shĕrbe, inu fo polushili ĭvoj Gvant (*T:* niĭ gvant) na nyu, inu fo njega gori poĭfadili. Veliku Ludy pak je resgrinalu ĭvoj Gvant na pot (*T:* na to pot). — Pri Dalmatinu se nahaja namreč dvakratni izraz ĭvoj Gvant, ki je povzročil pomoto, v zaporednih vrstah tik drug nad drugim. Vendar pa kaŕe besedilo rokopisa, da ni goli prepis iz Dalmatina; posebno vidimo to pri besedah: nati potĭ (po *M.* in via). Ta mestnik s predlogom se pa druŕi sicer lahko z (izpuščenim) glagolom »razgrinjati«, ne pa z glagolom »poloŕiti«, ki zahteva na vpraŕanje »kam?« predlog na s toŕilnikom. Ta mestnik dokazuje torej, da je prvotni sestavljavec zapisal besedilo pravilno, a da se je zmotil prepisovavec; prvotno prikladni, a v prepisu neprikladni mestnik izkljuĕuje tudi moŕnost, da bi se bil zmotil prvotni pisec pri prepisovanju svojega koncepta. Zmotiti se je moral drug, manj izobraŕen prepisovavec, ki je le mehaniĕno prepisoval prvopis drugega prireditelja. Besedilo kaŕe jasne zveze z Dalmatinom, manj jasne s Trubarjem.

(Miss. huic erat soror nomine Maria), *D:* Inu ona je iméla eno Seftro, tej je bilu ime Maria. Primerjaj, kako je preveden isti latinski izraz »nomine« dvakrat po vrsti različno, a v skladu z Dalmatinom!

Paralele s Trubarjem: 1. adv. ned.: Mat. 21, 1: kadar fe je perblifhiuol (sodobno!) Iesus h temu mestu Jerufalemu (Miss. Cum appropinquasset — preddobno! — Iesus Jerosolymis, *D:* ... fo (sc. učenci z Jezusom, po bibliji: appropinquassent) ... vshe blisu bily... priihli — preddobno!, *Tr.:* kadar fe Kierufalemu perblifhaio (sodobno!). — Marija Magdalena: Luk. 7, 36 gl. zgoraj. — Luk.: 7, 38: inui fazhne negoue noge nozhit fhne folsami inui fne lasmine Glaue fufhiti, (Miss. lacrimis coepit rigare pedes ejus, et capillis suis tergebatur; *D:* inu je sazhela folsami njegove noge mozhiti, inu slafmi fvoje glave je brihsati), *Tr.:* inu fazhne shne felsami... ftemi lasmi nee glaué. — Luk. 7, 40: Iefus Antuertuie inui prauí kne(m)u, (Miss. Et respondens Iesus, dixit ad illum, *D:* Iefus je odgovoril inu djal k'njemu), *Tr.:* Iefus odgouori inu prauí knemu. Podobno Luk. 7, 43. — Luk. 7, 41: eden, kateri Denarie na Buher von pofsoia, (Miss. foeneratori, Dalm.: En Buharnik), *Tr.:* en zhlouik, kir je Denarie poffoioial. Značilen zgled za združitev obeh vplivov, Trubarjevega in Dalmatinovega. — Luk. 7, 43: On pak prauí knemu, (Miss. At ille dixit ei, *D:* On pak je djal k'njemu, *Tr.:* On pag prauí knemu. — Luk. 7, 44: Inui on fe okoli oberne hti fhni, (Miss. Et conversus ad mulierem, *D:* Inu on fe je obèrnil h'tej Sheni), *Tr.:* Inu on fe oberne hti sheni — Vidifh ti to fheno? (Miss. Vides hanc mulierem? *D:* Vidifhli leto sheno), *Tr.:* vidish ti leto sheno? — Nebovzetje Marijino: Luk. 10, 38 gl. zgoraj! — Luk. 10, 39: ta fe fede (Tr.) knemu oli knegouim nogam (D.), Miss. quae etiam sedens secus pedes Domini, *D:* ta je k' Iesufovim nogam fédla), *Tr.:* ta ifta fede poleg Iefufouih nug.

Paralelam s pripovednim sedanjikom bi glede porabe Trubarjeve morda lahko še kdo ugovarjal, o prevodu za foenerator se mi zdi nemogoče, da bi bil slučajen ali tudi le zajet iz spomina. O paralelah z Dalmatinom pa ni mogoče dvomiti.

S tem sem mislim, dokazal, da sta rabila Dalmatina oba prireditelja, le v različni meri, Trubarja pa vsaj drugi, in hkrati utrdil prejšnji dokaz o dveh prirediteljih, ker sem odstranil možnost, da bi se različnost prevoda tolmačila z možnostjo, porabljati Dalmatinovo biblijo. Kidričeve sklepe glede te točke bo treba torej revidirati, hkrati pa ostane strogo lingvistično-filologična naloga, poiskati tudi mogoče jezikovne značilnosti, svojske posameznima prirediteljema, v kolikor se prikazujejo

morda še izpod jezikovnega zastora prepisovavčevega, zakaj brez dvoma Gorenjec je po mojih mislih le ta, o obeh pis-
cih o tem nisem prepričan.¹ Ker si glede tega nisem prišel še
na jasno, to je bilo poleg obilih stanovskih poslov krivo, da
nameravana moja razprava ni dozorela za tisk. Kidričev do-
nesek pa z literarnohistoričnega stališča toplo pozdravljam
kot lep korak k cilju, dasi ga docela ni mogel še doseči.

¹ Glede drugega pisca, ki je prirejal svobodneje, opozarjam na izraz
v ev. na praznik očiščevanja M. D. (Luk. 2, 27) »po te v o s h a n z e te po-
staue« (Miss. secundum consuetudinem legis), ki ga na tem mestu Dalm.
in Trubar nimata.

Franc Ramovš:

Razvoj imperfekta v rezijanščini.

Znano je sicer¹, da je rezijanščina edino slovensko narečje, ki je do danes ohranilo nekdanji imperfekt. Ker pa to dejstvo ni dovolj poudarjeno ter se je nanj očitvidno že pozabilo,² in ker fleksija rezijanskega imperfekta, ki je izredno zanimiva, v slavistični literaturi ni zabeležena in sploh nikjer ne razložena, je potrebno, da si ta starinski pojav podrobneje ogledamo.³

Prvotne nekontrahirane oblike imperfekta so bile tako v slovenščini kakor v vseh drugih slovanskih jezikih že zelo zgodaj izpodrinjene po kontrahiranih. Že v brižinskih spomenikih beremo med 15 primeri trinajst kontrahiranih (*natrovuechu* II. 45 < *natrověachq* itd.), in samo dvakrat imamo nekontrahirano *odeachu* II. 47, *zigreachu* II. 50 in še to niso normalne nekontrahirane oblike, ker so po svoji tvorbi različne od *veděachъ* in njihov *ě* je korenski element. Rezijanščina je imela pred kakimi 100 leti (po pričevanju generacije iz l. 1873. so njeni stari očetje še rabili take oblike, gl. Mat. str. 65 opom. in str. 70) še sledeče nekontrahirane oblike: *znáah* (enaka tvorba kot *děachъ*); za *iměachъ* so rabili ali *měah* ali *mýah* (o postanku te dvojice gl. doli); *harděeah*, *arděeah* < *grěděachъ* ter *priděeah* < *pri-iděachъ*. Iz tega še ne sledi, da so kontrahirane oblike sedanje rezijanščine mlad pojav (pozna jih še starejši katekizem iz l. 1797.), marveč mislim, da so že zelo stare in da so navedene nekontrahirane le trdoživ arhaizem, ki se je ohranil pri oblikah izredno pogostne vsakdanje rabe

Za kontrahirane oblike najdemo sledeče primere: I. sing. *jædêhon*, *jædêhen*, *ædêhen* < *jěděachъ*; *hardêhon* < *grěděachъ*; *pridêhon*; *ræcêhon* za *rečāachъ*; *têhon* in *têšon* za *chotěachъ*; *mêhon* in *máhon* za *iměachъ*; *právihon*, *práviion* za *prav'āachъ*; *znáhon*; *kópahan* < *kopaachъ*; *pýšahon*; *pýhahon*; *májahon*; *srébahon*; *jémjahon* < *jem'āachъ*; *perháhen* < **prihajahon*, stsl. *pri-*

¹ Prim. Baudouin de Courtenay, Opyt § 31: Rez. Kat. § 324.

² Miklošič Vgl. Gram. III.² 160 in po njem Vondrák VSG. II. 161 omenjata le imperfekt v jeziku brižinskih spomenikov, za starejšo dobo navajata še nekaj primerov, ki so pa vsi iz kajkavščine. Tudi *stoyahu* v Kreljevi postili iz l. 1578, III. del, str 88 b je iz čakavščine, ki je v tej knjigi močno zastopana, prim. Ramovš. Čas. pro mod. fil. VIII. 8. Edina sled nekdanjega imperfekta je v slovenščini ohranjena v glagolu *morati* „müssen“, čegar postanek si Musić, Rad 227, 1—58, napačno razlaga in o čemer hočem ob drugi priliki podrobneje razpravljati.

³ Primeri so zbrani po Baudouinu de Courtenayu, Materialy I. štev. 1, 4, 10, 14, 15, 19, 23, 99, 151, 156, 161, 172, 188, 201, 244, 247, 262, 301, 309, 416, 425, 480, 543, 573, 577, 620, 623, 842, 964, 975, 984, 1269, 1295 in iz rezijanskega rokopisnega katekizma iz l. 1797. v Mat. štev. 1418, 1427, 1429, 1431, 1433, 1434, 1435.

chaždaachъ; *đáhon* < **đjahon*, stesl. *déjaachъ*; *upyjáhon* < *vъpijaachъ*; *romuňáhon* (inf. *rumunět*; I. sg. prez. *rümünýn*) < **rumuňaachъ* (glagol IV. vrste; iz ital. *ruminare*, prim. Štrekelj LMS. 1896, 162). — II. sing. *jaeděše*, *aeděšy*; *měšæ*; *kópašb*; *májašb*. — III. sing. *jaeděše*, *aeděše*; *běšæ*, *bæšb* < *běaše*; *měšæ*; *těše*; *mōrěšæ* za *možaše*; *molžáše*, *mulžášb* (ž je nastal po prekozložni asimilaciji na *s*) za *mvlžáše*; *klíčaše* in *klečěše* za *klečaaše* (akcentuacija in korenski vokalizem oblike *klíčaše* govorita za to, da je ta oblika vplivana po perfektu *ja klíčel* < *klečalъ*); *prōsyše* za *prošaše*; *šíwaše*; *pýhaše*; *májašb*; *srěbaše*; *kópašb*; *serjěše*; *upijjáše*; *hučáše* (*hučátí*, *hučím* „coire“). I. dual. *aeděhowa*, *jaeděhawa*, *kópahawa*. — II. dual. *aeděšæta*, *jaeděhata*, *kópahata*. — III. dual. *aeděšeta*, *jaeděhata*, *kópahata*. — I. plur. *aeděhōmō*, *jaeděhamō*, *kópahamō*, *upijjáhamō*. — II. plur. *aeděšætae*, *jaeděhate* (za nagovorjeno osebo v sing.); *aeděšæta*, *jaeděhata*, *kópahata* (za nagovorjene osebe). — III. plur. *čákaho*, *upijjáho*; *jaeděhajo*, *kópahau*; *těšou* za *chotěachō*; *aeděšæu* za *jeděachō*. — V rez. kat. beremo še za III. sing. *bese*, *befse*; *messe*, *mefse*; *moresse*, *morefse*; za III. plur. *beho*, *teho*, *zachaho*.

Na podlagi teh primerov moremo nastaviti tole regularno flek-sijo: *jéděhon*, *jéděše*, *jéděše*; *jéděhova*, *jéděšeta*, *jéděšeta*; *jéděhomo*, *jéděšete*, *jéděho*.

Oblika fleksijske osnove t. j. kontrahiranega *vedě-*, *děla-* je večinoma pravilna. Izjeme so sledeče: 1) a. jedro tvori prezentova osnova, razširjena s karakterističnim *ě*, *a*, proti prvotni infinitivovi: *píšah-*, *jem'ah-* (prim. že v supraseljskem kodeksu *prijemljaše* in pod.); b. prezentova osnova izkazuje že tipično slovensko lice in je tudi v tej obliki razširjena z *ě*: *morěh-* (k *mogo*, *možešb* > slov. *moresš*); c. gotovo najmlajši tip predstavlja imperfekt s prezentovo osnovo brez *ě*, *a*: *prōsih-*, *prāvih-*. — 2) Kakor v drugih slovan-skih jezikih, imamo tudi v rez. dial. menjavo med *ěh* in *ah*: pri *rečeh-*, *serjeh-* imamo morda celo isti tip kot v *prosih-*, ali pa tudi *rečeh-*, *serjeh-* (prez. *ræčæ*, *sérjæ*); dalje *molzah-*, *klečeh-* poleg *klěch-* (pravilno bi bilo *klečáh-*); glede *morěh-* (eventualno *moreh-*) gl. gori; prim. že v briž. spom. *tnachu* (za **tněcho*) II. 101. — 3) *měhon* je pravilni zastopnik nekdanjega **iměh-* < *iměachb*; oblika *máhon* < **imah-* je storjena na podlagi prez. *imamb*; nekontrahirano *měah* je identično z *měhon*; na podlagi prez. *imějō* > *imějem* (v slov. zapadnih dialektih je tak prezens običajen, gl. Valjavec, Rad 67, 24) > rez. praviloma **imŭjen* je nastal imperfekt **imějachъ* > rez. *mýah* (< *imŭjah*). Ker je rez. vokal *ě* pravilni refleks psl. akutiranega, v zapadni južni slovanščini kasneje skrajšanega vokala (*cěsta* > *căsta*), dočim je psl. cirkumflektirani, novoakutirani in novo-cirkumflektirani *ě* dal v rezijanščini *ī* (*līs* < *lěsъ*, *jŭn* < *jěmъ*, *dŭla* nom. pl. *děla*), je treba *měh-*, *těh*, *harděh-* itd. izvajati iz *iměh-* < *iměah-* (prim. *měah*); v *iměh-* potemtakem nimamo kontrakcije *ěa* > *ě*, ker za tak *ě* bi morali imeti rezijan. *ī* (prim. še rez. *mŭha* < *měga*, *mofego*), marveč redukcijo vokala *-a-*. S tem hočem reči,

da je **iméah* bilo nadomeščeno z **iméh* šele po razmerju **kópah*: *kópah*, da je torej analogična in ne pravilno razvita kontrahirana oblika.

Glede končnic imamo skladnost s praslovanščino v II. in III. sing. ter v II. dual. plur.: *-še, -še, -šeta, -šete*. I. in III. dual. in I. plur. izkazujejo proti praslovanščini iste izpremembe, ki jih najdemo pri istih osebah slov. prezenta: proti *-chové* imamo *-hova*, proti *-chomъ* pa *-homo* kakor *neseva, nesemo* proti *nesevé, nesemъ*; tako tudi izenačenje med II. in III. dual. v prez. *neseta* in impf. *-šeta*. Vpliv prezentovih končnic nam pojasni tudi končnico I. sing. in III plur. Končnica I. sing. se je izpreminjala po razmerju I. sing. do I. plur. dual. v prezentu; po *dela-mo, dela-va*: *dela-m* je k *jédého-mo, jédého-va* nastalo **jédého-m* in ker je končni *-m* v rezijanščini prešel v *-n*: *jédéhon*. Vidi se iz tega, da se je kot fleksijska osnova občutilo pravzaprav *jédého-*, kar bomo tudi še pri drugih izpremembah opazili. V III. plur. je prvotno *jédého* (ohranjeno še v *čá-kaho, ꙗꙗijáho* in v kat. l. 1797.) po III. plur. prez. *dela-jo* dobilo končnico *-jo*: *jédéhojo*; intervokalični *-j-* more v nekaterih rez. govorih onemeti (Opyt § 46—8) in tako je nastalo **jédéhoo* in po zakonih rez. vokalne harmonije (Opyt § 211 sl.) preide *-o > u*: *kópahau, œdœšœu* in *tœšou* (*-ou > -ou*). Končnica II. sing. je običajno *-še* ali *-šb* (enako v III. sing.), ki izkazuje redukcijo *-e > -b*; redkeje imamo *-ši* (*œdœšy*) ki je identično s *-ši* v tolminskem prez. II. sing. *prideši, smeši* (gl. Slov. Glasnik l. 1866, str. 341) ali v rez. *úší < věš* (Mat. štev. 407, 415) in je analogično po *si < jesí* in pron. *tí*.

V mlajšem času nastopita še dve novi izenačevanji. Pod vplivom prezentovih oblik glagolov V. vrste (*kopava, -ata, -amo, -atě, -ajo*) je tudi v impf. *-ova, -omo, -ojo* izpremenjeno v *-ava, -amo, -ajo*: *kópahava, -amo, -ajo* (in tudi *kopahata, -ate*) in po teh glagolih je nastalo še *jédéhava, -ata, -amo, -ate, -ajo*. — Iz končnic II. in III. sing. dual. in II. plur. je nastopil *-š-* za *-h-* v I. sing. *tœšon* in v III. plur. *tœšou, œdœšœu* (tu tudi *-e-*: *-šejo* po *-šete*). Obratno imamo po *-hava, -hamo, -hajo* tudi *-hata, -hate*: *jœdœhata, jœdœhatæ*; po II. in III. dual. *-hata* ima tudi II. plur. svoj mlajši *-hata*.

Večinoma znači rez. imperfekt še vedno dejanje, ki se v preteklosti vrši: *úšter pýhašé* „je pihal“. Dostikrat pa ima — tako tudi v drugih slovanskih jezikih — modalen pomen; uporablja se za kondicional. Primeri: *Ma hčí je uzéla Mucésa, tahá stárahá dœda, ké ha ni tœhon, báj am bi bil mœl ysó Rézjo, ja há ni jémjahon, náhá* „Moja hčí je vzela Mucesa, tega starega deda, ki ga jaz ne bi hotela; tudi če bi imel vso Rezijo, ga jaz ne bi vzela (jemala)“ štev. 577; *Ka ba ja né bi tœy sœ náučít po vœs, já nœ perháhen jyzdœ* „če se jaz ne bi hotel naučiti po vaše (govoriti), bi ne prihajal sêm“ štev. 842; *Běj tu býlo tup tœdnœ, ni tœšou racêt míšo tána Súbice* „ako bi bilo v tednu (med tednom), bi brali (bi mogli brati) mašo na Stolvcici“ štev. 984; *na bœšœ, ká na síwašœ* „bila je, kakor da bi šivala“ štev. 10 in podobno.

Male vesti.

K zloženkam z d- korena dhē. Znano je, da so besede *nada, nado, nad* „stählerner Ansatz, Stahl; spes“, *od(ic)a* „hamus“, *prid* „commodum, lucrum“, *sod* „vas; iudicium; [numerus] par“, *obvdo* „divitiae“, *prinada* „additamentum“, č. *vnada* „esca; Lockung, Reiz“ izvedene z obrazili -b-, -a-, -o iz reducirane stopnje „d-“ korena dhe- „ponere, (im)mittere; facere...“ Imamo pa še nekaj besed, o katerih moremo misliti, da so zložene s tem korenom, namreč 1. *mrtud* (zdaj „mrtvoud“ pisana), 2. *svilod* „sviloprejka“, 3. *udč, ud, udo* „membrum“, 4. *prōd* „comodum“ in 5. *uzda* „frenum, ōrea“.

1. Do leta 1860. in še dalje se je pisalo, kakor se je izgovarjalo: *mertud, mertvúd*, kar je = *mrtvó + d + b* [morbus], oz [ictus] qui mortificat“, prim. č. *mrtvice* (istega pomena). Zastran pisave in izreke -u- (-vu) za -vo- prim. *suč, tuč* = svoj, tvoj, *tur* = tvor „ulcus“, *duje* = dvoje, *na udo* = na vodo, *zud* = (vzvod itd. Po l. 1860. so jeli pisati *mrtvoud*, češ, to je zloženska iz *mrtev* in *ud* „membrum“. Če bi bilo res tako, tedaj bi morala biti beseda *pridevnik* s pomenom „membris mortuis praeditus“, prim. *volkodlak, kozonog, golorok, beloglav*...

2. Besedo *svilod* „Seidenraupe“ je najti v Bleiweisovem prevodu Hlubkove knjižice „Nauk murve in svilode rediti...“ (1851), v „Novicah“ l. 1850 (pg. 215) v Cigaletovem D.-sl. Wb¹ (1860), v Drobničevem It.-nemško-prim. besednjaku (1858, s. v. baco) itd. Ne verjamem, da bi bila umetna skovanka, ker so take vedno napravljene po vzorcu kake številnejše besedne skupine (kategorije), za besedo *svilod* pa ni bilo šablone (na besedo *zlod(i)* ni misliti, ker se močje kakor Poklukar in Bleiweis gotovo niso zavedali njenega postanka iz *zelo-děj* in njenega dobesednega pomena „hudodelec“). Menim torej, da je samostalnik *svilod* „svilodelec“ zložen iz osnove *svilo-*, korena *dē-* „facere“ na izgubni stopnji d- in iz obrazila -b-. Ker je beseda *svila* domača samo v Beli Krajini, Prekmurju, na vzh. Štajerskem in med kajkavci, nam je iskati tudi domačijo zloženke *svilod* v onih krajih.

3. *udč, ud, udo* je „quod a trunco corporis separatum vel secretum est“ (in to je bistveno za ude) prefiks *u +* koren *d- (dē-)* z obrazilom -č-, oz. -o. Primeri: *prid(b)* *pridč(ja)ti* = *sodb*: *sbděti* = *udb* „secretum“; **uděti* „secernere“.

4. *prōd* pri Krelju² (pisano *prud*) „lucrum, commodum“ je *pro- + d(ē)- + b* in odgovarja latinskemu *profectus m.* (franc. profit) od *proficere*.

5. *uzda* odgovarja po svojem pomenu in po pomenu podstave grškemu *στόμιον* „uzda“ (od *στόμα*) in latinskemu *ōrae, ōriae* „uzda“ (od *ōs, ōris*), a tudi nemškemu *Maulband* „uzda“. Podstava *us-*, ki tiči v samostalniku *us-ta* (prim. lat. *ōs: ōs-tium*, z majhno modifikacijo pomena) se je zložila s korenom *d(ē) +* obrazilo *a* in tako stvorjena beseda *uz-d-a* pomeni „quod ori immittitur“. Manj verjetno se mi zdi, da je podstavi *us-* „ōs, usta“ pritaknjen formans *-da* (prim. *brazda, gyzda* iz **gyd-da*). *Iv. Košťál.*

Izvor slov. svetniških imen *Ilj, Tilj, Tilen* in *Tilih* za lat. *Aegidius*.
— K latinskemu *Aegidius* (ohranjeno v ital. *Egidio*, polj. *Idzi* < **ġidi*) je že v latinščini nastalo ali po zamenji sufiksov ali pa tudi po disimilaciji *g', d'* — *d > g', d' — l*: *Aegilius* (prim. špan. *Gil*). Slovenci so naše ime prevzeli iz bavarščine. Ako si hočemo slovenske oblike razložiti, si moramo biti

¹ s pripombo: „nach Poklukar“.

² v prevodu Spangenbergove postile.

najprej na jasnem o tem, kakšen razvoj ima *Aegilius* v bavarskih dialektih. Iz lat. *Aegilius* je nastalo v bavarščini najprej **gilj*; kasneje preide *j* za konzonanco in za kratkim korenskim zlogom v *-g-* (gl. Schatz, Altbair. Gram. § 93) in tako dobimo obliko *Gilg*, ki jo imajo bavarski govori še zdaj, deloma izpremenjeno še po metatezi in po prehodu *gl* > *dl* kot *Gigl*, *Gidl* gl. Schmeller-Frommann, Bayer. Wrth. I. 902, 879. Od konca IX. stol. dalje je prehajal končni *-g* v afrikato *-kz* (gl. Schatz l. c. § 73); v koroški nemščini se je iz *-kz* razvil nadalje *-x*, ki je končno zamrl, kakor je zamrl tudi *-z* < *-k*, *-ch*, razen tam, kjer je bil analogično vzdržan po cas. obl., v katerih se je *kh*, *g*, *z*, *h* nahajalo v notranjosti besede, gl. Lessiak PBB. 28, §§ 115, 116, 118. Dalje je treba imeti na umu, da se v bavarskih skupinah, sestojčih iz sonornika in šumevca, jako rad in pogosto razvije sekundaren vokal, gl. Schatz l. c. § 53 in *an sand Gyligen Tag* v klosterneuburški listini l. 1319, Font. rer. Austr. X. 330. V nekaterih govorih je bila oblika nom. sing. nadomeščena z obliko cas. obl.; ker se je naše ime sklanjalo po šibki deklinaciji (fleksijska končnica *-en*; gen. **gilj-en*), dobimo po naznačeni generalizaciji v nom. obliko **giljen* (gl. k tej generalizaciji Lessiak l. c. 171). Po prehodu postkonzonantičnega *j* > *g* in po dialektični izpremembi začetnega *gi* > *ji* > *i* (gl. k temu Lessiak l. c. 149) je iz **giljen* nastalo današnje kor-nem. *ilgn*. Bavarski razvoj nam torej nudi sledeče oblike: *gilj* — *gilg* — *gilkz*, *jilkz*, *jilikz* — *gilh*, *jilh* — *gil* (prim. bav. rodbinske ime *Gil*) oziroma: *giljen*, *jiljen* — *gilgen*, *jilgen* — *ilgn*. Slovenske oblike izvirajo iz bavarskih na tak-le način: 1.) **jilh* > slov. *il*, gen. sprva *il'a* in potem analogično po nom. *il'a*; to obliko imamo v krajevnem imenu *Št Ilj* nad Mariborom (v tamošnjem govoru se glasi *šnt-öl*, *šnt-öla*; *ö* < *ə* < *i* vsled sledečega *vollega l*; artikulacija vseh glasov je v tem slov. govoru ista kot v sosednjih nemških; za nemški votli *l* pa gl. Lessiak l. c. § 4; nemškega *h* slovensčina ni prevzemala); 2.) **jilikz* > slov. **ilix* in v zvezi *šnt-ilix* je bil *-t* privzet k imenu *tilix*, *-a*; za zameno *-kz* s slov. *-z* prim. nem. *speck* (kor-nem. *špöckz*) > slov. *špëz*; prim. *Tilix*, *-a*, *-u*, *-am* Rogerij, Palm. Emp II. 243 (2 ×), 248 (3 ×) itd.; krajevno ime *Sveti Tilih* (pri Komnu na Krasu, gl. Strekelj, Morphologie str. 22; karta podaja to ime s *Svetò*, v šematizmu stoji po Škrabcu, Cvet XI. 12: eccle-sia S. Aegidii in *Suta*; Škrabec misli zato na razvoj *svetò* < **svetù* < **svet-ij*; po njem tako tudi Pintar, Ljub. Zvcn l. 1913., str. 29; po Streklju pa se ime izgovarja *svièti tilix*, gen. *tilxa* in zato je *Svetò*, *Suta* treba smatrati za spačenke, kakršnih je mnogo na zemljevidu, izdelanem po tujcih, na pr. *Suovit* ali *Sounovich* za *Senovik* in pod.); 3.) **jiljen* > slov. **il'en*, gen. **il'na* in s *t* - iz *šnt* - *Tiljën*, *Tiljna*; *Tiln* (Stražišče pri Kranju). Po redukciji *ə* je *til'en* prešlo v *tiln* in v tej obliki je mogel *-n* onemeti (prim. *rabl* < **rabl'n*, *rablæn*, *rablin*), odtod: *Tilj*, *-a* (Duplice pri Grosupljem, Višnja gora; izvajanje oblike *tilj* < **til'n* in ne iz **il'* v prvi točki, je utemeljeno v dolgem akcentu, ki priča, da je bil to nekdanj nezadnji zlog besede).

Fr. Ramovš.

Otrozhia Biblia 1566. Izredni ljubeznivosti g. kolege N. B. Jopsona v Londonu sem dolžen hvalo, da morem poročati o Otrozhji Bibliji, katere po en primerek se je nahajal v Rimu in se še nahaja v Ulmu in Londonu, danes obširnejše nego predlanskim (Slavia I, 365—7); poslal nam je namreč poleg popisa primerka v British Museumu še natančen prepis vsega slovenskega in hrvaškega teksta in pa fotografijo naslovne ter 16. strani.

Gre za publikacijo južnoslovanskih protestantov, ki je izšla brez avtorjevega imena pod sledečim naslovnim listom (črta pomenja konec vrste): OTROZHIA / BIBLIA. / Ein Handbüchlein / Darun ist unter andern der / Catechismus Vom / fünfferlei spr / chen. / Deuteronomy na VI. / Inu te befede, katere tebi danai / sapovém, bodeih utvoiem fer- / cu hranil: inu ije Otrokom tvoim / otril, inu od njih govoril, fedezh / doma vhihi tvoij, alli po / potu gredezh: kadar / lesheih inu / vstaneih.

(Vinjeta v obliki lipovega lista.) / Anno M. D. LXVI. (Na koncu teksta — fmg. str. 127:) Drukanu / v' Regenspurgi / ikusi, Joannesa / Burgera. / (Vinjeta v obliki lipovega lista.) Mala 8° (velikost vezane knjige: 16·6 cm × 10·4 cm; velikost tiska na strani: 15·8 cm × 9·6 cm). 64 nepaginiranih listov (— z naslovno stranjo 128 fingirano štetih strani; pole so signirane z A—H; 6., 7. in 8. list v poli je vedno brez signature, torej n. pr.: A₁, A₂, B. B₂, B₃, B₄, B₅; naslovni list — 1. fmg. šteta stran — [A 1] a, 127. fmg. šteta stran — [H 8] a). Tipa rimska in gotška (v slovanskem tekstu antikva »mittel« [?], v slovenskem katekizmu vprašanja in obrobne opombe gotica garmond, inicijalke 3 ciceri). Okraski še na fmg. šteti str. 6. in 8. (lipovi lističi v skupinah po 3), 71. in 127. (ornamenti) in 126. (podoba moža [Kristusa?], ki ga častita dve osebi).

Vsebina je označena razen v naslovu še enkrat: »Catechisis quinque linguarum. Regulae vitae Christianae. Antithesis Papiſticae & Euaſgelicae fidei« (2). Gre pa še za več stvari, ker knjiga vsebuje: 1) pod nadpisom »Alphabetum slavonicum« slovenski abecedar (3—6); 2) pod nadpisom »Sazhetak katehisma kranikiga« slovenski katekizem (7—18); 3) »Katehismus hervatski« (19—28); 4) nemški katekizem (29—39); 5) latinski katekizem (40—9); 6) italijanski katekizem (50—9); 7) »Bofhje poftave inu porozhenie kako ima vsakateri Vivoiem itanu inu Poklicianu kârhaniku tër poftenu shiveti« (60—9); 8) »Antithesis inu raslozhenie prave chriſtianske inu antichriſtianiſke krive Vere« (70—120); 9) dve pesmi: a) na koncu slovenskega katekizma brez posebnega naslova (17—18: 4 kitice; zač.: Na dai Ozha nafh lubi Bog; konec: V Nebelih isvelizhani. Amen); b) na koncu knjige pod naslovom »Pefam inu molitov, da Bog vivoio cerkov pred Antichriſtufovo tër povétno iylo ohrani« (121—25: 12 kitic; zač.: O Bog ozha nebeſki krall; konec: kijr fhe flipi v' tammi fide); 10) slovensko »Sdrava, o kralica Mati te Milofti« (= Salve Regina), ki je v polemične namene uvrščena med tekst (114).

S tistimi znanimi nam 50 publikacijami v slovenskem, hrvaškem in italijanskem jeziku, ki so jih bili južnoslovanski protestanti do l. 1566. objavili, je Otrozha Biblija le v rahlem razmerju.

Abecedar se ne sklada niti s Trubarjevima abecedarjema iz l. 1551. in 1555., niti s hrvaškima iz l. 1561., niti s hrvaškim poskusnim listom iz l. 1564. Obseg mu je: a) velike in male latinske črke; b) »nomina literarum slavicarum«: As, Buki, Vidi, Glagolie, Dobro, Efti, shivite, selo (= S, s), semlia (= S, s), ijshe (= I, ij), I (= ꙗ, i). Kako, Liudi, Mflite, Nafh, on, Pokoi, Reci, Slovo (= S, i), Terdo, uk (= Ū, u), Hir, Ot (= O, o), Fert, Ci (= C, c), Zherv (= zh), fha (Sh, fh), fcha (Ch, fch), Ier (= è), lat (= é), Ia, le, Iuf; c) »vocales« (a, e, ij, i, o, u, è, è, ia, ie, iu); d) »syllabae« (ab, eb, ib, ob, ub, jab, iub, bab..., Vnaf..., Dufh..., Plafch..., Nia...); e) »nota« o zlogovanju (»V fiyllabiciraniu imafh puhitabe imenovati, koker Nembei alli Latini; rekoch a. f. r. nekar af, flovo, reci...«); f) slovarček »vocabula« (v latinskem in slovenskem jeziku: Bog, Nebo, Svèda, Luna, Semlia, Shivot, Smèrt, Dufha, Hifha, drushina, Mefto, Grad, Voda, Morie, zhlovik, Telo, Ozha, Syn, Mati, Hzhi, Vaf, Defhela, Kral, Kralevitvo); g) »dicta« (1 latinski rek; 4 slovenski reki: Jo 4, 15; Jo 15, 16 (= 16, 23); Jo 3, 5; Jo 6, 55). — Abecedar je po vsej priliki zasnovan tako, da bi ga vsaj deloma mogel rabiti tudi hrvaški otrok (a—d).

Slovenski in hrvaški katekizem predstavljata isti tip protestantskega malega katekizma (nemški, latinski in italijanski mi niso na razpolago). Ta tip se pa ne krije niti po razdelitvi tvarine niti po besedilu z nobenim izmed obeh glasovitih protestantskih malih katekizmov 16. stoletja, ki sta kurzirala že tudi med južnimi Slovani: niti z Brenčevim malim katekizmom (v lic. pod 13548 latinsko-grška izdaja 16. stoletja), čigar slovenski prevod je bil objavil Trubar l. 1551. v abecedarju in l. 1564.

v Cerkovni ordninki, hrvaški prevod pa njegova tovaršča l. 1561. v glagoljski in cirilski tabli za deco, niti z Luthrovim malim katekizmom (v lic. pod 13359 v nemški heidelberški izdaji Concordije iz l. 1582., pod 13530 pa izdaja brez letnice: Zwickau, Joh. Friedr. Höfer), ki sta ga bila menda izdala Konzul in Dalmatin l. 1564. z latinskimi črkami (primerka univ. biblioteke v Baslu doslej nisem mogel videti). Katekizem Otrozhje Biblije, ki je sestavljen tako, da »Ozha vprasha, Dete odgovarja« (7), vsebuje v celem 9 vprašanj; odgovori na katera so pa deloma dolgi, ker obsegajo n. pr. celih 10 zapovedi itd. (1. vprašanje: Ozha: Kaj fi ti moje Dete? Dete: Jeft fäm en Chritian; 9. vprašanje: Povei ta fhefti polnedni del naihiga karfhankfiga katechifma. Te befede od Vezherie Chriftufove?). Tvarina je razdeljena na 6 delov, ki so: dekalog, vera, očenaš, »tu pridigaritvu alli kluzhi od nebefkiga kraljevftva«, krst, večerja Kristusova (Brenz: krst, vera, očenaš, dekalog, večerja, ključ; Luther: dekalog, vera, očenaš, krst, spoved, večerja). Na koncu se nahaja »Sahvalenje: Mi fmo flifhali inu saftopili viih fheft delov naihiga karfhankfiga katechifma...« in pa pesem (pri Brenzu vsakdanje molitve, pri Luthru razen tega še »hišna tabla«).

»Boshje poftave« obravnavajo: splošno zapoved ljubezni, dolžnosti duhovnikov, cerkvene občine, podložnikov, zakonskih, starišev — otrok, gospodarjev — hlapcev. Gre torej za obseg takozvane »Haustafel« v Luthrovem malem katekizmu (v lic. pod omenjenima signaturama: 13359, 13530). Trubar jo je bil priredil do l. 1566. za katekizma l. 1551. vendar prinaša »Otrozhja Biblija« novo prireditev, ki je Luthrov tekst deloma razširila, deloma okrajšala (primerjati bi bilo treba s kako Luthrovo izdajo izpred l. 1566).

Antithesis je sistematična dogmatična polemika, ki so jo južno-slovanski protestanti sploh slabo gojili. Z nobeno njihovo slično publikacijo se ne da spraviti v zvezo direktne odvisnosti. (Razgovorjanje 1555. prevodi Melanchthonovih Loci communes rerum theologicarum, augustane, apologije itd.). Tekst, ki ga objemata »predgovorenie« (70—1) in »savershenie« (118—19), ima 6 »artikulov«, kjer se obravnava vprašanje sv. pisma (72), porodnega greha in svobodne volje (82), evangelija in opravičenja (93), evharistije (104), svetnikov (109) in papeštva (115). Vsak »artikul« naglaša v prvem delu stališče protestantov, v drugem navaja njihove »prizhe«, v tretjem obravnava mnenje katolikov, v četrtem prinaša njihove »prizhe« in v petem, ki ga imenuje »razlozhenie«, naglaša še enkrat dokazno moč protestantskih argumentov. Ali je delo samostojno ali prevedeno, z ljubljanskimi literarnimi pripomočki ne morem določiti.

Pesmi sicer nista vzeti iz pesmarice v Trubarjevem katekizmu l. 1551. ali iz pesmarice l. 1563., vendar se da obema ugotoviti avtor, ker se nahajata v pesmaricah od l. 1574. naprej pod njegovim pravim imenom: »Ne daj oče naš ljubi Bog« je Trubarjeva, »O Bog, oča, nebeski kralj« je Kreljeva.

Iz knjige veje duh, ki kaže, da je bil avtor originala ali prireditelj prevoda v boju za Luthrovo duhovno nasledstvo na strani tistih, ki so kakor Flacius Illyricus zametavali nazore Melanchthona in tovarišev ter zagovarjali konsekventni razvoj strogega lutrovstva. Med protestantskimi avtoritetami se navaja poleg Luthra, Brenza, Flacija Illyrika in augustane sicer tudi Melanchthon (75), iz drugih mest se pa vidi, da je avtor prisegal na mnenja, ki niso bila čisto Melanchthonova: da se vrši opravičenje brez sodelovanja svobodne volje človekove, da se zavživa z evharistijo resniški Kristus, da je treba adiaphora kakor kadila, kropila, podobne, oltarje itd. brezpogojno zavreči (79).

Razplet verske situacije se predstavlja v Otrozhji Bibliji tako, »da bi prava Vera fovrahtva inu preganania ne imela. Da bi tudi Papesh vřakimu svoio veft frai pustil, inu nekar ftakovo fvoio inu figa fveta fillo smezhom inu ognom fvoie ftatute, inu vero branil, inu vludi filil, ni tudi

s blagom figa iveta jih flepil« (120). Pri tem se ne pove, ali se reklamira v državah, kjer so imeli moč protestanti, ista svoboda tudi za katolike. Poznamenovanje strank je »evangeliski« (72... 115) — »papisti« (79... 116) ali »papeshniki« (119). Naziv »prava katoliška Cerkev« se reklamira za protestante (73). Papežništvo se predstavlja za skupino, ki vsa »snamanja Anti Chriřtufova ima« (117), govori se o »papeshu inu njevovi Rimfki Synagogi« (103), o sektah, »katerih Papeshtvo defetkrat vezh ima (nego protestanti), koker tudi pianih inu kurberfikih fariev« (120). Izraza »far« in »probst« imata v Otrozhi Bibliji barvo zaničevanja (78). Na tonzuro se kaže z izrazom »platno briti« (80), mimogrede se prireditelj ponorčuje iz katoliških institucij maše, vic, celibata, Marijinega češčenja (79) itd. Imenoma se navaja izmed katoliških prvoborcev samo Hosius (80). Reprodukcijska katoliškega mnenja ni vedno čisto pravilna.

Na teritorij, kateremu je knjiga namenjena, se opozarja v nekaterih zanimivih vezvah. V »sahvaleniu« na koncu slovenskega katekizma moli dete: »...Boga Ozmeta... sahvalimo: kâr je vnaihh tudi slovenikih deshelah to sdravo luzh fvetiga Evangelia ushgal« (17); v hrvaškem tekstu inoli dete slično: »...Tako imamo vfi sahvaliti i zhaft dati Bogu...: Sato da ie vaslovinfikih Semliah i Hêrvatfkoj pokraimni ovu fpaifitelnu fvitloft fvoega fvetoga Evangelia vushgal« (17); tam, kjer se naštevajo protestantske avtoritete, je tudi stavek: »inu mi vbosi kranfki Predikanti« (75); v polemiki čitaš: »Tamuzh da fo leti (Evangelifki) ta prava gmaina Boshia inu Chriřtufova, têr foli v Rimu alli Wittenbersiř, Vlublani alli v Konřtantinopolj...« (116). Kakor v tekstu prevladuje torej tudi tukaj ozir na Slovence in zlasti Kranjce.

Da je izdajatelj knjige in prireditelj njenega slovenskega dela res Sebastijan Krelj (Slavia I, 365), o tem sem se sedaj popolnoma uveril: jezik slovenskega teksta, pravopis v slovenskem in hrvaškem delu knjizice, verska orijentacija, tiskarna in namen izključujejo vsak dvom. V Otrozhi Bibliji je formuliral torej Krelj prvič za slovensko javnost svojo jezikovno in pravopisno opozicijo proti Trubarju. Velika večina kriterijev grafike, po kateri se je ravnal l. 1567. v prevodu Spangenbergove postile (Kopitar, Gramm. 418—28; Ramovš, ČJKZ I, 130—1; Strekelj, Slovnica 2), je fiksirana že v slovenskih tekstih Otrozhe Biblije; izjemo delajo: a) izražanje jotacije pri *n*-u s črto nad *n*-om ali pri *n*-u in *l*-u s strešico (ˆ) ali dvema pikama (¨) ali črtama (˘) nad vokalom, ker se piše le izjemoma *lubi* (12) ali *vklanaille* (21. hrv.) sicer pa *ludi* (3), *semlio* (5), *lubil* (5), *kluzhi* (8), *semlio* (9) itd.; b) predlogi *k*, *h*, *s*, *z*, *v*, ki se pišejo brez apostrofa.

Na vprašanje, kdo je za Otrozho Biblijo priredil hrvaški tekst, vodil eventualno samostojno prirejanje katehetičnega in polemičnega teksta ter dal inicijativo in smernice za ureditev slovensko-hrvaškega pravopisa, pa gorenja ugotovitev ne daje odgovora, ker hrvaškega teksta gotovo ni priredil Krelj sam.

Konzul in Dalmata sta odšla sicer po 2. marcu 1566 iz Württenberške v Regensburg (Schnurrer 72), toda iz naše kombinacije se morata izključiti zlasti tudi radi okoliščine, da sta pisala hrvaščino z latinico po čisto drugi grafiki nego jo ima Otrozha Biblija. Flacius Illyricus je bil od l. 1562.—1566. tudi večinoma v Regensburgu, a ž njim je bil do odhoda na Kranjsko l. 1563. tudi njegov famulus iz Jene in verski somišljenik Krelj (prim. Elze, Prediger, JGGPÖ 1900, 176; Bučar, Povijest 60—5). Rimski primerek Otrozhe Biblije ima notico, da ga je »Matthias Flaccius Illyricus... donavi Achilli Pym. Gassero Lindav. 1566« (Kopitar, Hes. glossographi disc. 46—8). Vsiljuje se mi misel, da je treba vzeti tukaj v poštev tega poznavalca glagolice iz Istre. Ni izključeno, da je dobil Krelj od svojega učitelja razen jezikovnih kroatizmov in marsičesa drugega tudi smernice pravopisne reforme. V podrobnejši razbor vprašanja se ob lite-

rarnih pomagali, ki so mi momentano na razpolago, ne morem spuščati. Razen Flacija bi mogel priti v poštev zlasti še Lenart Merčerič.

Da je Otrozhja Biblija tisti Kreljev katekizem, ki se je rabil v zmislu šolskega reda iz l. 1575. v ljubljanski protestantski stanovski šoli (Slavia I, 367), se mi zdi sedaj tem gotovejše: šolski red govori namreč o Kreljevem katekizmu, »quae continuet prima et praecipua nuda sex capita religionis christianae« (Slavia 365), kar se sklada s Kreljevo delitvijo tvarine ne samo po zmislu, ampak tudi po besedilu (o poziciji Otrozhje Biblije med slovenskimi knjigami, ki so se rabile na ljubljanski stanovski šoli, se govori v posebnem članku).

Za razumevanje abecednih nasprotstev v literarni Ljubljani v času od l. 1566.—1578.—1581. se je dobilo ozadje. Krelj se je po vsej priliki že pred smrtjo posrečilo, da se uvedel svojo Otrozhjo Biblijo in ž njo svoj pravopis v stanovsko šolo, pridobiti je moral torej za svojo reformo vsaj tiste stanovske odbornike, ki so imeli v šolskih stvarih besedo. Tako postane umljivo, da je dobil Juričič obenem z nalogo, da nadaljuje in završi Kreljevo prevajanje Spangenbergove postile, tudi zapoved, da ostane pri Kreljevem pravopisu.

Otrozhja Biblija, ki pomenja zamašitev občutne vrzeli v protestantskem južnoslovenskem slovstvu dobe od l. 1550.—1566., je obenem znamenita kot prvi poskus, da se zedinijo Slovenci in Hrvatje v skupni dosledni ortografiji na osnovi latinice. Na tej širji bazi se poskus ni uveljavil, ker pri hrvaških pisateljih ni našel odmeva, pri Slovencih pa je vplivala pravopisna reforma, ki se je predlagala prvič v Otrozhji Bibliji, v izdatni meri na definitivno ureditev pravopisa.

Fr. Kidrič.

Otrozhja Tabla (ali Biblija) o. 1580. Gre za sledeči listič:

O T R O Z H J A

mano Ne fturi fi obeniga Pilda oli Snaminia
od tega kar ie sgorai na Nebefih ni kar je sdo
lai na Semli ni kar ie v' Vodah pod Semlo
Nemoli yh inu im nellushi.

Kaj tu pomeni? Odgour.

- II. Mi fe imamo Boga zhes vie rezhi bati inu
lubiti, inu niemu famimu vupati.
Ne Imenui Imena GOSPODA Boga tvo[ij]
ga nepridnu. Sakaj GOSPOD bode shtraf[al]
tiga, kir niega Ime nepridnu imenuie.

Kaj tu pomeni? Odgour.

- III. Mi fe imamo Boga bati inu lubiti, da shn[ie]
gouim Imenom ne shentuemo. ne pefeguemo
ne zupramo, ne lashemo, olli ne golufamo, Te
muzh v' feh nadlugah na nie klizhemo, moli
mo, zheftimo inu hualimo.
Spomnih da Prasnik pofuezhuefeh.

Kaj tu pomeni? Odgour.

- IV. Mi fe imamo Boga bati inu lubiti, de niego
ue befede inu prave Predige ne verahtamo
Temuzh to ifto sa iveto dershimo, radi po[flu]
shamo inu fe ie vuzhimo.
Poshtui tuoiga Ozheta inu tuoio M[ater]
de bo[fh] [dol]gu shiu na fem[li].

V knjigi ljubljanske licejke s signaturo 13548 V K g je bil do leta 1923. na notranji strani prve platnice prilepljen listič, čigar ena (prej prilepljena) stran ima tiskano besedilo, ki ga radi zamazanosti lističa z lepilom ne morem priobčiti v fotografski reprodukciji, pač pa ga objavljam v obliki in opremi originala (med oglatimi oklepaji tekst, ki ga spončram, kjer manjka lista).

Vsebinski lističu je začetek prvega poglavja v Luthrovem malem katekizmu (v lic. pod 13359 ed. Heidelberg 1582, pod 13530 ed. Zwickau, J. Fr. Höfer). Gre za levo polovico četrti pole (14·7 cm × 9·2), na katere eni strani je bilo prvo poglavje Luthrovega malega katekizma po vsej priliki tako natisnjeno, da se je začelo takoj za nadpisom nad črto, nadaljevalo na levi (ohranjeni) in končalo na desni (izgubljeni) polovici, dočim je ostala druga stran čisto prazna. Nad črto izgubljene polovice je stalo pač kaj takega kakor: TABLA (ali: BIBLIA?). Ne imej tujih Bogov pred (Otrozhia Biblia 1566: left Goipod sâm tvoj Bog, kiir lâm tebe ilpeial is Egiptike deshele, od doma te flushbe: Ne imej tuih Bogov pred mano ...).

Neznani knjigovez nam je pripomogel do dokaza, da so pošiljali tudi slovenski protestantje med rojake tiske v obliki tablic ali plakatov (tabulae, Drucke in Tafelform), kakršni so bili v 16. stoletju med Nemci zlasti pri stvarih za širje sloje priljubljeni.

Luther je izdal v obliki tabul med drugim l. 1529. prvo (nemško) izdajo svojega malega katekizma. Njegove tabule s katekizmom so izšle v dveh serijah: prva je obsegala menda dekalog, vero, očenaš in nekaj najvažnejših molitev (benedicite pred jedjo, gratias po jedi), druga je obravnavala spoved, krst in obhajilo. Iz poznejše dobe so znane lastne Luthrove izdaje malega katekizma sicer samo v obliki knjig (1529 tri, 1531, 1535, 1536, 1537, 1539, 1542), kjer so se pridružile prvotni vsebini še druge sestavine: predgovor (1529), jutranja in večerna molitev (1529), hišna tabla (1529), poročna knjiga (1529), krstna knjiga, »kurze weise zu beichten für die Einfältigen dem Priester«, litanija (1529), nov spovedni pouk »Wie man die Einfältigen soll lehren beichten« namesto prejšnjega, nagovor z razlago pred prošnjami očenaša (1531), jezikovne izpremembe n. pr. v 2. zapovedi »missbrauchen« nam. »unnützlich führen« (1537), nove jezikovne izpremembe, zlasti preureditev biblijskih citatov v hišni tabli v zmislu novega prevoda biblije, razširjenje hišne table, obljuba »auf daß dir wohl gehe« v 4. zapovedi (1542), vse že v Sauermannovem latinskem prevodu iz l. 1529., ki je prišel l. 1580. v formulo concordiae. Zgolj knjižna oblika je dokumentirana tudi za izdaje malega Luthrovega katekizma v 16. stoletju izpod drugih rok, ki so dodale Luthrovemu tekstu še »oblast ključev« in po primeru Brenčevih »Fragestücke« iz l. 1535. posameznim poglavjem še razne uvode in prehode. Vendar pa ni izključeno, da je vsaj Luther dal natisniti svoj mali katekizem v obliki plakata še večkrat. V tej obliki, ki je bila namenjena predvsem družinskim očetom, dočim je bil namenjen Luthrov mali katekizem v formi knjige predikantom (Realencyklopädie f. prot. Theol. X^o, 130—141), je bil znan katekizem menda tudi na Slovenskem.

Vprašanje, ali so izdali slovenski protestantje v obliki plakata po Luthrovem malem katekizmu samo dekalog ali še katero drugo poglavje, ki je bilo primerno za knjigo v rokah otrok, mora ostati odprto, dokler ne izpopolni našega znanja kaka nova najdba. Ni verjetno, da bi se bil napravil samo poizkus z dekalogom. Take »tabulae« pridejo še laže iz evidence kakor knjige, dokumentarično zanesljive podatke pa imamo samo o seriji protestantskih tiskov, ki so izšli v zvezi z Ungnadovim »biblijskim zavodom«, med katere naš plakat gotovo ne spada.

Tiskarna, kjer se je Otrozhja Tabla natisnila, se da določiti z gotovostjo, čas tiska približno.

Za tisk ohranjenega odlomka letaka se je rabilo troje vrst črk: za nadpis antične verzalke cicero 3, za tekst antikva cicero, za vprašanja kurziva cicero, ki si je pa izposojala znak K iz antikve. Omenjene tri vrste črk z vsemi posebnostmi so se rabile tudi v tiskarni Janža Mandelca v Ljubljani n. pr. za Dalmatinovega Siraha l. 1575., Pasijon l. 1576., Pentatevha l. 1578. in Juričičevo prireditev postile l. 1578. Mandelc je bil s tiskarno v Ljubljani od poletja l. 1575. tik pod 3. april 1582 (Ahn: Archiv f. Gesch. d. deutschen Buchhandels XIX 1897, 4, 8): bil bi prevelik slučaj, če bi ne bila njegova tiskarna natisnila v označenem času tudi našega letaka. (Tiskati je nehajl M. že 1½ l. pred 25. X. 1581, v l. pol. 1580, gl. v dež. arh.)

Knjiga, pri vezavi katere se je tabula uporabila, je grško-latinski mali Brenčev katekizem, torej knjiga, ki je bila s šolskim redom iz l. 1584. predpisana za protestantsko stanovsko šolo v Ljubljani (prim. dotični moj članek). Na bivši notranji strani l. platnice, t. j. na prazni strani našega letaka, je napisala roka 16. ali 17. stoletja: »haereticus«. To bi mogel biti migljaj, da je bila knjiga v protestantski biblioteki, ki so jo morali izročiti stanovi kranjski po dolgem obotavljanju l. 1616. katoliškim nasprotnikom. V »specifikaciji«¹ knjig jezuitskega kolegija, ki so se sprejele 1. maja 1775 za licejsko biblioteko, ta katekizem ni naveden, o knjigah, ki so prišle v licejko iz Gornjega grada, se pa ni napravil noben seznam. Naj si pa bo provenienca knjige s signaturo 13548 kakršnakoli, toliko je skoraj gotovo, da se je uvezala v njo slovenska tabula v Ljubljani pred l. 1616.

Katehitični tekst letaka je nov točen prevod po Luthru, dočim se ne sklada s Trubarjevim prevodom Luthrovega malega katekizma iz l. 1555., ki je iz dobe pred l. 1595. sploh edina doslej znana slovenska prireditev tega katekizma.

Besedilo dekaloga, ki se sicer tudi nahaja v Luthrovem katekizmu, tvori poglavje zase, ker sta v bibliji dve različni redakciji (po vulg. Ex. 20, 2—17 in Deut. 5, 6—21) in ker so se narodu mimo teh prednašale redakcije še z različnimi drugačnimi odstranitvami. V slovenskem protestantskem slovstvu se je zabeležil dekalog pred natiskom našega letaka vsaj sedemkrat (Abeced. 1551, Abeced. 1555, Cerkevna ordninga 1564, Otrozhia Biblia 1566, Katek. 1567, Katekizem 1575, Pent. 1578), toda niti eden teh tekstov ni čisto sličen drugemu. Razlike so deloma v besedilu, ki je sedaj okrajšano na najnujnejše (1551, 1555, 1564), sedaj zlasti tudi v prvi zapovedi opremljeno z uvodi in utemeljitvami (1566, 1567, 1575, 1578), deloma v formuli zapovedi, oziroma prepovedi, ki se izraža sedaj z »imaš«² (1551, 1555, 1575, 1578) sedaj z imperativom (1564, 1567). Besedilo letaka se približuje Otrozhiji Bibliji.

Jezik in ortografija časovnima mejnikoma 1575—1582 ne nasprotujeta.

Jezik pove vkljub kratkosti odlomka vsaj toliko, da je bil avtor pod vplivom literarne slovenščine in da od doma vseh oblik, ki se tukaj pišejo, pač ni govoril (fturi, nadlugah, odgovor, Boga; da — de; oli itd.).

Pravopisnih novosti, ki so uveljavljene šele v Dalmatinovi bibliji in Bohoričevi slovnici (Ramovš, ČJKZ I [1918], 113—34), avtor letaka ne upošteva (nima: *j* za glasova *j* in *ĵ* in za palatalizacijo, *é* za naglašeni *ê*, naglasnih znakov, precizne ločitve šumevcev), pač pa upošteva tiste izmed Kreljevih reform, ki jih je začel Dalmatin od l. 1575. sem polagoma uvažati in jih uvel pred revizijo biblije l. 1581. (apostrof pri predlogu *v'*; ločitev sičnikov; delno razlikovanje med »*u*«³ in »*v*«⁴...). Ta okoliščina dopušča domnevo, da se je tabula natisnila okoli l. 1580.

Pisec tabule je pač upošteval pisavo Dalmatinovih tiskov iz l. 1575. do 1580., pisal je pa oblike, ki jih iščem zaman v omenjenih Dalmatinovih tiskih (oli, gospod). Pisava »*v'* feh«⁵ namesto »*v'* vfeh«⁶ spada čisto pod razmišljanje v Bohoričevi slovnici, »da bi bilo pravilnejše pisati«⁷ »*v'* ola«⁸

namesto »v'vola« (32), dočim Dalmatinovi tiski te dobe take pisave ne poznajo. Prireditelj Otrozihje Table — ozir. event. nove prireditve Luthrovega malega katekizma bi pač mogel biti Bohorič, gotovo pa to ni.

Fr. Kidrič.

Bohoričev Elementale Labacense cum Nomenclatura. Serija izgubljenih protestantskih tiskov, ki sem jo objavil pred dvema letoma (Slavia I, 378), je imela v smeri iskanja Bohoričevega Elementala delen uspeh. G. prof. Adolf Robida v Ljubljani mi je javil in tudi pričujočo mojo formulacijo potrdil, da je kot osmošolec l. 1900, videl Bohoričev Elementale (»zelo tanka knjižica v obliki male 8°«) pri ljubljanskem antikvarju Fischerju, ki ga je prodal na Nizozemsko za 100 gld. neki trgovini, ki se je specialno pečala s pratikami in radi tega bila v zvezi tudi s Fischerjem. Tudi g. inšpektor dr. Janko Lokar se spominja, da mu je nekaj sliknega pravil rajni Harambaša.

Moje iskanje Fischerjevega primerka je bilo doslej brezuspešno. Fischer je umrl, a njegovi tukajšnji znanci, do katerih sem se obrnil (gg. prof. Šlebinger, župnik Vrhovnik, knjigar Schwentner), ne vedo o primerku ničesar. Čudno se mi zdi, da ni zvedel za Fischerjevo akvizicijo tudi kateri takratnih ljubljanskih literarnozgodovinskih iskatelev, n. pr. Levec ali Pintar, oziroma, da ne bi bil spravil primerka v znanstveno evidenco; če za slovenski unicum že ne bi bil mogel najti domačega kupca.

O knjigi se da govoriti torej še vedno samo na osnovi učnih redov ljubljanske protestantske stanovske šole (glej dotični moj članek).

V učnem redu iz l. 1575. se pač omenja tabula elementaris latina in pa nomenclatura rerum Sebald Heiden, ne pa tudi Bohoričev Elementale, čeravno je bil Bohorič, ki je bil takrat ravnatelj stanovske šole, sam tudi duševni oče omenjene revidirane naredbe. Migljaj, da Bohoričev Elementale l. 1575. ob reviziji šolskega reda še ne bi bil eksistiral? Tudi Frischlinov drugi predlog z dne 24. septembra 1582 Bohoričevega Elementala še ne omenja. To pa še ni dokaz, da knjiga takrat še ne bi bila eksistirala, ker Frischlin za l. razred knjig sploh ne navaja.

Prvič se omenja knjiga menda v Frischlinovem tretjem načrtu z dne 20. avgusta 1583, četudi brez avtorjevega imena: »In der ersten (Decuria der I. Kl.) sitzen die Abecedarij, welche daß lateinisch (prečrtano: vndt Teutsch) abc ex tabula Elementaria lernen... In der anderen Decuria sitzen die buchstabierenden, welche auß dem Elementali Lateinisch (prečrtano: vndt Teutsch) lernen buchstabieren... In der vierten Decuria sitzen, die... alle Tag Zum wenigsten drej oder vier wörter auß der Nomenclatura rerum, (prečrtano: wie solches der Herr Rector für diese Ingenia; ob robu: Adrianj Junij)... außwendig lernen... In der dritten stund recitieren die in quarta Decuria Jeder drej wordt auß der Nomenclatura rerum, Lateinisch, deutsch vnd windisch, In massen denn solches wirdt ihnen in sonderheit aufzeichnet, vndt in gedruckhten Nomenclaturis fürgeben werden.« — Jasna je stvar šele v seznamu knjig za prvi razred: »Elementale (prečrtano: Latino-Germanicum; ob strani z drugim črnilom:) Labacense cum annexa Nomenclatura trium linguarum«.

V zvezi z Bohoričevim imenom se omenja knjiga prvič menda 14. decembra 1583. Takrat je menila komisija, ki je razpravljala o Frischlinovih načrtih, naj se vprašajo kolaboratorji, ali ne bi kazalo zlasti radi slovenskega jezika upotrebljati v prvem razredu tudi Bohoričev Elementale; sklenilo se je, naročiti rektorju Frischlinu, da pripusti radi vaje v tem jeziku »Elementale Labacense cum Nomenclatura trium linguarum latinae germanicae et slavonicae«. V tem zmislu je zabeležena Bohoričeva knjiga v šolskem redu, ki se je sprejel definitivno dne 15. februarja 1584. Tukaj se nanaša na Elementale več mest: 1. »In dieser (= I.) Classe mag

die windische dennoch in dem Elementali oder Nomenclatura hinzugethann vnd demnach das Elementale Labacense cum Nomenclatura trium linguarum Latinae, Germanicae et Sclavonicae hirtue gebraucht werden, wie dann diefaals Rector vnd die Collegae ad Captum puerorum sich zu richten haben« (VIII. pogl., fol. 20 a); 2. »In der dritten Stund recitieren die Knaben in allen vier Decuriis (der I. Kl.) etliche wort auß der Nomenclatura rerum Lateinisch, Teutsch vnd Windisch, Volgents werden Innen widerumb andere sovill wort fürgezeichnet« (VIII. pogl. fol. 21 a); 3. »Bücher pro hac prima classe. 1. Elementale Labacense cum annexa Nomenclatura trium linguarum« (VIII. pogl., fol. 21 b). V lekcijem katalogu iz l. 1584. se omenja Elementale po vsej priliki pod naslovom: Tabula (in: tabela) Elementaria, ki je imela nad 11 poglavij.

Zveze, v katerih se knjiga omenja, kažejo, da je Bohoričev Elementale slovenski pendant k latinski tabuli elementaris iz l. 1575., torej začetnica, abecedar za osnovni pouk v čitanju latinskega, nemškega in menda tudi slovenskega pisma, Nomenclatura pa latinsko-nemško-slovenski slovarček za učenje latinskih besed s pomočjo slovenskega ali nemškega maternega jezika, oziroma tudi za učenje nemških besed s pomočjo slovenščine. To nam postane še jasnejše, če pokličemo na pomoč razporedbo in snov prvega razreda po šolski naredbi iz l. 1584, ter na tej podlagi poskusimo dobiti snov, ki je mogla preostati le za Elementale in Nomenclaturu.

Prvi razred je imel 4 dekurije: »In der ersten sein die Buchstabirenden oder Abcdarij, so das Abc lehrnen. In der anderen welche berait die Syllabas Coniungiren vnd aussprechen. In der dritten decuria, die nun ganze wörter lesen, vnd außsprechen, auch ein Lateinisch Abc schreiben lehrnen, vnd alle tag zwo schriffthen aufweisen sollen. In der vierthten (Decuria) aber sein die so Euangelium Lateinisch perfecté lernen lesen, defgleichen auch die prima paradigmata Declinationum et Coniugationum: Dann den Teutschen vnd windischen Catechismum khenen, Latine vnd Teutsch schreiben, auch alle Tag drey oder vier wörtter auß der Nomenclatura rerum memorieren sollen« (VIII. pogl., fol. 19 b). Da vidimo, kako se dajo s temi predpisi spraviti v sklad knjige, ki so bile predpisane. Grammaticae Argentinisensis pars prima je nudila prve paradigme latinske deklinacije in konjugacije; Psalterium deutsch je bila kakor nekaka čitanka; Catechismus Brentii Teutsch vnd windisch — je obsegal ves krščanski nauk za prvi razred; Euangeli Büchlein teutsch — služi zopet za čitanko; Euangelia Dominicalia latina — so tista knjiga, ki so jo morali učenci 4. dekurije znati perfektno čitati. Preostaja nam tedaj le še Elementale in Nomenclatura. Pri Nomenclaturi se pravi izrečno, da recitirajo iz nje v tretji uri vsi učenci prvega razreda nekaj latinskih, nemških in slovenskih besed, oziroma, da se morajo naučiti učenci 4. dekurije iz nje za vsak dan 3—4 besede na pamet. Vsebovala je torej precejšnje število latinskih besed, katerim je bil dodan tudi nemški in slovenski pomen. Nomenclatura je bil torej latinsko-nemško-slovenski slovarček, bodisi, da so sledile besede po abecednem redu, bodisi, da je bil urejen po predmetih. Za Elementale nam preostane edino črkovanje, zlogovanje in čitanje celih besed.

Da gre za spis ravnatelja Bohoriča, je v aktu z dne 14. decembra 1583 izrečno povedano. Ako je knjiga tiskana v Ljubljani pri Mandelcu, kar je sicer verjetno, a ni doslej še z ničemer potrjeno, imamo tudi oba časovna mejnika: ne pred l. 1575. in ne po 3. aprilu 1582 (ozir. 1. pol. 1580).

Opozoril je znanstvenike prvi na Elementale menda Vodnik v Gesch. des Herzogthums Krain 1809, 45; zgodilo se je to nedvomno na osnovi šolskega reda iz l. 1584., ki ga je imel Linhart in ga daroval 13. julija 1795 licejki. Od takrat sponirajo knjigo n. pr.: Šafařík I, 48; Dimitz III, 192; Glaser I, 113; Ahn, Mannels deutsche Druckwerke, MMVK 1906, 4; Si-

1575-1582

monič I, 96; Ilesič. O pouku 6; Gruden, Zgodovina 669; Grafenauer, Kratka zgodovina (2. izd. 63); itd. Ker se ni obenem poskusil sistematični razbor dokumentov, je ostala predstava seveda nejasna in formulacija marsikatero trditve napačna.

Fr. Kidrič.

Slovenske knjige v protestantski stanovski šoli v Ljubljani 1563—1598.

Da vidimo, kaj iz šolskih naredb, ki so bile za upravo stanovske šole v Ljubljani važne ali merodajne, se je ohranilo, kaj se predstavlja v njih kot glavni učni cilj šole in kdo je za njih sestavo pred zgodovino odgovoren.

Ko se je šola ustanavljala, je bil Trubar v Ljubljani. Ker je bil organizator protestantske cerkve, je zelo verjetno, da je obenem s šolskim ravnateljem Budino sodeloval tudi pri določanju smernic za ureditev nove šole. Da bi bil sprejel v cerkveno naredbo, ki jo je ravnokar pripravljajal za tisk, po svojem wirtemberškem ali mecklenburškem vzorcu tudi za ljubljansko šolo točna določila, za to ni čutil potrebe, pač pa je govoril v posebnem poglavju o potrebi šole ter obenem tudi poudaril, kako si delovanje šole med Slovenci v jezikovnem pogledu predstavlja (moja Kirchenordnung 109, 116—122). Podal je torej samo splošno šolsko naredbo za Slovence, prvo, ki se je spisala v slovenskem jeziku. Računal je pač tako, da zadostuje za ljubljanske razmere rokopisna šolska naredba.

L. 1568. je predložil Bohorič vsaj svojo prvo naredbo za ljubljansko šolo v potrdilo stanovom, ki je pa niso vzeli v pretres, češ, vsak šolnik mora sam najbolje poznati svojo nalogo (Elze, JGGPÖ 1899, 123). Ta naredba se doslej ni našla.

Ko so postali s 14. julijem 1574 ljubljanski predikantje nadzorniki stanovske šole (Elze 124) ter se naslednjega leta iznova pozvali, da vrše svojo nadzorniško dolžnost nad šolo (Dež. arhiv), je Bohorič svojo šolsko naredbo v juliju 1575 revidiral ter jo predložil pač nadzornikom, ki so menda napravili istodobno prvi osnutek instrukcije za Bohoričeve pomočnike-učitelje. V začetku l. 1578. je stanovski odbor instrukcijo pregledal in popravil. Bohorič je 25. aprila 1578 odbor prosil, za »Bestätigung der neuen Landschulordnung oder der Collaboratoren« (Dež. arhiv). Prepis Bohoričeve naredbe same so predložili odboru še istega leta nadzorniki. V odboru sta se dne 6. julija 1579. ko se je obenem pomnožilo število nadzornikov s 5 lajki, naredba in instrukcija sicer prečitani, ne pa formalno uzakonili (Elze 126—7).

»Ordo scholae procerum in Carniolia revisus mense Julio 1575«, drugi red naše šole, ki mu je priključena tudi instrukcija za kolaboratorje, je ohranjen in v posnetkih objavljen (dež. arhiv v Lj., šolstvo [nova preuredba], stara št. fasc. 54 f g h, 1562—1599; Richter: MHVK 1854, 17—18; Elze, Superint. 36—42; Dimitz III, 157—161; Elze, Rectoren, JGGPÖ 1899, 124—128; Kidrič: Slavica I, 365). Naredba je brez podpisa. Latinski »Ordo« je pisala druga roka nego nemško instrukcijo, nobena izmed obeh pisav pa ni istovetna s pisavo takratnega ljubljanskega rektorja Bohoriča ali superintendenta Spindlerja. Veljal je do 15. febr. 1584.

Predlogi za korekture šolskega reda iz l. 1575. so se ohranili deloma v zapisnikih sej deželnega zbora, deloma kot akti deželnega arhiva (»šolstvo«). Dočim ukrepi in koraki, pridobiti za Ljubljano Frischlina (Elze: Trubers Br. 525—549; Rectoren 136—149), ob sebi za naš problem niso pomenljivi, spada sem mišljenje ljubljanskih predikantov iz sredine l. 1578. (ekscerpti: Dimitz III, 161—163; Elze, Rectoren 125—131) in vsi Frischlinovi napor, uveljaviti za Ljubljano nov šolski red. Frischlinov prvi načrt, ki ga je predložil deželnemu odboru ob nastopu službe dne 27. julija 1582, se ni ohranil (sejne zapisnike, kjer se o tem govori, je skoro doslovno objavil Elze, Tr. Briefe 527—530). Iz naslednje dobe pa je ohranjena v deželnem arhivu: šolstvo, stara št. fasc.

(nova preuredba) 54, f g h, 1562—1599 skoro kompletna serija dokumentov, ki spada sem: Frischlinov drugi načrt z dne 24. septembra 1582 (doslovna objava: Walner v progr. višje gimn. v Lj. 1888); Frischlinov tretji načrt z dne 1. avgusta 1583 (»Neuverfasste Schulordnung« — Wallner 22 misli, da ni ohranjena niti v originalu niti prepisu; Elze, Prediger 142 ima kratek posnetek); Frischlinovo pismo z dne 20. avgusta 1583, s katerim je poslal tretji načrt odboru (doslovna objava: Elze, Tr. Briefe 531—533); ocena Frischlinovega tretjega načrta, ki so jo izročili 24. avgusta 1583 odboru predikantje Spindler, Schweiger, Tulščak in Felicijan Trubar (doslovna objava: Elze, Tr. Briefe 533 do 539); Frischlinovo pismo z dne 29. novembra 1583, s katerim javlja javno skušnjo (doslovna objava: Elze, Tr. Briefe 541); zapisniki sej stanovskega odbora v času od 29. novembra do 4. decembra 1583, kjer se je izvolilo 4. decembra 1583 19 šolskih nadzornikov, izmed teh pa ožji odbor 7 članov (odbornik Hans Gallenberg, predikanta Spindler in Dalmatin, deželni uradniki Bohorič, Melhior Pantaleon, zapisnikar dež. sodišča, Egid Steinfelner, fizik, Miha Verbec, carinski uradnik), čigar glavna naloga je bilo sklepanje o novi šolski naredbi (doslovna objava: Elze, Tr. Briefe 541—545; eden zapisnik manjka); protokol sej, ki jih je imel v času od 11. decembra 1583, do 30. januarja 1584 omenjeni sedmeročlanski odbor, h katerim so pa prihajali iz širjega odbora tudi deželni tajnik Gotscheer, predikanti Schweiger, Tulščak in Felicijan Trubar ter mestni svetnik Wolf Gartner, dočim sta bila dva člana ožjega odbora, namreč Dalmatin in Bohorič, že dlje časa v Wittenbergu (v dež. arhivu; ekscerpti: Wallner 26—34; Elze, Rectoren 146); zapisnik deželnega odbora z dne 24. januarja 1584 (ekscerpti: Dimitz III, 173; Wallner 34).

Tretji red ljubljanske stanovske šole, ki ga je priredil na osnovi drugega Frischlinovega načrta in ob upoštevanju izprememb v šolskem in stanovskem odboru vojni sekretar Gebhard, deželni zbor pa sprejel dne 15. februarja 1584, je bil v veljavi do konca šole ter se je ohranil v več primerkih, ki so bili prvotno pač vsi v stanovskem arhivu v Ljubljani.

Original, ki ga je poklonil Linhart 1. 1795. licejski knjižnici (Ms. 68), ima nadpis: »Landtschafft Schüell Inspectoren Instruction vnd Ordnung 1584« ter obsega vsa določila, ki so ostala ob uzakonjenju nove naredbe za upravo šole v veljavi: 1. instrukcijo za nadzornike, ki jo je bil sestavil deželni sekretar Gotscheer, stanovi pa potrdili obenem s šolskim redom (isto stvarino po aktih v dež. arhivu omenja Wallner 31, 34); 2. pogodbo s Frischlinom z dne 1. avgusta 1582 (isto stvarino po aktih v dež. arhivu reproducira Elze, Tr. Briefe 529—530); 3. šolski proračun, ki se je odobrilo dne 3. aprila 1582, veljal pa od 1. avgusta i. l. naprej (objava po aktu v dež. arhivu: Elze: MHVK 1862, 110—111); 4. šolsko naredbo z dne 15. februarja 1584 (ekscerpti po tem primerku: Rechfeld: MHVK 1848, 45; Wilde: MHVK 1860, 66; Kidrič: Bohoričev Elementale); 5. sklep o 3 študentskih za študij teologije v Tübingenu, Heidelbergu ali Strassburgu z dne 3. aprila 1582 (ekscerpt po aktu v dež. arhivu: Dimitz III, 152); 6. formular reverza za študentske, ki so ga podpisali 1. julija 1582 Janž Weydinger, Janž Weiser in Marka Kumprecht (imena po aktih v dež. arhivu registrira Dimitz III, 152), pozneje še pa Gregor Prosser in Abel Faschang. Na koncu cele zbirke se nahaja datum: »Laybach, den 8. Tag Monats May 1584« ter originalni pečati in podpisi deželnega oskrbnika Wolfa Thurna in še 8 odbornikov. Erberg si je dal celo zbirko prepisati, a prepis je poln pogrčkov (dež. arhiv v Lj.).

V deželnem arhivu so ostali 3 prepisi šolske naredbe same brez dodatkov št. 1, 2, 3, 5, 6 in brez omenjenih podpisov in pečatov (tudi sicer se z originalom le deloma krijejo). Eden je brez korektur (po tem primerku je napravil Dimitz III, 173—178 svoj obširni ekscerpt). Dva, ki sta

pač oba iz dobe pred odobritvijo, imata pouno korektur; v enem ki so ga podpisali šolniki Frischlin, Meiderlin, Braun, Semnizer in Selanez (vsi podpisi so prečrtani), se nahajajo važne korekture Frischlinove roke (ekscerpt Frischlinovih korektur: Elze, Rectoren 146). To je torej pravzaprav še četrti Frischlinov načrt.

Glavni končni namen ljubljanske protestanske stanovske šole, ki je imela od l. 1563.—1584. štiri, od l. 1584.—1598. pa pet razredov, je iz aktov in zlasti obeh naredb dobro razviden: dati učencem popolno obvladovanje latinščine v govoru in pisavi, osnovo grške gramatike za čitanje lažjih grških tekstov, glavne pojme iz računstva, glasbe in petja in pa trdno versko podlago, pogoj katere je bil v zmislu teh šolskih postav podan, ako se je naučil dijak na izust glavnih katehētičnih in molitvenih formularjev za šolo in dom in nekaj psalmov ter se obenem z lastnim čitanjem dobro seznanil z vsebino nedeljskega evangelistarija. V jezikovnem oziru je bila tudi tvarina veronauka, ki ga je učil vedno isti posvetni učitelj kakor vse ostale predmete razreda, vkljub posebnemu stališču v toliko podrejena jezikovnemu idealu šole, da se nahajajo med šolskimi knjigami za gotove stopnje razen latinskih in grških katekizmov tudi latinski evangelistarij (1575: I. razr. 2. in 3. odd., II. r., III. r.; 1584: I. r. 4. o., II. r., III. r.), grško-latinski novi zakon (1575: IV. r.) oziroma grško-latinski evangelistarij (1584: IV. in V. r.). dočim so bile latinske in grške otročje molitve za dom in sem spadajoči odlomki iz 144. in 146. psalma itak v dotičnih katekizmihi.

Smernice za ljubljansko stanovsko šolo so se določale torej ob sodelovanju četirih skupin, katerih vsaka je bila v drugačnem razmerju do slovenskega jezika: plemstva, ki je vsled življenja med slovenskimi svojimi podložniki slovenščino po večini govorilo ali vsaj lomilo, četudi je ni imelo za svoj materni jezik; priseljenih Nemcev Spindlerja in Frischlina, ki sta se morala z »judskim jezikom« novega osredja šele seznaniti; inteligentov, ki s Slovenci niso imeli stika, četudi so jezik po večini pač razumeli; slovenskih inteligentov, ki so prišli s kmetov, se skupnosti s Slovenci in iz tega izvrajajočih dolžnosti zavedali ter bili deloma obenem tudi glavni nositelji literarnega slovenskega pokreta. Toda Trubar, ki je imel menda edini jasno in pravilno sliko o nalogah šolstva na Slovenskem, je moral iznova zapustiti Ljubljano in ni mogel uveljaviti pri organizaciji šolstva vse svoje misli. A Dalmatin in Bohorič sta bila po nesrečnem slučaju ravno takrat iz Ljubljane odsotna, ko so padale najvažnejše odločitve za preosnovo šolskega reda.

Vprašanje, ki slovenska literarna in kulturna zgodovina v tej zvezi nanj mora iskati odgovora, ima dva dela: ali so pripravili slovenski protestantski pisci literarna pomagala, ki so bila predpogoj za upoštevanje slovenščine tudi v ljubljanski protestantski latinski šoli; ali je bilo faktično stališče slovenščine na tej šoli vedno v skladu s slovenskimi literarnimi učnimi pomagali in dotakratnim slovenskim kulturnim razvojem. Pravičen biti more odgovor na to vprašanje le ob popolnem upoštevanju razmer, ki so bile na slovenskem teritoriju vsled večstoletnega razvoja že v času sprejemanja prvih reformacijskih gesel nekaj vsakomur samo ob sebi razumljivega: vloge nemškega jezika, ki je bil tukaj vkljub favoriziranju latinščine v cerkvi, šoli, učeni literaturi in učenih krogih vendarle jezik za ustmeno in pisмено medsebojno občevanje plemstva in inteligence (deloma tudi duhovniške), za pisane pogodbe in račune meščanskega trgovca in obrtnika, za administracijo in akte avtonomnih mestnih in deželnih, kakor tudi deželnoknježjih uradov.

Pri oceni literarnih pomagala za pouk slovenščine kot predmeta se v tem slučaju ne sme pozabiti, da gre za dobo, ko so gospodarski in administrativni oziri že bili ustvarili tuintam po zapadni Evropi nižje šole zgolj na podlagi živega jezika, da je pa bilo berivo za

žive jezike v vseh teh šolah zelo skromno in vseskozi nabožno in da se na pravljen šolski pouk gramatike živega jezika še nikjer ni mislilo.

Pomagala za pouk slovenskega čitanja so bila v zalogi menda ves čas obstoja ljubljanske stanovske šole v obliki, ki je bila primerna za šole: od l. 1563.—1566. Trubarjev abecedar iz l. 1555. (abecedar iz l. 1551. radi gotice ni bil več prikladen), od l. 1566. do 80tih let abecedar v Kreljevi Otrozhji Bibliji, od 80tih let do l. 1598. menda Bohoričev Elementale. Za ljubljanske razmere najprikladnejši je bil Elementale, ako se je oziral razen na pouk v čitanju latinskega in nemškega jezika tudi na pouk v čitanju slovenščine.

Slovenskega pomagala za pouk v pisanju protestantski pisci niso poslali med rojake, v tem oziru je še sploh nadomeščalo knjigo navadno to, kar je napisal učitelj na tablo.

Na potrebo gramatike slovenskega jezika se v dobi prvih 30 let protestantske literarne delavnosti menda sploh ni mislilo. Od l. 1584. naprej so mogli segati po Bohoričevi slovnici tudi izmed ljubljanskih dijakov tisti, ki so že obvladali latinščino. Za namen knjige, ki je bila posvečena plemiškim sinovom na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem, je označil avtor sam pojašnjevanje slovenščine, večjo pravilnost in utrjenost v slovenskem govorjenju in pisanju in sicer zlasti tudi pri preprostih ljudeh, češ, mladi plemiči naj dajo olikanim ljudem izpodbudo za olikano in pravilno pisanje v slovenskem jeziku ter za prebiranje slovenskih knjig, preprostim ljudem pa izpodbudo, da se v kratkem času nauče slovenske abecede (predg. **3). Vkljub tem besedam je pa gotovo, da Bohorič pri sestavljanju slovnice ni mislil na to, naj bi se po njej učila slovenščina v ljubljanski ali sploh kakih šoli, ampak da je hotel v zmislu sodobne ideologije sestaviti le privaten kašipot za inteligenco in zlasti slovenske pisatelje.

Da se je bilo poskrbelo za slovensko šolsko berivo v primitivnem onodobnem obsegu, priča število začetnic in katekizmov, ki so prinašali večino tega, kar se je prištevalo sem.

Pri ocenjevanju literarnih pomagal za upoštevanje slovenščine kot učnega jezika oziroma pravilnejše kot pomožnega jezika latinske šole je treba imeti v evidenci, da se cilj latinske šole brez vsakega upoštevanja narodnega jezika sicer ni dal doseči, da je pa postal na Slovenskem ta problem takoj komplciranejši nego drugod, čim se je pojavilo vprašanje, kateri izmed živih jezikov naj se upošteva: nemški (oziroma italijanski) ali slovenski.

Za slovenski pouk veronauka in za slovenske verske vaje so omislili protestantski pisci večino potrebnih knjig in to pogosto v taki obliki, ki je bila za šolo primerna:

Brenčev mali katekizem, ki je bil najpriljubljenejši tip katekizma kot otročje šolske knjige, je izšel v dobi 35 let vsaj petkrat: leta 1551. v Abecedarju, l. 1564. v Cerkovni ordningi, l. 1567. obenem z nemškim, l. 1575. v katekizmu z dvema izlagama, l. 1585. posebej. Tri izmed teh izdaj so prave šolske knjige (1551, 1567, 1585). — Luthrov mali katekizem, ki se je šele polagoma uveljavljal tudi kot otročji katekizem, dočim je bil zasnovan bolj z vidika knjige, ki jo ima v rokah le katehet, je izšel v slovenskem jeziku l. 1555. v obliki knjige, okoli l. 1580. menda v obliki tabule. Obe izdaji sta bili primerni za šolo. — Izrečna prireditelj za šolske otroke je bil tudi poseben, Luthrovemu blizki tip katekizma v Otrozhji Bibliji iz l. 1566.

Vsekakor je bil slovenski protestantski katekizem na razpolago ves čas od l. 1563.—1598. v obliki, ki je sodila v šolo.

Nekoliko slabše ali v neprikladnejši obliki je bilo poskrbljeno za ostale tekste v službi veronauka v šoli ali šolarskih verskih vaj, vendar

še vedno toliko, da tu ni moglo biti ovire za upoštevanje slovenščine v stanovski šoli.

Celotni molitveniki so začeli izhajati razmeroma pozno in bili prikrojeni brez posebnega ozira na šolo. Specialnih šolskih molitvenih formularjev tudi v abecedarjih in katekizmih ni, pač pa se nahajajo tukaj vsi molitveni formularji za verske vaje šolarjev doma, torej razen očenaša, vere in podobnih tekstov še: jutranja molitev (abeced. 1551, abeced. 1555, kat. 1555, 1575, 1585); večerna molitev (abeced. 1551, abeced. 1555, kat. 1555, kat. 1575, kat. 1585); molitev pred jedjo (144. psalm: abeced. 1551, abeced. 1555 [skrajšano], kat. 1555, kat. 1575, kat. 1585); molitev po jedi (144. in 146. psalm: abeced. 1551, abeced. 1555 [skrajšano], kat. 1575, kat. 1585).

Nedeljske evangelije so izdali protestantje sicer samo v celotnih evangelijarijih (1557, 1582, 1584) in pa v postilah (1567, 1578, 1595), toda tekst je bil prirejen in končno obe Trubarjevi izdaji za šolo nista bili ravno čisto neprikladni. — Slovenski psalter je izšel že tretje leto po otvoritvi ljubljanske šole. — Pesmi so sprejeli protestantski pisatelji v posebne šolske knjige sicer malo: v Abecedarj l. 1555. o očenašu, v Otrozhijo Biblijo 2 pesemska teksta, toda posebnih cerkvenih pesmaric je bilo že od 4. leta obstoja šole naprej dovolj na razpolago (1567, 1574, 1579, 1584, 1595).

Precej slabši rezultat se pokaže pri iskanju slovenskih pomagala za pouk posvetnih predmetov.

Knjige s slovenskim pojasnjevanjem latinskih paradigmat se je domislil menda šele Bohorič z Elementalom.

Na slovarsko uporabo slovenščine v zvezi z latinščino se je mislilo pač že prej, toda prvi literarni poskus še ni imel prave praktične vrednosti. Kreljev latinsko-slovenski slovarček v Otrozhji Bibliji je namreč tako kratek (24 besed), da za prepariranje latinskih tekstov praktično ne more priti v poštev. Resničen napredek v tem oziru je pomenila menda Bohoričeva latinsko-nemško-slovenska Nomenclatura.

Frischlin je snoval »ein elementale für die abecedarios wie denn auch eine Nomenclaturam in sechs Sprachen« (pismo z dne 20. avg. 1583). Med temi šesterimi jeziki nameravanega Frischlinovega slovarčka je bila skoraj gotovo tudi slovenščina in po vsej priliki še hrvaščina (latinščina? nemščina? slovenščina? grščina? italijanščina? hrvaščina?). Bilo bi prečudno, če bi bil hotel novi ravnatelj skupino, ki jo je bil uvel že Bohorič, zmanjšati za slovenščino, pomnožiti pa za več drugih živih jezikov, ki so bili v ljubljanski šoli gotovo mnogo manj potrebni od slovenščine (in nemščine). Pri sestavljanju je mogel gotovo v izdatni meri uporabljati slovensko gradivo Bohoričeve Nomenclature. Kot pomočnik za event. hrvaški tekst bi mogel priti v poštev plemič Lenart Merčerič, ki je bil že za Ungnadov biblijski zavod prevedel preroke ter bil v tem času pri Kislovih v Ljubljani in v stikih s Frischlinom, kateremu je priskrbel iz biblioteke Kislovih pred jesenjo 1583 več latinskih slovníc (Dimitz III, 171). V prepisu nove šolske naredbe, ki jo je imel med 24. januarjem in 15. februarjem 1584 v izjavo, je Frischlin obe mesti, kjer se omenja Bohoričev Elementale cum Nomenclatura, (glej članek o Elementalu), popravil: v prvi je »des Bochoritschen« prečrtal in ob strani pripisal »Frischlini« (z drugim črnilom zopet prečrtano), v drugi je »Elementale« podčrtal in ob strani pripisal »Nicodemi Frischlini« (z drugim črnilom zopet prečrtano). Ni torej izključeno, da se je Frischlinov Elementale z Nomenclaturo v šestih jezikih vendarle natisnil (Elze, Rectoren 146), bodisi takrat, ko je bil Frischlin med 24. avgustom in 29. novembrom 1583 6 tednov v Benetkah, ali pozneje pred 15. februarjem 1584.

Končno se v tej zvezi ne sme pustiti popolnoma ob strani Megiserjev nemško-latinsko-slovensko-italijanski slovar iz l. 1592., pri katerem ne

govori sicer niti izbira besed niti izhajanje od nemščine za podmeno. da bi bil hotel avtor napisati pomagalo za dijaka latinskih šol, ki bi bil govoril izmed živih jezikov samo slovenščino, ki ga je pa vendar le mogel s pridom rabiti Slovenec pri privatnem učenju nemščine in Nemec pri privatnem učenju slovenščine.

Za pouk drugih posvetnih predmetov, ki so spadali v okvir ljubljanske stanovske šole, slovenski protestantje niso napisali nikakih knjig (rimске in arabske številke v Trubarjevem abecedniku 1551 pridejo komaj da v poštev).

Vsekakor se mora priznati, da so poslali slovenski reformatorji na knjižni trg toliko slovenskih knjig, ki so mogle postati tudi šolske knjige, da je bil predpogoj za začetek upoštevanja slovenščine kot predmeta in pomagala na ljubljanski stanovski šoli podan. Ako je torej faktično stališče slovenščine na tej šoli bilo slabše nego n. pr. nemščine, je treba iskati vzrok temu prej drugod nego v stanju literarne produkcije.

Razgovorni jezik učencev med sabo in vprašalni, oziroma razlagalni jezik za šolske odnošaje med učenci in učitelji je smela biti do 14. februarja 1584 slovenščina v 1. razredu, nemščina še tudi v 2. in 3., od 15. februarja 1584 naprej pa je bila raba slovenščine v šoli, izvzemši 2 posebna predmeta v 1. razredu in morda gotove slučaje verskih vaj, sploh prepovedana, raba nemščine pa še v 2. in 3. razredu dovoljena (nar. 1575 dol. za 3. r.; nar. 1584 pogl. XIII). Ako se je ta izprememba v praksi res tudi vedno izvajala, kar se mi ne zdi verjetno, potem se pravi toliko, da tudi v 1. razredu niti učenci niso smeli v slovenskem jeziku govoriti med sabo ali staviti učitelju kako vprašanje, niti jim učitelj ni smel v slovenskem jeziku kake stvari razložiti, izvzemši tista 2 slučaja.

Povzročitelj te izpremembe pa ni bil Frischlin, kakor bi morda kdo pričakoval. Dočim je ostal Frischlin glede nemščine tam, kjer je bil Bohorič, je koncediral slovenščini še več nego njegov prednik ter dopuščal nje rabo ne le v 1. razredu, ampak tudi še v 2., »leseni osel« naj bi se obesil za rabo slovenščine šele učencem 3. razreda, za rabo nemščine pa učencem 4. (načrt z dne 24. septembra 1582). Ta predlog je izpremenila seja nadzornikov, kjer so bili prisotni Gallenberg, Spindler, Felician Trubar, Gartner in Verbec, v označenem zmislu dne 13. decembra 1583 (protokol), s čimer se je izpremenila seveda tudi dotična določba šolskega reda iz l. 1575. Praksa je bila odvisna pač od učitelja. Namen teh določb je bil nedvomno zgolj pedagoški: da se nauči tisti, ki zna samo slovenski, prej nemški, tisti, ki ume že tudi nemščino, prej latiščino, ki je bila končni cilj šole.

Določba o rabi živih jezikov obenem opozarja, da je bilo v ljubljanski stanovski šoli število šolskih knjig s slovenskim tekstom omejeno na minimum.

Pouk v čitanju latinskih črk, ki so bile obenem tudi črke slovenskega pisma, se je vršil nedvomno šele od takrat, ko je izšel Bohoričev Elementale, oziroma od 15. februarja 1584 naprej na osnovi knjige, ki je poleg latinščine in nemščine in dotičnih črkopisov upoštevala še slovenščino in morebiti tudi še aplikacijo latinskega črkopisa na slovenskega. Četudi se navaja v šolski naredbi l. 1575, samo »tabula elementaris latina,« vendar ni izključeno, da se je rabil tudi v ljubljanski šoli kateri izmed slovenskih abecedarjev, ki so izšli pred Bohoričevim Elementalom. Vsaj Kreljev abecedar so imeli učenci 1. razreda gotovo v roki, ker je bil v isti knjigi kakor predpisani katekizem. Tudi v tem slučaju je pa gotovo, da je pouk v čitanju latinskega teksta tvoril začetek. V tem se strinjajo vsi predlogi in obe naredbi. Prilagoditev latinskega pisma na slovensko pisanje je bila tukaj gotovo vedno šele druga stopnja, kakor je bilo po vseh predlogih in naredbah tudi nemško pismo še le druga stopnja. Po-

seben slovenski abecedar je bil tukaj tem nepotrebnejši, ker je bila aplikacija istih latinskih črk lažja.

Za pouk katekizma so prihajali v poštev teksti v četririh, do 15. februarja 1584 celo v petih, če ne še v šestih jezikih (rimske štev. pomenijo razrede, arabske oddelke): mali Brenz: latinski (1575: I 1, I 2, III; 1584: II, III, IV, V); slovenski (1575 [— Krelj]: I 2, I 3, II; 1584 [— Brenz]: I 1, I 2); nemški (1575: I 3, II; 1584: I 3, I 4, II); grški (1584: III, IV, V); mali Luther: nemški (1584: III); latinski (1584: IV, V). Italijanski katekizem (Brenz ali tisti, ki se nahaja v Kreljevi Otrozhji Bibliji?) se je vsaj nekaj časa pred 15. februarjem 1584 menda pač rabil, ker ga odpravljata tako protokol z dne 12. decembra 1583 (»der Welische Catechismus solle und möge gar woll außgelassen, und in diese unsere schull nicht eingereihet werden«) kakor tudi naredba z dne 15. februarja 1584 (»der Welische Catechismus aber, so wenig auch dieselb Sprach in dieser Schuell allerhandt bewegnussen willen, nit eingemengt«). Ni izključeno, da se je rabil tudi Kreljev hrvaški katekizem, ako so bili med učenci I. razreda Hrvati. Sploh se zdi, da l. 1575. v šolsko naredbo niso prišle vse potrebne točke v pravilni formulaciji in pa da se fakične korekture iz časa med julijem 1575 in 15. februarjem 1584 niso pravočasno zabeležile. V naredbi l. 1575. se predstavlja stvar tako, kakor da bi šlo takrat za slovenskega Brenza, dočim je Kreljev katekizem precej različen od Brenčevega. Luthra mali katekizem se v naredbi l. 1575. sploh ne omenja, a vendar priča razprava z dne 12. decembra 1583, da se je vsaj v nemški ali latinski izdaji že do takrat rabil (protokol).

Nedvomno izpričana je torej za ljubljansko stanovsko šolo samo raba 2 slovenskih katekizmov: Krelja in Brenza. Da bi se v dobi od l. 1563.—1566. slovenski katekizem tu ne bil učil, ni verjetno. Najbrž so se rabile na tej šoli sledeče izdaje slovenskega katekizma: od l. 1563.—1566.: Brenz v Trubarjevem abecedarju iz l. 1551. ali mali Luther iz l. 1555.; od l. 1566. do konca 70tih let: Krelj; od konca 70tih let do l. 1585.: mali Brenz v Trubarjevi nemško-slovenski prireditvi iz l. 1567.; od l. 1585.—1598.: mali Brenz (= Kratki wirt. kat.) 1585.

Molitve v na začetku in koncu pouka, je bila, izvzemši katekizem na začetku, vsaj do Frischlinovih časov menda tudi v I. razredu brez slovenske izmene večinoma le nemška oziroma v višjih stopnjah tudi latinska, v naslednjih razredih le latinska: »Mane cantetur: Veni creator spiritus cum colecta. Deinde aliquis psalmus. Post Catechismus Brentii integer, latine, teutonice et slavice: non tamen simul et semel, sed mutatis vicibus seu alternatim (v začetku popoldanskega pouka katekizem odpade)... ante dimissionem puerorum Biblicae sententiae latinae et germanicae: vel pars aliqua tabulae Oeconomicae recitetur, ac sub finem etc. serva Deus etc. cantetur (1575).« Šolski red iz l. 1584. ni dal o jeziku šolske molitve nobene določbe: »Volgendts wann Sie zu vnd von der Schuell geen, Vor vnd nach den Lectionibus gesang- vnd Bettweis in dem Veni Sancte Vnd andern in den Schuellen gebreüchigen gebettlein Gott dem Herren Vmb Verzeihung der Sünden, auch Vmb die gnad Vnd Crafft des Heiligen Geists, andechtigh vnd samentlich anruuffen vnd betten.« Ta nejasnost ni v skladu niti s Frischlinovim načrtom z dne 24. septembra 1582, kjer se o jeziku za »Veni sacte« sicer tudi ničesar ne pove, o »splošni molitvi« (gemaßn gebett) na koncu pouka pa predpisuje, naj jo molijo prvo- in drugošolci izmenoma nemški in slovenski, tretje- in četrtošolci pa latinski »uno praeunte et ceteris sequentibus ad formam praescriptam«, niti s sklepom z dne 12. decembra 1583, da »das gebeth soll Teutsch in der un- tersten, in den grössten (?) bei dem gewöhnlichen lateinischen gebeth bleiben« (protokol). Dočim so torej Gallenberg, Spindler, Gottscheer, Steinfelder, Schweiger, Felicijan Trubar in Verbec v nasprotju s Frischlinovim predlogom sklenili, da bodi molitev tudi v prvem razredu samo nemška,

je bila slovenska molitev po tisti redakciji, ki je dobila 15. februarja 1584 zakonito veljavo, vendarle mogoča, ako ni raztegnil učitelj določila o prepovedi rabe slovenščine tudi na molitev. Da se pa v ljubljanski stanovski šoli normalno v slovenskem jeziku na začetku in koncu pouka ni molilo, je tem verjetnejše, ker šolskih molitev razen očenaša v slovenskih protestantskih šolskih abecedarjih in katekizmihi ni.

Gotovo pa se je skrbelo v ljubljanski stanovski šoli za to, da se naučijo učenci molitvenih formularjev za dom razen v latinskem in nemškem tudi še v slovenskem jeziku. V šolskem redu iz l. 1575. se podčrtuje ta naloga šole le indirektno: »Hinc precabitur ad mensam vel Latina vel germanica, vel etiam vernacula lingua«. Frischlin govori v predlogu z dne 24. septembra 1582 v tej zvezi le o latinščini in nemščini: »Die Gebett, welche die kinder morgendts vnd abends, wenn sie aufstehn vnd nidergehn, von vnd zum tisch gehn, sollend zu gleicher weis aus dem Catechismo Brentij ihnen Teutsch und Lateinisch... fürgehalten vnd erklärt vnd sie dahingehalten werden, das sie sollichen gebett nit allein ausswendig künden, sondern auch daheim sprechen.« Toda način, kako govori Frischlin pri teh molitvah o slovenščini in sploh maternem jeziku v načrtu z dne 1. aprila 1583, opravičuje domnevo, da je l. 1582. slovenščino le pomotoma izostavil: »So viel aber die Khnaben in der ersten vndt anderen decuria belanget, welche noch sehr Jung vndt Zarth, sollendt dieselbigen alleweg eine stundt oder ein halb stundt später zur morgenfrist, in die schul khommen, vndt als bald die Abecedarij (= l. decuria), dass vatter vnser, den glauben, die zehen gebot, nach der ordnung auff sagen, deßgleichen auch ihre Tischgebett, vndt dancksagungen, Inmassen dann einem ijden solche, von stuckh zur stuckh, fürgeben worden, es geschäh gleich in Teütscher, oder wündisher, oder auch wälischen sprach, nach eines ijden mutter sprach, dann man sie diese stuckh also bald lernen soll, vndt nicht warten, biß sie lesen khunden, wie dann auch ihre ältern in ihren heüßern daheim, solches nicht vnterlassen«. V redakciji, ki je postala dne 15. februarja 1584 zakon, je italijanščina izpuščena (pač iz istega vzroka kakor tudi pri katekizmu), sicer pa Frischlinova misel še točneje izražena: »... dahaibnt wann Sij (= die Schüler) aufstee, (sollen sie) Ihre gewöhnliche Morgen- vndt abenttgebett, sambt dem Vatter Vnser, auch Vor Vnd nach dem Essen, daß Benedicite vnd Gratias auf form vnd weiß in dem Cathechismo Brentij begriffen, sambt dem ainundfunzigsten, oder ainem anddern deßgleichen schönen Psalmen mit Andacht Vnd Heller stim sprechen, es geschehe nun gleich auf Teütsch, wündisch oder Latheinish, welches Innen dann die Praeceptores alles ernsts einandren (?) sollen, dar zue auch die Eltern, die dahaibnt zuhalten nit Vndterlassen werden«. Posebne slovenske knjige pa za pouk teh molitvenih formularjev niso bile potrebne, ker so se nahajali vsi v šolskih slovenskih katekizmihi.

Posebni slovenski prozaični molitveniki za cerkev se v določilih o verskih vajah niti v naredbi l. 1575. niti v naredbi l. 1584. ne predpolagajo, o sodelovanju učencev pri molitvah v cerkvi se govori sploh le brez oznake jezika (1575: litaneia; 1584: die kirchengesang, psalmen und Gebett ... singen und beten). Ker so se vodili dijaki stanovske šole menda že od l. 1582. naprej oficialno k protestantski službi božji le »ob nedeljah, praznikih in drugih dneh, kadar je bila redna nemška pridiga«, je tem manj verjetno, da bi jih bili učitelji navajali k temu, naj bi jemali seboj katerega takratnih slovenskih molitvenikov.

Vsaj do l. 1582. je spadala k inventarju ljubljanskega protestantskega dijaka poleg nemške tudi slovenska pesmarica: »Hora instantis contionis pueri secum habeant hymnarios et germanicos et slavonicos, quos inspicient, tum, cum in templo aliquid vel antea vel post contionem erit canendum« (1575). Slovensko pesmarico so rabili takrat dijaki torej gotovo tudi pri pevskih vajah, kjer so se pripravljali vsak teden zlasti tudi za petje

prihodnje nedelje oziroma prihodnjega praznika. V naredbi iz l. 1584. pa kažejo zlasti določila o teh vajah, da so se bile med tem razmere za slovenščino v tej zvezi tako izpremenile, da je ostala vsaj na papirju nemščina sama: »Am Freytag soll Innen der Cantor den Coral gesanng als nemblich der gebreuchigisten Teutschen Psallmen oder amnder Gebett Lieder, aines oder zwey nach gelegenheit der Zeit, welche man auf khunfftigen Sontag oder Fest in den Khirchen singen soll, mit Vleiß vorsingen, Volgendts mit den Khnaben, so darzue qualificiert, auch den figural, so khunfftigen Son: oder Festtag in der Khirchen gesungen werden soll, Exercieren vnuhd Übersingen«. Tudi te izpremembe ni povzročil Frischlin, ki o godbi v drugem svojem načrtu sploh ne govori, v tretjem pa kratko brez oznake jezika. Formulirala se je stvar v seji odbora dne 13. decembra 1583, kjer so bili navzoči Gallenberg, Spindler, Steinfelder, Felicijan Trubar, Gartner in Verbec (protokol), prakticala se je pa že prej in je v zvezi z delitvijo pevske službe med »latinsko« in pa takozvano »nemško šolo«, ki je iz časov, ko je služila zgolj pouku v nemškem čitanju, pisanju in računanju, obdržala svoje ime, čeravno se je v protestantskih časih upoštevala na njej v neki meri tudi slovenščina. Že l. 1578. so predlagali ljubljanski predikantje, naj se prepusti nemško in slovensko koralno petje nemški šoli, češ, mnoge »procesije« (t. j. pogrebi) so študiju latinskih šolarjev na kvar. Proračun z dne 3. aprila 1582 predvideva res posebnega nemškega in posebnega slovenskega kantorja: Semnizerja, učitelja 2. razreda, »welcher auch furohin allerhandt bedennckhen willen Neben dem figurat den Teüttschen Coralgesang in der Khirchen derigiren wirdet«, in pa Vinizianerja, »nemškega šolmaštra«, čigar naloga je bila, »den allainigen windischen Corallgesang in der Khirchen vnd die begleitung der Conduct zu verrihthen«. Vprašanje se je rešilo torej po vsej priliki tako, da so od 1. avgusta 1582 naprej latinski šolarji hodili navadno le k nemškim pridigam, kjer se je pelo samo v nemškem in latinskem jeziku, dočim je bilo pri službi božji s slovensko pridigo slovensko koralno petje naloga »nemške« šole in njenega učitelja. S tem je postala slovenska protestantska pesmarica potrebna učencem »nemške«, nepotrebna pa dijakom stanovske šole.

Istodobno se je rešilo, tudi vprašanje udeležbe pevcev iz stanovske šole pri pogrebi, kjer je tudi prihajala v poštev slovenska pesmarica. Šolski red iz l. 1575. še predvideva udeležbo stanovske šole: »Quando effertur funus, pueri bini decentes incendentis, inter eundum libellulis hymnarijs vtentur: funebres psalmodios inde canentes.« Ker je prešla s 1. avgustom 1582 ta funkcija na »nemško« šolo, se v šolskem redu iz l. 1584. ne omenja več.

Nerešeno mora ostati vprašanje upoštevanja živega jezika pri protestantskih šolskih gledaliških predstavah. Da so protestantske igre v Ljubljani obstojale, se mora sklepati iz »Historije Collegij Labacensis Societatis Jesu« (dež. muzej), kjer se poroča pod binkoštnim pondeljkom 1598 o jezuitski predstavi igre »Darovanje Izaka«, češ da se je predstavljala na mestu stare siromadžnice mnogo bolje, kakor so jo kdaj predstavljali luterani (Koblar: Izobraž. knjižnica III, 31).

Vsekakor se vidi, da se na stanovski šoli v Ljubljani več sem spadajočih slovenskih knjig sploh nikoli ni rabilo, čeravno so bile na razpolago (evangelji, psalter, molitveniki). Če primerjamo upoštevanje slovenščine z upoštevanjem nemščine, nam postane ponižni položaj prve še očitnejši.

Že dosedanja izvajanja kažejo, da je bila raba nemščine neprimerno dalje časa dovoljena nego slovenščina, in da je imela nemščina pri verskih vajah učencev velike prednosti. S tem pa dokazi za ugodnejši njen položaj še dolgo niso izčrpani. Med nemškimi knjigami, ki so se rabile, niso le pendanti k vsem dotičnim slovenskim, ampak jih je še mnogo več: nedeljski evangelistarij (1575: I 2, I 3, II; 1584: I, II); psalter (1584: I, II); zbirka

verzov iz Biblije (1575); »druge pobožne knjige« (1575: I 3); aritmetika (1575: I 3); »nemški rokopisi« (1575: I 3); event. latinsko-nemška zbirka paradigmat (1575: II); latinsko-nemški in nemško-latinski slovar Petra Dasy-podija (1575: IV, obenem s slovarjema Calepina in Nizolija, ki sta čisto latinska); nemška spisovnica (1584: IV). Knjige same kažejo, da se je ne-govala nemščina kot predmet in kot učni jezik v mnogo višji meri od slovenščine. Šola je vršila obenem z glavnim tudi svoj postranski namen »nemške šole«, kjer bi se naj vsak učenec izuril ne le v latinskem ampak tudi v nemškem pisanju in izražanju (1584: prevajanje iz nemščine v latinščino in obratno). Učitelji, in sicer po vsej priliki slovenski v nič manjši meri od nemških, so bili sploh mnenja, da se tukaj latinščina brez pomoči nemščine ne da niti učiti niti poučevati. Frischlin, ki ni bil, kakor smo videli, slovenščini niti najmanj sovražen, je to misel v svojem tretjem predlogu zelo jasno poudaril: »... wann ein Khnab die Lateinischen Buchstaben khennet, solle paedagogus ihn auch alsbald die Teütschen lernen, nemlich daß Teütsch a. b. c. welches in den gedruckhten büchern dem lateinischen sehr ähnlich ist, vnnnd daß darumb, damit die Khnaben von Khindheit auf zue der Teütschen sprach angehalten werden, vnnnd dieselbe fein allgemählich fassen mögen, dann ohne die Teütsche sprach, die Latein von vnß alhie nit khan weder gelehret noch gelehret werden«.

In vendar bi delal krivico, kdor bi koval iz navedenih ugotovitev proti pokretu med Slovenci in proti slovenskim pokretašem očitke.

Glavno ni, ali se je upoštevala slovenščina v višjem protestantskem šolstvu med Slovenci v višji ali v manjši meri, glavno je, da se je sploh začela v šoli upoštevati. Očrtano upoštevanje nemščine v šoli na slovenskem teritoriju v dobi reformacije ni v primeri s preteklostjo nobena novost, pač pa je novost neko upoštevanje slovenščine. Takratnim Sloven-cem: maloštevilni skupini brez nacionalne države, ki bi tvorila trdno podlago za ustvarjanje v narodnem jeziku, brez dvora in plemstva, ki bi spadala za narodom v isto jezikovnokulturno sfero, imela interes na ustvarjanju v istem narodnem jeziku in širila interes za to, sploh brez pripadnikov, ki bi jim bila višja literatura v slovenskem jeziku potrebna, ni moglo dati višje literature in artistično-literarne ambicije niti šest stoletij krščanskega srednjega veka, niti pol stoletja reformacije, niti poldrugo stoletje katoliške protireformacije. Vse te struje so mogle dati sličnim skupinam le bolj ali manj popoln repertoire svojega cerkveno-nabožnega pismenstva, za izprembo vloge slovenščine izven cerkve in za porod artistične literature ob intenzivnejšem nadaljevanju verskega in drugega pismenstva so bili potrebni čisto drugačni idejni vali. Slovenski literarni in kulturni zgodovinar omenjenih treh razdobij mora imeti vedno v evidenci čisto svojevrsten problem: potrebo odgovora na vprašanje, ali so se cime za gojenje cerkvenonabožnega pismenstva v narodnem jeziku, ki so bile sploh v dotični struji, tudi na slovenščino pravilno prilagodile in v polnem obsegu izčrpale. Reformacijski pokret med Slovenci ni bil in ni mogel biti slovensko-nacionalističen, njegova naloga ni bila in ni mogla biti, da obstoječe jezikovno stanje izpremeni, pač pa je njegova naloga bila, da s faktičnim jezikovnim stanjem tudi na slovenskem teritoriju v zmislu svoje verske ideologije računa. In kdor pomei vlogo slovenskega jezika in slovenskih knjig na ljubljanski protestantski stanovski šoli ob stanju v neposredni preteklosti in v neposredni prihodnosti, si mora priznati, da je ta vloga vključ v vsej svoji skromnosti pozitivna nova pridobitev, ki se v naslednji dobi na škodo slovenskega kulturnega razvoja ni v vsem svojem obsegu nadaljevala.

Fr. Kidrič.

Gregor Vorenc (diskalceat pater Franciscus Xaverius a S. Ignatio). O »Bibliji Gregorja Vorenc« sem postavil v »Opombah k protiref. dobi« kombinacijo, da je šestletna s Kastelčevo biblijo, katere dva zvezka se nahajata v naši licejki (ČJKZ III, 92, 93, 95).

Medtem sem dobil ne le dokaz za omenjeno domnevo, ampak obenem tudi izdatno izpopolnilo tega, kar so sploh pisali o Vorencu in njegovem delu: Gregor Dolničar l. 1715. (IMK 1900, 173); Pohlin (Bibliotheca² 61); Levstik (LZ 1881, 784); Vrhovnik (v Danici 1904, 373—374; na osnovi diskalceatske kronike, ki se nahaja v muzeju); Grča (DiS 1919, 153—154; o Vorenčevem »Novum Dictionarium« iz semeniške biblioteke v Gorici, pri katerem pa Grča radi nepoznanja literature o Vorencu avtorja, ki ga je imel sploh za Goričana, ni pravilno dognal, ampak namigaval o Gasparju Gregorčiču); Steska (DiS 1919, 155—156; je korigiral Grčo, a prezrl do-nesek Vrhovnikov); in Radics (Alte Häuser I, 82).

Viri za nove moje ugotovitve so vsi v študijski knjižnici v Ljubljani, kamor so prišli l. 1786. iz ukinjenega samostana ljubljanskih diskalceatov: rokopisa 113 (1 zvezek) in 262 (2 zvezka), na katero me je opozoril g. dr. Milko Kos, ki licejine rokopise ravnokar iznova popisuje, in Petra Dasypodija Dictionarium latinogermanicum (in germanicolatinum), Argentorati, Theodosius Rihelius (predg. tiskarja ima datum: mense Martio 1592), na katerega sem naletel pri iskanju slovarjev s slovenskimi rokopisnimi beležkami (sign. 5954 II Ef). Ključ za rešitev sem spadajočih vprašanj je ugotovitev Vorenčeve pisave, k čemur je pripomoglo več okoliščin: Vorenčev lastnoročni exlibris v Dasypodiju; podpisana Vorenčeva samostanska zaobljuba in testament (rkp. 113, ad fol. 370 b), na katero se nanaša v ka-zalu vsebine zbornika opazka »Professio mea; et Testamentum« (rkp. 113, 377 b).

Vorenc je bil Kamničan. Oče in mati (Andrej in Jera) sta mu bila dne 2. junija 1682 še med živimi, istotako so mu živelj takrat še tudi bratje in sestre. Starši so spadali menda med bolj premožne ljudi, ker govori Vorenc v svojem testamentu z dne 2. junija 1682 o možnosti, da bi mu pripadel po njihovi smrti delež premičnin in nepremičnin. Ker je bil omenjenega dne 22 let star, se je narodil okoli l. 1660. (To se strinja tudi z njegovim podatkom v dikcijonarju, da je bil l. 1706. star 46 let, dočim nas vede diskalceatska kronika, ki pravi, da je bil 26. junija 1730 star 71 let, prej v l. 1659.) Brat Jernej je bil ljubljanski meščan ter imel več hiš (Radics I, 82—3).

Kje se je prvotno izobraževal, se ne da dognati. Vsaj že l. 1681. se je moral odločiti za red diskalceatov, na katerega je krenil njegovo pozornost pač ljubljanski samostan. Njegov novicijāt je obsegal vsaj dobo od srede l. 1681. do srede l. 1682., ker je dne 2. junija 1682 storil samostansko zaobljubo. V formularju se govori o zaobljubi »in conventu B. V. Mariae ad fontem prope Viennam Austriae«. Zaobljubo je storil v roke »patri Ambrosio a S. Maximiliano priori huius conventus« (rkp. 113, ad fol. 370 b). V ljubljanskem samostanu diskalceatov je bil od l. 1680. prijor p. Maximilianus a S. Sophia, a ko se je l. 1682. ta odrekel, mu je sledil p. Sixtus a Transfiguratione. Vorenc torej ni napravil novicijata in storil zaobljube v Ljubljani, ampak v Mariabrunnu pri Dunaju, vendar je pa določil za glavnega dediča na eventualni svoj delež po starših ljubljanski samostan. (Nekoliko se ozira tudi na sorodnike.)

V Mariabrunnu je ostal kot »clericus studens« še tudi po zaobljubi. Ko so se bližali l. 1683. Turki Dunaju, se je Mariabrunnska družina razkropila ter Vorenc in še en klerik sta morala spremljati dvojico patrov proti Ljubljani, kamor sta pa dospela le Vorenc in en pater (rkp. 113, 147 a—148 a). V Ljubljani je prejel Vorenc dne 27. maja 1684 subdijakonat (DiS 1919, 155). Kje je bival med l. 1684. in 1692.: v Ljubljani, v Mariabrunnu ali morda tudi na Češkem, z gradivom, ki ga imam na razpolago v Ljubljani, ne morem ugotoviti. Vsaj od l. 1692. naprej je bival največ če ne morda stalno v ljubljanskem samostanu, kjer je opravljal večkrat posle prvih dostojanstev: subprijor je bil l. 1692., 1694.—1700., 1706. do 1709., 1718.—1721., prijorjev namestnik od oktobra 1692—1693, prijor 1693.—1694., 1703.—1706., 1722.—1725. Brez skrbi samostanskega dosto-

janstvenika je bil torej v tem času v trienijih od l. 1700.—1703., 1709.—1718., in od l. 1725. naprej, če ni bil morda v kakem drugem diskalceatskem samostanu in imel take skrbi tam.

Posebna potreba ljubljanskega diskalceatskega samostana in pa primer knjig Matije Kastelca ter Janeza Krstnika od Sv. Križa sta povzročila, da je začel Vorenc razen nemških in latinskih zapisovati tudi slovenske tekste ter razmišljati o važni izpopolnitvi takratnega slovenskega pismenstvenega repertoarja.

Ljubljanski diskalceati, ki so bili na Kranjskem (v Jami pri Šiški) šele izza l. 1643., v Ljubljani sami pa šele izza l. 1656., ob času Vorenčeve nastanitve v ljubljanskem samostanu še niso imeli slovenske literarne tradicije, kakor so jo že imeli takrat samostani jezuitov in kapucinov na slovenskem teritoriju.

Nedostajanje slovenskega življa med diskalceati bi moglo priti za vzrok te okoliščine v poštev vsaj v prvih desetletjih po l. 1643. oziroma 1656., ko se med Slovenci še ni bila uveljavila privlačnost samostana, ki je bil edini, katerega je imela italijanska kongregacija bosonogih avguštincev ali diskalceatov (ustanovljena l. 1592.) v slovenskem delu svoje nemško-češke pokrajine, čije glavni samostani so bili na Dunaju, v Mariabrunnu pri Dunaju, v Pragi itd. Jezikovne razmere v Ljubljani so imele pri ustanavljanju samostana sicer menda celo neko vlogo, vsaj Vorenc priporočuje: »... Roma Viennam, et iterum Vienna Romam remeando per Ducatum Carnioliae arrisit ipsi (patrī Joanni Vincentio a S. Elenore, priori viennensi) metropolis Carnioliae Labacum, ac incolae, quorum magna pars italice, maxima germanice, vulgus vero nativa loquuntur, pariter procerum affectus, acularumque humanitas allexit eum ita potenter, ut destinaverit in corde suo hic aliquem conventum ordinis sui pro fratribus ex Germania in Italiam, et inde huc transmigrantium solatio, et hospitio aedificare« (rkp. 113, 140 a). V mortuariju, ki se nahaja v ljubljanski diskalceatski kroniki, so označeni samostanci tudi po svoji politično-pokrajinski pripadnosti (natione) in po dobi, ki je pretekla od takrat, ko so storili zaobljubo: fr. Calistus a s. Nicolao, Carniolanus (1630); fr. Anastasius a Nativitate Domini, Goriciensis (1632); p. Joannes Clymaeus a s. Catharina, Austriacus (1633); p. Simplicianus a Assumptione, Boemus (1634); fr. Modestus ab Annuntiatione, Carniolanus (1641); fr. Simeon a Matre, Carniolanus (1641); p. Franciscus a s. Venceslao, Boemus (1643); Michael a Assumptione, Boemus (1646); fr. Daniel a s. Procopio, Boemus (1653); p. Alexius a s. Cruce, Boemus (1656); p. Mathias a Purificatione, Carniolanus (1656); p. Adeodatus a s. Josepho, Carniolanus (1658); p. Purchardus a s. Colomone, Carniolanus (1659); p. Donatus a s. Trinitate, Carniolanus (1659); itd. Izmed samostanskih predstojnikov (1643—1656: praesidentes, potem: priores), je bil prvi (p. Vincentius a s. Eleonora) Neapolitanec, drugi (p. Joannes Chrisostomus a Jesu Maria), ki je bil poprej priyor na Dunaju, najbrž Avstrijec (»natio« drugih se ne da ugotoviti, v kolikor niso zabeleženi pri imenih iz mortuarija). Ljubljanski mortuarij za narodnostne razmere v samostanu sicer ni vedno sigurno merilo, ker je mogel ta ali oni diskalceat — Kranjec umreti tudi v kakem drugem samostanu nemško-češke pokrajine, vendar se sme z neko rezervo menda sklepati: dočim so bili med brati diskalceatskega reda Kranjci že pred ustanovitvijo naselbine v Jami oziroma v Ljubljani, so jeli šele proti koncu 50tih let 17. stoletja stopati v večjem številu v red taki kandidatje, ki so kot patri mogli tudi v slovenskem jeziku pridigati. Še l. 1667. je poročal ljubljanski škof o diskalceatih v Rim: »Ti šele postajajo znani v deželi. Primanjkuje jim patrov, ki bi znali slovensko pridigovati in spovedovati« (Gruden, Zgodovina 958).

Potreba slovenske pridige pri diskalceatih v Ljubljani je postala pečeča menda sploh šele v Vorenčevih časih z ustanovitvijo bratovščin, ki

so imele v diskalceatski cerkvi sv. Jožefa svoj sedež. Cerkev je bila namreč zgolj samostanska, kjer vse do l. 1747. ni bilo redne službe božje s pridigo (Danica 1904, 237). Pridigalo se je tukaj prva desetletja samo o velikih praznikih, o godovih svetnikov, ki so se v avguštnskem redu posebno častili, o godu cerkvenega patrona, cerkvenega posvečenja in podobnih prilikah. O tem, v katerem jeziku so se te pridige v prvi dobi govorile, nimam nobenih poročil. Ako so moje domneve o narodnostni pripadnosti ljubljanskih patrov-diskalceatov v prvih decenijah po l. 1643. oziroma 1656. pravilne, potem so morale biti pridige predvsem nemške, v kolikor pa so bile slovenske, so jih morali govoriti tuji pridigarji. Le polagoma se je razmerje na korist slovenske pridige zboljšalo, tako, da je mogla biti slovenska pridiga v bratovščini sv. Jožefa, ki se je ustanovila l. 1679., in v mrtvaški bratovščini, ki je začela delovati l. 1687., že enakopravna z nemško. Bratovščini sta praznovali v Vorenčevih časih na leto po 5 praznikov, namreč prva praznik sv. Jožefa, 2. nedeljo v maju, god sv. Ane, 2. nedeljo v oktobru in praznik Janeza evangelista, in to z godbo, svetim petjem ter kranjskimi in nemškimi pridigami, druga praznik vernih duš, prvo nedeljo v postu, najdenje križa, 2. nedeljo v juniju, 4. nedeljo v avgustu, in to z Rešnjim Telesom, ki se je izpostavilo, s kranjskimi in nemškimi pridigami, svetim petjem in litanijami z godbo (rkp. 113, 143 b—144 a).

Vorenc je bil po vsej priliki nekaj časa oficijalni pridigar za vse označene priložnosti v diskalceatski cerkvi. Zapisil pridig, ki si jih je v tem položaju priredil, so brez vsake literarne ambicije in cene. Gre skoraj redno za bolj ali manj doslovne prepise ali prevode po eni izmed 44 predlog, ki jo je prepisovavec v začetku pridige ali vsaj v indeksu na koncu zvezka tudi navel. V kolikor so pridige datirane, gre za dobo od l. 1697. do 1706., ni pa izključeno, da je govorjena katera izmed njih že pred letom 1697.

Po vsebini pridig se dajo nedelje in godovi, s katerimi so pridige označene, spraviti v glavnem v okvir označenih pridigarjskih prilik pri ljubljanskih diskalceatih te dobe: 4. nedelja po treh kraljih (262 I, 308); 5. po treh kraljih (113, 48); sexagesima (113, 46); septuagesima (262 I, 317); 2. po veliki noči (262 I, 321); 3. po veliki noči (262 I, 323); 5. po veliki noči (262 I, 329); 4. po binškoštih (113, 49); 5. po binškoštih (113, 70); 8. po binškoštih (113, 63); 14. po binškoštih (262 I, 336); 19. po binškoštih (262 I, 340); 20. po binškoštih (262 I, 346); 22. po binškoštih (262 I, 342); 24. po binškoštih (262 I, 352); novo leto (113, 154—188); trije kralji (113, 222—241); sv. Jožef (262 I, 6—34, 45—98); oznanjenje Marijino (113, 295 do 303); velika noč (113, 245—278); sv. Juri (262 I, 261); najdenje križa (262 I, 166—175); sv. Monika, mati Avguštinova (113, 316); sv. Gothard (262 II, 254); binškoštje (113, 279); sv. Jakob (262 I, 103); sv. Ana (262 I, 176—243); vnebovzetje Marijino (113, 304); sv. Avguštin (113, 320; 262 I, 272); sv. Nikolaj Tolentinski (113, 330); nedelja rožnega venca (113, 289); sv. Anton Padovanski (262 I, 244); sv. Andrej (262 I, 265); sv. Frančišek Ksaverij (262 I, 257); spočetje Marijino (113, 292); božič (113, 188); sv. Janez evangelist (262 I, 99—165); posvečenje cerkve (262 I, 276); sv. leto (262 I, 284); pridige za rajne (262 II); pridige o posebnih grehih in čednostih brez označbe praznika (113, 6—134; 262 I, 312); posebne samostanske pridige n. pr. »pro accepto possessu professorii« itd. (113, 335 do 357).

Največ pridig je zapisanih v nemškem jeziku (in to tudi v slučajih, kjer gre za nenemško predlogo), le izjemoma se nahajajo v označenih treh Vorenčevih rokopišnih zvezkih tudi latinski in slovenski teksti.

Slovenske pridige so v glavnem vzete iz Janeza od Sv. Križa, čigar tekst je pa Vorenc pogosto tako v jezikovnem kakor tudi v stilističnem oziru po svoje prikojil. Gre za pridige: na 4. nedeljo po veliki noči, »v bratovščini sv. Jožefa« (262 I, 91 a—93 b — Sacrum Promptuarium I,

41); na zadnjo nedeljo po binkoštih (262 I, 346—350 — S. P. I/2, 200); o sv. Jožefu (262 I, 89—90 — S. P. II, 101); o sv. Gothardu (262 I, 254 — S. P. III, 280); o sv. Ani (262 I, 200—203 — S. P. III, 393); o sv. Antonu (262 I, 250 — S. P. III, 299); o prazniku posvečenja cerkve (2 pridigi: 262 I, 276—279 — S. P. IV, 265—275; 280—283 — S. P. IV, 276); »za rajne na I. nedeljo v postu« (272—276 — S. P. II, 187).

Za eno slovensko pridigo na god sv. Ane nisem mogel najti kake predloge (262 I, 204—207). Isto velja tudi za manjše slovenske načrte pridig in sem spadajočih beležk, ki se tičejo pridige na praznik oznanjenja Marijinega (113, 299...303, lističi med 299—300, 301—302; gre za glose in beležke v pridigi, ki je zapisana sicer v nemškem jeziku); gesla »transeamus usque Bethleem (262 I, listič med 94—95); odpustkov sv. leta (262 I, listi, med 284—285); gesla »amen, amen dico vobis, si quid petieritis« (262 I, 335). Zelo često je dodal Vorenc slovenski prevod nemškim ali slovenskim geslom na začetku pridige ali pa tudi citatom v pridigi sami (rkp. 113, 300; rkp. 262 I: 6, 12, 15, 16, 20, 24, 28, 53, 55, 58, 85, 94, 99, 103, 104, 107, 113, 115, 122, 127, 131, 137, 143, ad 147, 150, 154, 162, 166, 170, 176, 190, 244, 269, 334; rkp. 262 II: 27, 30, 31, 33, 34, 35, 39, 47, 68, 109, 234, 271, 276, ad 277, 288, ad 293, ad 297, 310, 336, 342, 352, 366, 410, 415, 420, 425, 432).

Jezik, v katerem se je v tej dobi na Slovenskem kaka pridiga zapisala ali tudi objavila, često ni identičen z jezikom, v katerem se je govorila (primeri Ušeničnikovo opazko v Bogoslovnem vestniku IV, 117). Ni izključeno, da je tudi Vorenc to ali drugo pridigo, ki si jo je napisal v nemškem, govoril v slovenskem jeziku. Na drugi strani je pa mogoče tudi to, da so mu bili slovenski citati tuintam le okras nemški govornje pridige. Pravilna orientacija v tem vprašanju je tem težja, ker se ne da prav dognati, so li imeli ljubljanski diskalceati v Vorenčevem času posebne nemške in posebne slovenske pridigarje, ali pa je pridigal isti oficialni pridigar enkrat v nemškem, drugič v slovenskem jeziku. Kar si je zabeležil in shranil Vorenc še sicer tekstov, ki so v zvezi s pridigo, bratovščinami ali njegovimi samostanskimi interesi, so vsi nemški ali latinski: teorija pridige (262 I, 304—307: lat.), nekaj katekizem (262 I, 284 do 301: nemški), pesmi o sv. Jožefu (262 I, 42—44: nemški), molitve k sv. Jožefu (262 II, 37—44: nemški), odpustki bratovščine sv. Jožefa (262 I, 35 do 36: nemški), molitve (113, ad 1: lat.), obred posvečenja cerkve (113, 152: lat.), formularji prošenj za sprejem v red (113, 136—137: lat.), o vizitaciji (113, 138: lat.), recept za črnilo (113, 157: nemški), zaobljuba in testament (113, ad 370: lat.), o dobrotnikih samostana v Vratčninu na Moravskem (113, 287—288: lat.), doneski za zgodovino diskalceatov v Ljubljani v času od l. 1642.—1700. (113, 140—150: lat.). Tudi ljubljanski diskalceati so spadali med tiste, ki so imeli nemško pridigo v Ljubljani za potrebnejšo nego je v resnici bila; l. 1771. se je njihovemu nemškemu pridigarju celo pripetilo, da je moral odstopiti, ker ni bilo nobenega poslušavca (Danica 1904, 237).

Vorenčevi doneski za zgodovino samostana, ki si jih je priredil pod naslovom »Origo, et ingressus PP. Eremit. Discalceatorum S. Patris Augustini in inferioris Austriae Ducatum Carnioliarum«, imajo svojo zgodovinsko vrednost, četudi se je ohranila samostanska kronika, ki se nahaja danes v deželnem muzeju. Vorenc in kronika se namreč v marsičem izpolnjujeta. Kroniko je začel v ohranjeni obliki spisovati neki diskalceat šele okoli sredine 18. stoletja, a za dobo l. 1642.—1700. sta rabila kronist in Vorenc po vsej prilike iste vire, ki so se izgubili. Sploh je zabeležil Vorenc tukaj marsikaj, česar v kroniki ni.

Za slovenščino pozna Vorenc le izraz »kranjski jezik« — »lingua carnolica«. (DiS 1919, 154). Svojo provenienco je označil v testamentu z dne 2. junija 1682 z besedami, ki jasno pričajo, kaka podrejena vloga se je prisojala takrat v ideologiji njegovih krogov pripadnosti k narodnojezični

skupini: »Ego fr. Franciscus Xaverius a S. Ignatio, in saeculo vocatus Gregorius Worenzh. natione liptopolitanus, patria Carniolus...« Torej: po narodnosti Kamničan, po očetnjavi Kranjec. V eni izmed pridig o sv. Jožefu pravi: »Dahero so sag ein jeder Inwohner dieses Lands: Tu patronus eris mihi, sancte Joseph, meique / Patria donec erit, donec et Orbis erit, So das Crainland, Craïnerland ist, so lang die Welt wird bleiben, o Joseph, du mein Schutz Herr bist, will alles Dir verschreiben« (262 I, 8). V drugi pridigi se po Ertlovem primeru istoveti z Nemci: »Nicht Unrecht sagen wir Teutsche im Sprichwort...« (262 I, 141 b). Tem pomenljivejše je, da je razširil svoje zanimanje za slovenski jezik daleč preko tega, kar je rabil neobhodno kot pridigar.

Iz dotakratne slovenske literarne produkcije je poznal Vorenc po vsej priliki več stvari, nego je mogoče to danes na osnovi dostopnega dela njegove literarne ostaline dognati. Tako pravi v definitivni redakciji svojega slovarja, da je posnel pravopisna pravila za »kranjsko narečje iz starih kranjskih, hrvaških in ilirskih ter slovanskih (slavus — cerkvenoslovanski?) knjig« (DiS 1919, 154). Četudi iz rokopisov, ki so mi na razpolago, ni razvidno, da bi bili med temi tudi n. pr. Bohoričeva slovnica ali Alasijev slovar (sam ponavlja za Kastelcem, da »idioma Carniolicum caret grammaticam«), je vendar verjetno, da je poznal produkcijo svoje dobe. Na Vorenčevo podčrtavanje poznanja »hrvaških, ilirskih in slovanskih knjig« je pa treba menda gledati s primerno skepsno.

Gotovo je segel Vorenc takoj po pridigah Janeza od Sv. Križa, čim so se pojavile na knjižnjem trgu; to dokazujejo njegovi prepisi iz njih.

Ni izključeno, da je Vorenc poznal in rabil Megiserjev slovar iz l. 1592. V diskalceatski biblioteki, ki je prišla l. 1786. v licejko, se je ta slovar v resnici tudi nahajal (katalog iz l. 1786. v licejki), samo da ne morem dognati, kedaj je vanjo prišel.

Po Kastelčevi smrti dne 19. januarja 1688 je dobil Vorenc njegov prevod biblije. Kar sem prej samo domneval (ČJKZ III, 95), trdim sedaj, ko poznam Vorenčev rokopis, z gotovostjo: uvode in indekse k ohranjenima 2 zvezkoma Kastelčevega prevoda sv. pisma je napisal Vorenc. Ta ugotovitve pa vsebuje obenem tudi dve drugi: pozitivno, da je Vorenc imel na razpolago Dalmatinsvo biblijo, po kateri so ti uvodi prirejani; negativno, da biblije ni sam prevel, ampak da je poročilo o njegovem prevodu Pohlina pomota. Dalje je verjetno, da je poznal tudi druge Kastelčeve stvari, vsaj tiste, ki so izšle v tisku, če ne morda tudi latinsko-kranjski (oziroma tudi kranjsko-latinski) slovar, ki je ostal v rokopisu. Vsekakor je zanimivo, da je priredil ob upoštevanju ravno istih dveh jezikov slovar tudi on.

Prvi osnutek Vorenčevega latinsko-slovenskega slovarja vidim v licejkinem primerku Dasypodijevega slovarja iz l. 1592., kjer je pripisal Vorenc z lastno roko v latinsko-nemškem delu na vsaki izmed 700 strani več (včasih po 30) slovenskih izrazov (nekaj jih je tudi v nemško-latinskem delu in na platnicah). Zdi se, kakor da bi bil beležil Vorenc izraze zaporedoma od strani do strani. K latinsko-nemškemu »a, von, nach, für, auff, durch, wider, von, wegen, gegen« je pripisal ob strani »od, h. sa, na, ikusi«, k »ab« — »od, is«, k »abalieno, ich sondere ab, wende ab« — »obërne prozh«, k »abba« — »ozha« itd., brez slovenskega pripisa pa je pustil vse fraze k dotičnim besedam in vse ostale besede, ki se nahajajo med navedenimi (aba, abacaena, abacaenum, Abacion, abactor, abastus, abaculi, abaculus, abucus, Abae, Abaea, Abalatae, abagio, Abala, abalienatio, abambulant itd.). Vrzeli, ki napravljajo vtis, da sestavljavec slovenskega dotičnega izraza ali ni vedel ali ni imel za potrebno, da ga pripiše, bi mogle biti tudi odmev Kastelčevega slovarja, ki bi mu bil služil za predlogo.

V definitivni redakciji svojega slovarja pravi Vorenc, da je besede pod črkami A—E sprejel vanjo »ex Calepino 7 linguarum«, druge pa nabral iz raznih knjig in jih preložil na slovenski (Vorenc pravi pač: kranjski) jezik (DiS 1919, 153). Vesti ne morem kontrolirati, ker nimam na razpolago definitivne redakcije Vorenčevega slovarja. V katalogu knjig, ki so prišle v li-

cejko iz diskalceatske biblioteke, čitam tudi beležko: »Calepini Ambrosii Dictionarum septem linguarum Nr. 2, 3, 15, 17, 27«. Beležka meri pač v prvem redu na izdajo iz l. 1778, torej na knjigo, ki tukaj za nas ne prihaja v poštev. Izmed 7 drugih slovarjev, ki so izšli pred l. 1700. pod imenom italijanskega benediktinca Ambrozija da Calepio in se nahajajo danes v licejki, je bila beneška izdaja iz l. 1602., kjer se pojasnjujejo latinske besede s hebrejskimi, grškimi, italijanskimi, francoskimi, španskimi in nemškimi, po vsej priliki tudi last diskalceatskega samostana (primeri samostansko signaturo te knjige s samostansko signaturo kake knjige v licejki, kjer je diskalceatska provenienca zabeležena, kakor n. pr. v signaturi 13774 V L e; 13782 V L e). Kakih beležk, ki bi pričale o rabi Vorenčevih, nima nobeden izmed licejkinih Calepinov.

Vorenčevi zapisi slovenskega besednega zaklada v Dasypodiju iz l. 1592. so nastali po moji sodbi okoli l. 1700., vsekakor pa pred l. 1703. Letnica 1703 se nahaja namreč že v enem izmed kronogramov definitivne redakcije (DiS 1919, 154). Do tega leta je bil pač Vorenc svojo zbirko že tako izpopolnil, da se je odločil za novi prepis *latinoslovenskega slovarja*, ki ga je končal l. 1706. ter ga hotel izdati v tisku pod naslovom »Novum Dictionarium, Seu Lexicon Universale. — Wörterbuch. — Nove besedne Buque, ali vsehsploh vsehzhhiernih, vsehkupgmain bessedy Buque« obenem z odlomkom slovnice, tičočim se zlasti pravopisa, ekskurzom o južnoslovanskih dijalektih ter specialnimi serijami imen sorodnikov, orodij, jedil, delov hiše, časa, umetnikov, delov telesa, bolezni, živali, rastlin ter rudnin (DiS 1919, 153, 155). V četrtem kronogramu je letnica 1710 (Pohlin in DiS 1919, 154), vsaj tega leta se je Vorenc z rokopisom torej še bavil. O vzrokih, da se slovar ni natisnil, se da samo ugibati: obotavljjanje tiskarja, oziroma založnika? vest o Hipolitovem slovarju?

Vorenc sam je podčrtal zlasti dva namena, ki sta ga vodila pri sestavljanju latinsko-slovenskega slovarja: dati učiteljem in učencem latinskih šol srednika za učenje latinščine (in nemščine) s pomočjo slovenščine (DiS 1919, 154); opremiti pridigarja z literarnim pomagalom za prelivanje latinskih pridigarjskih vzorcev v slovenščino (DiS 1919, 154, 155). Spada torej med tiste redke može, ki so se ozirali že v 16. in 17. stoletju na potrebe Slovencev v latinski šoli, predpolagali za učenje latinščine upoštevanje slovenščine ter hoteli v ta namen ustvariti pomagalo, brez katerega je o kakem resnem upoštevanju slovenščine v latinski šoli sploh nemogoče govoriti. Pred Vorencem so storili nekaj z istim namenom in v isti smeri le Bohorič in morda še Kastelec.

O slovenskem besednem zakladu svojega slovarja meni Vorenc, da je sprejel vanj besede, kakor se govore v ljubljanski okolici (DiS 1919, 154). V resnici so v njegovem jeziku (v kolikor ne gre za gole prepise) poleg elementov ljubljanske govora, tudi spomini na njegov domači dialekt in zlasti močni odmevi dotakratne slovenske literarne produkcije, ki jo je poznal in rabil.

Po Vorenčevih lastnih izjavah o pravopisu (DiS 1919, 154) bi človek pričakoval, da bo vse vsaj pisava definitivne redakcije slovarja dosledna in urejena. V slovenskih tekstih, ki so mi na razpolago, ni pravopis dosleden posnetek niti Dalmatinovega niti Kastelčevega (z »i« ali »s« se izraža zdaj »s« zdaj »z«, s »fh« ali »sh« zdaj »z«, zdaj »ž«, navadno se piše »—nje« zjemoma pa tudi »—nie« itd.).

Definitivno se bo mogel oceniti Vorenčev jezik in pravopis takrat, ko bo zopet na razpolago tudi njegov »Novum Dictionarium«.

Po l. 1706. je dal Vorenc nekaj rokopisov, ki jih je napisal sam ali dobil iz Kastelčeve ostaline, vezati. Iz teh zvezkov se jih je našlo doslej 5: zvezek, čigar vsebina so predvsem pridige o raznih grehah in čednostih ter o velikih praznikih in pa beležke o zgodovini ljubljanskih diskalceatov (rkp. 113); zvezek pridig, ki so v zvezi predvsem s prazniki obeh bratovščin pri ljubljanskih diskalceatih (rkp. 262 I); zbirko pridig »defunctorum« (rkp. 262 II); Kastelčeve biblije 2. (knjigo Jozue do Paralipomenon) in 6. (novi testament) zvezek (licejka s. s.). Pri vezavi vseh teh zvezkov

se je rabil isti pergamentni rokopis z nemško razlago psalmov, ki je bil napisan vsaj že v 15. stoletju. Da je vezava iz časa pred Vorenčevo smrtjo, dokazuje okoliščina, da imajo razne opazke Vorenčeve roke (n. pr. kazala) lističi, ki so prišli v zvezo z rokopisom šele pri vezavi.

Izmed generacije delavcev, ki so se istočasno z Vrencem pod vodstvom protireformacijskih gesel trudili, da se ustvari najnujnejše katoliško slovensko cerkveno pismenstvo, ter s tem nezavestno prispevali, da se pripravijo tla za druge panoge slovenskega pismenstva in vznik slovenske literature, jih je Vorenc, ki je umrl v ljubljanskem samostanu svojega reda dne 26. junija 1730 (Danica 1904, 374), trojico preživel (Janeza od Sv. Križa za 16, Hipolita za 8, Rogerija za 2 leti), dočim je druga trojica preživela njega (Basar za 8, Steržinar za 11, Paglovec za 29 let). O kakih osebnih njegovih stikih s tem ali drugim izmed njih ne govori noben dokument, kar mi jih je doslej znanih. Samostanci so se vbadali v svojih delcih in pogosto prepozno zvedeli, da je delo, kateremu so posvetili dober del svojega življenja, opravil v istem času že drugi. V našem slučaju se sme vendar o marsičem ugibati. Vorenc in Paglovec sta oba Kamničana, ko je prvi umrl, je bilo drugemu že 51 let; ni izključeno, da tvori Vorenc tisti most, preko katerega je prišel Kastelčev literarni program v Paglavčevo zavest, kjer se je razširil in poglobil.

Med samostanskimi sobratji Vorenc neposredno menda ni vzbudil so-trudnikov na polju slovenskih pismenstvenih prizadevanj. Vendar je ostal spomin nanj in njegovo delo vzpodbuden pri marsikom, ki mu je prišla v roke njegova literarna ostalina.

Po Vorenčevi smrti je prišla njegova ostalina v last samostanske biblioteke in dobila njen exlibris (Kastelčeva biblija tiskanega, rkp. 113 in 262 in Dasypodius pisanega). Beležke in vložki novejših rok so sicer redki, vendar dokazujejo, da so ti rokopisi bili v evidenci (rkp. 113, 372; beležka o dogodkih dne 1. dec. 1763 in 21. avgusta 1772; dopis kranjskega deželnega glavarstva z dne 7. januarja 1775 itd.). Na lističu, ki ima na eni strani beležke Vorenčeve roke ter je prilepljen na notranjo stran platnice rokopisu 113 (pred l. 1.), se nahaja beležka druge roke: Ad usum Patris Eliae Viennae. Beležke si ne morem zadovoljivo razložiti: ali se je nahajala na lističu že prej nego je pisal nanj Vorenc? ali je bil nekaj časa ves rokopis pri o. Eliji na Dunaju?

Obenem z biblioteko diskalceatov so prišli l. 1786. v licejko menda le 4 zvezki iz Vorenčeve ostaline (rkp. 113 in 262, ter Dasypodius), ostali so prišli v druge roke že pred ukinitvijo samostana ali med dogodki, ki so sledili ukinitvi, tako: definitivna redakcija latinsko-slovenskega slovarja ki ga je dne 28. septembra 1865 daroval g. Kacin iz Otaleža bogoslovski knjižnici v Gorici (DiS 1919, 153); zvezek 2. in 6. Kastelčeve biblije, ki sta se našla pred 27. avgustom 1857 v Pšeehah blizu Brežic v gradu barona Mascona (Carniola 1916, 218) in prišla v licejko preko Slovenske Matice; zv. 1., 3., 4. in 5. Kastelčeve biblije, ki jih je imel morda Pohlín in so še danes izgubljeni (ČJKZ III, 93).

Pohlín, ki je bil v samostanu ljubljanskih diskalceatov od l. 1763. do 1775. in od l. 1781.—1784., je videl tukaj še vse Vorenčeve rokopise, izvzemši morda zadnji zvezek Kastelčeve biblije (s Kastelčevim podpisom), na čemur sloni najbrž njegova zmotá, da je proglasil Kastelčevo biblijo za Vorenčevo. V tej zvezi postaja vedno verjetnejše, da bi bil Kastelčev prevod podlaga prevoda biblije, ki jo je hotel izdati Pohlín. Obenem pa postaja zelo verjetna tudi druga domneva: da je pogled na Vorenčevo ostalino pomagal vneti Pohlína za slovensko literarno delo. Pri tem se je pri Pohlínu uveljavljaj moment, ki je izviraj iz pripadnosti ljubljanskega samostana k nemško-češki provinci, a na Vorenca še ni vplival: češki sobratje in njihove knjige. Stike s češko preporodno literaturo je dobil Pohlín po vsej priliki še v Ljubljani.

Vsekakor je Vorenc ustvaritelj slovenske literarne tradicije pri diskalceatih v Ljubljani.

Fr. Kidrič.

Nekaj Vodnikovih pisem Kopitarju. Ko je Kopitar dne 11. avgusta 1844 umrl, se je mnogo njegove zelo obširne korespondence porazgubilo in uničilo. Samo en njen del je rešil Miklosich in nekaj malega iz nje je s Kopitarjevo biblioteko prišlo v ljubljansko licejko. Dosedaj je bilo znano, da je Miklosich, prišedši po Kopitarjevi smrti v njegovo dunajsko stanovanje, rešil makulacije predvsem Dobrovskega pisma, dasi tudi teh ne vseh. Samo ta pisma je Miklosich koncem 70tih let izročil Jagiću, kateri jih je začel od l. 1879. dalje v partijah prōbčevati najprej v svojem »Archivu«, odločivši se naposled za to, da jih izda obenem z odgovori Kopitarjevimi, shranjenimi v češkem muzeju, v posebni knjigi pod naslovom »Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar« kot prvi zvezek zbirke: »Istočniki dlja istoriji slavjanskoj folologiji. Izdanje vtorogo otdělenja imp. akad. nauk. Sanktpeterburg 1885«. Priobčivši v »Archivu« 1879 prvo pismo Dobrovskega Kopitarju, je Jagić opremil to objavo z naslednjo podčrtno beležko: »Als nach dem Tode Kopitars der Advocat die Hinterlassenschaft in gerichtliche Verwahrung nahm, blieb eine grosse Anzahl von Briefen als werthlose Maculatur auf dem Boden des Zimmers liegen. Miklosich... erschien zur rechten Zeit, sah sich die Papiere näher an, und da ihm der Werth derselben sogleich einleuchtete, bat er um Erlaubniss, einiges zu sammeln und aufzubewahren. Die Erlaubniss wurde bereitwillig ertheilt. Unter anderem, was von dem Untergang gerettet wurde, befanden sich die Briefe Dobrowsky's an Kopitar, in einem Fascikel vom Verstorbenen selbst zusammengebunden...«¹

Že po tej Jagićevi beležki se je dalo sklepati, da je Miklosich rešil razen Dobrovskega pisem še kaj dopisov drugih Kopitarjevih korespondentov. A dokler je Miklosich živel, ni prišla o ostali po njem rešeni Kopitarjevi korespondenci nobena vest v javnost. Šele Ferdinand Menčík, kustos bivše dunajske dvorne biblioteke, je pred kakimi dvajsetimi leti zasledil ostali po Miklosichu rešeni del Kopitarjeve zapuščine pri sinu velikega slavista, deželnosodnem višjem svētniku Moricu Miklosichu na Dunaju, in si od poslednjega ta pisma tudi izprosil na posodo, da jih kopira ter izda, pomnožene s Kopitarjevimi dopisi inozemskim učenjakom (ki jih je Menčík več let zbiral po vsej Evropi), in sicer kot III. zvezek »Istočnikov«. Ta knjiga se je v ruski akademiji že tudi tiskala — jaz sam sem pri bivšem kolegu Menčíku videl več ko 30 pol korekture — a končno izdajo knjige sta preprečili Menčíkova smrt in svetovna vojna. Ali misli ruska akademija to knjigo še kdaj izdati ali ne, o tem se dosedaj še ni nič poročalo. — Pozneje sem se jaz mnogo trudil, da bi dobil v porabo oni del Kopitarjeve zapuščine, ki je ostal v posesti Miklosichevega sinu. Končno se mi je posrečilo, da je te dokumente Moric Miklosich dne 24. junija 1916 prepustil v last bivši dunajski dvorni biblioteki kot zavodu, na katerem sta službovala i njegov oče i Kopitar. Ta po Miklosichu rešen in še ne objavljeni del Kopitarjeve ostaline vsebuje poleg večjega števila pisem raznih tujerodnih učenjakov tudi nekaj pisem Slovencev: Čopa, Jarnika, Ravnikarja, Rudeža in Vodnika, ki sem si jih jaz pred svojim odhodom z Dunaja l. 1919. utegnil deloma prepisati (izvzemši eno tretjino zelo mnogoštevilnih Jarnikovih pisem). Po teh svojih prepisih objavljam v naslednjem najprej 6 pisem, ki jih je med leti 1808.—1817. pisal Vodnik Kopitarju. To so v pričujoči objavi pisma: I., II., III., IV., VI. in VII. Original pisma I. a, ki ne predstavlja drugega nego Vodnikov koncept za pismo I., je zasledil v ljublj. licejki v Metelkovi zapuščini dr. Joža Glonar. Izvirnik Vodnikovega pisma V. je isti bibliotekar našel v oni Kopitarjevi zapuščini, ki je prišla v licejko obenem s Kopitarjevo biblioteko.

S temi sedmimi (ozir. osmimi) pismi pa se ne izročajo javnosti še vsa pisma, ki jih je pisal prvi slovenski poet prvemu slovenskemu slavistu.

¹ Archiv f. slav. Phil. IV. (1879), str. 516. — Kakor Jagić na drugem mestu domneva, je zapadlo pogubi celo kakih 20 pisem Dobrovskega Kopitarju. (Prim. »Istoč.« I., str. VIII.)

Kakor bomo videli, je pisal Vodnik Kopitarju še eno ali drugo pismo, ki pa je šlo očitvidno po zlu na tleh Kopitarjeve sobe po Kopitarjevi smrti takrat, ko je šest teh pisem rešil propada Miklosich in ko je eno izmed njih slučajno prišlo v inventar Kopitarjeve, pozneje za ljubljansko licejko kupljene biblioteke.

I.

Gospod Kopitar!

Velika nadloga mi je s' grammatiko isrozhéna, vuner dodéšana je, ras'un mojih korenin inu vajhe table; savol ktire jim v' sadrégi, ki vajhij misli ne vém. Jes jim prevezh med hrovati bil, imam prejhiroko flogenjko vejt, inu rad hrovátovam, tedaj nijim sa to; vi veste, kaj ste mislili; naredite tablo vi. Na uni strani vam pošlem vse bejéde, kar jih vém, de je ravnajo po b ó g u, m ó s h u al t á t u.

Sakladaviz nima vezh papirja, staviz pa nima poterpljenja. Nevólnim fjturite kratek predgovor.

Kje leshi Br ünner W ochenblatt?

Linhartove pejme, inu kaj she drugiga imam Wildetu dati?

Ludje komaj zhakajo na Grammatiko.

Gospoda Shobarja prafhajte, zhe hozhe imeti sadne liste Meursove; per meni leshé, mu jih pošlem.

Krajnki Lakóniz po lakonjko pijhe, fej veste, de jo mu bejede inu zherke drage inu de je vajh

Vodnik m. p.

[Na obratni strani:] b ó g duh Geist dól g. — mé h dár dóm dúh Geruch Geschmack gláf gód gójt grád hlád kláf kváf lán léd máh méd mir mójt páj pléj ród fád jin fmrád ftráh ftán vál. — t a t kó f láf nóht tájt.

K a m p a s' t é m i? dróg dróg jés kál Keim káp kèrt m ó s h nóf pàh pánj plás plòh plót rób fád fèrp fláp fvtèr sid shléb trám trák tréf tréjk? t ù r véter vòlk vós vrán zép.

I. a.

Gospod Kopitar! a Veliko nadlogo ste mi sapustili s' vajho grammatiko; nar vezhi sadréga je pa, de vajhij misli ne vém, kako ménite tablo sa bejede naredit, ktire je ravnajo po b ó g u, t á t u inu m ó s h u. (: na uni strani jim vse take iména sapijal :)

b Naredite nu pošhlite jo tedaj vi.

Grammatika je dodéšana, she rodove nektirih bejedi bom perjtavil. c Staviz inu sakladaviz fta shé nevólna; pervi nima vezh poterpljenja, drugiga je skerb sa papir. Glejte, de bo predgovor kratek.

d Ludje she komej na njo zhakajo. Hittite!

e Moje bejedifhe pozhiva — de bi li fkoró to butaro odloshil!

f Kam ste Br ünner W ochenblatt hranili?

g Linhartove Blumen a. Kr. imam Wildetu dati, inu ktire bukve jhè; to jim posabil?

h Na uni strani vidíte vse teshave, ktire imam, kako bi iména v' eno hlevo fpravil, slajti jes, ki hrovátovam, inu she vezh konzov tatóvu dajem, ko vi.

Savol tejniga zhaja jim vse té moje potrebe na papir bres prave verfte smétal; nesamertel! Sej veste, de jim vajh

Vodnik m. p.

[Na obratni strani tega koncepta ima Vodnik zabeleženo v štírih razpredelnicah celotno edninsko, dvojninsko in množinsko sklanjatev paradigem: bóg, bogá, bóga; dolg, -à -a; méh, ù -a; tát, -ù -òva, óvu -u -óvi. Poleg teh sklanjatev si je Vodnik notiral tudi pod tem konceptom celo vrsto enozložnih besed moškega spola približno tako, kakor jih je potem v abecednem redu naštel na obratni strani pisma I., poslanega Kopitarju.]

Opombe priobčevalca: Vodnikovo pismo I. (s konceptom I. a) tvori po vsej verjetnosti začetek korespondence med Vodnikom in Kopitarjem. Ker ni datirano, mu je treba določiti vsaj približni datum! V prvem stavku pisma in koncepta poudarja Vodnik, kako težko nalogo mu je na Dunaj odšilil Kopitar poveril s svojo slovnico, ki se je vse leto 1808. tiskala v Ljubljani. Koncem marca 1808 je pisal Kopitar Dobrovskemu, da sta dve poli njegove gramatike v založbi knjigotrzca Korna v Ljubljani natisnjeni.² Odšel pa je Kopitar na Dunaj študirat v zadnjih dneh oktobra 1808, ko je bil tisek njegovega dela dospel do strani 300, to je, do § 14., obravnavajočega glagol. Od tu dalje je nadzorovanje tiska izročil Vodniku.³ V prvem pismu, ki ga je pisal baron Zojs Kopitarju na Dunaj dne 9. novembra 1808, mu je glede napredovanja tiska njegove slovnice javil: »Korn hat mir schon 2 Bögen zum Übersehen gebracht, die dann Vodnik superrevidirt und dem Setzer zugestellt hat. Vodnik verspricht immer das Wörter-Verzeichniß zu überschreiben, aber bisher ist noch nichts erschienen — danebst spricht er auch von einem andern Anhang, nämlich der Adverbien etc., auf eine etwas unbestimmte Weise, und sagt, dass er unter ihren Schriften diesen Aufsatz, denn er redigiren soll, nicht gefunden habe. Erinnern Sie mir, wie es damit eigentlich stehe, damit die Zeit nicht vertändelt werde, dann wie Sie wissen, ist Vodnik im Gebrauche derselben kein Bonaparte.«⁴

Vodnik je bil malo pred Kopitarjevim odhodom na Dunaj predložil dunajski c. kr. zalogi šolskih knjig rokopis svoje »Gesch. des Herzogthums Krai« etc. Kopitar se je hotel razmenišču, s katerim sta se vsa prejšnja leta v Zoisovi hiši mnogo pripravala, nekoliko oddolžiti za oskrbovanje korekture svoje slovnice in je sporočil dne 8. novembra 1808 Zoisu: »Sonntag besuche ich den Piaristen Rector Lang, der von Vodnik's Geschichte bezaubert seyn soll: ich weiss gar nicht, sagt er, wie man sie besser hätte machen können'. Er soll von mir ein vollständiges Eloge de Mr. Vodnik zu hören bekommen: Das Prämium fehlt ihn dann gewiss nicht«. Uvoda in pogovora k svoji slovnici Kopitar takrat še ni imel napisanega, ker piše v istem pismu: »Sobald mich v. Beck [dun. knjigar] in der Ossolinskischen Bibl. wird eingeführt haben, werde ich dort das Slovo Cehicum v. Dobrowsky gewiss antreffen, und dann die Vorerinnerung zur Grammatik aufsetzen«. V pripisu z dne 9. novembra 1808 vprašuje Kopitar: »Domine Vodnik! quid facit mea grammatica?«⁵ Dne 12. novembra 1808 naznanja Kopitar Zoisu, da se je seznanil z ogrskim zgodovinarjem pl. Engelom, ki bi imel rad neke podatke o dolenskem gradu Majhovo (Mehovo): »Vodnik hat diese Vakanz Majhovo gesehen, und Breckerfeld [graščak na Starem gradu pri Novem mestu, prednik Margherijev] es einst im Laibacher Wochenblatt beschrieben... Vodnik wird also ersucht uns über Majhovo zu belehren: dafür will ich ihn morgen bei Lang nach Verdiensten loben.«⁶

O tem, kako sta Zojs in Vodnik nadalje vodila natiskovanje Kopitarjeve slovnice, sporoča Zojs Kopitarju v svojem naslednjem pismu z

² Istočniki, I., str. 9.

³ Prim. Kopitarjevo opombo v njegovi slovnici: »Prof. Vodnik hatte die Güte, bey meiner Abreise von Laibach, die Besorgung der weitern Correctur (von den Verbis angefangen), die Ausarbeitung des Verzeichnisses der indeclinablen Redetheile, und die Anzeige der Druck- (allenfalls auch meiner eigenen Schreib-) Fehler — zu übernehmen« (Gramm., str. 388—389).

⁴ Iz neizdane korespondence Kopitarja in Zoisa, katere originali se nahajajo v posesti baronice de Treauxove in prepisi v mojih rokah. To korespondenco navajam v naslednjem pod šiframa KZ.

⁵ KZ.

⁶ KZ.

dne 20. novembra 1808 naslednje: »Ihre Bögen fahren wir fort zu corrigiren, und ich habe den Vodnik aufgefordert, zuletzt noch bei den Verbis die deutsche Bedeutung, die Sie bald in der ersten Person, bald im Infinitive schrieben, dem Setzer anzudeuten, damit er alles ausgleichen, nämlich alle deutschen Verba in der ersten Person, oder alle im Infinitive stellen möge.⁷ Den Wörter-Anhang habe neuerdings angerathen durch Familien, und zwar von jedem Buchstab im ABC nur eine, aber ausgezeichnet wortreiche, zu fertigen, um dadurch das etimologische tableau deutlicher darzustellen, und sich mit droknen Wörterverzeichnissen auch darum weniger zu kompromittiren, weil ihre Bögen selbst schon eine ziemliche Menge von Subst., Adjekt., und Verb. enthalten. Sie müssen nicht nur allein das Slovo Cechicum ehe lesen, bevor Sie ihre Vorrede niederschreiben, sondern auch positive Kenntniss von Dobrowsky's Gesundheit einziehen.«⁸ — Glede Vodnikovega lastnega dela ob Kopitarjevi slovnici piše Kopitar Zoisu dne 20. novembra 1808: »... so habe ich wirklich den Anfang meines Verzeichnisses von Adverbien etc. mitverbrannt, und den Vodnik bei der Übergabe ausdrücklich ersucht, diess Verzeichniß der 4 indeclinablen Partium orationis, nämlich der Adverbien, der Präpositionen, der Conjunctionen, und der Interjectionen entweder er solches in seinem Aufsatz fertig schon habe, oder nach Anleitung von Adelungs Grammatik, hinzuzusetzen. Auf jeden Fall werde in dem Vorberichte (den ich nach Trubers Einsicht, etwa den 26ten d. einschicken werde) sagen, dass dieses Verzeichniß von Hrn. Prof. Vodnik herrührt,⁹ und ich wünschte, dass er es lieber nach Adelung ausarbeiten möchte, als (wie er's gethan) in Fragen; denn die Fragen sind (wenigstens einige derselben) nicht passend, z. B. die Frage wie heftig?«¹⁰ — Na omenjeno Zoisovo pismo z dne 20. novembra 1808 je odgovoril Kopitar svojemu mecenu 27. nov. 1808: »Dass E.[uer] G.[naden] meine Verba egalisiren lassen, muss ich sehr danken: wahrscheinlich wird der kürzere Infinitiv beliebt werden. Wäre nur alles bis Neujahr fertig: ich fürchte noch längern Verzug. Und möchte doch so gerne nicht mit leeren Händen in Slobizki's, Ossolinski's Hause erscheinen!... Von Dobrowsky's Slovo werde nichts in der Vorrede zu sagen haben, weil ich daraus nichts gelernt. Sein Zustand ist nicht von gestern: er soll immer einen gewissen englischen Spleen haben, z. B. wenn er müde ist, sich auf den nächsten besten Bauernwagen inmitten in Frag setzen und nach Hause fahren: diess ist also nur uneigentliche, conventionelle N*rrh*^t, die dem Slavin nichts schadet.«¹¹ — Dne 30. novembra 1808 piše Kopitar Zoisu, da je končno v dvorni biblioteki dobil Trubarjeve, dotlej neznane mu tiske v roko: »Einige 3 Tage muss ich nun Trubern studiern, und dann mache ich mich an den Vorbericht.«¹² — Dne 1. decembra 1808 piše Kopitar Zoisu, kako študira v dvorni biblioteki slov. protestante, in nadaljuje: »Hätte ich nur bald die Exemplare meiner Grammatik da, um davon Schlözern und Dobrowsky zu schicken, und mir von diesen Männern einen Plan, um einst ein Slaviste comme il faut zu werden, zu erbitten! Vodnik möchte auch auf die Tabelle der Substantive, die ein ovi etc. haben (z. B. bogövi, tatjé etc.) nicht vergessen.«¹³ V poslednjih besedah izrečena Kopitarjeva želja je povzročila razpredelnico enozložnih maskulin na obratni strani Vodnikovega pisma I. (in koncepta I. a).

⁷ Nemške pomene glagolov sta potem Vodnik in Zois v Kopitarjevi slovnici res izenačila v infinitivni obliki. (Gramm., str. 300—366.)

⁸ KZ.

⁹ To je Kopitar tudi storil v svoji »Nachschrift«; prim. gori opombo pod ³.

¹⁰ KZ. — Vodnik je tiskal adverbe končno vendar po vprašanjih. (Gramm., str. 366—374.)

¹¹, ¹², ¹³ KZ.

Dne 10. decembra 1808 je Zois odgovoril Kopitarju na več njegovih pisem, sporočajoč mu med drugim naslednje: »Breckerfeld's Note über Majhovo ist in Bercitschaft, und ich erwarte nur Vodnik's Nachtrag aus seinem Journal, um Herren v. Engel bedienen zu können... Die Adv. Prep. Conj. und Interj. sind abgedruckt — Vodnik's Arbeit ist mager, weil er zu ängstlich war, nur irgend eine Note zum Texte zu machen, oder Beispiele einzuführen. Er hatte übrigens schon nach Fragen vorgearbeitet, und behauptet, dass auch nach Adelungs Methode die Unbestimmtheit in gewissen Fällen nicht zu vermeiden gewesen wäre. Von der Tabelle der Substantiva, die das *ovi* einschalten etc. mag Er nichts wissen, wie sie aus seiner beigeschlossenen Original-Antwort ersehen werden. Zu den angezeigten Anomalien weiss er auch weiters nichts zu sagen, als dass man sie allenfalls dem usus *doubit* überlassen könnte; da Sie aber die Tabelle darüber, Seite 233, versprochen haben,¹⁴ müssen Sie nun wohl selbst diesen Nachtrag liefern. Das Erscheinen der Grammatik wird dadurch nicht länger, als durch einen andern Zufall, verzögert. Nachdem ich nämlich die letzten Bögen zu meinem Revidirungs-Exemplar beibroschiren liess, ersah ich erst, dass auf dem Bogen Z bei den Verbis überall der deutsche Infinitiv wohl angebracht ist, auf dem Bogen Y aber diese Korrektur mangelt, und zwar aus dem Grunde, weil dieser Bogensatz damals schon zerlegt war, wie ich die Änderung anschaffte. Welches Elend um Buchdruckereyen, wo so wenig Lettern vorhanden sind! Es hat mich ohnehin beim Revidiren geekelt genug; aber eine solche Maculam in der Auflage kann ich nicht leiden! und habe den Prozess kurz entschieden. Der Bogen Y muss neu aufgelegt werden. Zum Glück war der Verleger es sehr wohl zufrieden, und dankte mir noch für die Erinnerung — wenigstens glaubte ich's Herren Korn, weil ich ihn immer für einen redlichen Mann gehalten, und geschätzt habe. Ob Vodnik den Anhang von Wörterfamilien liefern werde, oder möge, ist zweifelhaft — dann es ist bis heute nichts zum Vorschein gekommen, und auch keine Erwähnung seiner Seits geschehen. Sie müssen hiemit bei Übersendung der Vorrede, und der Tabelle, fest bestimmen, ob man auf jenen Anhang warten, oder ohne desselben die Auflage fertigen soll.«¹⁵

S pomočjo razprtega mesta iz tega Zoisovega pisma zdaj lahko datiramo to Vodnikovo pismo I. (obenem s konceptom I. a) Kopitarju. Ker je bilo poslano obenem z navedenim Zoisovim pismom dne 10. dec. 1808 in ga je ta dan Zois imel že v rokah, je Vodnik napisal ta svoj »priloženi izvorni odgovor« neposredno pred tem datumom. Potemtakem se ima datirati Vodnikovo I. pismo Kopitarju z dnem 7., 8. ali 9. dec. 1808.

»... imam preširoko slovensko vešt, inu rad hrovatovam...« V teh besedah Vodnik ironično namiguje na zbadljivko, ki jo je moral na svojo adresu najbrž pogosto čuti v Zoisovi hiši od onega Kopitarja, ki si tudi v

¹⁴ Kopitar je bil v svoji slovnici na njeni 232 strani podal sklanjatve treh monosilab: *mósh*, *moshá*; *bóg*, *bogá*; *tát*, *tatú*, *tatóva*, pristavivši naslednjo opazko: »Wie gesagt, diese drey Muster dienen nur, um die Verschiedenheit der Abweichungen zu zeigen: man kann aber z. B. nicht sagen, nach *mósh* richten sich diese und diese, jene nach *bóg*, und die dritten nach *tát*; sie richten sich, *vermisch*t, in der Endung oder Zahl nach *mósh*, in *jener* nach *bóg*, in einer andern nach *tát*. Deswegen wird es am besten seyn, die ganze Declination der Wörter dieser Classe in beyliegender Tabelle darzustellen«. K tem besedam je pristavil podčrtno opombo: »s. die Tabelle«. (Gramm., str. 233.) — Kopitar je pozneje to tabelo sam napravil in sprejel vanjo razen 18 enozložnic (zraven tudi »veter«) iz Vodnikovega pisma tudi še dve, ki nista bili v pričujočem Vodnikovem gradivu za to razpredelnico (*dán in sób*).

¹⁵ KZ.

svojem prvem pismu na Dobrovskega z dne 30. marca 1808 ni mogel kaj, da bi patrijarhu slavistike ne bil pisal o Vodniku: »... es ist eine allgemeine Stimme über ihn hier: von V** kriegten wir entweder sein Lebtag nichts, oder was Kroatishes«. ¹⁶

»Naredite tablo vi.« To razpredelnico enozložnih moških samostalnikov, ki podaljšujejo sklone na ovu, je Kopitar nato tudi res sam sestavil in jo poslal z Dunaja Zoisu v Ljubljano obenem s pagovorom in uvodom dne 15. jan. 1809, kakor se razvidi iz pisma, ki ga je pisal Kopitar Zoisu dne 16. jan. 1809: »Gestern endlich sind meine 9 Bogen Nachschrift mit einem Pakett von Beck abgegangen«. ¹⁷

»... ihe rodove nektirih befedi bom perftavil«, piše Vodnik v I. a. In res je pripravljajl neke vrste etimološki slovarček kot dodatek, ki bi se naj bil natisnil na koncu Kopitarjeve slovnice. O tem njegovem delu je pisal Zois Kopitarju dne 14. jan. 1809: »Vodnik hat endlich auch Materialien auf starke 3 Bögen Anhangs zusammengeschrieben. Die Einleitung sieht tief gelehrt aus, und ist ganz Herder, Adelung etc. Das erste tableau, welches ich schon durchgesehen habe, enthält die Familie der aus dr und tr entspringenden. Es sind deren ein paar Hundert, ohne dass die Quelle erschöpft zu sein scheine. Wass werden wohl die Glotisten zu diesen Zusammenstellungen sagen? Freilich lässt sich vieles dawider einwenden — aber auch viel daraus lehren — und vielleicht ist es die beste Methode, um den eigenthümlicheh Karakter der slavischen Sprache am alleranschaulichsten darzustellen. Wenn Vodnik nur ein halbes Duzzent solcher tableau glücklich ausführt, sehe ich es für den ersten Versuch als hinreichend an. Er oder ein anderer Lexicograph kann ja dann weiter gehen, und das Etymologische ganz absolviren«. ¹⁸ Dne 24. jan. 1809 vnovič poroča Zois Kopitarju o tem Vodnikovem delu: »Vodnik hat schon wieder dreimal seine Einleitung geändert; jetzt sind seine Favorit-Tableaux über die Stammsilben pu [?], pr [?], f etc.«. Kopitar, ki je že nepotrežljivo čakal izida svoje gramatike, je sporočil Zoisu o tem Vodnikovem dodatku v pismu z dne 23. jan. 1809: »Ist es kindische Ungeduld, oder Ahndung, wenn es mir scheint, dass Vodnik's sublim- etymologischer Anhang besser für sich, oder wie bei Linde als Prolegomena zu seinem Diktionär, erschiene: einestheils schreckt mich der dadurch nothwendig erfolgende längere Aufenthalt, andertheils Vodniks Propensität zum P. Markismus: lassen E. G. wenigstens nichts, gar nichts, passiren, was nicht E. G. vollkommenes Votum hat... unsere Grammatik muss durchaus echte Waare geben«. ¹⁹ — Še preden je Kopitar odgovoril Dobrovskemu na njega prvo

¹⁶ Istoč. I., str. 2.

¹⁷, ¹⁸ KZ.

¹⁹ KZ. — V tem pismu je Kopitar Zoisu tudi poslal zadnje dostavke k pagovoru svoje slovnice, izrazivši željo, naj stoji na koncu pagovora datum: »Wien den 16ten Jänner 1809« in namesto avtorjevega podpisa samo šifra: »K«. V tem pa je Kopitar preko Ljubljane dobil Dobrovskega prvi (v »Istočnikih« I., str. 19 nedatiran) list kot odgovor na prvo njegovo pismo Dobrovskemu z dne 30. marca 1808. Zois v Ljubljani si ni bolj razširjeni obliki, prim. »Istoč.« I., str. 30.] Wie fertigt er dagegen den Wassermann [Vodnik] ab! das ist wahrlich zum todtlachen! [Tako zelo Dobrovský svojega prejšnjega slovenskega korespondenta, Vodnika, tukaj ne »odpravlja«, pišoč Kopitarju o njem: »Von Vodnik versprach sich mir nicht viel, hielt ihn aber doch für einen guten Menschen und seine pesme... sind doch nicht schlecht«. In pa tam, ko govori o slovarjih, pravi Dobrovský še enkrat: »De Vodniko sileamus«. Prim. »Istoč.« I., str. 20 in 23.]

pismo, je sporočil Zoisu dne 1. februarja 1809, naj mu odpusti, da je pisal Dobrovskemu že 30. marca 1808 brez vednosti Zoisa, pisal zlasti zoper Vodnika tako ostro: »Ich war damals gegen seine mönchischen niederträchtigen Cabalen, womit er das Monopol mit Slavischen Sachen in Krain sich zu erschleichen suchte... mit Recht erbittert... Ich werde nun dem Meister schreiben, dass alles ausgeglichen, und Vodnik sich in sein Schicksal, kein Monopol zu treiben, finde; auch wegen seiner ausgebreiteten und vollständigen Kenntniss des Slavismus in Krain nach allen Localverschiedenheiten ein schönes Radical-Wörterbuch zu liefern im Stande sey, nach der Idee von E. G. und Dobrowsky... Ich glaube, es wäre gut, wenn meine Nachschrift fleissig gedruckt, Vodniks Radicalien aber lieber a parte, oder vor sein Wörterbuch gedruckt würden, so dass meine Sache für sich ginge; denn dadurch könnte das schon so lang sich ziehende Ding eher zu Ende kommen; auch traue ich dem Vodnik, quoad judicium & reflexionem in omnem partem, nicht recht (er schreibt den Herder aus, Herder hat selbst andere ausgeschrieben... lieber studiere er das IX. Kapitel in Lindes Prolegomenis zu seinem Wörterbuch...). Finden E. G. jedoch Vodniks Arbeit dero Beifalls würdig, so disponiren E. G. nach Gutfinden: ego tantum propono; at non mea, sed Tua voluntas fiat.«²⁰ — Pod vplivom tega pisma in najbrž po konformnem predlogu Zoisa Vodnik ni natisnil svojega etimološkega slovarčka v Kopitarjevi slovnici. To svojo odločitev je Vodnik sporočil Kopitarju v svojem drugem pismu, ki je bilo napisano v prvih dneh februarja 1809, pa se nam ni ohranilo. Eno samo, ta etimološki slovarček zadevajoče mesto nam je iz njega ohranil Kopitar, ki je pisal Dobrovskemu dne 6. februarja 1809 naslednje: »... wegen Lexicon schreibt mir eben Vodnik (mit dem wir wieder gut sind, da er auf das Monopol Verzicht gethan hat): „Ihre Grammatik wird in 14 Tagen die Presse verlassen. — Meine (Vodniks) Urquellen bleiben aus... sind zwar fertig; aber theils erlaubt es die Zeit nicht, da Korn nach Leipzig erscheinen will, theils ist die Arbeit nicht Ihrem Werke analog; sie bleibt also jetzt aus, und wartet auf mein Wörterbuch: die Zeit, die ich damit zubrachte ist nicht verloren. Nun aber kehre ich mit aller Sehnsucht zum Dictionario zurück, wie Jacob zu seinem abwesenden Joseph«.²¹ — Ta Vodnikov elaborat je še enkrat omenil Zois, ki je pisal dne 9. (ozir. 12.) februarja 1809 Kopitarju (po konceptu): »Vodnik... hat sein MS [Manuscript] zurückgenohmen, und dem ihrigen Platz gemacht... wird nun sei-

Bemerken Sie hingegen, dass er ihre Unterschrift, und sogar den Geburtsort nicht ohne guten Gründen, gedruckt zu sehen verlangt«. Kopitar namreč prvotno ni nameraval svoje slovnice podpisati najbrž niti na koncu s šifro in je v svojem prvem pismu Dobrovskemu javil: »... ich werde meiner Grammatik meinen Namen nicht vorsetzen« (Istoč. I., str., 2), nakar mu je Dobrovský odgovoril: »Dass Sie Ihrer Grammatik Ihren Namen nicht vorsetzen wollen, kann ich nicht billigen, weil man sich oft an den Autor eines Buches wenden muss, um über Zweifel belehrt zu werden. Ich wollte sogar, dass man seinen Geburtsort beysetzte«. (Istoč. I., str. 26.) Z ozirom na želje Dobrovškega in Zoisa se je Kopitar odločil samo za priimek na koncu knjige in je to svojo odločitev sporočil Zoisu dne 20. februarja 1809 z besedami: »Ich glaube, die volle Unterschrift: Kopitar, am Ende der Nachschrift ist das gescheueste, was man sich gefallen lassen kann: Geburtsort und momentanes bürgerliches Leben sind unwesentlich; dass ich ein Oberkrainer bin, wird ein jeder vermuthen«. — Kopitarjev končni datum v gramatiki je iz »16ten Jäner« izpremenil v »1. Hornung« torej najbrž Vodnik, ki je tudi sicer rad rabil za februar izraz »Hornung« (prim. »Lj. zvon«, 1889, st. 397).

²⁰ KZ.

²¹ Istočniki I., str. 30—31.

nem Lexicon den etimologischen Vorläufer geben... Vodnik versöhnt -- Ergo [Dobrowsky] zu empfehlen.

»Brüner Wochenblatt« — je najbrž Vodnikov lapsus memoriae. Po vsej verjetnosti vprašuje Vodnik Kopitarja, kje v Zoisovi biblioteki leži ona 63. številka časnika »Patriotisches Tageblatt, Brünn 1800—1805«, ki je izšla dne 11. avgusta 1802 in prvič širši javnosti naznanila naslednjo novico: »In Laibach lebt ein Lexikograph der krainischen Sprache..., der aber seine Arbeit noch unter der Hand hat. Er ist Professor der Poetik und heisst: Valentin Wodnigg«. Pod to notico je bil podpisan neki na Dunaju živeči »G.«, šifra, ki do danes še ni razrešena.²²

»... kaj l'he drugaica imam Wildetu dati?« Prof. Fr. Wilde (roj. 1753 v Vel. Karloviči v pruski Šleziji, umrl 1828 na Dunaju) je bil do l. 1788. profesor filozofije na ljubljanskem liceju, nato pa bibliotekar ljublj. licejke od l. 1789. pa tja do jeseni 1809, ko se je umeknil pred Francozi na Dunaj, dobivši tam dosmrtno mesto na univerzi. Takrat, ko je Vodnik pisal to pismo, je bil Wilde še v Ljubljani in gotovo v ozkem dotiku s slovenskimi kulturnimi delavci, kateri so se tudi v poznejših desetletjih radi obračali za pomoč k možu, imajočemu važno besedo v avstrijski prosvetni upravi in dobro poznavajočemu kranjske razmere, osebnosti in njih zmožnosti.

»Gospoda Shobarja prahtajte etc.« Jožef Schober, rodom kranjski Slovenec (doma najbrž iz okolice Kranja), je bil od prvih 90tih let do jeseni leta 1797. nekaj Zoisov adlatus in morebiti vzgojenec. Bil je v svojem znanstvenem zanimanju docela Zoisovo duševno dete: prirodoslovec (zlasti mineralog), arheolog, slavistični bibliograf, ki je dobro čital cirilico in tudi glagolico. V Zoisovi zapuščini (v ljublj. licejki) se nahajajo štiri njegova pisma iz dobe, ko je odšel iz Ljubljane na Dunaj. Dne 2. septembra 1797 piše ta Schober v prvem teh pisem Zoisu z Brda pri Kranju med drugim: »Ich wünsche sehr dass Hr. Vodnig über die Mspt., Missallen und Ritualen ein litterarisches Verzeichnis ausarbeiten möchte, Künftige Woche komme ich nach Laibach, bringe die Abschrift von den slavischen Wercken mit, und will noch die wenigen Augenblicke meines Aufenthalts bey Ihnen mit wissenschaftlichen Gesprächen zubringen«. Začetkom oktobra 1797 je odpotoval na Dunaj preko Celovca, odkoder je Zoisu dne 6. oktobra poročal o zbirkah grofa Hohenwartha, podobnega visokoumnega zbiratelja domovinskih zanimivosti na Koroškem, kakor je bil Zois na Kranjskem. Tam je Schober iztikal pri knjigarjih za slovenskimi knjigami. Prišelši dne 11. oktobra 1797 na Dunaj, je poročal dne 31. oktobra Zoisu zlasti o svojih obiskih dvorne knjižnice, izražajoč se posebno o njenih uradnikih: »ich fand an allen, welche in der That mehr Handlanger als Bibliothekäre sind, keinen einzigen nur mittelmässigen slavischen Litterator«. V poznejših letih je bil Schober bibliotekar pri raznih dunajskih aristokratih (tudi pri Ossolinskem) in pomožni nameščenev v znanstvenih prirodoslovnih institutih raznih dunajskih učenjakov. Ko je v dec. 1806 umrl neki skriptor dvorne knjižnice, je bil v januarju 1807 na njegovo mesto imenovan Schober »sowohl wegen seiner bibliographischen Kenntnisse, als seiner Einsichten in das Fach der Kupferstiche, wodurch er als Gehilfe des Custos Bartsch sich eignete«. ²³ Ko je Kopitar v pozni jeseni 1808 v dvorni biblioteki dopolnjeval svoje podatke o slov. protestantih, mu zadnji skriptor Schober (»der einzige Halb-Slavist hier«; Kopitar Zoisu 27. novembra 1808) spočetka ni šel posebno na roko, pozneje pa zelo, kakor je sporočil Kopitar Zoisu dne 7. decembra 1808 z besedami: »Schober bedient mich, da ich keine Freundschaft von ihm prä tendire, über alle Erwartung: nicht nur sucht er mir gleich alles auf, was ich ihm nenne, sondern sogar ungeheissen bringt er mir diess und jenes Kyrillische Buch, ob ich es kenne etc. Aber dafür soll ich auch für die Hofbibl. die Carniolica... be-

²² Prim. drja. Ilešiča razpravo »Iz prvih časov romantike«, ČZN II, str. 25—26.

²³ Mosel, Gesch. der k. k. Hofbibl. Wien 1835, str. 217.

schreiben. Ben: ich beschreibe sie, und lasse das Verzeichniss drucken (in dem Vorberichte meiner Gr.)«.²⁴ Ob priliki, ki se je nudila Zoisu, dobiti potem zamenjave nekaj slovenskih starih duplikatov iz dvorne knjižnice, se izraža Kopitar o Schoberju kot kranjskem »rojaku« precej neugodno, pišoč dne 23. decembra 1808 Zoisu: »Das fatalste ist nur, dass wir es mit einem Landsmanne zu thun haben, der ohne Gewissen ist.«²⁵ Ko postane v februarju 1809 ravnatelj dvorne biblioteke poljski grof Ossolinski, začne Kopitar upati, da novi ravnatelj ustanovi po nasvetih Zlobickega, učitelja češčine na dunajski univerzi, in ogrskega historika Engela posebno mesto kustosa ali skriptorja za slavistiko na tem zavodu, ki bi ga mogel dobiti on, Kopitar: »Wenn nur Schober mit seiner imposanten Oberflächlichkeit mir das Ding nicht wegfischt«,²⁶ piše Kopitar Zoisu dne 19. februarja 1809 in dne 3. marca 1809 zopet: »Schober wird wohl auch sein bischen Slavität geltend zu machen wissen. Vielleicht werden meine Verzeichnisse über die Carniolica, die ich ihm mittheilte, nun als sein Werk präsentirt werden. Thut nichts: S[chober] ist doch zu seicht, um den Blick eines Slaven selbst [Ossolinski] zu teuschen.«²⁷ Slučaj je nanesel, da se je Kopitar tega konkurenta prej znebil, nego je mogel upati. Dne 3. avgusta 1809 je namreč sporočil Zoisu: »Schober ist den 21. July an Nervenfieber gestorben. Wäre Friede, so sässe ich wohl schon an seiner Stelle...«²⁸ Nekaj zanimivih podrobnosti o Schobrovi smrti je Kopitar dostavil v svojem pismu na Zoisa z dne 16. avgusta 1809: »Schober ward krank durch Einbildung: er fürchtete durch blossirte und kranke Soldaten epidemisch angesteckt zu werden, um kreisete jeden krank aussehenden in starker Entfernung, und ward — durch Furcht krank: seine Geliebte ward es von ihm und so trug alles dazu bei sein Aufkommen unmöglich zu machen. Ja! sogar der egoistische Schobler] hatte eine Geliebte, während der gutmüthige Kop[itar] ohne ist, und auch ferner mit seinen Slavicis etc. auskommen wird müssen: indessen hat mich meine Jungferschaft noch nie gereut.«²⁹ Kakor znano je Kopitar res dobil Schobrovo skriptorsko mesto dne 10. decembra 1810. — Katerega Meursa »sadne lifte« je imel Vodnik za Schobra pripravljene, na morem povedati; morebiti je tu misliti na kakšno delo danskega kraljevega historiografa, ki se je podpisoval: Joh. M. Meursius (1579—1639).

O tem prvem Vodnikovem pismu Kopitarju, ki je bilo, kakor smo dognali, priloženo Zoisovemu z dne 10. decembra 1808, je Kopitar sporočil Zoisu dne 23. dec. 1808: »Auf Vodniks Anhang rechne ich also nicht, salva tamen ratificatione von E. G. — In seinem Krainerischen Beischluss [misšljeno je uprav to pismo I.] ist er ohnehin weder kalt noch warm hierüber«. Zaključuje pa Kopitar to pismo Zoisu z besedami, ki kažejo, da na to pismo ni tako naglo odgovoril Vodniku: »Dem Hrn. Vodnik und mehr andern guten Freunden muss ich mir vorbehalten, bei nur etwas mehr Musse, zu schreiben.«³⁰

II.

Priatel!

Gospódu Kopitarju.

V' Lublani 12 kimovza 1809. *opt.*

Lahko pijarjih, ki majh hitro roko inu lep zhař; jes morem krog létat, kakor bi nizh opravil ne imel. Sdaj letim po vji [tari Emoni inu

²⁴ KZ.

²⁵—²⁹ KZ. — Schobrovo ime je bilo doslej pri nas znano samo iz Kopitarjeve prošnje za skriptorsko mesto na dvorni biblioteki (Kopitarjeva spomenica, str. 125 in 127). Da je bil to kranjski Slovenec in najbrž Zoisov učenec in laborant, se ni vedelo. — Povodom Kopitarjevega sporočila o njegovi smrti je Zois pisal Kopitarju dne 10. septembra 1809: »Schober hat sich übertrieben — Sie sparren sich — bene! Cave morbum Veneris!«

³⁰ KZ.

nje nad inu podsemliških kótih, *fpét* po Trojánah inu Atrantovih poder-
tiah; sdaj po Igu stare napiše po rimskih kamnih preberat, sdaj k' bu-
kvijhkim kupzám inu po bukvijhkih. (Vejh, de me Siauve vuzhi starine
posnávat.) Vzhéraj fim sa té skoraj zél dan sgubil, ki fim sadni póben
noviga tejtamenta nofil inu ijkál; danaj pa na novo hódi Tinzhe inu
Krishovo pót delaj sa krishov pot, inu kaj vé m sa kakfhine Exftraite,
Shade inu take ropotie. Verh tiga fim jél vzhéraj tudi stare dnarje pre-
glédvat; dové kaj bo she s' mene? — — Kaj p a b e f e d i f h e d é l a ? —
Dvajjeti velkiga Jerpana jmo shole povésali, od takrat fim mu vej zhaf, kar
je mogozhe, ftrégel: pa je tudi narvezh zhafa dobilo, sa to ko me narbolj
veseli. Skosi lejto fim jame jemline popife délal inu pergodbe bral, sdaj
jim vej nabrujhen sa befedifhe. — Shurek ni bil pameten, je Lublanze
sdrashil, ki je vedno k' generalu hodil; sdaj je per profosu v Zagrabu
sa goftázha. — Tham more pravi tepez biti. Rezi mu, de bi jes rekel:
Tam ni s' pametjo tukej v' svoji glavi domá, temozh je t a m gori v' me-
lzovmu krivzu. Kaj porezhe, ako pravim: Tham je nazpol-le-on, na pol
pa o n a, ali norez. — Toje posdravljenja bom vse opravil. — Zhe Jakob
Shopan nasaj priti hozhe, naj shé vuner skoro pride, de bomo kaj svédili:
per naj ne vémo nizh. Lashí je vse kóte polno, dnarjov pa nobeden
sadojti nima; na pojvodo jih ni dobiti, al pa v'aj po 12—18—36 od jto
zhinsha plazhaj. Velki ozha pojde na kant, zhe bo vse plazhat mogel,
kar jo mu perfódi. Vej davik je bliso 18 mill. Njega sadéne vse vkup
240 tavshent. — Moji 300 f. — jo v' Bifrizo padli s' dekretam inu kvit-
nigo vred; sakaj mi jih nijo v' Lublani odkásali; kje jih bom po Duneju
ijkál? Plazhva nam je saperta, kakor hitro jo dobim, ti bom 11 al 13
florov po Vinzenzu plazhati rekel. — En novizh iskopan kamen s' napi-
jam: LIBERO PATRI i. d. jmo dobili na Trojanah; Baron Zois ga je
kupil, jutri pride v' Lublano, mu bomo lepo mesto sbrali, sato ki je
lép; sraven mu bo fajmajhter rojen list po latinško dal. — Sdaj grém po
tvoje bukve. — — — Kórn je prodal Adelunga inu Shadeta; inu bi jih
bil jhe vezh, ko bi jih vezh blo. Rezar ne da Krishov Pot Gaflerju, kir
je kufrene podobe feboj vsél; pravi: naj da nove podobe résat, stare
naj mu pojhle; potle mu bo bukve pollal, de jih bodete na nemfhko
prestávlali. — Kaj fim védel sa to? v' svoji nedolshnosti fim Rezerju
djal, de bodo bukvize sa Gaflerja. Taka je lè! — Sdaj pa po pojhti
pijhem odperte pijma, de vam jih Gafler da, kir vas ne vem kjé ijkál.

Vodnik m. p.-ia
Dem Herrn
Barthelme Kopitar
zu
Wien

Opombe priobčevatelja: To pismo je pisal Vodnik Koptarju, ko je že skoraj štiri mesece nad večino slovenskih zemelj v Ljubljani gospodovala francoska okupacijska vlada, v kateri je opravljal službo vojnega komisarja tudi arheolog Etienne Marie Siauve,³¹ ki si je — kakor vidimo iz začetnih stavkov tega pisma — pridružil pri svojih raziskovanjih našega Vodnika za pomagača in učenca v starinoslovju.

»Vzhéraj fim sa té ikoraj zél dan sgubil...« Te in naslednje besede se nanašajo na usluge, za katere je prosil Kopitar Vodnika deloma v pismu na Zoisa, deloma pa v posebnem na Vodnika samega naslovljenem pismu (neohranjenem), na katero Vodnik tu odgovarja. Dne 16. avgusta 1809 piše Kopitar Zoisu: »Hofr. Kuhn, Slaviste, bat mich, ihm, womöglich ein Neues Testament 2ter Aufl. [Japljev], ein Supanzhizh Turnier zwischen Lamberg und Pegam, und, da Vodniks Lexicon sich so lange warten lässt, wenigst 1 Marci Befedifhe sammt Glossarium — zu verschaffen... Ich bitte E. G., diese Kommission dem H. Vodnik... zu

³¹ Prim. »Veda« I., str. 130.

geben... Bei dieser Gelegenheit wünsche ich auch recht sehr den fehlenden letzten Bogen zu meinem Exemplar des N. Testam. 2te Aufl. 2ter Th. 99... zu erhalten.³²

»Krishov pot«, ki ga je Kopitar iz Ljubljane naročal po Vodniku, proseč ga, naj reče ljublj. knjigotržcu in založniku Retzerju, da to knjižico prepusti v prevajanje na nemško dunajskemu založniku Gasserju, je bila knjižica: »Sveti Krishovi pot, to je premihlvanje terpenja Jesufa Kri-ftuša, is Svetiga Pifma napravlenu (ikusi Antona Klementini). V' Lublani per J. Retzerju 1808. 8°.« — Pod značnico »Extrait« je treba razumeti neki francoski posnetek iz Adelungove nemške gramatike, ki ga je imel ljublj. knjigotržec Korn na prodaj, kakor tudi nemška slovarja Adelunga in Schadeja. Dne 1. februarja 1809 je pisal Kopitar Zoisu, da bi Appendiniju poslal kake filološke knjige, »dass durch den B[aron] Z[ois] in Kra[in] die Gelehrten des Slavischen Südens mit denen des Nordens verbunden werden; die Zuschickung eines J a g e m a n n i s c h e n W ö r t e r b u c h s und des Extrait de la Grammaire d' Adelung (die Korn von mir hat)... würde wahrscheinlich dem Slavismus so schöne Früchte tragen als die Verbeitung Innerösterreichischer Fossilien der Mineralogie schon getragen hat und noch trägt.«³³

Kdo je bil Šurek, ne morem povedati. — Karel Ignác Thám (1763 do 1816) je bil privatni učitelj češčine v Pragi in je izdal med drugim l. 1788. »Deutsch-böhmisches Nationallexicon« ter v letih 1807.—1808. »Nejnovější úplný českoněmčeský slovník«. Njegovo jezikoslovno in leksikografsko delovanje je imelo večji praktični in buditeljski nego znanstveni pomen. Thámovi znanstveni nedostaki so Dobrovškemu dali povod k ostrí polemiki ž njim. Zanimivo je, da ga je tudi naš Vodnik v pričujočem pismu tako drastično obsodil.

»Jakob Shopan« se je ravno ta dan, ko Vodnik po njem povprašuje, odpeljal z Dunaja, kjer je bil dovršil svoje teološke študije. Dne 13. septembra 1809 piše namreč Kopitar Zoisu: »Gestern ist auf einmahl unser brave Landsmann Supan mit dem Postwagen nach Hause gereiset: sein Onkel [ljubl. kanonik] wird ihn ohnehin bei E. G. aufführen. Nach näherer Bekanntschaft finde ich meine Besorgnisse, dass ihn die Intriguen der Ambition, wozu er viel Anlage hat, der reinern Liebe der Wissenschaft und des Slavismus untreu machen könnten, bestätigt: aber wenn er nur oft E. G. hört, so bin ich guten Muths. Er hat schöne Sprachkenntnisse und — weiss beinah die ganze gelehrte Chronique scandaleuse: auch denkt er heller als seine Protectores, aber die — Aussichten der Ambition — werden seinem Charakter schaden.«³⁴

»Velki ozha pojde na kant...« To mesto v Vodnikovem pismu, govoreče o kontribucijah, ki so jih Francozi naložili Zoisu, je Kopitarja silno vznemirilo, zlasti potem, ko je bil dobil tudi od Zoisa pismo z dne 10. septembra 1809 s poročilom o teh vojnih datvah. Koncept, po katerem je Zois pisal to pismo Kopitarju, se glede te stvari glasi: »Ferner Detail der 3fachen Contributionen — fl 30/m schon jetzige Auslage auf $\frac{1}{4}$ derselben — Wenn Nap[oleo]n nicht nachgiebt — siamo falliti e dovremo fare cessione bonorum — videbimus et avisabimus te! intanto conserv. umore un momento! finche ci è del ☉«. Na te dve zlokobni poročili je Kopitar odgovoril Zoisu dne 21. septembra 1809: »Noch keinen Sonntag habe ich in so wehmüthigheiliger Stimmung gefeyert: schon den Sonnabend vorher hatte mir Spanschiz ein offenes Billet von Vodnik an mich überbracht [pričujoče pismo II.]: ,de bodo velkiga ozhéta na kant djali, z he bo mogel vie plazhat kar fo mu periodili: ga sadéne 240/m!' wobei nur der übrigen barok-lustige Stil des Mannes, der mir bewies, dass er selbst an

³², ³³ KZ.

³⁴ KZ.

dem z he seine Beruhigung fand, den Schrecken des ersten Eindrucks milderte.«³⁵

»Moji 300 f. fo v' Biftrizo padli...« Vodnik je bil po predelavi svoje nemške »Zgodovine Kranjske« končno vendar dobil prisojeno mu darilo dvorne komisije na Dunaju v znesku 300 gld. in odposlal dne 10. marca 1809 tudi že pobotnico preko spediterja Smitmerja; vojne homatije so mu odjedle to nagrado. V svojem konceptu za pismo na Kopitarja z dne 10. septembra 1809 ima Zois beležko: »Quitung Vodnik per f. 300 praeium Historiae 10 März an Smitmer, cum Decreto, verlohren etc.«³⁶

»... po Vinzenzu plazhati rkel.« Vincenc Karnof je bil po Kopitarjevem odhodu na Dunaj Zoisov privatni sekretar.

O rimskem kamenu, izkopenem na Trojanah, je poročal Kopitarju tudi Siauve v svojem pismu, priloženem Zoisovemu z dne 10. septembra 1809. Z ozirom na to Siauvejevo pismo piše Kopitar Zoisu dne 21. sept. 1809 o tem kamenu in o vojnem komisariju Siauveju: »Das ist eine brave und — schlecht genug! bisher beispiellose Anstalt, die Monumente, die man aus ihrer Stelle verrückt, zu etiquettiren! Aber das ärgert, dass es in seinem Briefe heisst: j'ai invité Mr. le B. de Z.[ois] à acheter ce monument etc. während der Entschluss gewiss von E. G. selbst herrührt.«³⁷

III.

Lublana 19 dan kosaperjka 1809.

Kopitar!

Baron je bolen od S. Mihela, ne more pijati; kakor hitro bo mogel, je bo kmalo perpravil jam pijat. Peutingerjove table i. dr. smo dobili; Siauve je tiga vejél; al morebit bo mogel v' Tirole iti: bo pa tam Aguntum ijkal. Sartorirove pijma shelno zhakamo. — Kar ji pofodil, inu kar je dolga, bom potirjal, tudi soj dolg plazhal: enmalo poterpi! — Shopan mi je dal 10 f sa te; je dolshen li 9 f 43 kr po tvojimu lajtnopiju, ki jim ga vidil. — Kaj se mi vedno rugajh? ... to rezhem po Pivfhko... kaj menijh, de bo kdo drugi mojih jhtirdefet jto befedi najhel? 40 dni delam, pa se komaj eno mervo posná; ta rézh ni, ko bi pihnil: ... vuner letaj bom dodelal.

Befedijhe rado vidi, de Siauve prozh gré: ni miru pred napiji, jfarmi dnarmi, inu sgodbami! — imam she 91 jrebrenih inu 30 kuprenih monét v' mojimu sboru — kak jim pazh bogat? — Claudi, Antonin, Trajan, Nerva, Gothicus, Faujtine obé, Conjtantin, she ena druga kakor jta ble une dve ferborite i. t. d. Shopanzhizha posdravi, zhe shé ni v' Zelu! — Si kaj svedel, kako jo Krajnzi domalubni? Kak jo je bili? — Gorje Zensurantu toje Grammatike, de ti je vje s' polnimi uftami pijat puftil! — Dunejzi ga tépejo, kakor mi Shopan perpovéda.

Vodnik m. p.-ia

Opombe priobčevalca: Začetne besede tega Vodnikovega pisma z dne 19. oktobra 1809 se nanašajo na naslednje stvari: V svojem pismu z dne 10. septembra 1809 je prosil Zois Kopitarja, naj pošlje njemu za Siauveja ponatisek znamenite rimske zemljepisne karte, imenovane »Tabula Peutingeriana«, ki jo še danes hrani bivša dvorna biblioteka na

³⁵ KZ. — O Zoisovih kontribucijah je pisal Kopitar tudi Dobrovskemu dne 20./24. novembra 1809: »Baron Z. in Laibach hat auch tüchtige Kontributionen zahlen müssen, so dass ich mich lieber mit Instructionen durchbringen, als seine Lasten vermehren helfen mag«. (Istoč. I., str. 61.) O franc. kontribucijah prim. Dimitz, Gesch. Kraïns. IV., str. 296.

³⁶ KZ. — V tem zmyslu naj se izpopolnijo Wiesthalerjeva izvajanja v njegovem življenjepisu Vodnika. (»Valentina Vodnika izbrani spisi«, str. XXXIII.)

³⁷ KZ.

Dunaju in ki jo je bil izdal v 12. Estih l. 1753. Franz Christoph Scheyb (1704—1777). Zravcn je baron prosil Kopitarja, naj tej pošiljatici priloži za istega francoskega vojnega komisarja tudi neko numizmatično delo Eckelovo in odda priloženo Siauvejevo pismo bibliotekarju v Terezijanišću Jos. Sartoriju. Kopitar je šel takoj z vso vnemo na delo, da izpolni ta naročila. V svojem pismu z dne 21. septembra 1809 je mogel Zoisu poročati samo naslednje: »Der Brief an Sartori, mit dem ich bekannt, wiewohl nicht vertraut bin, ist gleich den 18ten nach Mittag, sobald ich in die Stadt gekommen, abgegeben worden; er ward davon sehr angenehm überrascht, und versprach seine Sachen in zwey Tagen zusammenzuschreiben«. Težko, pravi Kopitar v tem pismu, pa bo dobiti obe knjigi, Peutingerjev zemljevid in Eckela, ki sta obe razprodani. Zaključujoč to pismo, pristavlja Kopitar: »Sartori hat noch nichts gebracht, ihm ga ihel tirjat... indessen hat er mir fest versprochen bis künftige Woche alles zusammenzubringen und zum Befördern an Siauve mir zu übergeben: ich werde ihm schon zusetzen«. ³⁸ V pismu z dne 28. septembra 1809 prosi Kopitar Zoisa izpričevala o tem, da je bil pri njem 8 let uslužben »als Privat-Sekretär, Bibliothekar und Mineralienkabinets-Aufseher«, ker potrebuje to izpričevalo v svrhu dovolitve privatnega študija prava, pristavljač v postskriptu: »Sartori versichert die Antwort an Siauve schon angefangen zu haben: bis den 2ten aber verspricht er sie ganz gewiss«. ³⁹ V svojem pismu z dne 11. oktobra 1809 javlja Kopitar Zoisu, da je prejšnji dan naposled vendar odposlal obe knjigi za Siauveja na Zoisov naslov. Nato Kopitar drastično popisuje, kako je cele tri dni po vsem Dunaju pri najrazličnejših posestnikih knjižnic moledoval zlasti za Scheybovo izdajo Peutingeriane. A naletel je na same ozkosrčneže. »Gefällt E. Hochw. dieser Kleingeist? Wenn Dobr, ein Slav. MS. nach Prag, und nach Kamtschatka oder gar über die Behringstrasse verlagt, B. Z[ois] schickt es ihm ohne Anstand«. Po treh dneh iskanja je zašel k patru Mihaelu, bibliotekarju pri diskalceatih, »dessen Bekanntschaft ich in glagoliticis gemacht hatte. Nach dreimaligen Suchen fand ich ihn zu Hause. Ich hätte was nachzuschlagen in Scheyb's Tab. P. — Katalog aufgeschlagen. Könnten mir E. Hochw. den grossen Gefallen thun, mir das Werk bis Neujahr ins Haus zu geben. Kennt Sie der P. Erasmus? Aber sie seyn ja ein ehrlicher Mann. Rezepte geschrieben und fort mit ihr. Auch das MS [manuskript] von Heyrenbach [očividno neka kritika Scheybove izdaje, o kateri poroča v prihodnjem pismu Vodnik, da jo je na latinsko prevedel za Siauveja] wird richtig seyn: ich hatte nicht Zeit es zu lesen, weil es für den Postwagen gleich gepackt werden musste... Wenn nur noch Sartori heute versprochenen massen gewiss seinen Brief bringt, so ist für Siauve alles glücklich, wenn auch spät, gethan«. ⁴⁰

»Baron... ne more pifati.« Zadnje pismo, ki ga je pred tem Vodnikovim pisal Zois Kopitarju je bilo z dne 21. septembra 1809 (omenja ga Kopitar v prej citiranem pismu), a se nam ni ohranilo niti v konceptu.

»Kaj fe mi vedno rugalih...« S temi in naslednjimi besedami, tiščočimi se njegovega dolgoletnega sestavljanja nemško-slovenskega slovarja, Vodnik nekoliko užaljeno reagira, ko je bil iz dveh Kopitarjevih pisem prvič zvedel, da dela Kopitar na to, da bi kdo Vodnika prehitel tudi z izdajo slovarja, kakor ga je bil Kopitar sam s slovnico. Prvo teh pisem je pisal Kopitar Zoisu dne 11. oktobra 1809 in v njem naslednje besede: »Ich denke den Juristen Primiz in Gratz aufzufordern, ein Lexicon Carniolitatis über den Truber & Dalmatin zu machen, und den Supan Krainische Sprich-

^{38, 39, 40} KZ. — O Sartorijevem pismu Siauveju poroča dne 18. oktobra 1809 Kopitar Zoisu: »Sart[ori] zauderte so lange vielleicht, weil er vor einem Antiquar vom Handwerk verlegen war: gestern sagte er mir, er habe den Brief nur noch zu schliessen, und werde ihn noch am nähmlichen Tage expediren«. (KZ.)

wörter auf dem Lande zu sammeln: wenn Vodnik mit dem Lexicon nicht eilt, so wird ihm wieder wer zuvorkommen.«⁴¹ — Skoro nato je Kopitar res pozval Zupana s pismom z dne 15. oktobra 1809, v katerem je svojega malo prej v Ljubljano odišlega prijatelja tako-le vzpodbadal: »Quid de spe patrii idiomatis? Primitiv hat es übernommen, den Truber lexicī faciendi causa zu exzerpiren! Werden Sie, spes nostra, denn gar nichts thun pro bono pulcerrimae dialecti linguae pulcerrimae...? Sammeln Sie doch adagia, proverbialia und — in quo certe tu vel maxime proficies — Prose-lyten für unser Studium! Hat Sie Vodnik nicht auch angefeuert zum Mitwirken? Wenn Sie z. B. eine Kopie von Vodnik's Krainischer alfabetischen Wörtersammlung nähmen, dann Krainische Bücher lesen (Dalmatini Bibliam, Caftelez), und noch mehr die Bauern anhörten, und nondum notata adnotirten! Nonne praeclare inde symbolae lexico accederent conficiendo? Haben wir ein mahl ein soviel möglich vollständiges Lexicon, dann würden alle Slavisten nur aus unserm Dialekt rasonniren, beweisen etc!«⁴² Te dve Kopitarjevi pismi sta dala pač Zois in Zupan Vodniku čitati.

»Shopanzhizh«, t. j. Ivan Anton Zupančič (1788—1833), je takrat občeval na Dunaju s Kopitarjem⁴³, čakajoč, da dobi suplentsko mesto v Celju, kamor je odšel dne 9. novembra 1809.⁴⁴

To, kar govori Vodnik o »domoljubnih Kranjih«, se nanaša najbrž na vstaje dolenskih in notranjskih kmetov zoper Francoze v oktobru 1809.⁴⁵

»S' polnimi uftami« je zapisal Kopitar marsikatero temperamentno opazko v svoji slovnici, zaradi česar je klepetavi, malo poprej v Ljubljano z Dunaja povrnivši se Zupan Vodniku delal najbrž kake opazke o tem, kako so takšne Kopitarjeve glose v njega slovnici komentirali dunajski ozkosrčni birokrati.⁴⁶

IV.

Lublana 1. fufhza 1810.

Gojpod Kopitar!

Sahvalim sa vesilo, ktiro prejmem v' pijmu bres dneva inu bres lejta, kdaj je pijano.

Patentov fhe ni bilo nizh sa preslovénit, li nektire osnanila inu male naredbe savol davkov inu savol bankovzov. Vse vkup ni nizh posebniga. Po horvajhko najmo nizh ne prestavlali, ne prestavleniga prejéli.

Befedijhe sdaj dela, kar more. — Na jejen bom puftil flushbo, pojdem v' fvoje; bom v' Lublani na mafhah, na prestavlanju inu na delu mojih rok shivel, ter zhaf imel vse dodélati, kar fim fvoje shive dni perzhel. Resigniral pa bom sdaj o veliki nozhi. Narvijhi gojpodar v' najhjih flovenskih deshelah milli mene tukaj poftaviti sa uzhenika flovenskiga (Dubrovzhani je tudi Slovenze imenujejo). Zhe bo to, imam dober kruh inu lep zhaf. Dve ure vfaki dan fim je ponudil uzhiti: to

⁴¹ KZ.

⁴² Istoč. II., str. 182—183.

⁴³ Prim. moj članek v IMD, XV., str. 86—90.

⁴⁴ Prim. drja. Ilesiča sestavek v ZMS, XIV., str. 86.

⁴⁵ Prim. Dimitz, Gesch. Krains, str. 297. — O tej vstaji je sporočil Kopitar Zoisu svoje mnenje v pismu z dne 8. novembra 1809 tako-le: »Wir hören, dass der Kr. Aufstand, wiewohl nicht ohne Blutvergiessen, endlich durch Vorstellungen des Bischofs sey gedämpft worden. Traurig wenn die Verzweiflung über die Überlegung siegt.« (KZ.)

⁴⁶ Glede te Vodnikove opazke je pristavil Kopitar svojemu pismu na Zoisa z dne 8. novembra 1809 naslednje besede: »Vodnika sahvalim pro interim sa pifmize: Censurant nej fe nikar ne boji: Gospod Supan fo politicus: zhe milh sazvili, she glavé vkup ftikajo, ino posluhfajo quid parturiant montes.« (KZ.)

bi je s' mojim delom prav klémalo. Zhe pa ne, bom pa jam svoj, kakor jem rekel.

Slijhim, de Kopitar hozhe jam sa fe slovenski del besedijha narediti, inu na tisto dno sidati, ktiro je is mojga prepisal. Ješt mu remorem foveťvati, de bi s' menoť tovarhio sturil, sa to, ki je svoje lajtne miľli, inu mene sa fanjovza, besedi řtvarnika inu sa smotnika med drugimi Slovenzi na glaj rasupia.

Kaj poménio tifti krishi (X) per Dobrovjkovih besedah is njega böhm. Literatur 1780? Nove besede ľudem ponuditi je Dobrovjski meni dovolil v' svojmú písmu, pa vuner s' veliko trésnostjo inu s' perřtavlenim prajhavnim snaminam. Je li to gréh?

Korn je bukve prodal, pa posabil sa kolko. Meni je rekel, de naj bodo sarajtane inu obrajtane, kakor kol fi bodi; njemu bo vse prav.

Wilde bo sdaj na Duneju svoj dolg poravnál.

Popovizhove zherke ne bodo nizh pomagale: nifo prav vmiřhlene. Jes svojo miřel imam inu jo bom jam Dobrovjku piřal, de mi jo kdo nevrade, inu febi ne perlařti. — On piřhe: ř = ř, ñ = nj, w = sh w = řh!!! sraven leshi vse piřfano na Dobrovjska.

She na eno drugo poprejšhno písmize jim odgovor dolshen. — Od Marka Brekerfeldoviga nizh nevém. Grammatika mi nobena ne preřtaja, imam li jamize, nobenih dvořzov.

Sa kaj je bankir (Klopesch ali klopezh?) imenván? To ime mi je nesnano.

V' krajnski hiftorii fo nektire sablóde, pořtavim: Veohnika nameřt Verhnik; prej: Ptolom, potlej Ptolem, uno je po Linhartu, to po řejnizi; auktorji nifo s' svesdizo klizani, inu she vezh drugiga. Take rezhi bom popraviti perporozhil, kader bodo bukvize řpet natijvane.

Gořpod Baron je ľetař dolgo bolen. — Peutingerjovo tablo jim vřo prepisal inu dva grammatifřta řta jo smalala; sdaj řmo jo řpopali, tako je svojmú řtarimu obrasu tolko podobna, kar je bilo nar vezh mogozhe.

Heurenbachovo řhibo, s' ktiro je Scheyba tepel, řim po latinřko řkratil sa Siauveda inu sa drugo Nenémze. (je Nenémze gréh?)

Zela miřa na brégu pořhle posdravljenje. Jes pa vojhim pamet inu priasnost, pořhtenost inu lepo řpravo. —

Imam řhé besedi okol 25 tavshent, inu jih bom řhe nabral, ne smiřhlenih temozh navadnih inu snanih. Pred mojmi naberavzi je mi je treba varvati; ni vse slato, kar fe řvéti. Niřim řlepár, deřlih me kdo sa takiga řhteje, kdor ni dalezh zhes řvoj řélnik hodil. Autopřia pa ga je řhé dořti uzhlila, kar ni meni verjél; pa bi ga řhe vezh uzhlila, ko bi perlořhnost imel. Skuřhnja je řhé tudi dořti popravila, tako de bo řelo v' kratkim godno.

Kaj sľomka bo neki kdo rezhi mogel Ribnizhenam, ako oni po řvóřdim nameřt po řóřdim pravio? Smiřhleno ni; al druga je: imam li jes po njih piřati, al po Gorenziř? to je po bolj sbruřhenimu jesiku? al v' besedifhu po obojmú?

Piřani liřtek naj gré Dobrovjku sveřto v' rokel

Vodnik m. p.-ia.

Opombe priobčevatelja: To Vodnikovo pismo je odgovor na neko neohranjeno nam Kopitarjevo, v katerem je dunajski slavist očitno izprařeval Vodnika o tem, v kakřnem jeziku izdaja francoska uprava v »Ilirskih provinciah« svoje naredbe. V tem oziru je bil Kopitar najbrž po sluhih in svoji kombinaciji javil že v svojem písmu z dne 20./24. novembra 1809 Dobrovskemu: »In dem nunmehrigen Illyrien [wird]... wie zu vermuthen, die Staatssprache slavisch sein...«⁴⁷ Bolj informirano se izrařa Kopitar v svojem písmu istemu adresatu z dne 1./5. februarja 1910: »...in Illyrien ist für derweil das Krainische das herrschende Slawische neben

⁴⁷ Istoč. I., str. 61.

Deutsch et Italiänisch, weil Vodnik just an der Hand ist und Dauchy im Zoisischen Hause logirt...«⁴⁸

V nadaljnem javlja Vodnik Kopitarju, da misli francoska uprava ustanoviti v Ljubljani stolico slovensko-hrvaškega jezika, katero upa dobiti on. Z ozirom na to Vodnikovo obvestilo je sporočil Kopitar Zoisu dne 12. marca 1810; »Gelingt es Vodnik, die Kanzel der Slaw. Sprache zu erhalten (weswegen ich ihn beneiden werde, besonders wenn ich als Scriptor [na dvorni biblioteki, za katero mesto je imel Kopitar ravno takrat vloženo prošnjo] durchfalle), so muss er zwar die Species 1. der 3 Slowenischen [das Windische in Krain, Steyer & Kärnten] mit seinen Schülern zu erschöpfen suchen (denn soviel er selbst auch gehört haben mag, plura certe non audivit, quam audivit), aber dann unmittelbar auch 2 und 3 [das sogenannte Kroatische um Agram etc. und das Windische (Itari flovénfki jesik) in den Ungr. Komitaten am Plattensee] dazu nehmen. Hier wird er sagen: redit ad sanam mentem Kop. fizer me je lé sa Hrovatázha ihpotvál. Sed tamen est aliquid inter nostras rationes: Vodnik id agebat amore singularitatum, ego nunc mit Bewusstseyn der Gründe. Das Ineinanderübergehen der kleinen Nüancen des Krainischen ins sogenannte Kroatische an der Grenze Untersteiermarks [kajkavščina] soll äussert unmerklich seyn: freilich wenn man die extrema Oberkrain und Agram vergleicht, so sticht es deutlicher ab, aber doch schwerlich mehr als Slowakisch und Böhmisch!«⁴⁹

»Slifhim, de Kopitar hozhe fam sa fe...« V tem odstavku svojega pisma se Vodnik užaljen dotika načrta, ki ga je Kopitar v tem času res imel, da bi namreč Kopitar sam sestavil francosko-slovenski slovarček. Kopitar je ob Novem letu 1810 ponudil svojemu ljublj. založniku Kornu kratko slovensko slovnico v francoskem jeziku. Skoro nato je svoj načrt razširil in sporočil dne 25. januarja 1810 Zoisu: »Wahrscheinlich antwortet mir Korn auf mein letztes nicht, weil er, wegen E. G. Krankheit, die verlangte letzte Resolution nicht fassen kann! Nun liegt mir aber H**bn*r [Heubner, dunajski knjigotržec] an, ihm ein petit vocabulaire françois-carniolien von etwa 12 Bogen zu machen: er wollte gern ein f 6/c auf diese Speculation verwenden: ich und er sollen den Gewinn moitié theilen... ich würde in dem erwähnten Vocabulaire pro interim unsre Krainische Orthographie beibehalten. Derweil hab' ich den H[eubner] damit beschwichtigt, dass vielleicht in Krain die Leute auch auf den gescheuten Gedanken eines Vocabulaires gekommen sind, und wir also erst von E. G. die Zusicherung haben müssen, dass E. G. von keinem ähnlichen Unternehmen in Illyrien was bekannt sey. So gerne ich dem Korn, meinem alten Verleger, so einen Artikel wünschte, so muss ich einmahl schon dem H[eubner] mein Wort halten, wenn das entscheidende: „Quod equidem sciam, hic nil tale paratur“ von E. G. hieher eintrifft. An Dictionnaires aller Art, und mündlichen Auskunftsleuten über Krainisch, Kroat. Illyr. fehlt es mir nicht: wenn ich auch gestehe, dass Vodnik reichere Collectaneen haben mag. Übrigens könnte sich mein Vocabulaire mit seinem Dictionnaire sehr wohl vertragen. In 1 Monat kann so was hier begonnen und — gemacht u. e. gedruckt seyn!«⁵⁰

Ta Kopitarjev načrt, o katerem je Vodnik gotovo zvedel od Zoisa, je Vodnika razžalil. O tem Vodnikovem razžaljenju je Zupan poročal Kopitarju, nakar je ta odgovoril Zupanu dne 15. februarja 1810: »Was das Kr. Lexicon anlangt, so habe ich keinen dergl. Antrag an Korn gemacht, wohl aber den, meine Gramm. mit französ. vehiculo neu zu ediren, worauf mir Korn sehr respectabel geantwortet, aber auf meine weitere Antwort zu meiner Befremdung... kein Wort erwiedert... Selbst wenn

⁴⁸ Istoč. I., str. 86.

⁴⁹, ⁵⁰ KZ.

Vodnik meine vermeinte Unfreundschaft durch eine weniger wirkliche rächen wollte, sagen Sie mir es, ut sciam ubi rerum sim! Mir ist es ziemlich gleichgültig, ob das Slawische durch mich, oder durch Valentin oder Sempronius gewinnt, dum modo gewinnt. Muss ich denn ewig dem Vodnik in Weg treten? So gehe er doch selbst naprej ali nasaj: Kaj itoži na pol de drugi ne morejo hoditi, und ist noch aufgebracht, wenn einer, der mehr Eile hat, den Ruotzer ungefähr berührt! Wohl habe ich dem Korn einen Wink gegeben, dass Primitz in Gratz den Truber und Dalmatin lexicj causa extrahirt, was unerlässlich ist...⁵¹

»Korn je bukve prodal...« To Vodnikovo poročilo se tiče nekih nemških filoloških knjig, ki jih je bil Kopitar pri svojem odhodu na Dunaj preputil Kornu v prodajo (Adelunga, Schadeja itd.).

Wilde, ki je bil odšel na Dunaj ob Marmontovem prihodu v Ljubljano, je bil Kopitarju dolžan 70 gl. (Kopitarjevo pismo Zoisu z dne 18. oktobra 1809 v KZ.)

»... sraven leshi vie ipiāno na Dobrovška.« Ta Vodnikov listek, priložen temu njegovemu pismu z naročilom, »naj gré Dobrovšku sveito v' roke«, je objavljen v »Istočnikih« I., str. 130 kot priloga Kopitarjevemu pismu na Dobrovskega z dne 26. marca 1810, v katerem piše Kopitar patrijarhu slavistike: »... und lege nur noch Vodnik's ganz selbstausgedachte, und meiner feindlichen fides zur treuen Ablieferung an E. Hochwürden anvertraute Alphabetsvorschläge pro omnibus slavīs latino caractere utentibus bei«. Ko je Dobrovský ta Vodnikov »liftek« prejel, je nanj zapisal: »Komu těžko necht' powrze a komu dussno necht' kassle«.⁵²

»... eno drugo poprejšno piīmize« (neohranjeno) je pisal Kopitar Vodniku dne 26. oktobra 1809, kakor se razvidi iz Kopitarjevega pisma

⁵¹ Istoč. II., str. 185. — Dobrovskemu je Kopitar samo dvakrat nekaj malega omenil o tem svojem leksikalnem načrtu, in sicer mu je pisal dne 20./24. novembra 1809: »Vodnik verspricht immer, dass sein teutscher Theil bald beendigt sein werde. Credam cum videro. Vielleicht schrecken ihn ein Paar meiner Kameraden aus der monopolitischen Bequemlichkeit auf, vielleicht ich selbst, wenn ich nur Musse habe.« (Istoč. I., str. 62.) — Drugič mu je pisal dne 1./5. februarja 1810 naslednje: »Vodnik, höre ich, ist durch die von mir [ihm] über den Hals geschickten (aufgehetzten) braven Lexico-Rivalen neuerdings aufgeschreckt worden: valeat quantum valere potest«. (Istoč. I., str. 86.)

⁵² Razen Dobrovskemu je izročil Vodnik ta »liftek« tudi baronu Zoisu v bistveno istem in samo malo preinačenem besedilu. Ta Vodnikov avtogram, ki je pozneje iz Zoisove zapuščine prešel v Korytkovo last in tvori danes str. 243 in 244 takozvanega »Kristanovega zbornika« (prim. drja. Kidriča opis v »Ljub. zvonu«, 1910, str. 301), nahajajočega se danes v ljublj. licejki, povzema prav tako kakor »liftek«, ki je šel Dobrovskemu v roke, najprej Janeza Žige V. Popoviča predlog enotnega črkopisa za vse z latinico pišoče narode. Vodnik je ta predlog poznal ne samo iz glavnega Popovičevega tiskanega dela (»Untersuchungen vom Meere, 1750, str. XX in 11), ampak tudi iz Popovičevih rokopisnih listkov, iz njegovih »in grammaticam Vindicam cogitata et praeparata« (Šafarik, Gesch. d. südslaw. Lit., str. 62), iz omih »Bruchstücke von Popovitsch's grammatischen Arbeiten« (Kopitar, Gramm., str. XLV), ki so bili njegova last in ki se nahajajo, pisani vsi v tej Popovičevi ortografiji danes v ljublj. licejki. (Prim. Petrovskij, Pervyje gody, str. 141.) Vodnik je na tem »liftku« za Dobrovskega Popovičev črkopis odklanjal in predlagal za fh = *ш*, za s = *с*, za sh = *ш*, za zh = *ч*, za fzh = *щ* (v avtogramu, izročnem Zoisu, predlaga še zraven: *ѣ* = *é*, pristavljajoč: »zu Ende noch: *сqx*, allenfalls für fremde Wörter«.

Zoisu, nosečega isti datum in postskript: »Den Vodnik darf ich doch gleich hier einschliessen.«⁵³

Glede Breckerfeldovega »Marka« prim. naslednje mesto v Kopitarjevem pismu Zupanu z dne 19. februarja 1802: »Prof. Schmidt [v Ljubljani] hatte von mir einen P. Marcus (Diction.), der ehemdem dem v. Breckerfeld gehört hatte, und von ihm stark mit Marginalien und eigenen Anhängen bereichert worden war ... Als ich ihn von Wien aus voriges Jahr zurück bat, schickte mir Vodnik einen seinigen Gutsman (den ich hier bei Beck umsonst haben kann): schau doch ein wenig nach, ob Du meinen Marcus nicht bei Schmidt oder Vodnik ersiehst, sed mit Schonung der Schlanke...«⁵⁴ Kopitar je torej ne samo prof. Schmidta, ampak tudi Vodnika sumničil, da mu je eden ali drugi utajil njegovo knjigo! — Klopesch se je, če se prav spominjam, imenoval neki dunajski bankir.

Vodnikovi popravki tiskovnih pogreškov se nanašajo na njegovo »Gesch. d. Herz. Krain« 1809 (Veohnika, str. 10; Ptolom., str. 4; Ptolem., str. 9; tam tudi avtorji pod črto brez zvezdic).

Scheybova izdaja Peutingerjevega zemljevida, ki jo je Kopitar tako težko na Dunaju dobil na posodo in Zoisu poslal za Siauveja v Ljubljano, da so jo tu, kakor se vidi iz tega Vodnikovega pisma prerisali, je na transportu in pač tudi pri kopiranju zelo trpela. O poškodbah na transportu je dal sporočiti Zois Kopitarju po svojem sekretarju Vincencu Karnofu dne 18. oktobra 1809, nakar mu je Kopitar dne 24. okt. 1809 odgovoril: »Sollte das Unglück (ungeachtet der besorders sorgfältigen Packerey H[eubner]s, Einwickelung in Wachseleinwand etc.), von Clemens [Zoisov sluga] nicht mehr zu heilen seyn, so bitte nur um einen Wink: dann betreibe ich die Bestellung eines neuen Ex[emplars] von den Erben der Verlagshandlung aus Mannheim, das nicht über f. 40 kosten wird... und so komme ich mit allen Ehren heraus, oder glauben E. G. anders? mir fällt's nur so augenblicklich ein, sollte das MS. von Heyrenbach auch gelitten haben, so kann's Karnof nur kopieren: es ist nicht von Heyrenbach selbst, sondern vom predecessor P. Michels kopirt.«⁵⁵ — Te knjizne pošiljke Zois tudi ni mogel vrniti do Novega leta 1810, do katerega roka si je bil Kopitar poslano knjigo izposodil pri patru Mihaelu. Zategadelj je Kopitar sporočil Zoisu dne 3. januarja 1810: »Zum P. Michel werde ich halt müssen beichten gehen, und die Erkrankung von E. G., die abscheulichen Wege etc. als excusationes idoneas anführen und — auf seine Güte hoffen. Würste ich, dass das Buch noch nicht auf dem Rückwege ist, könnte ich vielleicht eine Fristestreckung bis May, wo trockene Wege sind, ansuchen und — erhalten: denn brauchen thut das Buch kein Pater; nur mein Wort wollte ich halten, und das gutmüthige Zutrauen nicht täuschen.«⁵⁶ O povrnitvi teh knjig pa je pisal Kopitar Zoisu dne 16. februarja 1810 (torej 14 dni pred tem Vodnikovim pismom) naslednje: »Neun volle Tage verstrichen, bis Beck [Kopitarjev knjigar] das Laibacher Pakett mit den Itinerarien abholen liess: ein paar Tage brauchte ich selbst, um meine Verzweiflung über den durch den Weg, und auch durch den rohen Gebrauch (Dintenflecke, Unschlitttropfen) so gemisshandelten Peutinger, herabzustimmen. Gestern endlich nahm ich ihn unter den Arm, um ihn dem P. Michel zurückzustellen, und gab ihm zugleich eine Zehnernote auf eine h. Messe ad intentionem, wodurch meine jurisprudenzenz (nicht ohne Kampf mit dem Gewissen) die erste Beschwichigungsprobe à merveille abführte. ... Einem andern hätte ich mich nicht getraut so ein Ex[emplar] zurückzutragen: hier trösten mich die Mäuse & Ratten, da es nun einmahl geschehen ist, doch utcumque.«⁵⁷

⁵³, ⁵⁵, ⁵⁶ KZ.

⁵⁴ Istoč. II., str. 234.

⁵⁷ KZ.

Josef Benedikt Heyrenbach (1738—1779), avtor rokopisne kritike Scheybove izdaje Peutingeriane, je bil jezuit in zgodovinar, po ukinitvi redu jezusovcev eno leto nadštevilni, nato zadnji kustos dvorne knjižnice na Dunaju. Pisal je med drugim tudi »Über die Slawen in Oesterreich« (Abh. d. böhm. Ges. d. Wiss). Njegova zelo obširna rokopisna ostalina z mnogimi razpravami o »slovenski marki« in škofijah na Koroškem in Štajerskem, kakor tudi s to kritiko Scheyba je ostala po njegovi smrti v dun. dvorni knjižnici. Za Heyrenbacha se je zanimal tudi Dobrovský, ki je leta 1795. izdal neki »Prinos k Heyrenbachovi biografiji«. (Prim. Wurzbacha in tudi »Istoč.« I., str. 93 in 118.)

Konec tega Vodnikovega pisma, posebno pa tiste besede, v katerih Vodnik Kopitarju očita, da »ni dalezh zhes ivoj sélnik hodil«, so tako razjarile Kopitarja, da je (nekako v drugi polovici marca 1810) napisal Vodniku oster odgovor na lističu, ki ga je priložil nekemu pismu na Zoisa, tako, da ga je baron lahko bral. Ta odgovor je moral biti naravnost grob in tako vehementen, da ga je Zois Kopitarju vrnil. Še poprej pa je Kopitar pisal Zupanu v Ljubljano dne 31. marca 1810: »Lassen Sie sich von Vodnik die Antwort des Kopitar auf seinen perposto Brief geben, et judica domine caussam meam. Wo náhm' ich denn die Zeit her ad faciendum lexicon: sed animavi Primitium etc. et nil nocet terreri dominum commodinum... Saluta et Vodnikum, si vult amnestiam accipere, ita tamen ut ego non confidam in fide hominis levissimi et απριντζιωσι.«⁵⁸ Ko je Zois Kopitarju vrnil ta za Vodnika priloženi listek, ne da bi ga pokazal adresatu, se je Kopitar vdal razsodbi Zoisa in baronu sporočil dne 25. aprila 1810: »De Vodniko quoniam ita iudicasti, gratias ago: laceravi schedulam & tacebo.«⁵⁹ Podoba je, da se je Zupan trudil, da bi poravnal ta spor med Kopitarjem in Vodnikom, ki je bil narastel do vrhunca zaradi pričujočega Vodnikovega pisma in onega grobega Kopitarjevega listka, o katerem je Vodnik mogoče kaj zvedel. Najbrž na kakšen tak predlog glede sprave je Kopitar pisal Zupanu dne 6. avgusta 1810: »De Vodniko, cum barone parla quomodo sit aggradienda res, ut sibi constet; ego optime crederem, si aperte: ich habe keinen Groll auf ihn, wiewohl ich für seinen Charakter keinen Kreuzer spedire.«⁶⁰ Pošiljajoč omenjeno Zupanovo pismo, vsebuje najbrž predlog glede sprave, v vpogled Dobrovškemu, dostavlja Kopitar svojemu mojstru v pismu z dne 8. avgusta 1810 nekaj podatkov o dotičnem svojem rezkem pismu: »Als Kommentar zu Kupan's Briefe muss ich noch hinzusetzen, das mir Vodnik vor etwa 6 Monaten einen Mönchsbrief [pričujoče pismo] geschrieben, worauf ich derbe Wahrheit ins Gesicht in einem offenen Einschluss in Baron Z.'s Brief erwiederte. Der Baron remisit inclusam nolens aliragrammaticorum, und so blieb Vodnik ohne Antwort. Ich bin sonst sehr versöhnlich, und habe gar keinen Groll auf V., deswegen eben hatte ich mich ausgeschüttet.«⁶¹ — Kakor se razvdi iz Kopitarjevega pisma Zupanu z dne 18. avg. 1810, se je tudi graški Primic trudil, da bi Kopitarja spravil z Vodnikom, kar je dalo Kopitarju povod, da je v tem pismu Primica in Vodnika takole označil: »O hominem molestum! ich habe nichts gegen V***, als dass er auch ein figulus ist, und nach meiner Meinung ein grundsatzloser Spieler, kein Denker in seinem Fache; dabei aber will er für den Führer (Vodnik) der Slavität passiren, was die nicht zugeben können, denen das Wohl et honor der Sla-

⁵⁸ Istoč. II., str. 189—190.

⁵⁹ KZ. — Na to stvar se je Kopitar še enkrat povrnil, ko je pisal Zoisu dne 6. junija 1810: »Vielleicht wäre es gut, wenn E. G. dem Vod* gerade sagten, dass Sie meinen philologischen Brief retour geschickt haben: so wüsste er, woran er ist: ich habe keinen Groll auf ihn! (KZ.)

⁶⁰ Istoč. II., str. 199.

⁶¹ Istoč. I., str. 162.

vität auch ans Herz gewachsen ist. Also lassen wir das Ding gehen, wie es kann: virtus ex contentione magis elucebit.«⁶² Kopitar je bil pripravljn, privoliti v spravo z Vodnikom že v poletju 1810, ako se Vodnik »poboljša«, in je pisal dne 24. avgusta 1810 Zupanu: »Vodnikum si speras vere esse in via emendationis, saluta a me figulissime: sed vidrigenfalls absolutionem retine Janseni!«⁶³ A do sprave in obnovitve korespondenčnih zvez med njima ni prišlo — do odkritja freisinških spomenikov, o katerih je Dobrovský prvič sporočil Kopitarju dne 22. julija 1811.⁶⁴ V septembru tega leta je bil Kopitar v Ljubljani in je z Vodnikom govoril zlasti o njegovem slovarju, o čemer je potem poročal Dobrovskemu dne 27. oktobra 1811: »Vodnik's Lexicon ist seit meiner ersten Abreise nach Wien (1808) um keinen Schritt vorgerückt; jetzt sagte er mir (im Sept.), er werde nach Ostern anfangen zu drucken, sed credat Apella, non ego!«⁶⁵ Ko Kopitar še ni imel prepisov freisinških spomenikov v rokah, je pisal Dobrovskemu dne 2. avgusta 1812 o Vodniku sodbo, ki kaže, da je bilo razmerje med njima še vedno sovražno in da najbrž še nista bila obnovila medsebojnega dopisovanja: »Vodnik nimmt sich heilig vor, sein Lexicon um s N. J a h r (1813 oder 1000 + x?) herauszugeben. Primütz [ki je obetal slovarček] hat ihn angeschreckt! Es ist aber einer ein Schuft, wie der andere; der jüngere doch etwas besser, weil frischer.«⁶⁶ Koncem septembra 1812 je poslal Dobrovský Kopitarju in Zoisu prve prepise freisinških spomenikov z željo, da se o njih izrazi tudi Vodnik, pristavljajoč: »Ego autem vos Carniolanos sincere complector omnes.«⁶⁷ Na to izrečno željo Dobrovskega se je Kopitar odločil: »ich fordere die Vodnike auf ihr Scherflein beizutragen«, kakor je sporočil Dobrovskemu dne 26. septembra 1812.⁶⁸ To je Kopitar storil najprej potom dopisa Zoisu z dne 26. septembra 1812, v katerem pravi: »... ich bitte E. G. dem Vodnik & C. zu sagen, dass ich alles herausgeben will: er also derweil mir nichts verderben möchte.«⁶⁹ Ponovno je prosil Kopitar Zoisa v pismu z dne 10. oktobra 1812: »Wegen den Sprachfragmenten bitte ich E. G. nachmahls, falls E. G. sie nicht selbst herausgeben wollen, die anderen Slavisten Krains dahin zu bereden, dass sie nichts verderben, sondern mir rem integram lassen mögen: wollen sie mir ihre Bemerkungen mittheilen so sollen sie öffentlich Dank haben: aber das ganze am würdigsten herausgeben kann ich wohl hier tausendmal leichter & besser als sie dort! Auch habe ich schon einige Einleitungen hier und da ad id getroffen!«⁷⁰

V tem času — torej nekako koncem oktobra 1812 — je Kopitar od svoje strani po dveh letih prestanka obnovil svojo korespondenco z Vodnikom, proseč ga osebno, naj mu sestavi svoje opombe k freisinškim spomenikom. Ko mu Vodnik ni takoj odgovoril, je istočasno (dne 7. nov. 1812) pisal Zoisu: »Vodnik möchte mir gütigst antworten!«⁷¹ in Zupanu: »Vodnikum podréga ut scribat.«⁷² Tudi med februarjem in majem 1813 sta si Vodnik in Kopitar nekaj malega dopisovala.⁷³ V juniju 1813 je Vodnik poslal Kopitarju svojo razlago freisinških spomenikov, ki jo je objavil Jajič v »Istočnikih«;⁷⁴ Vodnikovo pismo na Kopitarja, ki je po vsej verjetno-

⁶² Ibid. II., str. 201.

⁶³ Ibidem, str. 204.

⁶⁴ Ibid. I., str. 210.

⁶⁵ Ibidem, str. 222.

⁶⁶ Ibidem, str. 279.

⁶⁷ Ibidem, str. 285.

⁶⁸ Ibidem, str. 287.

⁶⁹ KZ.

⁷⁰, ⁷¹ KZ.

⁷² Istoč. II., str. 249.

⁷³ Prim. ibidem, str. 552 in 255.

⁷⁴ Istoč. I., str. 344—353.

sti bilo priloženo tej pošiljki, se nam ni ohranilo. Pač pa citira dr. Fr. Vidic v svojem članku »Vodnik in Kopitar«⁷⁵ iz Vodnikove zapuščine v ljublj. muzeju nekaj besed zahvale, ki jih je nato sporočil Kopitar Vodniku, pišoč mu: »Gratias summas de misso praeclaro commentario. Non te poenitebit«.

V teh letih se je razmerje med Kopitarjem in Vodnikom celo tako izboljšalo, da je Kopitar, kateremu je tako težko prišla iz ust in izpod peresa beseda ljubezni, pisal dne 13. junija 1814 Zupanu: »Amo et Vodnikum, quod tam bona mātiza sit, et vos mladās shebélizas ducat ad gore visóke ut ait«.⁷⁶ — Po stvari, ki se je bila začela s pošiljatvijo freisinških spomenikov, se je nato obnovila stalna korespondenca med Kopitarjem in Vodnikom, tičoča se po večini Vodnikovega slovarja in novega črkopisa, ki naj bi ga iznašel z Dobrovskega pomočjo Kopitar in v katerem naj bi se potem natisnila Vodnikov slovar in novi prevod slovenske biblije.

(Konec v prihodnjem letniku.)

Priobčil *Ivan Prijatelj*.

O zadnjih dnevih Kopitarjevega življenja. (Življenjepisni donesek.)
 Iz Kopitarjevih biografij ter dnevnikov je dovolj znana njegova štedljivost, kateri je vzrok tičal v njegovi fiksni ideji¹, da bo kdaj v starosti umrl v bedi. Zato je že od mladosti štedil za pozna leta svojega življenja in nalagal del svojih prejemkov, dočim je drugi del žrtvoval za svoje knjige in dnevne potrebščine.

Iz istih virov pa je tudi znano, da sta se ta njegova bojazen in slutnja skoro dobesedno izpolnili, ker je Kopitar res izgubil skoraj ves svoj imetek, ki ga je tekom časa posojal svojemu rojaku, dunajskemu odvetniku Gostiši, ki je zaradi svojih nesrečnih denarnih mahinacij tako žalostno končal. Brez kakega zavarovanja posojeni denar je Kopitar izgubil popolnoma; zaman se je trudil, da bi rešil vsaj majhen del svoje gotovine. Koliko je ta denarna katastrofa delovala na že šestdesetletnega Kopitarja, ki je bil vse življenje v težki skrbi za svoj konec, se lahko pojmi in ni dvoma, da je to vedno bolnemu učenjaku tudi pospešilo njegovo smrt. Po prič² njegovega biografa drja. Legis-Glückseliga je ta zadeva popolnoma omajala Kopitarjevo duševno in fizično zdravje. Še poleti l. 1844. se je Kopitar zdravil v Badenu pri Dunaju, toda vrnil se je sredi tega leta na Dunaj ter kmalu na smrt zbolel. Ker se je njegova bolezen vedno hujšala, ga je vzel po njegovi želji prijatelj in rojak prof. Josip Jenko k sebi v svojo hišo na Landstrasse št. 358. Prepeljati ga je dal na dan 30. julija iz njegovega stanovanja v tako imenovanem Bürgerspitalu, kjer je Kopitar zapuščen ležal pri tujih ljudeh. Pri prof. Jenku je torej Kopitar ležal od 30. julija do 11. avgusta 1844, kjer je imel zadostno oskrbo, kakor je najbolj razvidno iz dokumenta, ki se je ohranil in zapuščini Kopitarjevega prijatelja dr. M. J. Fesla, shranjeni v biblioteki Češkega Narodnega Muzeja v Pragi. Ta dokument je sicer suh uradni akt, ki ga je prof. Jenko vložil pri civilnem sodišču na Dunaju s prošnjo, da naj se mu iz Kopitarjeve ostaline izplača znesek 167 goldinarjev za stroške, ki jih je imel s Kopitarjevo boleznijo in oskrbo v svoji hiši, vkljub temu pa ima tudi svojo zgodovinsko vrednost kot pismen spomin na težke zadnje trenutke velikega slavista. Poleg tega je ta akt tudi krasen spomenik res velikega prijateljstva, ki ga je prof. Jenko izkazoval svojemu zapuščenemu rojaku v dobi, ko so ga drugi zapuščali.³

⁷⁵ Ljub. zvon, 1901, str. 686.

⁷⁶ Istoč. II., str. 265.

¹ Jagić, Novija pisma Dobrovskega, Kopitara i drugih jugozapadnih Slavjan. Predgovor str. XXIX.

² Jagić, Novija pisma, str. 351.

³ Jana Kollára Sebrané spisy IV, Cestopis druhý, str. 3, 4.

Prepisał sem si ta akt svoj čas v Pragi in priobčujem ga z dovoljenjem uprave Narodnega muzeja v Pragi v popolni vsebini.
Folio format.

Naslov:

Civilgericht der k. k. Haupt u. Residenzstadt

Wien.

Josef Jenko, k. k. Professor an der Wiener Universität,
wohnhaft auf der Landstrasse No. 358

ca

Herrn Dor. Pernfuss, als Bartolomäus Kopitarschen Verlassenschafts-Curator um Liquidhaltung der inngedachten Forderung per 167 fl 28 bei der Kopitarschen Verlassenschaft und Zahlungsaufgabe, im Weigerungsfalle samt 4% Interessen und Gerichtskostenersatz bei sonstiger Execution; vorläufig um Tagsagungsanordnung.

Znotraj akta:

Löbliches Civilgericht!

Der am 11. August 1844 gestorbene Herr Bartolomäus Kopitar, k. k. Hofrat, ist seit 30. Juli 1844 bis zu seinem Lebensende in meiner Wohnung auf der Landstrasse Nr. 358 krank gelegen, wo ich ihn als einen guten Freund und Landsmann auf sein Verlangen in der Absicht aufnahm, damit es ihm, als einem Manne ohne eigenen Haushalt, an der in seinem Zustande so unentbehrlichen Hilfeleistung und Pilege nicht gebreche. Er hatte bei mir nicht nur die Wohnung, sondern es wurde für ihn auch die Kost, Wäsche und überhaupt alles besorgt, was nothwendig war.

Nachdem er gestorben war, sorgte ich für das Abwaschen, Ankleiden und Bewachen der Leiche, für das Leichenbegängniß und für alle damit verbundene Verrichtungen.

Alles dieß war mit Unkosten verbunden, wobei insbesondere nicht unerwähnt bleiben kann, daß ich wegen der bei dieser Gelegenheit geschehenen Verunreinigung meiner Wohnung genöthigt war, eine mit bedeutenden Auslagen verbundene Renovierung derselben vorzunehmen, die sonst nicht notwendig gewesen wäre.

Obschon es nun meinen Freundschaftsgefühlen, die ich für den verstorbenen Hofrat Kopitar hegte, widerstreben würde, dafür daß er bei mir während seiner Krankheit wohnte, und für die ihm von mir erwiesenen vielen und beschwerlichen Dienste das geringste Entgelt anzusprechen, so sehe ich mich doch bei dem Umstande, daß mir meine Vermögensverhältnisse nicht gestatten, wie ich wollte und wünschte darauf zu verzichten, jene Ansprüche bei der Kopitarschen Verlassenschaft anzumelden, welche sich auf baare Auslagen oder auf erlittenen Schaden gründen und welche in Folgendem bestehen:

Der Fiaker, in dem Hofrat Kopitar am 30. Juli 1844 aus seiner Wohnung im Bürgerspitale in die meinige gebracht wurde, hat gekostet	1 fl —
Für die in der Krankenpflege verwendeten Personen an Lohn und Verpflegung verausgabte	4 fl 30
Für Chocolate, Reis, Gerste, Sago, Mehl, Eier, Rindfleisch, Kalbsleber, Kalbskopf, Hühner etc. zum Frühstücke und zur Bereitung kräftiger Suppen und für das Reinigen der Wäsche, zusammen	23 fl 47
Den Hausmeisterleuten für das Abwaschen und Ankleiden des Leichnams, dann für die geleistete Aufsicht bei der Leiche durch 3 Tage und Nächte nebst Verpflegung, dann für die durch den Todtenfall notwendig gewordenen Gänge	15 fl —
Für die Wagen bei der Begleitung der Leiche auf den St. Marxer Friedhof	8 fl —

- Für das Todtengeläute bei den Elisabethnerinnen, welches gebräuchlich ist, so oft sich in ihrem Zinshause ein Todtenfall ergibt 5 fl —
- Für die Erwirkung eines eigenen Grabes auf dem St. Marxer Friedhofe laut Rathschlag sub A 30 fl 12
- A) Dem Grabbesorger 2 fl 28
- Dem Conduct-Ansager und Leichenbesorger laut
- B) Specification B 218 fl 59
- Die durch den Umstand, daß Herr Kopitar in meiner Wohnung krank darnieder lag und starb, verursachte Verunreinigung derselben machte eine Renovierung derselben notwendig, die sonst nicht erforderlich gewesen wäre; sie hat über 120 fl gekostet, wovon ich ungefähr die Hälfte per 60 fl ansprechen zu können glaube.

Für zwei meiner Leintücher, welche als ein hier landesgebräuchliches Geschenk den Hausmeisterleuten, die das Abwaschen und Ankleiden der Leiche besorgten zufielen 2 fl 40

Für das Bettzeug, welches der an der Lungenschwindsucht gestorbene Hofrat Kopitar brauchte und das ich zu meinem Gebrauche nicht mehr behalten kann noch will, sondern es gegen Vergütung nachstehender Beträge der Verlassenschaft zur Verfügung stelle, und zwar:

- 8 blaugestreifte Matrazenpolster 9 fl 36
- 1 ledernen Matrazenpolster, alle 9 zusammen mit 42 M Rosshaar 1 fl 36
- 3 weiße Polsterziehen mit Bandeln 1 fl 30
- 1 Flaneldecke 2 fl —
- 1 Barchentdecke 2 fl 30
- 4 gelbgestreifte Strosack polster 3 fl 40
- Hiezu kommen noch jene 50 fl —

welche ich als einen wohlverdienten Entgelt für die dem Verstorbenen geleisteten Dienste laut Quittung sub C der Anna Milchich bezahlt habe.

- C) Meine Ansprüche wider die Kopitar'sche Verlassenschaft belaufen sich demnach auf 442 fl 28 x.
- Nachdem ich aber von der Sperr-Comission den Betrag per 275 fl —
- zur Bestreitung der Leichenkosten empfangen habe, so gebührt mir noch der Rest per 167 fl 28 x,
- welchen ich hiemit bei der Hofrat Kopitarschen Verlassenschaft durch
- D) meinen in D begwalteten Rechtsfreund mit der Bitte anmelde:

Ein löbliches Civilgericht geruhe diese meine Forderung per 167 fl 28 x Cmze bei der Bartolomäus Kopitarschen Verlassenschaft für liquid zu halten und dem Herrn Dor. Pernfuss als Kopitarschen Verlassenschafts-Curator gegen, von meiner Seite zu geschehen, die Übergabe des oben specificirten Bettzeuges an die Verlassenschaft die Zahlung der Forderung per 167 fl 28 x Cmze aus dem Kopitarschen Verlassenschaftsvermögen, und zwar im Weigerungsfalle samt 4% Interessen vom Tage dieser Anmeldung nebst Gerichtskostenersatz bei sonstiger Execution des Nachlasses aufzutragen; vorläufig aber dieserwegen eine Tagsagung anzuordnen.

Josef Jenko m. pr.

Na zadnji strani akta pa se nahajajo uradne opazke, tikajoče se omenjene zadeve, iz katerih je razvidno, da se je 11. marca l. 1845. Jenkovi prošnji ugodilo.

Dr. V. Burian.

Pleteršnikov »Pleteršnik«. Po ljubeznivem posredovanju g. Maksa Hočevarja, mestnega šolskega nadzornika v Ljubljani, je državna licejska knjižnica v Ljubljani prejela iz Pleteršnikove zapsušine njegov lastni izvod slovarja, vezan v štiri zvezke in vseskozi interfolijiran, bo-

gato opremljen z dodatki, ki jih je Pleteršnik vsa leta pridno vpisoval. Ker so ti dodatki popolnoma samostojno Pleteršnikovo delo, so za oceno Pleteršnika leksikografa mnogo bolj porabni ko slovar sam.

»Quod non est in actis (philologicis), non est in mundo«, ta deviza odseva iz prakse, po kateri se je ravnal Pleteršnik pri izberih in vpisovanju dodatkov. Knjižni jezik zanj kakor da sploh ne eksistira! Takoj na prvi strani najdemo pregled novih virov, ki so na vdejanih listih natančno ali bolj površno ekscerpirani. To so Valjavčeve opombe k prvim petim sešitkom (LZ 1893—95), leksikalno blago, ki so ga od leta 1894. naprej v LMS in ZMS priobčili n. pr. Lužar, Pintar, Štrekelj in Navratil, Jovanovi »Domači obrti na Kranjskem« (DiS XVI), ČZN 1914, Tumova terminologija za alpiniste (Plan. vest. 15 in 16), Štrekljev spis o Levčevem pravopisu in njega kritikah in dva rokopisa iz Matične zbirke (Kende in Kupljena). Na prvi pogled je jasno, da imamo tukaj izbrano in porabljeno samo dija-lektično gradivo, ki daje slovarju značaj slovenskega idijotika. Preznačilno je, da ne najdemo niti citiranih niti vstavljenih dodatkov, ki jih je priobčil Oblak v svoji oceni prvih sešitkov slovarja (Arch. f. slav. Philol. 15, 594—601) in da so Oblakove besede v oceni 3. izd. Janežičevega slovensko-nemškega slovanja (ibid., 16, 471) ostale brez vsakega vpliva na Pleteršnikovo metodo izbiranja dodatkov.

V »Pripomnjah« je na str. VI. pripisal k obsodbi Zalokarjeve zbirke par Zalokarjevih besed, ki bi naj to obsodbo potrdile, v »Kraticeh« pa je pristavil par novih kratic za slovniške termine in porabljene nove vire. V slovarju samem je na mnogih mestih popravil abecedni red, ki je večkrat tako prevržen, da treba iskati kako besedo celo na drugi strani!

Posamezni dodatki so v veliki večini točno citirani; iz njih dobimo v glavnem isto sliko, kakor nam jo kaže prej naštetih pregled glavnih virov. Citirajo se v pretežni večini starejši pisatelji in teksti: Janez Svetokriški, Basar, Danjko, Šerf, Ledinski, SNP, Škrabčev Cvetje, Sketa Slovenska slovstvena čitanka, Državni in dež. zakoniki, Kres, IMK, Argo itd. »Besednik« je naveden iz nekega ces. patenta iz l. 1781. »kolesnice« iz Slomška; za »jurgelj« (clitoris) je priča dr. Sterger, pri raznih besedah stoji »Pišece«, ekscerpirana je ogrska slovenščina iz Küharjevega spisa v ČZN. Nerodni ekscerpt iz Šašljevega doneska v DiS 1915, 108 (kačar, kanih) zbuja komično prdstavo, kakor da sta i Šašel i Pleteršnik menila, da se »Serpentarius serpentarius«, ta značilni afriški ptič, nahaja v Beli Krajini.

Plaho, počasi in razmeroma zelo pozno pa prihajajo v dodatkih do veljave tudi novejši teksti in knjižni jezik; ti citati so za Pleteršnika leksikografa najbolj značilni. Citira se Planinski vestnik, nova serija Carniole, Kmetovalec 1916 in 1920, Slovenski sadjar 1917, Vedenikova knjiga o zdravju iz l. 1918., citirajo se Jurčič, Trdina, Levstik in Murnikovi Znanci. Denimo vrsto citatov iz knjižnega jezika za zgled sem:

- baročen: inserat v »Slovincu« 25. maja 1919;
- bolehati za blede mislijo: iz Cankarja brez citata in s prevodom »von des Gedankens Blässe angekränkelt«;
- bolničarka: inserat v »Slovincu« 29. maja 1919;
- brusiti komu komplimente: Cankar brez citata;
- bukova srajca: Pregelj, DiS, 1918, 33;
- doživetje: DiS, 1918, 44;
- garati: Finžgar, Razv. živ. 49, sich abmühen, sich plagen?;
- garbati: Šorli, LZ, 1916, 292 sich abmühen?;
- gladež — kradež: Milčinskega Tolovaj Mataj, 22;
- gonič: Novačan v LZ 1917, 24, kdor pri oranju vprego goni;
- gorman: iz govora poslanca Vesenjaka v parlamentu, priobčenega v »Slovincu« 29. junija 1919;
- gromozanski: Milčinskega Tolovaj Mataj, 128;
- hišnica: die Hausmeisterin, Ljub.;
- jedača in pijača: Kostanjevec, LZ 1916, 281;
- kloniti: sich neigen, Cankar, Hlapec Jernej, 42;

knjigovodkinja: inserat v »Slovincu«, 2. jul. 1919; na čičkano (?) življenje: Prijatelj, LZ 1904, 20; spreminja v: LZ 1916, 263.

Večina teh primerov in na njih osnovana sodba je vzeta iz podrobnega študija dodatkov k stranem 1—432 prvega zvezka. Površen pregled ostalih dodatkov te sodbe ne spremeni, ampak jo le še potrjuje: knjižna slovenščina kot stvar na sebi in kot leksikografski problem je bila nekaj, kar je bilo Pleteršniku samo od daleč znano.

Med slovenskimi slavisti dvajsetega stoletja je bil prav to, kar med pisatelji zakesneli Jurčičevi epigoni.

J. A. Glonar.

Programatične i. dr. opazke h Kosovi razpravi o freisingških spomenikih. (Dodatek k moji razpravi »Freisingensia III«¹ — Freisingensia IV.) V svoji razpravi »Freisingensia III« sem pokazal važnost tudi latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku, dobi postanka in domovini slovenskih odlomkov. Pokazal sem, da dokazuje vsebina latinskega kodeksa, da je služila knjiga le škofu, in sicer brižinskemu škofu, a z ozirom na slovenske odlomke tudi pri njega poslovanju med Slovenci (str. 20 sl.). Pokazal sem dalje, kako s tem pridobi, ker so nam škofje znani, na važnosti natančnejša časovna opredelitev postanka kodeksa na podlagi paleografske analize in historičnih momentov, ter da je potrebna revizija dotedanjih nasprotujočih si paleografskih izsledkov in določitev vseh kodeksovih pisarskih rok (str. 12, 42 i dr.). V historičnem oziru sem opozoril na ozke stike našega kodeksa z dobo škofa Abrahama (str. 28 sl.) in na posebno karakteristično črto v njegovem posestno-zgodovinskem udejstvanju, odlikujočem ga tako isto od njegovih prednikov kakor tudi naslednikov (str. 48, 50, 52, 54, 57). Tudi udeležba pri zaroti bavarsko-koroškega vojvode Henrika II. Prepiralca skupno s češkim knezom Boleslavom II. in njegovim svakom, poljskim knezom Mečislavom (Meškom) proti bratranču, nemškemu cesarju Otonu II. pomnožuje zanimivost njegove osebnosti (prim. str. 47).² Zato sem tudi izrazil željo, da posveti slovenski zgodovinar iz teh raznih vidikov posebno študijo škofu Abrahamu (str. 43). »Predvsem pa se mi zdi nujno«, sem pisal (str. 63), »da se ves ohranjeni in dostopni brižinski rokopisni material X.—XI. stol. preuči v primeri s pisavami vsega latinsko-slovenskega kodeksa, osnovnega teksta in pripiskov« (prim. k temu še ib. str. 39, 42, 48, 54, 58). »Poskrbeti bo treba tudi za reprodukcije ohranjenih lastnoročnih podpisov tedanjih škofov, kakor n. pr. Abrahama in Egilberta« (prim. k temu še ib. str. 44, 49). »Končno zahteva, kakor smo videli, tudi vsebina lat. dela kodeksa podrobno analizo.« Zato sem pozval zgodovinarje in bogoslovce, da glosirajo razpravo. A razprave »prva in glavna námera« je bila, dokazati »potrebo nadaljnega študija na podlagi vsega kodeksa« (str. 63).

Mojemu pozivu se je odzval prvi g. dr. M. Kos, kateremu je bila prilika dana, študirati original kodeksa v Monakovem, in ki si je radi tega postavil v prvi vrsti nalogo, podati podrobno paleografsko analizo

¹ ČJKZ I, str. 1—63. — Kos piše »freisingški«, jaz ostanem pri dosejanjem »brižinski«, ker je po slovenski fonetiki germanskih elementov pravilno tvorjeno ter se je v slovenistiki popolnoma udomačilo. Kolikor vem, bo tako tudi v Ramovševi historični slovnici slovenskega jezika, katere prvi del se sedaj tiska. Za ime za mesto Freising pa prihajajo v poštev vidiki, ki so za tuja krajevna imena sploh merodajni.

² Pri tej priliki naj omenim, da se je ista leta ob ustanovitvi praške škofije s papeške strani po vsej verjetnosti omenjalo tudi slovansko bogoslužje, ki je na Češkem v Sazavskem samostanu životarilo še v naslednjem XI. stol. Prim. Ottův slovník naučný IV 286 ter XXII 704.

vsega kodeksa (pogl. 1.—2.), v drugi vrsti pa tudi pretres historičnih notic v kodeksu ter raznih tradicij o škofu Abrahamu (pogl. 3.—4.). Paleografski analizi je dodan seveda tudi splošni opis rokopisa, kolikor je prihajal za paleografa v poštev, ni pa radi umevne omejitve bivanja v Monakovem podan tudi podrobni vsebinski opis, vsebinska analiza vsega kodeksa. Tako se n. pr. k fol. 72, roka I 5 omenja le »o raznih cerkvenih vprašanjih« (str. 5), ne izvemmo tudi, kaj stoji na fol. 158 neposredno pred drugim slovenskim odlomkom, ali je prazen (str. 7) i. pod. Bila bi pa taka podrobna vsebinska analiza iz raznih razlogov tako isto važna. To sem pokazal v svoji razpravi, to se vidi tudi iz Kosovega opisa, ki na nekih mestih dopolnjuje od mene objavljeni opis Bernharta-Kopitarja. Tako stoji n. pr. na fol. 149 v., col. 2 — fol. 151, col. 1 tekst o umivanju nog in posvečevanju krizme na veliki četrtek, kar je po izjavi teologa-izvedenca le škofova zadeva. Še več tega bi seveda nudilo poznavanje besedila različnih traktatov in manjših formul, pa tudi številnih vpisov raznih koncilskih in sinodskih določb, ki kot take najbrže niti niso vse označene, n. pr. na fol. 47—47 v. zanimiv spis, naslovljen »omnibus episcopis, presbiteris, diaconibus ac reliquis clericis et cunctis principibus maioribus minoribus omnibusque generaliter fidelibus«, v katerem je po Kosu govor o dolžnosti klerikov, poučevati povsod in vsakega v božji besedi (str. 4). Za tem pa sledi načrt tudi zanimivega govora o poslušnosti, ki jo imajo kleriki in laiki izkazovati škofom. Ob natančnejšem poznanju vse kodeksove vsebine bi bilo tudi lažje sklepati o kolektanskem značaju vsega kodeksa, ki sedaj na prvi pogled gotovo predstavlja precej slučajen in mehaničen *mixturem compositum*, kar pa bi se, kakor vse kaže, pri podrobni vsebinski analizi izdatno zmanjšalo, ker bi bilo potem mogoče bolje pojmiti splošni zmisel sestava in medsebojno vez posameznih traktatov vsega kodeksa. Saj se vidi že sedaj iz tega, kar so napisale od Kosa določene »glavne roke« (str. 9) in kakor si to sledi v kodeksu ne glede na različne pergamentne zvezke, ki pa so bili po Kosu še sočasno zvezani (str. 3), da odgovarja kodeks po svoji ideji knjigam, ki so si jih začeli sestavljati škofje baš počenši z X.—XI. stol. in o katerih sem govoril v razpravi na str. 26—27 (prim. še str. 25). Naš kodeks pričinja v prvem zvezku z govoroma o postnem in velikonočnem času (fol. 2—21), katerima sledijo v drugem zvezku homilije in govori o veliki noči in božiču (fol. 27—47). V tretjem in četrtem zvezku pa imamo na početku obrede z molitvami (fol. 50—56 v., prav za prav pa do 60 v. ter fol. 73—78 v.), ki jih otvarjata »*benedictio salis*« in »*benedictio aquae*«, kar nahajamo tako na splošno tudi še v novejših ritualih (prim. mojo razpravo str. 25 ali tudi *Rituale romanum*, Labaci 1808, str. 11). Tudi glagolski evhologij se pričinja, vključ temu da mu spredaj nekaj manjka, z »*officium aquae benedictae*« (prim. Geitler, *Euchologium*, str. XII ter mojo razpravo *Freis*, III 62). Pri petem in šestem zvezku se vidi še le večje ponehavanje redakcijske roke, dasi je tudi tu v posameznostih spoznavati izvesten zmisel v izbiri vpisov. V petem zvezku stoji sprva obredi izobčenja (fol. 80—84), potem pa slede pretežno pridige na glavne praznike in razne ž njimi v zvezi stoječe cerkvene momente (fol. 84 v. — 145 v.). V šestem in zadnjem zvezku je spočetka zopet tekst o postu ter o umivanju in posvečevanju krizme na veliki četrtek (fol. 149, col. 1—151, col. 1), dalje nejasno »*quid enim in psalmis non invenitur*« z interpretacijo aleluje in glorie (fol. 151, col. 1—152 v., col. 1), potem pa govor o pokori (fol. 153 v. — 155 v.), za katerim sledita po nekih še ne pojašnjenih pismih papeža Grigorija (fol. 155 v.—157 v.) drugi in tretji slovenski odlomek (fol. 158 v., col. 1—161 v., col. 1). Konec tvorita še dva govora, prvi brižinsko-lokalnega značaja, drugi »*de coena domini*« (fol. 161 v. — 169).

Iz Kosovega opisa lepo sledi, da se kodeks ni zdržema pisal ali celo prepisaval, temveč je šele polagoma nastajal, iniciativa za njegov postanek in sestavo pa je nedvomno izšla od določnega brižinskega škofa, kateremu vsekako pripada tudi neke vrste vrhnja redakcija večine rokopisa (*Freis*,

III, str. 21, 57). Z ozirom na Kosov izsledek, da kaže roka zadnjih dveh govorov na mlajši tipus nego je to v predidajočih slovenskih in latinskih tekstih, bi mogli misliti tudi na kontinuatorja med njegovimi nasledniki. V glavnem delu kodeksa pa je gotovo opaziti enotnejši zamisel. Zato ne morem v polni meri soglašati s Kosom, ki mu imata ne le zadnja dva slovenska odlomka »značaj slučajnostnih vpisov, v nobeni pravi zvezi z neposredno predidajočim ali sledečim tekstom« (str. 7), ampak mu je celo tudi prvi odlomek slučajno popal na svoje mesto, ker je od kvaternija v četrtem zvezku ostalo nekaj nepopisanih folijev, pa je »prvega (f. 78) uporabila roka liturgičnega teksta (IV 1), da je pripisala slovenski tekst, tako zvani prvi slovenski odlomek« (str. 5). Tako le vnanje pojmovanje mesta zlasti prvega odlomka ne more veljati, ker ne dokazuje le latinska formula molitve za odpuščanje grehov na koncu odlomka, da je to kos obreda, temveč je ta slovenska confessio generalis v ozki vsebinski stiki z ordo ad visitandum infirmum sive uingendum, v katerega je po Bernharta-Kopitarja vpisu vključen tudi ordo confessionis (Freis. III 14). Opazil je to že Dobrovský (prim. ib. str. 2). V imenovanem »ordo« stoji proti koncu »Tunc da illi confessionem et postea has orationes. — Tunc da illi absolutionem ad reconciliandum poenitentem, deinde sequantur has orationes«, a pred tem prim. še »canantur VII psalmi poenitentiae«. Vrhu tega je pisala po Kosu oboje ista roka (str. 5). Razen tega pa je po njegovem mnenju (ib.) tudi v tretjem zvezku roka III 4, jako podobna roki IV 1, pripisala še dve formuli o maziljenju bolnika s sv. oljem. To se je zgodilo, kakor pravi, ko so bili posamezni zvezki že uvezani v skupen kodeks, pa je pisec formuli, »hoteč jih imeti radi praktične rabe v neposredni bližini tega spisa (t. j. dotičnega »ordo«), napisal neposredno pred njega na zadnjo prazno stran pergamentnega zvezka, uvezanega pred (današnjim) folijem 73«. Jaz bi šel še dalje ter bi iz gotovega razloga trdil to isto tudi o »sermo de adventu spiritus« (fol. 71—72), o čemer glej še dolj. Le »missa pro infirmo«, edina »missa« v kodeksu, je našla iz ne čisto jasnega vzroka mesto že na fol. 56 v. — 57 v. po obredih, ki jih je pisala ista roka kakor »missa«. Ako je roka obreda pri posvečanju in maziljenju bolnikov napisala na fol. 77 v. še nepojašnjene antifone ob priliki procesij ter formule o posvečevanju voska (benedictio incensi), more vsaj zadnje biti v zvezi z »inducantur presbyteri cum fratribus et incenso atque atqua benedicta« v obredu, »Benedictio aquae« stoji v organični zvezi s podobnimi obredi na fol. 51 v., za njimi pa sledi že imenovana »missa pro infirmo«. Ako je prvi slovenski odlomek po odgovarjajočem obredu navidezno na početku onih strani kvaternija, ki so ostale prazne, je to morda radi tega, ker je bil prostor namenoma puščen še za potrební slovenski tekst, ki mogoče ni bil niti takoj pri roki. Sicer pa ni nobenih pravih indicij tudi proti temu, da je roka odgovarjajočega obreda napisala vse zdržema in slovenski tekst bodisi po spominu, bodisi kako drugače kot prevod ali prepis.

Že v razpravi Freis. III, str. 23 in 62 sem opozoril na neko sličnost ureditve vsebine v glagolskem evhologiju, kjer sestoji »чинъ надъ исповѣданъштимъ сеъ« (fol. 66 v. — 79 v.), torej ordo confessionis, iz »poučeniija«, šest molitev in pet psalmov, a sledi po molitvah »надъ болемъ въпадъшемъ въ недогъ«, ozir. »надъ олемъ болюаго помзати« ter obredom za mrtvece (fol. 24—58 v.) z vrinkom, o katerem glej dolj. (O mrtvecih nahajamo v brižinskem kodeksu fol. 21—23 »lectio s. Augustini ad mortuos«). Ako smatramo po današnjem naziranju za psalme poenitentiae (v brižinskem kodeksu se ne navajajo) ps. 6, 32, 38, 51, 102, 130 in 142, tedaj se ponavlja v evhologiju, kjer so psalmi izpisani, ps. 38 na četrtem mestu. Razen njega podava evhologij še ps. 4, 12, 24 (za njim je 38) in 53, pa je tudi pri njih neka podobnost, ne govoreč o tem, da ne vemo, katere psalme nam je predpolagati za brižinski kodeks, dasi je verjetno, da one, ki so najpreje naštetí. Kar se tiče molitev obeh obredov v evhologiju, ni našel Geitler za večino od njih grških originalov, kar je zlasti zanimivo, ker je n. pr. prva molitev spovednega obreda dobeseden prevod starovisoko-

nemške regensburške svetoemeramske spovedne molitve, s katero ali bolje s katerim stojita v tekstnem stiku prvi in tretji slovenski odlomek, confessio generalis in spovedna molitev. Molitev v brižinskem kodeksu žal ne poznamo, ker nudi tudi Kosova fotografija tega dela kodeksa fol. 73, ki mi jo je g. dr. M. Kos kakor še od fol. 1 v., 78—78 v., 152 v.—153, 158 v.—161 v. ljubeznivo prepustil, le prvo str. fol. 73, na kateri stoje le še začetki molitev k »Hic ponent super infirmum manus sacerdotes«. Priznavam sicer, da je zelo mogoče, da se bodo na zadnje ožji tekstni stiki med brižinskim kodeksom in evhologijem omejili le na omenjena slovenska odlomka, da si je našel Sobolevskij »slovo bolešćih radi« s sledečimi za njim molitvami za zdravje iz evhologija v cirilskih tekstih v zvezi z »Besedami« papeža Gregorja Velikega, ki so se že v stari dobi prevedle v cerkveno slovanščino iz latinščine (prim. Freis. III 62), vendar smatram, da je le treba dati na to vprašanje končen odgovor, pa naj je tudi negativen, in da je paralelna analiza vsebinskega ustroja obeh kodeksov i brez drugih ožjih stikov važna ne le za teologa-zgodovinarja cerkvenih knjig. Tako sem že v Freis. III, str. 62 omenil, da je med molitve nad bolnimi in spovedni obred v evhologiju vrinjen obred »na poklonenie kolienoma byvajošti vъ svetjōq petdesetjnicō na esperinē po prokimenē« (fol. 59 v.—66), v brižinskem kodeksu pa stoji neki »sermo de adventu spiritus« (fol. 71—72), ki ga je pisala druga roka govorov v drugem zvezku, pri dodatkih pred »ordo ad visitandum infirmum sive unguendum,« združujočem oba obreda iz evhologija. Dasi so podobna analogna fakta v brižinskem kodeksu in v evhologiju gotovo le slučajna, nastala iz splošne cerkvene rabe, vendar niso brez pomena za presojo izvestne redakcijske roke pri sestavljanju brižinskega kodeksa, kateremu je bil ravno z uvezanjem posameznih pergamentnih zvezkov v enotno knjigo postavljen konec, ne da se je zdelo potrebno dodati morda še nov sedmi zvezek. Škoda je, da se ne da določiti čas uvezave. Orisani nastanek kodeksa pa označa tudi Kos sam kot nekaj v srednjem veku »nič nenavadnega« (str. 9) ter v obče tudi priznava »sorodno vsebino posameznih zvezkov, ki je na splošno liturgično-homiliaričnega značaja« (ib.), zanika pa organično zvezo med latinskimi in slovenskimi teksti (str. 10), med tem ko trdim jaz, da je zveza tesnejša nego le pri slučajnostnih vpisih, organična pa toliko, kolikor je sploh mogla biti pri tedaj potrebnih slovenskih cerkvenih tekstih.

K opisu po Kosu bi imel še pripomniti, da je najbrže tiskovna pomota, ako stoji po fol. 83 v.—84 za podpičjem »ex concilio Rotomageno« brez kake druge označbe. Po fol. 84 je pri »unde supra« pristaviti pač zopet fol. 84, ker stoji isto tudi pri sledečem velezanimivem tekstu »o udeležbi pastirjev in kmetov pri nedeljskih in prazniških mašah«.

Od Kosovih izsledkov so najvažnejši paleografski. Nasprotno z Mühlbacherjevim mnenjem in soglasno z mojo domnevo (Freis. III 12 i dr.) govori Kos v paleografskem oziru ne le o slovenskih odlomkih, temveč o vsem kodeksu sploh pod vidikom izvestne sočasnosti (str. 8), pa stavlja postanek kodeksa in dobo napisanja slovenskih odlomkov nekako v l. 975 do 1025 (str. 18). Glede drugega in tretjega odlomka pravi celo, da bi ju »na prvi pogled človek prisodil v starejšo dobo, (roka) izkazuje namreč starejši duktus in manjšo okretnost v pisanju nego roka prvega slovenskega odlomka« (str. 15).

Pri svojem paleografskem študiju je imel Kos »v rokah tudi vrsto kodeksov monakovske državne biblioteke, ki so freisinske provenience in datirajo iz 10. in 11. stol.« (str. 12). Vendar pa se mi zdi, da ni mogel Kos v tem oziru pač radi omejenega časa privleči k primerjanju vsega gradiva, kolikor bi ga bilo mogoče in potrebno. Koliko je sploh še takega neizgubljenege brižinskega rokopišnega gradiva, se vidi n. pr. iz besed prof. Fr. Kosa v »Doneskih k zgodovini Škofje Loke«, ki pravi (str. IV), da je v monakovskem kapiteljskem arhivu »več kot 500 zvezkov vsakovrstnih zgodovinskih spisov kakor listin, pisem, poročil, računov, protokolov itd.,

ki pojasnjujejo delovanje freisinških škofov in stanje freisinškega gospostva v pretečenih stoletjih«. Potreba nadaljevanja takega primerjalnega brižinsko-paleografskega študija sledi neizbežno že iz tega, da moramo sedaj po Kosovih izsledkih pripisati kodeks ne le dobi brižinskih škofov Abrahamu (957—993), Goteskalku (993—1006) ter Egilbertu (1006—1039), temveč naravnost nemu ali dvema izmed njih, oziroma vsem trem skupaj. Da je služila knjiga za škofovo poslovanje, kakor sem dokazal, privzema tudi Kos (str. 22). Tedaj bi bilo pa le važno podvreči primerjanju ves ohranjeni in destopni, posebno še datirani in po piscih določeni rokopisni material (rokopise in listine) iz navedene dobe. Da se tak nahaja, sem omenil že v razpravi *Freisingensia* III. Tako imamo od škofa Abrahamu lastnoročen podpis in menda tudi lastnoročne zapiske ter kodekse, pisane pod njim (*Freis.* III 44, 48), od škofa Egilberta podpis ter od njega samega pisane rokopise (ib. str. 49). O Goteskalku, ki je bil pred zasedenjem škofove stolice Abrahamov nakaplan, pa pripoveduje Kos sam (str. 36), da je dal Abraham po njem preskrbeti za brižinsko cerkev prepise knjig v Metz in Toul. Ko pa je postal škof, je pisal zanj knjige neki Antrich s svojimi učenci, a sam je zamenjaval knjige s svojim nadkaplanom Caharijem. Končno imamo kodekse iz bližnje dobe tudi od škofa Ellenharda (1052 do 1078). *Prim. Freis.* III, str. 54. Pa tudi važne originalne listine iz tedanje dobe ali t. zv. *traditiones* brižinske cerkve, zlasti take, ki so vezane na kako ime, bi bilo želiti primerjati. V opisu kodeksa poroča Kos (str. 9), da je neka novejša oseba citirala tam na fol. 87 v., 127, 135 in 138 v. druge brižinske kodekse. To se bo tikalo pač vsebine in bo tedaj bolj vsebinskega nego paleografskega pomena, vendar bi bilo tudi iz prvega ozira zanimivo vedeti, kake vrste so citirani kodeksi.

V podrobnostih bi h Kosovim paleografskim opazovanjem omenil nekaj le glede t. zv. glavnih rok in glede t. zv. naglasnih znakov. V obče moram seveda ž njim popolnoma soglašati, ne vem pa, zakaj ni — glede prvega — vštél med glavne roke tudi II 2, ki je na fol. 39 v.—47 napisala »sermone« o božiču kot nadaljevanje govorov o veliki noči, pisanih po roki II 1. *Prim.* še v tretjem zvezku na fol. 71—72 od iste roke II 2 govor o binkošti. Narobe se bo po boljšem poznavanju vsebine moralo v zvezi s paleografskimi vidiki od Kosovih glavnih rok najbrže neke še oddeliti kot drugovrstne poleg njegovih postranskih. Tedaj bo pa tudi Kosov izsledek razlikovanja 27 rok v kodeksu, med njimi z mojim povpravkom 16 glavnih in 11 postranskih, manj presenetljiv. Važno bi bilo še vprašanje, ne bi se li dalo vsaj do gotove meje dognati, ali ne pripadajo kake različne roke isti osebi. Na moment, je li pisal n. pr. prvi slovenski odlomek starejši ali mlajši človek, je mislil Mühlbacher. Upoštevanja vreden bi bil tudi moment prepletanja rok v rokopisu, ki ga po Kosovi analizi sicer ni veliko opazati, za katerega pa bi le bilo želiti bližjega pojasnila.

Za slavista filologa so zanimiva Kosova razpravljanja o t. zv. naglasnih znakih v slovenskih odlomkih. Kakor znano, je zadnji izdajatelj brižinskih spomenikov, prof. Vondrák, nahajal v njih naravnost zaznamovanje slovanskega besednega naglasa, označenega na način starovisokoneške grafike (*Frisinské památky*, str. 36 sl.). To mnenje izraža Vondrák še v svoji najnovejši knjigi, drugi izdaji prvega dela primerjalne slovanske slovnice (*Göttingen* 1924, str. 220), kjer poroča tudi o starovisokonemškem zaznamovanju naglasa, ki ga je uvel Hrabanus Maurus (776—856), in sicer cirkumfleks za zaznamovanje naglašanih in nenaglašanih dolgih, akut pa za zaznamovanje naglašanih kratkih zlogov.

V slovenskih odlomkih brižinskega kodeksa se nahajajo naglasni znaki predvsem v prvem, v katerem tvorijo naravnost bistveno črto njegove grafike, v drugem odlomku je le nekaj redkih slučajev, v tretjem pa sploh samo eden. V prvem odlomku je po Kosovem in mojem šteju okrog 70 istovrstnih naglasnih znakov v obliki kratke poševne črtice, ki jo je pisec pisal od spodaj navzgor, pa mu je pero pustilo na vrhu včasih več ali manj izrazito piko. Razen tega je pisec stavil znak kolikor toliko desno

od črke, tako da ni vedno na istem mestu v istih slučajih, nahaja se večsah celo nad soglasnikom, ali pa veže s početkom in koncem dve črki, pa se je izrekla misel, da označuje znak le zlog brez zveze s kako črko.

Ker je vprašanje naglasnih znakov v brižinskih slovenskih odlomkih, kakor je razvideti iz Vondrákovega pojmovanja, za slovanskega filologa nedvomno velike važnosti, naj mi bo dovoljeno, da izpišem po Kosovi fotografiji vse primere z naglasnimi znaki. Pri tem stavim znak nad tisto črko, nad katero je očitvidno postavljen ali h kateri iz tehtnih razlogov spada ali na katero je z doljnjim početkom poševne črtice, ne z gornjim po večini debelejšim koncem vsmerjen. Pri položaju med črkami velja črka z leve, pri končnem vokalu je znak potisnjen k spredaj stoječemu konzonantu. V prvem odlomku se nahajajo v redu, kakor se vrste drug za drugim, sledeči slučaji (številka pred primerom označuje vrsto odlomka): 2 *miloztiúvi*, 3 *P* (trikrat), 5—6 *P* *uzem* (petkrat; da ne pripada znak k *u*, ampak k *P* kakor stoji tu po vrsti, zato ne govori le smer črtice, ampak tudi v sledeči 7. vrsti nahajajoče se *uzeh* brez znaka in brez *P*; dvojni znak stoji 24 *P* *vžem*), 6 *devuám*, 7 *chokú*, 8 *P* *vueruúú* (smer je proti *i*, mogli bi tedaj pisati tudi *vueruúú*), ib. *na ón zuet* (zadnja beseda v sledeči vrsti), 9 *P* *meti mi ié livuót* (zadnja znaka sta primaknjena h konzonantom, a *ié* je napisano strnjeno s sledečo besedo), 10 *P* *meti*, 13 *vuuraken* (z označbo, kakor bi tu bil prefiks *vž*), 14 *vuolu* (dvakrat), ib. *vuéde* (dvakrat), ib. *lii ú nepraudnei* (med *u* in *n* ni presledka), 15 *ili úlli* (radi nemožnosti take akcentuacije v loc. sing. in ker ni drugega *ú* na početku v odlomku razen v sprednji vrsti neposredno pred tem stoječega *ú* *nepraudnei rote*, so pa ravno predlogi, kakor bomo videli, zadobivali take označbe, je treba pač tudi tu deliti *ú* *lii* z *ú* — *vž*, kar se je seveda izgovarjalo skupno s sledečim *l*), ib. *ili v* *uzmazi*, 17 *ili zpé ili nezpé*, 18 *zúeta vuécera*, 19 *P*, ib. *i* proti *u* (brez presledka), 20 *Ti edin*, ib. *vúez*, 21 *vúelica*, ib. *miloztiúvi* (gornji konec tu zelo kratkega znaka se končava v precej debelo piko nad *i*, vendar ne more biti nobene govora o morebitnem starovisokonemškem cirkumfleksu; znak je isti akut, kakor sicer vseskozi v odlomku), 22 *tvoriúv* (smer je očitvidno proti *i*, skoro *ú*), ib. *P*, 23 *vúenlii i minlii*, ib. *zé tebe*, 24 *tvoriúv* (smer je proti *ú*), ib. *P* *vžem zvetim*, 25 *vžel*, 26 *ácofe*, ib. *tuá* (po splošnem načinu pisanja bi se lahko nanašalo tudi na *u*), 27 *vfe*. 27—28 za *vuúz národ*, 28 *otél*, 29—30 *P* *mó dufu*, 30 *P* *me*, *P* *mó*, 31 *P* *mo*, ib. *i* moi (brez presledka), ib. *livuót* (z vrhom nad *t*), 32 *tuó* (znak ima smer k *u*), ib. *vzovuel*, ib. *tvóimi* (z vrhom nad *i* ali smerjo precej dolge črtice preko *o* k *v*), 34 *vuéctne vúezelie i vúeclni livuót* (v zadnji besedi tu znak ni nad konzonantom kakor 9 ali z vrhom nad konzonantom kakor 31, ampak je kratka črtica od *t* nekaj odmaknjena; po splošnem pisanju je označbo lahko pojmovati tudi kakor v prednjih treh primerih z *vuú*), 35 *v uuek*.

Kos vidi v navedenih primerih grafično navado »skrbnih piscev latinskih tekstov tiste dobe, kateri so stavili akcentosno znamenje na razne zloge besed, posebno v tekstih, kateri so bili namenjeni za javno čitanje« (str. 14). Stavili so se taki znaki radi razločevanja »posebno na predloge in veznike, katere so v 10. stol. navadno še pisali skupaj s sledečo besedo«, n. pr. v latinskem tekstu iste roke »áte« i. pod., čemur primerja Kos »l'zuetemu« i. pod. v slovenskem odlomku. Razen tega pripominja Kos še (str. 15), da stoji skoraj polovica akcentov nad *u* ali *v*, posebno pogostokrat tam, kjer se nahaja »v poleg *u* ali kakega drugega samoglasnika ali soglasnika«, n. pr. *miloztiúvi*, *vuuraken* i. pod.

Tudi Vondrák, Frisinske památky str. 35 je dopuščal v vrsti slučajev le grafično navado brez zveze z akcentom ter je opozoril na drugod se nahajajoče pisave kakor *ú*, *úu*, *úí*, a tudi sicer pri dvojnih vokalih kakor *áá*, *éé*, *úú* ali celo konzonantih *čč*. Poleg tega pa je Vondrák trdil, da se je v drugih primerih ohranil sled zaznamovanja resničnega besednega naglasa, in sicer v: *livuót*, *národ*, *vuécera*, *dufu*, *devuám*, *miloztiúvi*, *tí*, *na ón zuet*, *mó*, *tuó*, *tvóimi*, *tuá*, *vuúz*, *tvoriúv*, *chokú*, *vueruúú*, *vzovuel*, *vuéde*,

zpé, otél, vzel, vuéz, ácofe, vfe. Še nekaj drugih slučajev ne smatra sam za gotove. Toda če tudi premostrimo Vondrákove gori našete primere s stališča naglasa brez ozira na lego znaka v rokopisu, moramo reči, da so (nevpoštevaje enozložne slučaje) ne le po večini neverjetni, ampak nekateri izmed njih celo naravnost nemogoči kakor n. pr. miloztívi, devuám, vuerúú, dufú poleg vuécera, vzel poleg otél, tvóimi i. dr. V prvem primeru je naglas miloztívi pač že sam po sebi izključen, ne glede tudi na to, da je v drugi vrsti jasno napisano miloztíuvi z znakom na v. Da bi pa razumeli označbo kot znak dolžine, ne velja, ker je to v starovisokonemški grafiki cirkumfleks, ki ga v dveh slučajih v drugem in tretjem odlomku res tudi nahajamo in o pomenu katerega bo doli govor. Tedaj pa tudi dolgi enozložni akutiřani slučaji kakor mó, tuó, tuá, zpé, vuéz ne prihajajo v poštev za akcent. Pri drugem in tretjem primeru devuám — vuerúú je bila prvotno na korenu naglašena rastoča intonacija (prim. s.-hrv. djèva, čak. dýva, rus. in bolg. dèva; s.-hrv. vjèrovati, bolg. vèruvam, rus. vèrovat'), pa ni nobenega povoda, dvomiti o tem tudi za koroški dialekt X. stol. Pri četrem in petem slučaju dufú poleg vuécera imamo narobe opraviti prvotno z naglašeno padajočo intonacijo na korenu (prim. s.-hrv. dùšu, rus. dùšu; s.-hrv. včèer, rus. vèčer), pa bi za oni stari dialekt preje pričakovali večer nego dušó, ako je tak prehod padajočega naglasa tedaj sploh že bil, kar bi v obče ne bilo nemogoče (prim. sedanje rožansko nóbú, vodó poleg v údo, mostá poleg múest i. pod., vendar pa dúše Kres I 620—1 in II 207; glede nepremikavnega naglasa v dúša prim. Škrabec, Cvetje XIII 9, o »dušó«, »dušé« pa Rad 44, str. 64). Pri šestem in sedmem slučaju vzel poleg otél si tako isto nasprotujeta enaka primera (prim. rus. ótná — ótnáá in vz'at — vz'atá). V zadnjem slučaju tvóimi bi bilo odtezanje naglasa za tako rano dobo izključeno (prim. še danes rožansko horá poleg ziljskega góara Arch. f. slav. Phl. XXVII, str. 203).

Pri številni uporabi akutnega znaka v prvem slovenskem odlomku ne more biti dvoma, da gre v glavnem le za neko grafično navado brez akcentno-fonetičnega pomena bodisi glede kvantitete, bodisi glede mesta akcenta, kar je na splošno ugotovil tudi Kos ter deloma priznal Vondrák. Največ uporabe t. zv. naglasnega znaka imamo pri vezniku *I* in *i* (17 + 4). Z malo črko pisani veznik stoji pri tem dvakrat (v. 19 in 31) poleg sledeče besede brez presledka, dvakrat (v. 23 in 34) s presledkom. Pod vplivom zaporedne predhodne pisave z veliko črko pisanega veznika *I* z znakom nahajamo mehánično zařrtan znak dvakrat tudi pri *I* v *I'meti* (v. 9 in 10), kjer je *I* sploh tako napisano kakor sicer veznik *I*. Brez znaka se veznik piše desetkrat (sedemkrat z veliko, trikrat z malo črko). Rabo znaka pri njem pojasnjuje Kos. Tako pa bi bilo tedaj že 23 slučajev pri *I*—*i* kot jasno le grafičnih izločiti.

Na drugem mestu je imenovati razne pisave za *v* in *u*. Ako razlikujemo pri v med položajem na začetku, sredi in koncem besed (zaznamuje se to s črtico po črkah, pred črkami in z obeh strani črk) in ako postavimo slučaje, v katerih je stal po v prvotno eden iz obeh redukcijskih vokalov, v posebno rubriko, razlikujočo v prvem oddelku pisavo prepozicije *vš*, prefiksov *vš* — *všz* in pronomina *všsb*, tedaj dobimo sledeči statistični tabeli A—B s pisavami I—VI:

Tabela A.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
11 vú- : 5 vu-	1 vuu- : —		— : 2 uu-		— : 1 v-
4-vú- : 9-vu-		1-uú- : 1-uv-		3-ú- : 14- u-	2- ú- : 2- v-

Tabela B.					
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
				2 ú : —	2 v̄ : 3 v
				— : 2 u-	2 v̄- : —
1 v̄úiz :			— :	— : 6 uz-	1 v̄zem :
1 vuez			1 uuizem	— : 4-u-	1 vzem
				— : 4-u	
				— : 4-u	

Temu nasproti kažeta tabeli za pisave prvotnih *u* in *Q* sledečo sliko na tabelah C—D z le dvema pisavama I—II:

Tabela C.		Tabela D.	
I.	II.	I.	II.
— : 2 u-	1 v̄- : 1 v-		
— : 4-u-		— : 1-u-	
— : 12-u		3-ú : 8-u	2-v̄ : 1-v

Primeri, našteti v tabelah. *Tab. A I*: V. 14 v̄óulu (dvakrat), *ib.* v̄úede (dvakrat), 18 v̄úecera, 20 v̄úez (za v̄əsi), 21 v̄úelica, 23 v̄úenfiš, 34 v̄úecine — v̄úecini, *ib.* v̄úezelie *proti* v. 6 v̄uernicom, 8 v̄uerniú. 30 vuoluú, 31 v̄ueru, 32 vueliu. — V. 6 devúam, 9, 31, 34 fiv̄úot *proti* v. 2 izpovuede, 7 izpovueden, 11 izpoved, 12 zvuet, 15 zavúizti, 29 miloztiúvi, 30 zlovueza, 32 vzovuef, 33 izvuolieni.

II: V. 13 v̄uuraken. Ker je znak tu nedvomno na v in ker ni v odlomku nobenega drugega slučaja pisave z *vuu*, a se prefiks *v-* v odlomku piše v obeh v njem se nahajajočih primerih z *v̄*, bi bili upravičeni, videti tudi v gornjem slučaju v *v̄* prefiks, tedaj bi pa bilo potreba prišteti v tabeli po I primer pri IV pod 2 *uu-* 1 *-uu-* in v tab. B pri VI 2 *v̄-* še 1 *v̄-*. *Protí* temu bi govorila le neobičajnost tega sufiksa pri glagolu *vratiti*.

III: V. 2 miloztiúvi *proti* v. 11 miloztiúvi.

IV: V. 35 ueka, uek brez znaka.

V: V. 18 zúeta, 26 tuá, 32 tuó *proti* v. 1 zloueza, 3—4 zuetemu (trikrat), 3, 24 zuetei, 8, 25 zuete, 9 zuet, 12 ztuoril, 16 v ziniúue, 22, 24 tuoriú, 35 ugotoulieno.

VI: V. 34 v(y) brez znaka. — V. 21 miloztiví, 32 tvóimí proti v. 23 ztvoril, 24 zvetím.

Tab. B I: Vbsb. V. 27 vúiz proti v. 3 vuez. Ker se tu piše redukcijski vokal, spadata oba primera prav za prav pod tab. A I.

IV. Vbsb. V. 4 uuizem. Ker se tudi tu piše redukcijski vokal, spada primer pod tab. A IV.

V: Vč. V. 14 ú nepraudnei rote in najbrže tudi, kakor je bilo že gori obrazloženo, v. 15 úlfi.

Vč — Včz. V. 9 uzitati in v. 15 v̄ uzmazí, obakrat brez znaka.

Vbsb. V. 5—6 uzem (petkrat) in v. 7 uzeh, povsodi, kakor je bilo gori pojašnjeno, brez znaka.

-vb- in -vč- sredi besed. V. 6—7 praudnim (dvakrat), 14 nepraudnei, 8 beufi.

-vb in -vč koncem besed. V. 10—11 grechou, 19 protiú.

VI. Vč V. 15 v̄ uzmazí, 35 v̄ uuek proti v. 16 v zíniftue, 17 v poglagolani, 27 v moku.

Vč-: V. 25 v̄zel, 32 vzcv̄uef, obakrat le z znakom.

Vbsb. V. 24 v̄zem proti v. 28 vzem.

Tab. C I: V. 31 uzliffal, 35 ugotoulieno. — V. 8 vueruú, 10 otpuztic, 26 liubo, 30 dufú. — V. 3—4 zuetemu (trikrat), 3, 20 creztu, 4 michaelu, 5 petru, 16 tomu, 16 emu fe, 19 bogu, 20 memu, 28 zlodeiu.

II: V. 27 v̄fe proti v. 33 vzti.

Tab. D I: V. 5 mufenicom brez znaka. — V. 7 chokú, 8 vueruú (tu bi po pisavi, kakor je bilo že gori rečeno, moglo biti tudi vueruú), 30 dufú proti v. 13 pomngu (dvakrat), 14 vúolu (dvakrat), 27 v moku, 30 vuoliu, 31 vueru, 32 vœliu.

II: V. 22, 24 tuoriv̄ (tu bi se po pisavi, kakor je bilo tudi že gori rečeno, tako isto moglo misliti na tuoriv; vendar glej o teh primerih še doli) proti v. 11 moiv.

Ker je vseh slučajev, pri katerih nosi črka v ali u znak, oziroma stoji znak na zlogu s tema dvema črkama, v skupnem številu šestintrideset, a je drugih primerov sploh samo še dvanajst, postane vsaka domneva o zaznamovanju istinitega naglasa tudi v teh primerih zelo sumljiva, ako ni za njo posebnih tehtnih razlogov. Da je temu res tako, dokazuje statistika slučajev z u ali v. Za prvotni glas u imamo med 20 primeri le enkrat v̄fe, kar pa nam je nedvomno, analogno z l'meti, prisposodobiti grafični navadi, zaznamovati prepozicijo in prefiks vč, ozir. včz z naglasnim znakom (v našem odlomku šestkrat, ali morda celo sedemkrat z znakom proti petkrat brez znakov). Prim. gori Kosovo pripomnjo ter pri Wattenbachu, Anleitung zur lat. Palaeogr. ⁴, str. 96: »Namentlich wurden auch die Praepositionen á und é, gewöhnlich mit dem folgenden Worte zusammengescriben, zur Unterscheidung so bezeichnet«. Kakor v̄fe je treba razlagati tudi enkrat v̄zem poleg enkrat vzem in šestkrat uzem. Za prvotno zvezo v z redukcijskima vokaloma je sploh kakor tudi za prvotno u redovna pisava u : 18 + 18 u proti 9 + 2 v. To je zanimivo zaradi izgovora prvotnega vč — vb. Ako se v pronominu vbsb piše redukcijski vokal, kakor naravno, v nominativu sing. (v. 27 vúiz in v. 3 vuez) in po tem pač tudi v dativu plur. v. 4 uuizem, nastopa za pisavo grafično pravilo, ki velja sicer pri zvezji v z vokali. Tu pa nam statistika popolnoma jasno in neovržno kaže, da je z ene strani normalni izraz za v na začetku besed kombinacija (ali kombinacije) iz v in u, 22 kombinacijskih slučajev proti 1 v, narobe stoji sredi besed 21 slučajev z u ali v proti 15 slučajem s kombinacijo u in v, pri čemer prevalira na začetku besed vu (18 vu proti 4 drugim kombinacijam), v sredi besed u (17 u proti 4 v), z druge strani pa je pri tem prava domena za akcentuacijo na začetku besed s 13 slučajji z naglasom proti 9 slučajem brez naglasa (prim. v. 34 primete vúčfne vúezelie í

vúecíni fívuót), narobe je sredi besed 26 slučajev brez naglasa proti 10 z naglasom. Toda tudi tu je teh 10 naglasov sredi besed nastalo v pretežni večini slučajev pod vplivom pisave na začetku besed. Na to kaže štirikratno *vu* z naglasom na zlogu, katerim se pridružuje še enkratno *úv*; sicer se tako *vu—uv* sredi besed v 10 slučajih ne zaznamuje z akcentom. S tem *vú* pa stoji v zvezi tudi sporadično *ú* sredi besed, kakor kaže v. 18 zúeta vúecera z očitvidnima znakoma na *ú*. A tako pojmujem tudi v. 26 tuá in v. 32 tuó z znakom na zlogu ter še redkejše v. 21 miloztiúvi (poleg v. 2 miloztiúvi, z jasnim znakom na *ú*, v. 11 miloztiúvi in v. 29 milostivui) in v. 32 tvóimi (kjer je smer črtice preko *o* proti *v*).

Neko zanimivo posebno stališče pa zavzemajo z *u—v* pisani refleksi za nazalni vokal *Ń* na koncu besed. Tu nahajamo namreč poleg 8 *u* in 1 v brez znaka 3 *ú* in 2 *ú* z znakom. Seveda je za slučaj kakor v. 8 vuerúii takoj reči, da ne more imeti z naglasom nobenega posla. Tudi znak ima smer proti *i*, pa bi mogli v tem videti drugod se nahajajočo grafično navado, označati *iu* z znakom na *i*, o čemer govori Vondrák. —*i*— v končnici imamo tudi v v. 22, 24 tuorív, kjer je smer črtice tako isto napravljena proti *i*. Za to bi morda govorilo, da imamo tudi v drugem slovenskem odlomku, kjer so naglasni znaki le sporadično začrtani, na začetku odlomka v. 3—4 neprigemlióki. Sklicevali bi se tudi lahko na to, da so se stavljali znaki pri dvojnih vokalih. Vkljub temu pa preostaneta dva slučaja v. 7 chokú in v. 30 dufú (I' mó dufú), za katera morda le ne zadošča prosto dejstvo, da so se na črki *u—v* stavili grafični znaki. Upoštevati moramo vendar le okoliščini, da n. pr. na prvotnem vokalu *u* ne stoji nekjer znak izvemši slučaj *vúe*, ki ga moremo razložiti z analogijo pri prefiksih. V. 30 beremo dvakrat I'mó pa bi bilo moglo to provzročiti naglas še pri dufú. Edino chokú, kjer stoji znak prav za prav na *k*, bi govorilo lahko verjetnejše v korist ne toliko naglašenosti končnice, nego bolj njenega svojevrstnega izgovora. Komur se zdi to verjetno, ta bi mogel potem pojasnjevati na ta način vse slučaje z naglašenimi refleksi za nosne samoglasnike: v. 7 chokú, 8 vuerúii, 30 dufú, 22, 24 tuorív 30 mó (dvakrat), 32 tuó v prvem odlomku ter v. 3—4 neprigemlióki v drugem odlomku. Poleg svojevrstnega izgovora je seveda tudi naglas mogel nehote vplivati na roko, da je odnesla znak v bližino naglašenega vokala, n. pr. pri fívuót, tuá i. pod.

Razen I'-i in v-u v zlogu je končno v prvem odlomku še 12 slučajev z naglasnimi znaki. Ti so: v. 8 na ón zuet, 9 iéívuót, 17 ili zpé ili ne zpé, 20 Tí edin, 23 zé tebe, 24 zvetím, 26 ácofe, 28 narod, 28 otél, 30 I'mó (dvakrat). Za izraz naglasa osem enozložnih ne prihaja v poštev. Gre tedaj predvsem za štiri dvozložne. Tu pa so različne domneve mogoče. Predpolaganje zaznamovanja naglasa mora priti seveda zadnje na vrsto. Na podlagi že znanih grafičnih navad, in sicer označbe prepozicije, oziroma prefiksa je najlažje nazložiti národ in ácofe, zadnje seveda le per analogiam, ki smo jo v slučajih kakor I'metj ali vfe našli. Prim. v latinskem delu kodeksa pisavo áte. Zanimivo je tudi, da sledi ravno ácofe neposredno po vzel in da je á napisano nekaj v stran od »cofe«. V drugi znakovni zvezi stoji »za vúiz národ« ter »I' vzem zvetím«. Ker meri črtica zlasti v primeru »národ« na *n*, pa je to več ali manj i pri »zvetím«, »na ón zuet« in »mó« (dvakrat), bi se moglo misliti tudi na nazale, sestoeiče iz podobnih sestavnih delov kakor *u-i*, kot povzročitelje znakov. Vendar bi omejil to v našem slučaju predvsem le na *-im*, kjer sledi *m* po *i*. Najtežje je vprašanje pri »otél«, ker na vpliv nizko pisanega *t* ni mogoče misliti. Najbrže je roka zanesla znak preveč na desno, pa bi bil moral prav za prav stati na *ó*. Da pa izčrpam vse možnosti, hočem še omeniti, da imamo na prvotnem nosnem *u* znak še v »zpé« (dvakrat) in v tretjem odlomku s cirkumfleksom »zpe ili bdé« (»zé« v prvem pač ne prihaja v poštev). Tedaj bi to označalo zopet nek poseben izgovor, ki je mogel vzbuditi pozornost, ter bi nudilo pendant k zaznamovanju gotovega refleksa za prvotno nosno *Ń*. Vsekako pa se mi zdi, da tudi ti zadnje omenjeni slučaji z ozirom na ogromno ve-

čino drugih povsem jasnih nimajo dovoljne dokazilne moči, da bi se govorilo o pravih naglasnih znakih na njih.

Pri enozložnih slučajih kakor »jé fivuót« (pisano brez presledka), »zé tebe«, pa tudi »na ón zuet«, »Tí edin« ter »I' mó duíf«, je rabo znaka lahko spraviti v sklad z že znatnimi paleografskimi podatki, vendar prim. še zlasti tudi z ozirom na ta ali oni preje omenjeni težji slučaj pripomnjo pri Wattenbachu l. c.: »Accente zur Anleitung des Lesers finden sich schon im IX., vorzüglich in Büchern, welche zum Vorlesen bestimmt waren wie Legendarien«. Razglabljati pri vsakem posameznem slučaju o raznih v poštevh prihajajočih možnostih razlage, že omenjenih, ali še ne omenjenih, pa mislim ni potrebno. Iz pretresa obilne rabe t. zv. naglasnega znaka v prvem slovenskem odlomku jasno sledi, da imamo po ogromni večini, takorekoč skoro vse izrpaajoče, pred seboj le grafične navade za boljše razlikovanje črk in besed pri branju brez zveze z naglasom. Kolikor pa je tega umeti v Wattenbachovem zmislu, ni odmev starovisokonemškega načina zaznamovanja naglašenih in neglašenih dolgih ter naglašenih kratkih zlogov, je za slovansko akcentologijo brez pomena ter je omenjati v njej le zanikajoče. Morebitna zveza z naglasom ali posebnim izgovorom se je tu izvršila ne namenoma in povsem slučajno, naslanjajoč se na le grafične ne akcentno-fonetične navade kot izhodišče.

To potrjujejo tudi redki slučaji rabe naglasnih znakov v drugem in tretjem slovenskem odlomku, vendar nas obogate za nov zanimiv fakt. Rabo akuta nahajamo samo še v drugem odlomku, in sicer vsega skupaj le petkrat ali šestkrat, to pa popolnoma v okviru grafičnih navad prvega odlomka. Ti slučaji so: fol. 158 v., col. 1, v. 3—4 neprigemlióki, 6—7 nuúvueki (za »nu ú vueki«), fol. 159, col. 1, v. 1—2 ú circuvah (znak ni čisto jaseh na fotografiji in za to Kos primera tudi ne navaja), ib. col. 2, v. 13 úgotouleno, fol. 159 v., col. 1, v. 2 nicacofé ter fol. 160, col. 1, v. 10 ím (za »i jim«). Tu zopet nahajamo znak na vezniku i, zlasti še pred drugim i brez presledka, dvakrat prepozicijo ú (vú) in enkrat prefiks ú. O prvem slučaju pa sem govoril že gori, a partikularno »jé« v predzadnjem se postavlja na stran posameznih enozložnih primerov prvega odlomka ter je brez nadaljnega važnejšega pomena.

Posebno pa je treba podčrtati nov fakt, da je roka drugega in tretjega odlomka, ki je, kakor vemo iz drugega po diktatu pisanega odlomka, pripadala jezikovno nemški čutečemu piscu, na dveh mestih, po enkrat v vsakem od obeh odlomkov napisala znak cirkumfleksa, ki se je rabil v starovisokonemški grafiki v specialnem pomenu in ki ima obliko visoke oble štrešice z navzgor zavitim drugim delom. Ta dva slučja sta (pišem strešico): v drugem odlomku fol. 159, col. 1, v. 7 Tige in fol. 160 v., col. 2, v. 15 zpe ili bdé. Isti znak je v rokopisu najti v seznamu starovisokonemških imen na fol. 78 v., v. 19 Hamidió ter v. 20 Ljutgíf. Na slovenskih »tije« in »bde« je stal z ozirom na njih položaj v tekstu na sicer itak že dolgih zlogih še posebni stavčni povdarek, pri prvem na začetku stavka, pri drugem na koncu fraze, tako da je pisec po svoji starovisokonemški grafiki, ki je je bil dodobra vajen, začrtal na vokala tako rekoč v roki mu ležeč znak. Oba primera pa je tedaj prištetí vplivom stare visoke nemščine, o katerih govori Vondrák, Frisinské památky str. 29, in oddeliti od rabe akuta v odlomkih. V obojem pa ne gre iskati kake uvedbe starovisokonemškega akcentno-grafičnega sistema za zaznamovanje slovenskih naglasov in kvantitet, kakor bi se lahko razumelo Vondrákovo pripomnjo še v drugi izdaji primerjalne slovanske slovnice l. c. Znaki v brižinskih spomenikih so tudi nekaj čisto drugega nego znaki v kijevskih odlomkih, katere omenja poleg Vondráka n. pr. i Leskien Handbuch 6 str. 11 (z literaturo). Toda o njih hočem izpregovoriti o drugi priliki.

V tretjem poglavju razpravlja Kos o historičnih noticah v kodeksu, katerim tudi on priznava važnost za datiranje kodeksa kot celote (str. 18). V tem oziru je zlasti važen Kosov izsledek, da je notico o »Gudago« (fol. 152 v., col. 2 — fol. 153, col. 1) pisala ista roka kakor drugi in tretji slo-

venski odlomek ter je mnenja, da je nastala morda ok. l. 992. o priliki potrditve daritvene listine iz l. 972. (str. 22). Tedaj bi pa pod onim »mihii« v notici le bilo razumeti Abrahama, naj jo je že sam pisal, ali ne, dasi misli Kos, da to ni ravno treba (str. 23). Ko sem pisal Freisingensia III, mi je pokojni Kaspert izjavil, da so take notice v kodeksih, kakor jih pozna naš kodeks, mogle poslužiti, kot se je tedaj res dogajalo, naravnost za koncept listine, v našem slučaju vsaj potrditvene listine iz l. 992. Mogla pa se je notica iz kakršnegakoli razloga vpisati v kodeks seveda tudi že preje, ker ni proti temu nobenega striktnega dokaza. Primeri, kar pravi o notici Zahn, Cod. diplom. austr. — Freising. III, 2 (Freis. III 32). Tudi Kos je naštel str. 21 celo vrsto tekstnih variant, ki bi pričale za tekstno vezo notice z listino iz l. 972., kolikor je to mogoče dognati, ker nam originalna listina ni ohranjena (str. 21). Da pa ni notica mlajša od l. 992., govori, kakor je pokazal Kos, razlog, da imamo na fol. 1 v. od poznejše roke še enkrat prvo polovico zapisa o »Gudago«, ki se je verjetno zapisala kmalu po l. 1022. pod Egilbertom (str. 23, 25). To potrjuje, da sledi za drugim zapisom o Gudago na fol. 1 v. od druge, ali približno sočasne roke nov zapis o zneskih davkov in številu brižinskih podložnikov v in pri Regensburgu in v Ergoldingu, ki ga je skoro gotovo spraviti v zvezo z Egilbertom ok. l. 1022.—1023. (str. 24 sl.). Pri tem je Kos s Schmellerjem mnenja, ker je roka drugega zapisa na fol. 1 v. zapisala tudi na fol. 78 v. do 79 po prvem slovenskem odlomku seznam imen ljudi, »qui censum dederunt« (stoji na koncu fol. 78 v.), da je ta seznam nadaljevanje zapisa v fol. 1 v. V številu pa je velika razlika. Na fol. 1 v. se navaja 54 moških in 106 žensk (18 iz Regensburga in 88 izven Regensburga), na fol. 78—79 v. pa so imena 125 ljudi, in sicer na fol. 78 pred »qui censum dederunt« 51 imen, a na fol. 78 v. še 74 imen (pri enem stoji vrhu tega »cum fillis V«). Kos pravi, da je razlika v številu le 11, prav za prav pa je 12 + 18, kar je pač prezrl, in razlaga razliko z domnevo, da pisec seznamov ni doznal za imena vseh (str. 25). Proti takemu zaključku pa se dajo izreči še drugi pomiselki razen razlike v številu. Mikalo bi vezati 51 imen na f. 78 v. s številom 54 moških na fol. 1 v., a 74 + 5 imen na fol. 79 s številom 88 + 18 žensk na fol. 1 v. Toda to ni mogoče, ker so v prvem in v drugem seznamu imen pomešana moška in ženska imena. Moj slušatelj germanist prof. dr. Mente je po Förstemannovem »Altdeutsches Namenbuch« naštel v prvem oddelku 34 nedvomnih moških in 9 ženskih imen (11 je dvomnih), v drugem pa 39 + V moških in 23 ženskih (12 je dvomnih). Iz tega pa tudi sledi, da je v obeh seznamih skupaj mnogo več moških (78) nego jih navaja zapis na fol. 1 v. S tem pa je podana med zapisom in seznamom taka nepremostljiva diferenca, da moramo v seznamu predpolagati še druga imena nego ona, ki so mišljena na fol. 1 v. V tem slučaju bi pa končna dvojica »Azo, Minigo« pred »Isti sunt qui censum dederunt« le mogla najti nekaj opore za razlago, kakor sem jo jaz podal, ki sem našel isto dvojico skupaj pisano v listini posestne zamene pod škofom Abrahamom na severno-zahodnem koroškem iz l. ok. 975. (Freis. III 36 sl.). Kos misli sicer, da je taka zaporednost imen »preveč slučajna, da bi kaj dokazovala« (str. 26), meni se pa le zdi nekam presenetljiva, tem bolj ker ni Minigo nikakor pogostno ime. Förstemann ga pozna iz 9. stol. le iz dveh mest pri Meichelbecku, Historia frisingensis; pri tem pa gre celo najbrže za eno in isto osebo. Drugo je seveda vprašanje, kako zvezati oboje časovno. Vsekako pa ostane celo vprašanje še odprto in potrebuje za rešitev tudi sodelovanja germanista. Grimm (prim. Vondrák, Friz. pam. str. 45) je bil celo mnenja, da so nekatera imena morda slovanska, kar pa ni verjetno.

Pri notici »Isti sunt testes concambii Abrahę episcopi et Adalperonis« se Kos strinja z menoj, da je druga oseba bavarski grof Adalbero I., ki je umrl l. 972. Ista imena prič je našel Kos v tradicijskih aktih iz Adalberonove dobe (str. 27—28). Po Bitteraufu je zapis poznejši prepis. Toda, če je imel zapis kak zmisel, tedaj ni moglo to biti časovno mnogo narazen.

Nekega pomena je gotovo tudi dejstvo, da se v noticah v kodeksu iz škofov spominja le Abraham in ne morda tudi kateri izmed njegovih naslednikov ali prednikov in da ne gre nobena notica časovno navzgor preko njega; navzdol pa segajo očitvidno poznejši pripisi po Kosovih zaključkih le še v Egilbertovo dobo. Razen tega se tičejo važnejše novice v pretežni meri dejstev izza Abrahamovega časa.

Vprašanje o Liutulfu (fol. 126 v.) je ostalo dalje nepojašnjeno, dasi je Kos mnogo novega pribavil (str. 27). Vprašanje o »constitutio Ranshofensis« (fol. 147 v. — 148; prim. Kos str. 28) bi mogla morda boljše osvetliti uatančna filološka analiza tekstov in podrobnejši studij zadeve.

V zvezi z noticami prihaja Kos str. 26 sl. glede dobe postanka slovenskih odlomkov do sklepa, da drugi in tretji odlomek nista mogla nastati pred l. 972. (radi iste roke pri starejši notici o Gudago) in ne po l. 1022. do 1023. (radi poznejše novice o Gudago in regensburško-ergoldinške novice na fol. 1 v.); isti čas postanka pa je pripisovati tudi prvemu odlomku, gornjo mejo radi paleografske analize, spodnjo tudi radi regensburško-ergoldinske novice in seznama imen po odlomku. Zelo verjetno pa je ravno radi poznejše novice o Gudago tudi, da je starejša, kakor je že bilo rečeno iz časa ok. 992, če ne še preje, in da spadata toraj drugi in tretji odlomek še v dobo Abrahamovo, prvi odlomek pa pripada po roki in vsebini še mnogo bolj nego drugi in tretji k bistvenemu prvotnemu delu vsega kodeksa ter ga je tedaj staviti po postanku gotovo tudi pred l. 992. S tem pa je dan kot iniciator in glavni redaktor kodeksa škof Abraham, o katerem vemo, kakor priznava tudi Kos str. 36, da je cerkev na Otoku ob Vrbskem jezeru, ki je bilo središče brižinskih koroških posestev »bogato obdaroval s cerkvenim orodjem in knjigami« in katerega imenuje tudi Kos ib. »ustanovitelj freisinsko-koroškega posestnega stanja«. Da pa je slovenski jezik na Koroškem užival tedaj druge pravice in drug ugled nego pozneje, dokazuje znani starodavni in za slovenskega kmeta tako častni obred umeščanja novega vojvode na knežjem kamenu pri Krnskem gradu na Gosposvetskem polju nedaleč od Vrbskega jezera, ki se je vršil v slovenskem jeziku, ali pa sprejem Ulriha Lichtensteina še l. 1227. s slovenskim pozdravom »buge was primi, gralva Venus«. Mogoče, da so značilne za dobo tudi zarote, pri katerih je Bavarska s Karantanijo tedaj iskala in nahajala zaslobo pri Slovanih, Čehih in Poljaki.

Knjiga s slovenskimi odlomki se je rabila po brižinskem škofu nedvomno na Koroškem in ne morda kje v Panoniji. Tudi obširno škofjeloško posestvo, ki ga je daroval Oto II. Abrahamu l. 973., ne prihaja tu posebno v poštev. V duhovniškem pogledu je ostalo celo pod oglejskimi patriarhi, pa so brižinski škofje samo predlagali duhovnike (prim. Koblar, Loško gospostvo friz. škofov, *Izv. muz. dr. na Kranjskem* I 62). Svet je bil tudi še pičlo obljuden. Še l. 1160. so našli zemljišč slovenskih le 153, bavarških že 94 (ti so se začeli naseljevati že ok. l. 1030.) ter koroških 40 (Koblar, I. c. str. 59 sl.). Prvi se imenujejo Sclau, zadnji Karentani. Ti so bili, kakor kažejo imena iz l. 1291., n. pr. Ztoyan, Zobodin i. dr., tudi Slovenci, pa je zanimivo, da so jih razlikovali od Slovencev domačinov. Jezikovno spadajo slovenski odlomki po mojem mnenju v Karantanijo in ne v Panonijo, kakor je mislil Jagić (prim. Arch. XVIII 600), pa se zgodovinski in jezikovni podatki medsebojno podpirajo ter lepo skladajo.

Da je bil kodeks v rabi še po škofu Abrahamu vsaj pod Egilbertom, zato govori ta notica na fol. 1 v. Morebiti pripadata tej dobi še tudi z roko »mlajšega tipa«, kakor pravi Kos str. 8, pisana govora na koncu kodeksa. Ni li pa v kodeksu še kakega drugega migljaja o trajanju in načinu rabe knjige?

V četrtem poglavju (str. 29 sl.) podava Kos kritičen pretres važnejših faktov iz Abrahamovega življenja kakor o poreku in pretnanstvu ter o ustanovitvi proštnje na Otoku. Pri tem opozarja, da je bil Abraham l. 979. v Brumptu v Alzaciji (prim. k temu Novotný, *České dějiny* I 1, str. 594), l. 981. pa v Monakovem in v Schäftlarnu južno od Monakovega. Iz tega

pa seveda ne sledi, da ni bil kake čase tudi na Koroškem in na Otoku. Nedvomen dokaz za to so gotovo slovenski odlomki, ki so prišli v kodeks vendar po praktični potrebi in za katere je z ozirom na vse momente skrajno neverjetno, da bi bili nastali šele in samo pod njegovima naslednikoma Goteskalkom in Egilbertom po l. 993. Vsekako zahteva Abrahamova osebnost še vedno obširno samostojno monografijo, predvsem seveda njegovi stiki s Koroško. Raztegnilo bi se to pač najbolje na študijo brižinskega gospostva na Slovenskem v X. in XI. stol. sploh. Iz podrobnosti bi omenil, da je Abrahamovo starotestamentsko ime v vrsti tako rekoč tradicionalno praviloma nemških imen tedanjih brižinskih škofov vendar le precejšnja izjema (Freis. III 43). V občje bi pa zgostil vsa razmotrivanja o postanku in domovini slovenskih odlomkov v stavek, da zavzemajo izsledki na splošno vedno bolj pravec v smeri dopustitve njihove časovne blizosti in Abrahama kot njih iniciatorja.

Kosovi razpravi, h kateri sem si dovolil dodati kot filolog z vidika fololoških interesov svoje pripomnje in programatične želje, se mora priznati, da je napisana vseskozi kritično in oprezno, morda celo malce namenoma preoprezno. Ž njo smo storili velik korak naprej i glede paleografskega spoznanja na sploh i glede medsebojnega razmerja med poedinimi slovenskimi odlomki ter njimi in vsem kodeksom posebe. Ustvarjena je ž njo nova trdna podlaga, nadaljnjim študijam pa se odpirajo še bolj v raznih smereh novi vidiki in nove poti.

Pripomba. G. dr. M. Kos, ki je bral moje opazke v korekturi kakor jaz njegovo razpravo, me je opozoril na sledeča dopolnila k razpravi in opazkam. Vsebinski popis v razpravi je skrajšan izvleček iz popisa, katerega je napravil po originalu l 1922. v Monakovem. V tem popisu ni opuščen noben tekst. Tekst na f. 72, o katerem pravi, da govori o raznih cerkvenih vprašanjih, je v polnem popisu prepisan v celoti. F. 158 pred drugim slovenskim odlomkom je prazen. Vprašanje, ali je bil tekst *confessio generalis*, kakor ga predstavlja prvi slovenski odlomek, kdaj v zvezi s predidocimi obredi pri obiskovanju in maziljenju bolnika, bi mogel razrešiti zgodovinar liturgičnih obredov v 10. ali 11. stol. Sicer pa *confessio generalis* ne sledi neposredno za temi obredi temveč so med temi in ono vrinjene antifone ob priliki procesij in formule o posvečevanju voska. Podpičje pred »*Ex concilio Rotomageno*« na str. 6 je tiskovna napaka, bolje bi bilo tu staviti vejico. Istotam se »*Unde supra*« nanaša na tekst o ubijalcu očeta in matere, zato bi lahko citat »f. 84« stal tudi za besedama »*unde supra*«. Monakovsko rokopisno gradivo, citirano po »*Doneskih za zgodovino Škofje Loke*«, str. IV, je iz veliko kasnejše dobe (od 13. stol. dalje) in pri paleografskem primerjanju s teksti iz 10. in 11. stol. ne prihaja v poštev (prim. *Notizenblatt* 1858, 317). Podpisi škofa Abrahama v neki listini, izdani okt. 968 v Ravenni in v buli papeža Ivana XIII., izdani 26. maja 969 v Rimu se niso ohranila v originalu; zato iz podpisov ne moremo razbrati originalnih grafičnih potez (gl. Böhmer-Ottenthal, *Regesta imperii*, II, 2, 474, 495). O kakih drugih originalnih podpisih ali zapisih škofov Abrahama ali Egilberta ni mogel Kos nič dognati, tudi študij freisinških tradicij v Bitteraufovi izdaji je dal le negativen rezultat. Priznam pa, pravi Kos, da je število oseb v Regensburgu in Ergoldingu, omenjeno na f. 1 v., težko kombinirati s seznamom osebnih imen na f. 78 v. — 79, vendar je roka obeh zapiskov ista. Osebno ime Minigo je na Bavarskem res bolj redko, vendar kaže pogled v register Bitteraufove knjige, da se je v 8. in 9. stol. vendarle uporabljalo; isto velja o imenu Abraham; poleg škofa so se tako zvali v 8.—11. stol. tudi nekateri drugi Bavarci (gl. register pri Bitteraufu).

Bibliografija.

(Za leti 1922 in 1923.)

Sestavil dr. J. Šlebinger.

Kratice: Č = Čas; ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino; ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje; DS = Dom in svet; GMDS = Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, A = Zgodovinski del, B = Prirodoslovni del; LZ = Ljubljanski zvon; Pop. = Popotnik; SN = Slovenski narod; SU = Slovenski učitelj; UT = Učiteljski tovariš; ZUZ = Zbornik za umetnostno zgodovino; RÉS = Revue des études slaves; ČMFL = Časopis pro moderní filologii a literatury; ČJL = Československo-jihoslovanská liga; EO = L' Europa orientale.

I. Jezikoslovje.

Avšič Martin, Slovarski doneski iz brežiškega okraja. ČZN XVII, 104—5.

Popravki in dodatki h gradivu, objavljenemu v ČZN XI.

Belić Aleks., Les rapports mutuels du serbo-croate et du slovène. RÉS I, (Paris 1921), 20 - 7.

Benkovič Alojzij, Slovensko-latinski-nemški rastlinski imenik slovenskih dežel. Izdala Slov. šolska matica v Lj. 1922. 8°.

Ref.: Jak. Zupančič: LZ 23, 318—9.

Bratun Ivo, Ostanki tirolskih naseljencev v Sorici. Slovenec 18. 8. 23, št. 185.

Breznik Anton, Jezikovne ocene. DS 23, 26—8: Stan. Krakov, Kroz buru, 1921. — F. S. Finžgar, Iz modernega sveta. Roman, 1922. — Borisav Stanković, Nečista krv (1917). DS 23, 88. — Isidora Sekulić, Djakon Bogorodičine Crkve. Novela (1919). DS 23, 123.

Presoja skladnjo in frazeologijo jezika v teh delih. Podčrtava predvsem tuji vpliv v rečenicah in v besednem zakladu.

— Naše jezikovno edinstvo. DS 22, 138—9.

(Zgodovinski pregled problema o razmerju med slov. pismenim jezikom in srbohrvaščino.)

— O slovenski izreki. SU 23, 4—7, 43—5, 58—60 (še nekončano).

Derganc Fr., Filozofski slovar. Pop. 22, 23 (nadalj. iz prejšnjih letnikov).

III, 1922

Eržen France, Slovarček tujk. Mladika IV, št. 1—12 (priloga z drobižem).

Glomar Joža, Narodno edinstvo in folklor. Jugoslavija 22, št. 245. — Naša geografska nomenklatura. Jugoslavija 22, št. 244. — Iz naše geografije. Jugoslavija 22, št. 261. — Problemi našega književnega jezika. (O članku dr. Milivoja Pavlovića v Srpskem knj. glasniku 16. nov. 22). Jugoslavija 22, št. 299. — Konservativnost v knjižnem jeziku. (Poročilo o Aleks. Belićevem članku v Novem listu 4. jul. 23) Slovenec 23, št. 163. — Sintetična terminologija. (O S. Ferjančičevi „Začasni nem.-slov. kemijski terminologiji.“) Slovenec 23, št. 169. — † Maks Pleteršnik. Slovenec 23, št. 207.

Grafenauer Ivan, Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini. (Donesek k zgodovini slovenskega naglasa) Razprave I, 358—391.

Ilešič Fran, Maribor in Ljutomer. ČZN XVII, 76—89, z dostavki v ČZN XVIII, 1, pod črto.

— Brežice, Solčava. (Prispevek k zgodovini naših krajevnih imen.) ČZN XVIII, 1—16.

Izreka trdega „l“-a v slovenščini pri šolskem pouku. Razpis pokrajinske uprave, oddelek za prosveto in vere 24. 3. 22, št. 1208, objavljen v SU 22, 118.

Vlado K.: „L“ in „o“. UT 21. 12 22, št. 51.

Kelemina Jak., Nekatere slovenske tujke. ČZN XVII, 101—4.

— Dr. Primus Lessiak: Die kärntnischen Stationsnamen. Mit einer ausführlichen Einleitung über die Kärntner Ortsnamenbildung. Carinthia 1922. ČZN XVIII, 107—9. (Ocena.)

Kern F. J., A complete pronouncing Dictionary of the English and Slovene languages. Popoln angleško-slovenski besednjak z angleško izgovarjavo. Tisk Ameriške Domovine, Cleveland, Ohio. 1919. V. 8°. 273 str.

Ref.: Fran Miklavčič: Č XVI, 149—150.

Koštiál Ivan, Etimološke bilješke. Južslov. Filol. II, 308—310.

1. slov. „komaj“, 2. slov. „finka“, 3. slov. „punca“.

— Gjuro Szabó, O značenju topografskog nazivlja u južnoslavenskim stranama. (Jugoslav. Njiva II.) GMDS II—III, A, 52—55. (Ocena.)

Kovačič Jak., O slovniškem pouku. UT 22, št. 19—23.

Ljubša M., Nekaj o naših krstnih imenih. Straža 10. 8. 23, štev. 90.

Mazovec Iv., Naš jezikovni problem. Slovenec 22, št. 1. — Pravopis in zakonodajna avtonomija. Slovenec 23, št. 74.

Murko Mat., Slovénski jezik v Jugoslaviji. LZ 22, 385—395. (O istem predmetu v srbohrvaščini v zagrebški Novi Evropi.)

Musić Avg., Moči i morati u slovenskom jeziku. Rad Jugoslav. akad. u Zagrebu, knj. 227 (1923), 1—58.

— Slovensko (n)obeden. Rad Jugoslav. akad. u Zagrebu, knj. 224 (1921), 190—220.

Prim. Fr. Ramovš, *Slavia* II. 11—7.

Petrič Anton, Zagovorna knjiga. Ponatis rokopisa iz l 1840 objavil dr. Nikolaj Omersa. ČZN XVII, 96—100.

† **Pleteršnik Maks**, u. 13. 9. 23 v Pišecah. Nekrologi: Mladika IV, 398. — Jutro 14. 9. 23, št. 215 in 16. 9. 23, št. 217. — A. Debeljak: Jutranje novosti I, št. 190. — Dr. Joža Glonar: Slovenec 14. 9. 23. št. 207. — Maks Pirnat: Tabor IV, št. 213. — Fort. Lužar: SU 23, 141. — -ić: Mlada Jugoslavija, 23, 224—5.

Ramovš Fr., Deklinacija slovenskega imena *očā—óce < otbcb*. Razprave I, 392—400.

— Drobnosti iz slovenske gramatike. *Slavia* I, 27—37; 228—241.

1. Opazke k *y*-ju. 2. Konzonantične asimilacije pred sufiksoma *-bsko* in *-bstvo*. 3. Refleksi za prvotni skupini *zdi* in *zgi*.

— Jan Boudouin de Courtenay. ČJKZ III, 150.

— K poznavanju praslovenske metatonije. (Slov. *á*, shv. *ä—á* iz novoakutiranih *z* in *v*.) *Slavia* II, 205—231.

— O slovenskem novoakutiranem *ô > ó, ó, õ*. Južsl. Filol. II, 227—239.

— P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi I, 1.—4. snopič. *Slavia* II, 115—123. (Ocena)

— Teden. (Popravek k ČJKZ III, 56.) ČJKZ III, 153.

— Une isoglosse čakavo-kajkavienne. RÉS 23, 48—58.

Skubic Ant., Pokrščevanje krajevnih imen v kočevskem in ribniškem okraju. (Odgovor na članek dr. Planinskega-Ogrina v SN 23, št. 152, 153.) Slovenec 23, št. 205—207.

Slavič Mat., Prekmurski jezik. (Iz spisa „Naše Prekmurje“.) Mladika IV, 354—5.

Slovarček slovenskih strokovnih izrazov za tiskarne in knjigovoznice. (Sestavil I. Matičič.) Lj., 1923. Založilo društvo tiskarnarjev v Sloveniji in S. G. R. J. podružnica v Ljubljani. M. 8°. 19 str.

Svetlič Rikard, Kazalo krajev na zemljevidu slovenskega ozemlja. Založila Slov. Matica v Lj., 1922. 8°. 178 str.

Šašelj Ivan, Belokranjski pregovori in reki. Zapisal v Adlešičih. DS 22, 48.

† **Štrekelj Karel**, Historična slovnica slovenskega jezika. Izdalo s podporo Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu Zgodovinsko društvo v Mariboru. 1922. V. 8°. 139 str. Snopič 1—3. (Ni več izšlo.)

Vsebina: Slovenski slovnicearji. Slovenska grafika. O pravopisu O glasovih slovenščine po njih izreki. Razmerje med glasovi našega jezika in glasovi stare slovenščine ter drugih jezikov. Ref.: J. A. Glonar: LZ 22, 437—8. — Fort. Lužar: SU 23, 92. — M. R.: DS 22, 411—3.

Tesnière Lucien, Sur quelques développements de nasales en slovène. Bulletin de la Société de linguistique de Paris. Tome XXIV, num. 73. (Paris 1923), 150—182.

Tominšek Josip, Praprotnikov Slovensko-nemški slovar. Predelal dr. —, ravnatelj gimnazije v Mariboru. I. del. Slovensko nemški. V Lj., 1921. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. V. 8°. 214 str.

Tuma Henrik, Krajevno imenoslovje. Jadranski almanah za l. 1923, 127—158. (Nekritično.)

Veber Fr., O razmerju med besednim in stvarnim doživljajem. ČJKZ III, 134—149.

Wiesthaler Fran, Latinsko-slovenski ročni slovar. Sestavil ob sodelovanju več šolnikov in uredil —, gimnazijski ravnatelj v pok. Tiskovne stroške pokril dr. Anton Bonaventura Jeglič, škof ljubljanski. Lj. 1923. 4°. XXXI + 352 str. 1. snopič.

„Uvod o latinskem jeziku“ (str. IX—XXX) spisal dr. Josip Tominšek. Knjiga obsega iz slovarja od A-Caeroesi (Ni izšlo v knjigotrštvu.)

Žunkovič Davorin, O naših krajevnih imenih. Straža XIV (1922), št. 31, 33, 42, 44, 46, 48; 49.

II. Slovstvena zgodovina.

Almanah katoliškega dijaštva za l. 1922. V Ljubljani. 1922. 101 str.

Ref. I. H. Luč XVIII, 165—6. — N. Velikonja. Socialna misel 22, 288.

Antologija savremene jugoslovenske lirike. [Sestavila] Mirko Deanović i Ante Petradić. Split. 1922. [Z bibliografijo.] Slovenska lirika na str. 62—76, 178—217, 303—18.

(**Aškerc Anton**.) Desetletnica Aškerčeve smrti: Fr. Bevk: Mladika III, 189—190. — Fr. Govekar in M. Zarnik: SN 22, št. 132. — Fr. Govekar: Iz neobjavljenih pisem. V spomin 10letnice A. pogreba. SN 22, št. 134, 135. — M. Komanova: Slava A. spominu. Jugoslavija 22, šte. 134. — Manom velikega pesnika. Jutro 22, št. 137. — Dr. Iv. Pregelj: Aškerčeva umetniška oblika. (Površna glosa ob prvi 10letnici njegove smrti.) DS 23, 23—26. — „Stara pravda“ A. Aškerca. Tabor IV, št. 30. — Joža Glonar: Aškerc v Šmarju. LZ 23, 171—6. — M. Šnuderl: Aškerčeva rojstna hiša razpada. Po SN: Tabor III, št. 142. — H. Wendel: Aus drei Kulturen. Berlin. 1922. Str. 228—37. — I. Zorec: Slovenské pohľady 23, 46—8.

— Výbor básní A. Aškerce. Přeložil Jaroslav Vrchlický. S úvodom dr. Jar. Boreckého. V Praze, J. Otto 1923. 8°. 80 str. (Sborník světové poesie, svaz. 143.)

Ref. Václav Burian: Vrchlickega prevod Aškerčevih poezij. LZ 23, 709—711.

Babić Jovan J.: Slovenci i njihova književnost. Prosvetni glasnik 23, 613—21, 693—9.

Joža Glonar: Slovenec 31. 12. 23.

Bajuk M., Narodna pesem v sekiricah [bibliografija]. Pevec 1921—1923 in dalje (v vseh šte.).

[**Beg Ante**], Pozabljeni jubileji. (F. J. Repež, J. N. Primic, P. Dajnko, O. Caf, D. Hostnik, A. Brezovnik.) SN 26. 8. 23, št. 194.

Bevk Fr., Krizantema v gumbuici. (Niz primorskih kulturnih delavcev.) Mladika III (22), 20. — Prim. Vinko V.: Mladika II, 312-5. — Iv. Cankar ob 3. obletnici njegove smrti. Mladika III, 29-30. — Pogovor s Finžgarjem. Mladika III, 310-1.

(**Bilec Janez**.) Fran Ilešić: Slovenački prevod Mažuranićeve pesme „Smrt Smail-age Čengića“. Prilozi II, 1-14.

Borko Bož, Slovenski prevodi Petöfija (v prekmurščini). Tabor 22, št. 149. — K. Schönherr (K premieri drame „Ono“ v mariborskem nar. gledališču). Tabor IV, št. 44.

(**Borštnik Ign.**) Ivo Peruzzi: Ob triletnici smrti. Jugoslavija 23. 9. 22, št. 219. — Milan Vrbanić: Savremenik, 23, 122-4.

Breznik Anton, gl. Ušeničnik Aleš.

† **Brezovnik Anton**, u. 20. nov. 23 v Vojniku: Nova doba V, št. 133. — Ant. Petriček: UT 23, št. 48, 49.

Brinar Jos., A. M. Slomšek. Nova doba IV, št. 110-2.

(**Cankar Ivan**.) Kres I (1921), št. 5-6: Ivanu Cankarju posvečena ševilka:

I. Cankar. 71-9. — A. Podbevšek: Kurent. 1876-1918. 79-84. — I. Cankar: Kako sem postal socialist. 85-7. — Albert Širok: Pri Iv. Cankarju. 87-92. — Štefanija Ravnikar: Cankarjev pokop. 92. — Krčan: Nekaj spominov. 93-4. — Ign. Mihevc: Poredni Cankar. 94. — Iv. M.: Tri iz njegovega življenja (Cankarjeva muha. C. prijatelj otrok. C. družabnik.) 95-6.

(—) Dogodek iz krčme sodruga I. Cankarja. (Odlomek iz njegovega predavanja na tržaškem „Ljudskem odru“ l. 1913.) — Buržuazija je odrekla delavnemu ljudstvu kulturo. (Iz C. predavanja na tržaškem „Ljudskem odru“). Naprej VI, št. 7. — Ob tretji obletnici njegove smrti: Fr. Bevk: Mladika III, 29-30. — 4. obletnica: Rad. Rehar: Tabor III, št. 279. — Sr. Kosovel: Jutro 22, št. 292 (20letnica 2. izd. Erotike.) — Fr. Erjavec: Iz C. delavnice. (Inačica črtice „Velika maša“.) LZ 22, 726-733. — Jos. C. Oblak: Spomini na „Zadrugo“. Ob petletnici C. smrti. Jutro 22, št. 298. — Gustav Strniša: Popotnik. (Spomin na Iv. C.) Jutro 22, št. 103. — M. Zarnik: Hlapci. Petdejanska drama Iv. C. (Ob otvoritvi sezone.) SN 22, št. 230, 231. — Uroš Džonić: Srp. knj. glasnik, NS, 9, 509-18, 594-604. — B. Vybíral: Archa, 22, 226-8. — Srečko Kosovel: Materin obraz iz Cankarjevega „Mojega življenja“. Ženski svet 23, 25-6. — Isti: Lepa Vida v duši Cankarjevi. Ravnotam, 193-194. — Joža Glonar: Cankarjev „Bebec Martin“. LZ 23, 719-20. — Fr. Ilešić: Cankarova vinjeta „O človeku, ki je izgubil prepričanje“. Prilozi II, 78-80. — Fr. Juvančič: Iz neobjavljenih pisem Iv. C. Gledališki list 21/2, štev. 11. — Milan Skrbinšek: Romantične duše. Ravnotam 22/3, št. 1. — O. Šest: Hlapci. Ravnotam, št. 2.

Cvelbar Jos., Iz dnevnika J. Cvelbarja. Naprej VI, št. 244-7, 250-2.

† Čebokli Andrej, u. 17. okt. 23 v Kredu pri Kobaridu. DS 23, 345. — Joža Lovrenčič: Slovenec 23, št. 236.

Dante. (1321—1921.) Ob šeststoletnici smrti velikega genija. Izdal in uredil dr. Alojzij Res. Založila Kleinmayr & Bamberg. Ljubljana MCMXXI [izšlo 1923]. 4°. X + 304 str.

Prinaša poleg drugega: Jože Debevec: D. v slovanskih prevodih, str. 71—84. — O. Župančič: Pekla peti spev, 87—92. — Jos. Puntar: D. in problem Prešernove „Nove pisarije“, 95—260. — Milko Kos: Dantejevi sledovi med Jugoslovani, 271—6.

V italijanski izdaji tega zbornika [Gorizia. Giov. Paternolli. MCMXXI — recte 1923.] zavzemajo ti prispevki sledeče strani: Župančičev 77—85, Puntarjev 91—144, Kosov 155—60 (natisnjen tudi v EO 22, 146—9), Debevčev 163—176.

(—) Dantejeva številka Mladike II (1921), št. 17—18. Prinaša poleg drugega: Jož Puntar: Slovenska moderna in Dante. — Aleša Ušeničnika prevod 33. speva „Raja“. — Venc. Belè: Dantejeva jama pri Tolminu. Po S. Rutarju.

Debeljak Ant., Jean de La Fontaine (1621—1695). LZ 22, 311—4 (z oceno Iv. Hribarjevega prevoda Lafontainovih basni, I. del). — Francosko-jugoslovanski slovstveni stiki. SN 22, št. 129.

Debevec Jož., Iv. Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva. (1920). DS 23, 29—30. (Ocena.) — Romantika. Mentor XIII, 53—6, 82—5, 113—5.

(**Detela Fr.**) Sedemdesetletnica. Fr. Bevk: Mladika III, 66 (s sliko). — Dr. Ivan Pregelj: Kol. Moh. družbe za l. 1922., 74—6 (s sliko).

— † Prof. dr. Josip Marinko. Mentor XII, 70—3, 97—9, 129—132. — Luka Svetec. Moh. kol. za l. 22, 65—73 (s sliko).

(**Dežman Karel.**) Fr. Drenik: Dežman — uskok. SN 22, št. 191. — Dr. Fr. Kos: Ob stoletnici D. Dežmanovega (C. Deschmann) rojstva. GMDS II, B, 52—6. (Seznam Dežmanovih prirodopisnih člankov.)

Erjavec Fr., Literarno-historične beležke. DS 23, 245—6. (Popravki k S. Jenkovemu življenjepisju.)

(**Finžgar Fr. S.**) Petdesetletnica: Mladika II, 74—5 (s sliko). — Iv. Pregelj: Moh. koledar za l. 1922., 76 (s sliko). — Fr. Bevk: Pogovor s F. S. Finžgarjem. Mladika III, 310—1.

(**Franul de Weissenthurn Vinc.**) Mil. Bekar: Mladika III, 127 (po Gr. Jerebovem članku v LZ 1892).

Funtek Ant., O besedilu naših popularnih pesmi. LZ 22, 641—8, 705—715.

G.: Narodno pozorište u Ljubljani. Srp. knjiž. glasnik, NS, 9, 480.

(**Gangl Engelbert.**) Petdesetletnica: Jutro 11. nov. 23, št. 265. — Slavnostna številka UT 6. nov. 23, št. 45: Uvodnik: Jubilar, mož dela in ustvarjanja. — Andr. Rape: V delu za mladino. — Ivo Trošt: Urednik „Zvončka“ in njega ustanovitelj. — Tone Gaspari: G. — pesnik. — Rud. Dostal: Dramatik, kritik, est. — L. Jelenc: Organizator slovenskega in jugoslovanskega učiteljstva. —

Iv. Dimnik: Urednik „Učiteljskega Tovariša“. — Pav. Plesničar: G in UJU. — Rad. Grum: G. kot politik. — Iv. Bajželj: G. Sokol. — Ferd. Juvanec: Organizator slovenskega šolstva po prevratu. — Fr. Škulj: Prvo srečanje. — Ant. Hren: Pred 25. leti. — Fr. Črnagoj: G. govornik. — Mir. Pretner: Trnjeva pot. — Iv. Dimnik: Životopis. — UT 23, št. 46: Belokrajina E. Ganglu ob njegovi 50letnici. — Proslava G. 50letnice. — Mih. M. Stanojevič: Učitelj 23, 233—5.

Glaser Janko, Nekaj pripomb h Grafenauerjevi „Kratki zgodovini slovenskega slovstva“. ČZN XVIII, 54—6. — „Kratko popisane življenja sv. Alfonza Marije od Ligvorija“. (Bibliogr. beležka.) ČZN XVIII, 106.

(**Glaser Karel**.) Ant. Dolar: Prof. dr. K. G. (K desetletnici njegove smrti.) Tabor IV, št. 161.

Glonar Joža, Aškerc v Šmarju. LZ 23, 171—6. — Knjige „Goriške Matice“. Jugoslavija 22, št. 280. — Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. II. Iz pisem v literarni zapuščini R. G. Puffa. Pisma Dav. Trstenjaka. ČZN XVIII, 32—43, 70—77. — Martin Pegius (Pegie, Pegeus) iz Polhovega gradca. (Iz delavnice „Slovenskega biografskega leksikona“.) LZ 23, 691—7. — † Nestor Memnonovič Petrovskij. (Poglavje iz rusko-slovenskih stikov.) LZ 22, 226—231, 300—6. — Simon Gregorčič. (Predavanje v ljubljanski „Soči“ dne 21. jan. 22.) Jadranski almanah za l. 1922., 159—173. (O Dom. Stříbrnega študiji o Gregorčiču in z dodatki o Dragojli Milekovi.) — Slovenski biografski leksikon. Jugoslavija 22, št. 155, 180. (Prim. o Slov. biogr. leksikonu: Jutro 22, št. 164 in Iv. Mazovec: Slovenec 22, št. 152.) — Hermann Wendel. Jugoslavija 26. 8. 22, št. 195. — † Jos. Stritar. Prager Presse 29. 11. 23. — Slovenska narodna glasba. Jugoslavija 5. 10. 22, št. 229. — Naš prijatelj Jopson. Mladika, 23, 275—6.

Goestl Fr., Nekaj jubilejev. (Iv. Nabergoj, p. Lad. Hrovat, Jos. Noll, Jos. Marn . . .) SN 22, št. 75. — Slovenske operne skladbe in libreti, SN 22, št. 192, 199.

Govekar Fr., Ahasverus Primus. (K 80letnici dr. Pavla Turnerja.) SN 22, št. 23. — Bohinjski Herodot. (K odkritju spominske plošče na rojstni hiši pisatelja dr. Jan. Mencingerja.) SN 22, št. 152. — Desetletnica Aškerčeve smrti. SN 22, št. 132, 134, 135. — Jos. Holeček. Povodom 70letnice njegovega rojstva. Holeček in Jugoslovani. Jutro 23, štev. 48. — O dveh pesnikih. (Francè Zbašnik in Vlad. Vidrič.) SN 22, št. 29, 30. — O pisateljih in njih modelih. SN 22, št. 53. — Spominu Fr. Maslja-Podlimbarskega. SN 22, št. 142. — Spomini na Stritarja. Jutro 27. 11. 23, št. 278. (Listek.)

† **Gradišnik Armin**, u. 2. 1. 21. Fr. Krajnc: Ob spomeniku Armina Gradišnika, ustanovitelja Zaveze slov. učiteljstva. UT 22, št. 42 (s sliko) in v Novi dobi IV, št. 122—126.

(Gregorčič Simon.) Simon Gregorčič. Napisal dr. Dominik Strjbrný. (Poslovenil in dodal „Epilog prelagatelja“ ter „Register“ Joža Glonar.) Tiskovna zadruga v Lj. 1922. 8°. 152 + (IV) str. („Pota in cilji“, 10. zv.)

Ref.: Dr. L. R.: Č XVII, 260. — Dr. Iv. Pregelj: DS 22, 287. — Njiva II, št. 2, 63—4. — Mladika III, 156—7 (ponatisnila oddelek: Kako sprejema Gregorčiča njegova domovina?) — L. Tesnière, RÉS, 22, 326—7.

(—) Gregorčičeva številka Mladike II, št. 21—22: Pastúškin: Pevcu preroku. V 15. letu S. G. smrti. — Dr. Joža Lovrenčič: S. G. Ob 15. obletnici njegove smrti. — Fr. Žgur: S. G. (pesem). — Venc. Belé: Olepševalne rime pri G. — G. B.: Premišljanje. Posvečeno S. G. — Fr. L.: G., ljubljenev vseh. — Hen. Hebat: Slovo od Rihemberga. — Gregorčičevo pismo v verzih (nečakinji Kristini Vrčon v Trstu) — Gregorčičeva samooznačba. (Jož. Lovrenčičev slov. prevod Gregorčičeve rimane prošnje min. Gautschu za pokoj. Nemški izvirknik je priobčen po SN na ovitku Mladike.) — Pismo (Ant. Črva dne 26. 8. 82) S. Gregorčiču.

(—) Argus [J. Samec]: S. Gregorčič med Italijani. LZ 23, 463—4. — Joža Glonar: S. G. (Predavanje v ljubljanski „Soči“ 21. 1. 22.) Jadranski almanah za 1922, 159—173. — Iv. Cankar: Posvečenje S. Gregorčiču. Odlomek. Tam, str. 174. (Ponatis iz DS 20.) — Jutro 22, št. 279.

I. St., Donesek k zgodovini slovenskega gledališča. (Ant. Levec v Sevnici.) Tabor IV, št. 203.

Ilešič Fr., Monakovska „Jugend“ ob pričetkih naše moderne. Njiva II, 28—33. — Prispevek k zgodovini slovenskosrbskih literarnih odnošajev. (Posnetki iz knjige Jov. Grčiča „Portreti s pisama“ I., in z dodatki iz „Stražilova“.) LZ 23, 250—2, 314—5. — „Sin kmečkega cesarja“. (Zgodovina in Jurčičeva povest.) Jutro 23, št. 54. — Slovenski pjesnik Val. Vodnik i Napoleonov katekizam. Buličev zbornik. 625—632. — Zagrebački primerak Bohoričeve slovenske (slovenačke) gramatike, 1584. Južsl. Filol. II, 211—6. — Zajednički rad Matice Slovenske i Matice Hrvatske. Jugoslov. njiva, 23, I, 347—50. — Vliv české knihy na slovinskou v první době národního obrození. Sborník filologický VII, 184—213.

(Pohlin in Čehi, Jarnik in Čehi.)

J-n [Stibler Miloš], Osemdesetletnica Bleiweisovih „Novic“. Jutro 23, št. 155.

† Janežič Ivan, u. 15. 6. 22. Slovenec 22, št. 136.

Jankovič Ljubica: Iz slovenačke književnosti. Glasnik proforskoga društva 22, 49—64.

(Jeglič Ant. Bonaventura.) K srebrnemu jubileju škofovanja in k zlatemu mašništva. Mentor XIII, 109. — Mladika IV, 207—8. — Slovenec 23, št. 118.

† Jelene Vitomir Fedor, u. 10. apr. 22 v Lj. Nekrologi: Jugoslavija 11. 4. 22, št. 84. — Jutro 22, št. 86, 88. — Ant. Skala: UT 22, št. 32.

Jenko Simon, Izbrani spisi za mladino. Pripredila Fran Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Franjo Stiplovšek. Učiteljska tiskarna v Lj., 1923. 8°. LII + 107 str.

Vsebina: Življenjepis (str. VII—LII). Izbor pesmi in povesti. Tolmač (91—104).

(—) **Fr. Erjavec**: (Popravki k S. Jenkovemu življenjepisju.) DS 23, 245—6. — **Makso Pirnat**: Pesnik S. J. (Govor ob priliki odkritja spominske plošče na hiši, kjer je umrl.) Tabor IV, štef. 216, 217.

Jopson N. B.: Impressions from a journey of study in Slovenia. The slavonic review. II, 171—2. = Slovenec 8. 7. 23.

Jotić A. St. Istorija slovenačke književnosti. Beograd. 1920. 108 str.

Fr. Ilešič: Prosvetni glasnik 21, 473—8. — **U. Džonić**: Ravnotam 22, 500—5, 561—6. — **Isti**. Prilozi II, 95—9.

Jurčič J., Spisi. Uredil dr. Ivan Grafenauer. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 8°.

I. zvezek. 1922. 275 str.: Uvod (Jos. Jurčič, življenjepisna črtica, stran 3—13). Narodne pravljice in pripovedke. Spomini na deda. Jurij Kozjak. Jesensko noč med slovenskimi polharji. Domen. Dva prijatelja. Opomnje (str. 267—274).

II. zvezek. 1923. 287 str.: Jurij Kobila. Tihotapec. Vrban Smukova ženitev. Kloštrski žolnir. Grad Rojinje. Golida. Opomnje (262—286).

III. zvezek. 1922. 238 str.: Deseti brat. Nemški valpet. Opomnje (227—238).

IV. zvezek. 1919. 244 + (III) str.: Cvet in sad. Hči mestnega sodnika. Kozlovska sodba v Višnji gori. Dva brata.

V. zvezek. 1917. 187 + (III) str.: Sosedov sin. Sin kmetskega cesarja. Mej dvema stoloma.

VI. zvezek. 1919. 212 + (II) str.: Doktor Zober. Tugomer. Opomnje (209—212 + II).

VII. zvezek. 1922. 195 str.: Lepa Vida. Lipe. Pipa tobaka. Moč in pravica. V vojni krajini Pravda med bratoma. Opomnje (180—194).

VIII. zvezek. 1923. 216 str.: Ivan Erazem Tatenbah. Bojim se te. Črtica iz življenja političnega agitatorja. Telečja pečenka. Šest parov klobas. Po tobaku smrdiš. Ženitev iz nevoščljivosti. Andreja Pajka Spomini starega Slovenca. Opomnje (191—215).

IX. zvezek. 1923. 204 str.: Rokovnjači. Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, ko je krompir kradel. Ponarejeni bankovci. Opomnje (207—239).

X. zvezek. 1923. 219 str.: Slovenski svetec in učitelj Veronika Dese-niška. Opomnje (187—218).

L. Tesnière: RÉS, 23, 166.

— **Jurčičevih** zbranih spisov III. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. Izdala in založila Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1922. 8°. XXXXII + 434 str. (Vsebina: Urednikov uvod: I—XXXXII. Kloštrski žolnir. Deseti brat. Urednikove opombe, 417—434.)

Ocena: Dr. Jos. Tomiňšek: LZ 23, 312—4 373—5.

(**Jurtela Fr.**) Sedemdesetletnica narodnega delavca. Nova doba V, 6. okt. 23, št. 113.

(**Karlin Andrej**). Ob nastopu novega lavantinskega knezoškofa: Mohorjev koledar za 24, 90 (s sliko). — Slov. gospodar 23, št. 32. — Straža 23, št. 84. — Tabor 23, št. 169.

† Kavčič Fridolin. Nova doba 22, št. 89.

Kelemina Jak., Novi prevodi iz Shakespearja [Bogdanovića, Šenoe, Župančiča]. LZ 22, 565—8, 628—9. — Trije labodje. LZ 22, 252—4.

(Kette Dragotin.) Dr. Niko Županić: Dragotin Kete. (Sečanja jednog prijatelja.) Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. II, 145—69.

Tudi v posebnem odtisku.

Kidrič Fr., Doneski za zgodovino slovenskega lekcionarja in slovenske pridige od konca srednjega veka do l. 1613. (1699.) Bogoslovni vestnik III, 149—169. (Korekture Fr. Pokorna na str. 313.)

Slovenske glose iz konca 16. in začetka 17. stol. v tiskanih misalih in nekaterih pridigarskih zbornikih dokazujejo, da so prevajali takratni slov. duhovniki evangelij in tudi epistolo predvsem iz misala, pridige pa po latinskih predlogah sproti na slovenščino. Teksti te dobe pričajo, kak kulturni činitelj je bila Dalmatinova biblija.

— Prof. Murko o «početkih jedinstvenega jezika Hrvatov in Srbov». LZ 22, 188—190. (Tudi o Vergerijevem programu enotnega lit. jezika za južne Slovane, ki bi naj bil izpodrinil tudi Trubarjev lit. jez.)

— O sumljivih naslovih knjig v zgodovini južnoslov. pismenstva reformacijske dobe. Slavia I, 360—378.

1. Izdaja Znojliškovega katekizma iz dobe 1550—58 in tiskana slovenska augsburška veroizpoved pred 1559 l. v Moskvi. (Ni eksistirala.) — 2. Troabecedna izdaja očenaša iz l. 1561. (Ni eksistirala.) 3. Dvoabecedni azbukvar A. Dalmate in Št. Konzula iz l. 1561. (Ni obstojal) 4. Posebnih ital. „Confessiones tres“ ni bilo. 5. Dalmata in Konzul: ital. Postila, Tubinga-Urah, 1562 ali 1563. (Ni se natisnilo.) 6. Slovenski Ordinalic pred 1564. (Ni eksistiral) 7. „Catechesis slavica Crelii“ je istovetna s Seb. Kreljevo Otročjo biblijo iz l. 1566. 8. Trubarjeva pesmarica ok. 1570. ni izšla (Izdaje 1550, 1567, 1574, 1584, 1595.) 9. Mihajlo Bučić. 10. Slovensko-nemški katekizem 1575—1584. (Gre pač za kat. 1567.)

— Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja. (Obenem analiza Andreaejevih, Hrenovih in Rosolenčevih in Valvasorjevih doneskov za biografijo Trubarja.) Razprave I, 179—272.

— Opombe k protireformacijski (katoliški) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva. ČJKZ III, 73—133.

Obsega na prvem mestu kronološki seznam slovenskih tiskov in rokopisov od 1600—1764, nato pa kritične opombe k 28 knjigam in rokopisom te dobe.

— Trije prispevki k zgodovini slovenskega pismenstva v 16. stoletju. Južsl. Filol. II, 301—8.

1. Kdaj je izšla prva slovenska knjiga (o. 1551.)? 2. Ta prvi psalm shnega trijeimi islagami, 1579 (brez imena kraja in tiskarja, na koncu: Shkurianez inu kukouez sgurana inu dulana Crainzafta slushila. (Avtor: Trubar; tiskarna: Morhart v Tübingenu.) 3. Kdo je priredil 4. izd. slovenske protestantske pesmarice: Ta celi Catehismus... V Ljubliani, Jansh Mandelz, 1579? (Dalmatin brez Trubarjevega sodelovanja)

— Trubarjevi na votivni sliki v Derendingenu iz 1587. leta. ZUZ II, 1—8. (3 žene: Barbara, Anastazija, Agnes; sinovi: Primož, Felicijan; hčere: Magdalena, Gertrud.)

— Zborovanje delegatov čeških in južnoslovanskih akademij ter učenih društev v Zagrebu. LZ 22, 58—60.

(**Kopitar J.**) K. Paul: Neznámé dopisy P. J. Šafaříka B. Kopitarovi z r. 1830—1. ČMFL VIII, 193—7. — Lj. Stojanović: K. in Srbi pre poznanstva z Vukom. Beliće v zbornik, 1—16.

(**Kostanjevec Josip.**) Rom. Bende: Svojemu prijatelju pisatelju J. K. k dvojnemu jubileju. (1863—1883—1923.) Murska Straža V, 6. 11. 23, št. 45. — M. Pirnat: Prijateljska beseda k 60letnici življenja in 40letnici pisateljevanja njegovega. Tabor IV, 8. 12. 23, št. 278.

Kotnik Franc, Blaž Hermetér (1828—1860; koroški slov. pisatelj). Mladika IV, 468—470. — Drabosnjakov Ahasver. DS 22, 391—405. — Predgra kostanjevske pasijonske igre. ČZN XVII, 89—96. (Primerja kostanjevske „ovčarijo“ v rokopisu iz l. 1841. z nemško iz Krške doline.) — Prispevki k slovenski bibliografiji (1779—1847). I. ČZN XVIII, 51—4. — Slomškov življenjepis p. Ožb. Rauša D. J. (1780—1855). Č XVII, 405—7.

Kotnik Janko, Lesičjak. Črtica o koroškem ljudskem pesniku ob 90. obletnici rojstva in 15. obletnici njegove smrti. Mladika IV, 235—6, 277—8 (s sliko).

Kovačič Maks, Primož Trubar in njegov slovenski cerkveni obrednik. Tabor III, 16. 4. 22, št. 88. (Po Fr. Kidričevi nemški monografiji.) — O. Župančiča Duma. (Poskus komentarja.) Glasnik proforskoga društva III, 417—21.

Kramar Franc. Kako in kje sem nabiral slovenske narodne pesmi. Cerkveni glasbenik 22, 77—81, 96—9; 23, 10—13, 30—5, 49—53, 66—70, 85—9, 106—10.

(**Krek Jan. Ev.**) Iv. Dolenc: Krekov dom v Selcih. (Ob vzidavi spominske plošče na Selškem domu.) Slovenec 22, št. 85. — Dr. Krekova kuharska gospodinjska šola pri uršulinkah v Lj., Slovenec 22, št. 190. — A. V.: Spomina na Kreka. Slovenec 23, št. 1—12. — Iv. Dolenc: Krek ob smrti cesarjeviča Rudolfa. Slovenec 22, št. 140. — Nekaj Krekovih izrekov zbral I. Dolenc. Slovenec 23, št. 226, 227. — Iv. Dolenc: Temelji Krekove veličine. Študija o Krekovem značaju. Mentor XIII, 21—4, 58—63, 88—91, 132—6. — Ivo Horvat: Luč XVIII, 7. — I. Dolenc: Krekova pot do demokratičnega in socialnega mišljenja. Socialna misel 22, 222—5.

— Izbrani spisi. I. zvezek: Mlada leta (1865—1892). Uredil Ivan Dolenc. Založilo Društvo dr. Janez Ev. Krek v Lj., 1923. V. 8°. 188 str.

Vsebina: Krekova mlada leta (3—81). — Izbrani spisi: A. Pesmi in dramatični prizori. B. Pripovedni spisi. C. Naloge, članki in listki. — Pregled literature o Kreku do konca junija 1923. Gradivo za I. zvezek Krekovih izbranih spisov, shranjeno v Krekovem muzeju.

Ref. Dr. Lončar: Avtonomist 23, št. 35. — Slovenec 23, št. 175, 192. — G. P.: Hrv. prosvjeta 23, 391—2. — Joža Glonar: LZ 24, 53—4.

Kristan Cvetko, Literarno pismo. Mlada Jugoslavija 23, 109—12.

† **Kržič Anton**, u. 3. 12. 20. Fr. Bevč: Mladika II, 15. Dobremu možu v spomin. 23. — Še nekaj spominov na prof. A. K.: Mladika II, 127—8. — A. Medved: Govor pri odkritju Kržičevega spomenika. SU 22, 115—6 (ponatis iz Slovenca 22, št. 194.) — Odkritje spominske plošče. SU 23, 141. — Jul. Slapšak: Ob K. spomeniku. Slovenec 22, št. 192. — Jož. Volc: Prijatelju v spomin. Moh. koledar za 23, 67—9. — Vrtec 22, 134—5.

Kuba Ludvík: Moje styky s Jihem slovanským. ČJL 23, 25—6.

† **Kühar Štefan**, u. 1. 1. 22 v Beltincih: Novine IX (v Črensovcih) 22, št. 2. — Prekmurški prvoboritelj Š. K. †: Slovenec 22, št. 5. — Arsen Wenzelides. Prekomurški narodni vođa Š. K.: Jugoslav. njiva 22, I, 395—6.

(**Lampe Frančišek**.) Ante Kordin: F. L. — naš vzornik. Luč XVII, 82—6.

(**Lavrič Karel**.) Dr. J. Lovrenčič: Mladika III, 144—6 (s sliko).

[**Lebesgue Philéas**.] Lioubo Sokolovitch: Lettres yougoslaves. Mercure de France 1. III. 22, 513—9.

O novejših slovenskih literarnih in literarnozgodovinskih publikacijah.

† **Lendovšek Miha**, u. 20. 3. 20. Dr. Ant. Medved: Moh. kol. za 23, 65—7 (s sliko).

(**Levstik Fr.**) Dr. Pav. Strmšek: Levstikov „Opomin k veselju“ (in Höltyjeva „Aufmunterung zur Freude“). ČZN XVIII, 103—5. — B. Vybíral. Archa 23, 133—4.

Lončar Drag., „Slovenska Matica“ in slovenska akademija. LZ 23, 590—1.

Lovrenčič Joža, Obrazi naših mož: Dr. Karel Lavrič. Mladika III, 144—6 (s sliko). — Valentin Stanič. Mladika III, 48—51, 78—80; 87, 116 (slika na str. 79). — „Soča voda...“ Zgodovina ponarodnele pesmi. Mladika II, 186—8. (Prvotno besedilo zložila K. = Katica Staničeva v Kanalu; priobčila Soča III, 1873, št. 12.)

(**Mahnič Anton**.) Belè Venc.: Mladika II, 11, 26—7 (s sliko). — Dr. Egidij: Koledar Goriške Matice za 22, 15—6. — Dr. Jos. Srebrnič: Moh. kol. za 23, 61—5 (s sliko). — Dr. Aleš Ušeničnik: Dr. A. M. in filozofija sv. Tomaža Akvinskega. Č XVI, 121—130. — Dr. Aleš Ušeničnik: Kritika Mahničeve filozofije. Č XVI, 212—220. (Odgovor na Vebrovo kritiko Mahničeve filozofije v Njivi 21, 423—436.)

(**Maister Rudolf**.) E. Gangl: Zvonček 22, 195—7 (s sliko).

† **Malovrh Miroslav**, u. 7. 3. 22: Jutro 22, št. 57. — SN 9. 3. 22.

Mantuani Josip, O povijesti slovenske popijevke. Sv. Cecilija, 22, 102—4, 133—4, 165—7. — Poberite ostanke [o starih pesmaricah]. Pevec 21, 2—3.

† **Marinko Jos.**, u. 23. 7. 21. Dr. Fr. Detela: Mentor XII, 70—3, 97—9, 129—132 (s sliko).

(**Maselj Fr. - Podlimbarski**.) Slava Podlimbarskemu! Narodnemu mučeniku Franu Maslju v spomin napisal Ivan Vrhovnik. Izdali

in založili Šentpeterski podružnici Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. 1922. 8°. 62 str.

(—) Ob priliki prenosa telesnih ostankov Podlimbarskega iz Pulkave v Ljubljano: Fr. Bevk: Mladika III, 222. — Fr. Govekar: Spominu Fr. M.-P.: SN 24. 6. 22, št. 142. (Listek. Objavljeno predavanje Vide Govekarjeve.) Ob mučenikovi krsti. Tam (uvodnik). — Veličasten pogreb Podlimbarskega. SN 27. 6. 22, št. 144. — Ob krsti Podlimbarskega. Jutro 23. 6. 22, št. 147. — V domači zemlji. Jutro 22, št. 148. — „Gospodina Franja“ zadnja pot. Jutro 22, št. 149. — Fr. Ilešić: Spomini na P. Jutro 22, št. 181. — Drobne iz korespondence P: SN 22, št. 190. — Iv. Podržaj: „Gospodin Franjo“ - Podlimbarski. (Objavljene dopisnice Fr. Maslja Podkrajšku iz pregnanstva.) SN 22, št. 143.

— Fr. Maslja - Podlimbarskega zbrani spisi. Uredil dr. Janko Šlebinger. Izdala in založila „Tiskovna zadruga“. V Lj. 1923. I. zvezek: Slike in črtice. Gorski potoki. Tovariš Damjan. V. 8°. XXII + 448 str. („Slovenski pisatelji“.)

Ref.: Dr. Iv. Lah: Jutro 24, št. 51. — Herm. Wendel: Prager Presse 13. 2. 24, št. 43 (večerna izd.).

(Medved Ant.) Dr. Iv. Pregelj: Medvedova lirika. DS 23, 53—55. — Isti: Medvedova dramatika. DS 23, 119—122. — Gledališki list 22/3, št. 18.

(Mencinger Janez.) Fr. Govekar: Bohinjski Herodot. (K odkritju spominske plošče na rojstni hiši pisatelja dr. J. M.) SN 22, št. 152. — Mojim slavilcem. (Mencingerjevo pismo iz Elizija.) SN 22, št. 153. — Spominu dr. J. M.: SN 22, št. 154. — Iv. Lapajne: Dr. J. Mencinger. SN 22, št. 156.

— Izbrani spisi. Izdala „Matica Slovenska“. Uredil dr. Jos. Tomišek. III. zvezek: Povesti, satire, članki. Lj. 1922. 8°. 216 str.

Urednikov predgovor (3—28: Odkritje spominske plošče. Osnutek M. življenja in slovstvenega delovanja) Urednikove opombe (147—215) Spisi dr. M.: Zgubljeni, pa spet najdeni sin. Mešana gospoda. Cmokavzar in Ušperna. Vodnikov Vršac, potlej pa še nekaj. Kmet in narodnost.

(Meško Ksaver.) K. M. slovenski pripovjedač. A. Petra-vič: Četrte studije i portreti. Split 1923. 151—82.

(Molière.) A. Debeljak v SN 22: Molière v slovenskem prevodu. (Fr. Krste Frankopana prevod igrokaza George Dandin.) Št. 25. — Proslava M. tristoletnice v mariborskem gledališču. Tabor III, št. 55. — M. Zarnik: „Namišljeni bolnik“ na ljubljanskem odru SN 22, št. 98, 99.

— Skopuh. Komedija v 4 dejanjih. Prevel Makso Šnuderl. Premijera in proslava 300letnice M. rojstva v mariborskem gledališču. 17. 3. 22: Tabor III, št. 65. — Joško Kovič: „George Dandin“. K premijeri v Narodnem gled. v Mariboru 17. 6. 23: Tabor IV, št. 135.

— Naobraženi meščan. (Le Bourgeois Gentilhomme.) S francoskega prevel —lk— (A. Debeljak). Jugoslavija 22, št. 12.

(Murn Jos. - Aleksandrov.) Dr. Ferdo Korun: Nova doba IV, št. 91, 92, 95.

† Napotnik Mihael, lavant. knezoškof, u. 28. 3. 22 v Mariboru. Nekrologi: Jugoslavija 22, št. 74. — Jutro št. 75. — Novine IX, št. 15. — Slovenec št. 72. — Slov. gospodar št. 13, 14. — Straža št. 38—40. — Dr. Anton Medved: Mohorjev koledar za leto 1923, 28—9.

† Nerat M. J., u. 2 5. 22: Pop 22, 102—112. — Tabor III, št. 101. — K. P.: UT 22, št. 23.

Ogrič P., Bogoskatelji v modernih slovenskih literarnih in umetniških strujah. Socialna misel 23, 183—6.

Omersa Nikolaj, A. T. Linhart in slovenska narodna pesem. ČZN XVIII, 47—51.

Pesmi, Slovenske narodne. 16. snopič. Uredil dr. Joža Glonar. V Lj. 1923. Izdala in založila Slovenska Matica. V. 8°. *66+683—819 str. Vsebina: Glonarjev Predgovor. Del VI.: Šaljive in zabavljive. Kazalo začetkov.

Ref. Janko Glaser: ČZN XIX, 41—3.

(Piber Jože.) A. Vodnik: J. P. Luč XVII, 20—1, 25.

(Podreka Peter.) Ivan Trinko: V proslavo beneškega Slovenca. Mladika III, 273—5.

Podržaj Ivan, „Naša drama“. SN 22, št. 158.

Pregelj Ivan, Aškerčeva umetniška oblika. (Površna glosa ob prvi desetletnici njegove smrti.) DS 23, 23—6. — Dva naša pisatelja jubilaranta: Dr. Fr. Detela, F. S. Finžgar. Moh. kol. za 22, 74—77. — Medvedova lirika. DS 23, 53—55. — Medvedova dramatika. DS 23, 119—122. — Rapsod govori. LZ 23, 254.

(—) Fr. Bevk in Al. Res: Iv. Pregelj (karakteristika in o romanu „Plebanus Joannes“). Mladika III, 92—4 (s sliko). — Juš Kozak: I. Pr. O priliki njegovega dela „Plebanus Joannes“. LZ 23, 182—5, 244—7. — Silv. Škerl: Iv. Pr. kot dramatik. Slovenec 22, št. 167. — Ljubomir Maraković: Hrv. prosvjeta 23, 199. — Gledališki list 23/4, št. 1.

✓ Prešeren Franc. Antologija. Uredio i predgovor napisao dr. Joža Glonar. Zagreb 1922. („Naši pjesnici“ II.) 8°. 72 str.

Ref.: Fr. Kidrič: LZ 22, 758—9. — G-n: Srp. knjiž. glasnik NS, 7, 477. — Fr. Ilešić: Jugoslav. njiva 23, I, 33—5.

✓ — Poezije dóktorja Francéta Prešérna. Uredil L. Pintar. Peti natisk. V Lj. 1923. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 8°. VI + 217 str.

Ocena: J. A. Glonar, LZ 23, 649—651.

✓ — Prešernova čitanka v dveh knjigah. Kot komentar k izdaji iz l. 1847. z uporabo vseh ohranjenih rokopisov priredil dr. Avgust Žigon. Prevalje 1922. Tiskala in založila Tiskarna Družbe sv. Mohorja. 8°. IX + 232. Komentar k Prešernovim poezijam. Kronološki pregled prvih tiskov ter glavnih ugotovljenih podatkov o razvoju in potéh poetovega dela. Izdelal Avg. Žigon. Prevalje 1922. 96 str.

Jos. Puntar: DS 23, 219—221, 250—3. — L. Tesnière: RÉS, 23, 165.

✓ (—) Jos. Puntar: Dante in problem Prešernove „Nove pisarije“. Dante (Lj. 1921), 93—260. — Fedor Jevgenjevič Korš in Prešeren. (Po Arhivu f. slav. Philologie XXXVII.) Mentor XIII, 30. — Radivoj Rehar: Prešeren germanofil. (Po Klabundovi „Gesch. der Weltliteratur“.) Tabor 22, št. 151. — Fr. Stele: Poskus datiranja Langusove Julije. DS 25, 83—88.

(Primičeva Julija je bila portretirana ob času Prešernove največje potrnosti, kar odgovarja koncu l. 1833. in 1834. v pesnikovem življenju.)

✓ — Al. Turk: Dva Prešernova verza iz l. 1848. (priobčena v Novicah 1848, str. 34.) LZ 23, 720.

Prijatelj Ivan, Predzgodovina ustanovitve „Slovenske matice“. Razprave I, 1—34. = I. Zorec, Slovenské pohľady 23, 445—50.

(Primic Jan. Nep.) O stoletnici smrti. Dr. Iv. Lah: Pop. 23, 237—244.

✓ **Puntar Jos.**, Dante in problem Prešernove „Nove pisarije“. Dante (Lj. 1921), 93—260. — Čop — poet. DS 23, 296—8. — Prešernova čitanka. DS 23, 219—221, 250—3. (Ocena.)

(Rape Andrej.) O 50letnici njegovega rojstva. E. Gangl: Zvonček 23, 279—80 (s sliko). — UT 23. 11. 22, št. 47.

(Razlag Radoslav.) Košček Razlagove korespondence. Priobčil Iv. Vrhovnik. GMDS II—III, A, 38—45. (Šest pisem R. Razlaga Ivanu Žvanu, kaplanu v bohinjski Srednji vasi iz l. 1871. in 1872.) — Z. Lichteneker: Na Razlagovem grobu. Jutro 22, št. 268.

Rehar Radivoj, Ivanu Cankarju. Ob 4. obletnici njegove smrti. Tabor 22, št. 279. — Literarno gibanje mariborskega dijaštva. („Utrinki“, „Hermes“, „Soča“.) Tabor 22, št. 59. — Mladi. Tabor 22, 87.

Res Alojzij, Pot do romantiškega pojmovanja narodne pesmi. DS 23, 118—9, 153—4.

Rojec Fr., Napredek slovenske drame. (O Golijevi mladinski igri „Petrčkove sanje“.) Naprej 22, št. 4. — Strahopetci. (Kritične opazke o tvorni sili leposlovnih pisateljev današnjih dni.) Naprej 22, št. 173, 174.

(Romih Tomaž.) Sedemdesetletnik. D. H(umek): UT 23, št. 51, 52.

† **Silvester Radoslav**, u. 30. 4. 23 v Vipavi. Fr. Bevk: Mladika IV, 318 (s sliko).

Slavič Mat., Ob dvestoletnici prekmursko-slovenskega slovstva. Č XVII, 240—4. — Prekmurski prosvetni delavci. (Iz spisa „Naše Prekmurje“.) Mladika IV, 395—6, 435—8.

(**Slomšek Ant. Martin.**) Šestdesetletnica njegove smrti: Jos. Brinar: Nova doba 22, št. 110—112. — A. Debeljak: Jugoslavija 24. 9. 22, št. 220. — Jutro 22, št. 227. — Dr. Ant. Medved: Mentor XIII, 1—3, 37—9. — Ant. Leban: Zvonček 22, 241—3 (s sliko). — Slomškova 60. posmrtnica na Ponikvi. Slov. gospodar 22, št. 39. — Tabor 22, št. 218. — J. K. Vreže: A. M. S., oče

slovenske šole in prvoboritelj za narodno omiko. (Govor ob 60letnici na grobu.) SU 22, 94—99. — Fr. Kovačič: Slomšek o pouku slovenskega jezika pred sto leti. ČZN XVII, 1—14. (Prim. Fr. Kidričev popravek: Datum Slomškove „Einleitung zu den slovenischen Vorlesungen“. ČZN XIX, 40.)

(**Stanič Valentin.**) Dr. J. Lovrenčič: Mladika III, 48—51, 78—80 (s sliko). — Isti: Vnanjost Staniča in nekaj značilnih anekdot iz njegovega življenja. Tam, str. 87, 116.

Stritar Josip. Izbrani spisi za mladino. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Saša Šantel. V Lj. 1923. Učiteljska tiskarna. („Slovenski pesniki in pisatelji“, XI. zvezek.) 8°. LXX + 411 str.

Ref.: Eng. Gangl: Pop. 23, 274—5. — Joža Lovrenčič: DS 23, 298.

(—) J. S., patriarh našega slovstva. Mladika II, 92. — J. Stritar v domovini. Jutro 28. 1. 23, št. 29. — Tabor 1. 2. 23, št. 25. — Fran Sterlè: Kako sem slikal Stritarja. Jutro 23, št. 29. — F. S. Šegula: J. Stritarja zlata poroka. Slovenec 15. 9. 23, št. 208. — Umrli 25. 11. 23 v Rogaški Slatini, prepeljan v Ljubljano. Nekrologi: Fr. Albrecht: LZ 23, 657. — Jutranje novosti 23, št. 252, 254. — Iv. Albrecht: J. S., človek in Slovan. Tam, št. 255. — Jutro 27. 11. 23, št. 278. — Fr. Govekar: Spomini na Stritarja. Jutro 23, št. 280. — Stritarjeva oporoka. Tam. — Nova doba V, št. 136. — J. A. Glonar: Prager Presse 29. 11. 23. — Straža 23, št. 136. UT 23, št. 49. — Uroš Džonič: Srp. knj. glasnik, NS 10, 609—13. — Z. Kveder-Demetrovič: Jugoslav. njiva 23, II, 445—6. — Misao 23, 1856.

(**Sveteč Luka.**) Dr. Fr. Detela: Moh. kol. za leto 1922, 65—73 (s sliko).

(**Svetličič Fran.**) Stanko Stanič: Pozabljenemu pesniku v spomin. Mladika III, 208—9. (Po J. Lokarju v DS 1900.)

(**Svetokriški Ivan o.**) Venceslav Belè: Mladika III, 15—16. (Ne prinaša nič novega.)

† **Štoka Jaka.** Mladika III, 287. — Janko Samec: Mladika III, 367—9 (s sliko).

(**Štrekelj Karel.**) Iz korespondence prof. dr. K. Š. Priobčil dr. P. Strmšek. ČZN XVIII, 100—2.

† **Tavčar Ivan**, u. 19. 2. 23. Nekrologi: Fr. Albrecht: Spominu dr. I. T. - Emila Leona. LZ 23, 129. — Iv. Barlè: Spominčica na grob dr. I. T. Slovenec 22. 2. 23, št. 42. — Jak. Dimnik: Zvonček 23, 82—6 (s slikami). — J. D.: Moh. kol. za l. 24, 90—2 (s sliko). — Jutranje novosti 23, št. 19. — J. A. Glonar: Prager Presse, 23, 23. 2. — Jutro 23, št. 42, 45. — K. K.: Kres II, 20. — Andr. Kalan: Slovenec 23, št. 43. — Mladika IV, 114. — Dr. Lončar: Novi zapiski I, 11—12. — Dr. Iv. Lovrenčič: Nagrobni govor. Lovec X, 33—4. — Nova doba 23, št. 22—24. — Makso Pirnat (Podkrajec): Spomini na pisatelja dr. I. T. (Pisatelj I. T. pa naše šolske čitanke. Proslava T. ob njegovi smrti na realki

v Mariboru.) Tabor 23, št. 278. — Slovenec 23, 40, 42, 43. — SN 23, št. 41 (s prispevki Vlad. Ravniharja, Vik. Murnika, Zofke Kveder-Demetrovič, Mirana Jarca) 43, 44, 45 (dr. I. T. na zadnji poti). — Dr. Iv. Šušteršič: Ljudski dnevnik 23, št. 16. — UT 23, št. 8 — J. Vesenjāk: Straža 23, št. 21. — Uroš Džonić: Srp. knj. glasnik NS 8, 479—80. — A. Železnikar. The slavonic review, I, 3, 643—4. — Zofka Kveder-Demetrovič: Jugoslav. njiva 22, II, 208—13. — ČJL 22, 15 — Fr. Erjavec: Socialna misel 23, 78—80. — M. Zarnik: „Otok in Struga“. (Dramatizirana Tavčarjeva novela na odru.) SN 7. 5. 22, št. 104. — Fr. Šuklje: Nekaj spominov na prijatelja I. T. Socialna misel 23, 72—6.

Tominec Roman, Nekaj misli o porajajoči se slovenski literaturi. (Gl. Almanah, str. 59—65.)

(Trinko Iv. - Zamejski.) Dr. Joža Lovrenčič: Ob pesnikovi 60letnici. Moh. kol. za 1924, 94—5 (s sliko). — Dr. Al. Res.: Oče beneških Slovencev. Ob 60letnici pesnika I. T. Mladika IV, 168—170.

Turk Alojz, Člani novomeške „Zadruge“. LZ 23, 128.

(Turner Pavel.) Fran Govekar: Ahasverus Primus. (K 80letnici dr. Pavla Turnerja.) SN 28. 1. 22, št. 23. — (Ponatis Turnerjeve črtice „O, ti zakajeni svet!“) SN 22, št. 24. — Dr. P. T. osemdesetletnik: Tabor III, št. 18.

Ušeničnik Aleš in Anton Breznik. Mnenje o stališču duhovnikov od umetniških struj. Ljublj. škofijski list 22, 42—4.

Ponatis in replika: [Fr. Albrecht], LZ 22, 634—9.

Valjavec Matija, Izbrani spisi za mladino. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Rajko Šubic. Učiteljska tiskarna v Lj., 1922. 8°. LVII + 182 str.

Ref.: J. Debevec: Č XVII, 419—421. — Eng. Gangl: Pop. 23, 225. — L. Tesnière: RÉS 23, 165—6. — B. Vybíral: Archa 23, 133—4.

(Vilhar Miroslav.) Koledar Gor. Matice za 1922, 63—4. — M. Kogoj: Pevec 22, 17.

(Vodnik Anton.) Tine Debeljak: Literaren uvod v A. Vodnikovo zbirko „Žalostne roke“. Mentor XIII, 63—66. — Jože Pogáčnik: A. Vodnikova pesniška zbirka „Vigilije“. Slovenec 25. 8. 23, št. 191. — B. Stante: Tabor IV, št. 256. — Bogdan Radica: A. V. Hrv. prosvjeta 23, 508—16.

(Vraz Stanko.) Dopisy československých spisovatelů Stanku Vrazovi a Ljudevitu Gajovi. K tisku upravitel a poznámkami a uvodem opatřil Karel Paul. V Praze, 1923. XXII + 148 str. — Velimir Deželić: Danteov Pakao i Stanko Vraz. Nastavni vjesnik XXX, 5—14 [z Vrazovim slovenskim prevodom III. speva „Pekla“]. — Isti: Kad je Vraz upoznao svoju Lavru? Ravnotam, 124—8. — K. Paul: Havliček a V. ČMFL, VIII, 124—7.

† **Volkov Jaromir**. Nekrolog. Ivo Trošt: UT 21. 9. 22, št. 38.

† **Vuga Ciril Metod**, u. 12. 7. 22. Šopek na grob moža. Mladika III, 245—6, 275—6, 363—5. — Slovenec 22, št. 158.

[Vybíral B.]: Čehi in Slovenci. LZ 22, 382—3.
O starih in novih slovstvenih stikih.

Zorec I.: Niečo o vŕševslavianskeje ideji u Slovincov. Slovenské pohľady 23, 237—9.

(Zupan Jakob.) Iv. Vrhovnik: Dr. Jak. Zupana transparentni napis iz l. 1814. GMDS II—III, A, 61—2.

(Zupan Tomo.) 60letnica mašništva. Moh. kol. za 1924, 92—3 (s sliko). — Iv. Vrhovnik: Mladika IV, 152—4.

(Župančič Oton.) Anica Černeje: O. Ž. kot mladinski pesnik. Pop. 22, 50—55. — B. K.: Pesme Otona Župančiča. Srp. knj. glasnik. NS 8, 79—89. — F. S. Copeland: O Ž. prevodih Shakespearja. LZ 22, 161—170 in v The slavonic review I, 261—4. — A. M. E. Glosa. LZ 23, 256.

III. Zgodovina.

Arko Mihael, Idrija in njen rudnik. Jadranski almanah za leto 1923, 120—3.

Battisti Carlo, Donazioni medioevali al Convento dei Minori Conventuali in Gorizia. Gorizia 1922 (15 goriških listin iz dobe 1376—1522.)

Bernik Franc, Zgodovina fare Domžale. Samozaložba. Natisnila Slatnarjeva tiskarna v Kamniku. 1923. 8°. 416 str. + 42 tablic in zemljevid župnije Domžale.

(Celje.) Nekaj listov iz celjske kronike. Nova doba V (1923), št. 75, 77, 78.

Cvek Joško, Tolminski punt. (Odlomek iz predavanja.) SN 23, št. 76.

Čebulj Regalat, p. O. F. M., Janzenizem na Slovenskem in frančiškani. (Donesek h kulturni zgodovini Slovencev.) Založila frančiškanska provincija Slovenije. Lj. 1922. 8°. VIII + 64 str.

Ref.: Fr. Ušeničnik: Bog. vestnik III, 186—7. — L. Tesnière, RÉS III (1923), 166—167.

Druzovič H., Mar i bor. Tabor IV (1923), šte. 291. (Bož. priloga.)

Erjavec Fran, Slovenci. Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled. V Lj. 1923. Založila Jugoslovanska knjigarna. 8°. 260 str. + 2 karti. („Znanstvena knjižnica“, 6. zvezek.)

Ref.: P. Flerè: Pop. 23, 180—2. — J. A. Glonar in dr. Lončar: LZ 23, 253—7. — J. Lovrenčič: Č XVII, 408—410. — Ant. Kordin: Mentor XIII, 153. — P. Strmšek: ČZN XVIII, 109—110. — Slovenec 29. 4. 23, št 97. — F. M.: ZUZ III (1923), 151—152. — L. Tesnière: RÉS III (1923), 337—338. — J. D(ebevec): Socialna misel II (1923), 127—128. H. Wendel, Prag. Presse, 2. 6. 23.

— Naša Istra (Naša neoslobodjena braća. Sveska 1. Knjige akcionarskog društva „Zavičaj“ II.) Skoplje 1922. 8°. 16 str. (v cirilici, razširjen prevod iz slovenskega).

Ghirardini G., La Venezia Giulia agli albori della storia. Memorie Storiche Forogiuliesi, XVIII (Udine 1922).

Glonar Joža. „Jugoslovenstvo“ in to in óno. Jugoslavija 20. 8. 22, šte. 190. — Narod in nacija drugod in pri nas. Jugoslavija 8. 10. 22, šte. 232. — Universitas Labacensis. Prager Presse 23, 28. 3. (več. izd.) = Slovenec 1. 4. 23, št. 74.

Govekar Fr., Iz starih zapiskov. (Vojteh Valenta, dr. V. Zarnik, Gerčar, dr. Costa in Perona.) Jutro 22, št. 266.

Grossmann Karl, Eine neuaufgefundene Handschrift der drei Chroniken Unrests. Mitteilungen d. Instituts f. österreichische Geschichtsforschung, 39, 368—371.

† **Gruden Jos.**, u. 1. okt. 22 v Lj.: Č XVII, 88. — J. Mantuani: Slovenec 22, št. 216, 217. — Jos. Mantuani: GMDS II—III, A, 55—59.

Grujić R. M., Srpsko-hrvatsko naseljavanje po Štajerskoj. Glasnik Geografskog društva, 1922, 113—125 (v cirilici).

Ref.: Joža Glonar, Slovenec, 15. 7. 1923, št. 157.

Hauptmann Ljudmil, Mejna grofija Spodnjepanonska. (1. Pričina in Kocelj. 2. Meje Kocljeve marke.) Razprave I, 311—357.

— Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju. Njiva II, št. 7, 113—133.

Ref.: Dr. L.: Novi Zapiski, 1922, 149—150; — Fr. Ilešić: Srpski književni glasnik, nova serija, kn. 9, 1923, 475—477; — Nikola Radojčić: Jugoslav. njiva VII (1923), 1. knjiga, 262—263.

— Staroslovanska in staroslovenska „svoboda“. Č XVII, 305—334. (Odgovor Jos. Malu: Nova pota slovenske historiografije?) Prim. Jutro 23. 6. 23, št. 146.

(**Idrija.**) Nekaj cerkvene zgodovine Idrije. Edinost 22, št. 263, 266, 269, 272, 275, 278, 281, 284, 290, 296, 302.

Ilešić Fr., Narodna straža v Podčetrtku in Brežicah I. 1848. ČZN XVIII, 43—44. — Vesti o Brežicah v letih 1848—1850. Nova doba 23, št. 9.

— Pravoslavna služba božja v Ptuj 1813. ČZN XVIII, 44—45.

— Slovenački autonomizam. Misao 23, 1572—82 (v cirilici).

— Izvleček v Srp. knjiž. glas., nova ser., 23 (kn. 10) 552—3.

Odgovori: Slovenec 4. 11. 23; — Šerko ibid. 6. 11. 23; — Kidrič: Jutro 6. 11. 23; — Glonar: Avtonomist 10. 11. 23; — Orjuna 8. 12. 23, št. 57 (uvodnik Vlad. Levstika); Ramovš ibid. „V pojasnilo“.

† **Jelenc V. F.**, 1914—1918. Spomini jugoslovenskega dobrovoljca. Učiteljska tiskarna v Lj. 1922. 8°. VIII + 286 str.

Ref.: Tabor III, št. 164. — A. Skala: UT 22, št. 32. — Zofka Kveder-Demetrovič, Jugoslav. Njiva VII (1923), knjiga 1, 304—305.

Kavčič Fridolin, Ruška gimnazija. (Po ruški kroniki.) Tabor IV, št. 255.

Kejžar Ivan, Zgodovina Slovanske čitalnice v Mariboru. (Govor o proslavi 60letnice.) Tabor III, št. 116—124.

† **Komatar Franc**, u. 28. 6. 22. Glasnik profesorskoga društva III (1923), 167—169. — J. Mantuani: GMDS II—III, A, 59—61.

Korun Ferdo, Socialni boji slovenskih kmetov in reformacija. Nova doba IV, št. 71—73. — Nekaj iz zgodovine celjskih grofov. Nova doba IV, št. 76—82.

Kos Franc, Goriška Brda v srednjem veku. Jadranski almanah za leto 1923, 10—50.

— Iz zgodovine devinskih gospodov. Razprave I, 91—134.

— K zgodovini Gorice v srednjem veku. GMDS II—III, A, 1—15 (nadalj. iz I let.)

— O najstarijoj istoriji Slovenaca, Brastvo XVI (27. knjiga Društva sv. Save), Beograd 1921, 30—42 (v cirilici).

— Reformacija medju Slovencima, Brastvo XVII (29. knjiga Društva sv. Save), Novi Sad 1923, 108—116 (v cirilici).

Kos Milko, Dantejevi sledovi med Jugoslovani. Dante, Lj. 1921, 269—276. Italijanski prevod: Le traccie di Dante fra i Jugoslavi, L'Europa orientale, II (1922), 146—149 in v italijanski izdaji zbornika „Dante“ (Gorizia 1921, Giov. Paternolli editore), 153—160.

Koštiál Iv., Slovenci in drugi Slovani v Gradcu pred 100 leti. SN 22, št. 205.

Kovačič Fr.: Arn. Luschin-Ebengreuth, Die Zerreiβung der Steiermark. Zwei Denkschriften. (Ocena.) ČZN XVII, 43—7.

— Davni predhodniki jugoslovanskega ujedinjenja. (Posnetek predavanja v marib Zgodovinskem društvu 3. 12. 1923.) Tabor IV, št. 276.

— Hans Pirchegger, Geschichte der Steiermark. I. Bd. (Ocena.) ČZN XVII, 109—110.

— Problemi ob zori naše zgodovine. (1. Problem o prihodu Hrvatov in Srbov. 2. Početki slovenske zgodovine. 3. Nekaj zgodovinske filozofije.) ČZN XVIII, 78—100.

Kovačič M., Borba za našo državo v okviru Avstro-Ogrske. Tabor IV, št. 30, 36, 42, 48, 54, 60.

Krisper Val., Tujski promet na Slovenskem nekdanj in sedaj. Jugoslavija 16. 7. 22, št. 161.

Laszowsky E., Sevnica. Vijenac, I (1923), 1. knjiga, 54—57, 75—76, 95—96.

Lavrič-Zaplaz A., Dopolnilne smernice k zgodovinski skici gen. Maistra glede Koroške. SN 22, št. 235 (glej Maister, Prvo poglavje koroškega plebisita).

— Moj odgovor na knjigo „Kärntens Freiheitskampf“. SN 22, št. 252, 255, 258, 260, 279.

Leicht P. S., La costituzione provinciale goriziana al tempo dei Conti. Memorie Storiche Forogiuliesi, XVIII (1922).

Lenard Leopold, Slovenska ženska v dobi narodnega prepoda. Kulturno-zgodovinska skica. Tisk in zaloga tiskarne sv. Cirila v Mariboru 1921 (na ovitku: 1922). 8°. 164 str. („Cirilova knjižnica“, 3. zvezek.)

Lesničar Janko, Črtice iz zgodovine Zadružne zveze v Celju. Nova doba V, št. 112—116.

Lončar Dragotin, Srbska kritika slovenske politike. Novi Zapiski 1922, 93—5, 113—7, 153—163, 185—195 (kot odgovor na članek Milovana Pravdice „Slovenačka politika i njeni uspesi“). Ponatis v Lončarjevi knjigi „Politika in zgodovina“, 103—154.

— Politika in zgodovina. Nekoliko odgovorov na dnevna vprašanja. V Ljubljani, 1923. Tisk in založba J. Blasnika naslednikov v Ljubljani. 8°. 154 + (2) str.

Maister Rud., Prvo poglavje koroškega plebiscita. SN 22, šte. 231.

Majerhofer Janko, Koroški Slovenci v Julijski pokrajini. (V 3. oddelku: Nekaj stare zgodovine.) Kol. Goriške matice za 1922, 19—23.

Mal Jos., Nova pota slovenske historiografije? Č XVII, 185—220. (I. Hipoteze in trditve. II. Kaj pravijo viri? III. Pod nemško oblastjo.) Ljudmila Hauptmanna replika: Staroslovenska in staroslovenska „svoboda“. Č XVII, 305—334. — Jos. Malov odgovor: Epilog k staroslovenski svobodi. Č XVII, 335—342, ter: Čemu ne v jedro? Slovenec 24. 6. 23, št. 141. — Primeri A. Vrb. —: Katoliška in nekatoliška znanost. Slovenec 20. in 21. 6. 23, šte. 137, 138. — Opomba uredništva Časa XVII, 368 in „Drobec za kulturno zgodovino v Slovenih“, istotam, str. 423 s ponatisom prof. Hauptmannovega članka v Jutru 23, št. 146.

— Knežji kmet — plemičar. Slovenec 23, št. 180.

Mantuan Jos., Djelovanje ljubljanskega muzeja. Narodna starina, I (1923), zv. 3, 313—317.

Matičič Ivan, Na krvavih poljanah. Trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka. S 25 slikami. Učiteljska tiskarna v Lj. 1922. 8°. 271 str. + 12 l. slik. Ref.: Tabor IV, št. 28.

Nagy Josip, Juraj Dobrila, Jugoslavenska Njiva, 1922, 141—143.

Nestor, gl. Vrhovnik Ivan.

Oblak Jos. C., Ob Ljubljani. Dodatek k sestavkom „Stara Ljubljana“. Jutro 23, šte. 301 (prim. Vrhovnik-Nestor, iz stare Ljubljane).

Pipuš Rad., Stiki med Slovenci in Čehi. Tabor IV, št. 241.

Pirchegger H, Die ersten Türkeneinfälle (1396, 1415, 1418). Zeitschrift d. hist. Vereins f. Steiermark, XVIII (1922), 67—73.

Pivko Ljud., Proti Avstriji. Slike iz borbe Jugoslovanov na italijanski fronti proti Avstriji. Založil Klub dobrovoljcev v Mariboru 1923. 8°. 64 str.

— Zeleni kadri. Tabor III, št. 36, 38.

Pöschl A., Steierische Kirchenhospize im Mittelalter. Zeitschrift d. hist. Vereins f. Steiermark, XVIII (1922), 46—50.

Pscholka G., Die landesfürstlichen Städte und Märkte auf dem steirischen Landtag des Jahres 1458. Zeitschrift d. hist. Vereins f. Steiermark, XVIII (1922), 74—86.

Puntschart P., Das Inwärts-Eigen im österreichischen Dienstrecht des Mittelalters. Zeitschrift d. hist. Vereins für Steiermark, XVIII (1922), 56—66.

Podlogar Leop., Iz zgodovine kranjskih trgov. Vrtec 22 (nadaljevanje iz 1921): 5. Kropa. 17—20, 41—43. — 6. Lašče. 58—60, 87—89, 114—6. — Vrtec 23: 7. Litija. 12—5, 39—41. — 8. Mengeš. 62—4, 83—6, 102—5.

— Roparji na slovenski zemlji. Zgodovinske drobtine. Mladika IV, 23—4, 65—7, 104, 182—4, 221—4, 263—4, 303—4, 341—3, 383—4.

Polec Janko, Grb kraljestva Ilirije. Slovenski pravnik, 37 (1923), 85—94.

Potočnik Alojzij, Krakovo in Trnovo v preteklih stoletjih. SN 22, št. 205, 214.

Pravdica Milovan (psevdonim), Slovenačka politika i njeni uspesi. Ogljed istorijske studije. Novi Život, 1922, kn. VIII, 161—7, 289—293, 330—5, 357—364 (kot odgovor glej Lončar, Srbska kritika slovenske politike).

Prelog Milan, Pregled povijesti južnih Slavena. II. izdanje. Sarajevo 1922. Dio I. 8°. 164 + IV str. Dio II. 8°. 192 + IV. str.

Premrou Mir., Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem. (Iz vatikanskega arhiva.) ČZN XVIII, 16—29, 65—70.

Ref.: K. Capuder: Č XVII, 368; odgovor Fr. Kovačiča: V obrambo in odgovor „Času“ ČZN XVIII, 111—2.

— Serie documentata dei vescovi Triestini dei secoli XV-XVIII, Archeografo Triestino, 3. serie, X (1923).

Prepeluh Albin, Borba Andreja Einspielerja proti centralizmu. (Paralela med l. 1862. in 1922.) Novi zapiski I, 133—140.

Radojčić Nikola, Iz tiskanega zbornika Daniela Ložarja o Srbih. O priliki 350letnice kmečkega upora pod Matijo Gubcem. LZ 23, 388—397.

Rozman Ivan, Naša bol. Nekoliko zgodovine k polomu na Koroškem. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1922. 8°. 65 str.

Saria Balduin, Doneski k zgodovini turških in ogrskih napadov. ČZN XVII, 39—40.

— Arheološka istraživanja u oblasti starog Poetovio. Starinar, Treća ser. I. (1922), 191—8.

Schiffmann Konrad, Das Land ob der Enns. Eine altbairische Landschaft in den Namen ihrer Siedlungen, Berge, Flüsse und Seen. München-Berlin 1922. Druck und Verlag von R. Oldenbourg. 8°. XII + 248 str. (na str. 187—246 govori v poglavju „Die Slawen“ o slovanski kolonizaciji na Gorenjem Avstrijskem).

Schmid W., Beiträge zur Geschichte der frühmittelalterlichen Besiedelung der Steiermark. Zeitschrift d. hist. Vereins f. Steiermark, XVIII (1922), 27—45.

- Skrabar V.**, Ruški mitrej. ČZN XVII, 15—20.
— Nalasci iz latenskog doba u okolini Ptuja i Maribora. Starninar, Treća ser., I. (1922), 145—9.
- Slamič Ant.**, Zavod sv. Hieronima v Rimu in Slovenci. Bogoslovni vestnik II, 20—35.
Ref.: P. A., EO II (1922), 61—62.
- Slavič Mat.**, Prekmurje v zgodovini. (Iz spisa „Naše Prekmurje“.) Mladika IV, 314—5.
- Stabej Jože**, Slovenci v Nemčiji. (Nekaj zgodovinskega pregleda . . .) Slovenec 22, št. 110, 114—6.
- Stegenšek Avg.**, Historični portreti na oltarni podobi župne cerkve na Črni ali Ptujski gori. Po zapiskih † dr. Avg. Stegenška objavil dr. Fr. Kovačič. ČZN XVII, 57—76.
- Stelè Fr.**, Umetnostni spomeniki Slovenije. I. Politični okraj Kamnik. Topografski opis. Založilo in izdalo Umetnostno-zgodovinsko društvo v Lj. V. 8°. (Priloga ZUZ II, 1922, III, 1923, str. 1—144.)
— Stara Ljubljana. Predaval na občnem zboru Društva za povzdigo mesta Ljubljane. Slovenec 10. 6. 23, št. 129.
— Umetnost in Slovenci. Kulturno-zgodovinski poskus. DS 23: 182—8, 212—9, 239—245, 287—296.
- Steska Viktor**, Radovljiška matrikula iz l. 1468. GMDS II—III, A, 23—37.
- Strmšek Pav.**, Iz bojov za notranjo ureditev naše države. Tabor IV, št. 160, 166, 172, 178, 183, 189.
— Problemi naše državne ureditve in Slovenci. Založila knjigarna V. Weixl v Mariboru. 1923. 8°. 56 str.
- Šišić Ferdo**, Seljačka buna od 1573. Jugoslavenska Njiva, VII (1923), 1. knjiga, 89—94, 170—173, 204—213, 235—241.
- Thompson Westfall James**, German medieval expansion and the making of Austria. The Slavonic Review, II (1923), 263—288 (o prodiranju nemštva med alpskimi Slovenci v srednjem veku).
- Toni, Ettore de**, Variazioni dei confini nel bacino del Natisone. Rivista della Società filologica Friulana, III (1922), 24—49 (gradivo za zgodovino Tolminskega).
- Trinko Ivan**, Beneška Slovenija. Zgodovinski obris. Jadranski almanah za leto 1923., 115—120.
- Ušeničnik Franc**, Rigorizem naših janzenistov. Bogoslovni vestnik III, 1—49.
- † **Verstovšek Karel**, u. 27. 3. 23. Fr. Lukman: Č XVII, 370—2. — Slovenec 28. 3. 23, št. 70. — I. Vesenjāk: Straža 28. 3. 23, št. 35. — Franjo Žebot: Slov. gospodar 29. 3. 23, št. 15. — Slovo † dr. V.: Slov. gospodar 5. 4. 23, št. 16. — Tabor IV, št. 71.
- Viator**, Beneški Slovenci. Koledar Goriške matice za 1922, 16—19.
- Vrečer Rajko**, Laške toplice. Nova doba V, št. 81.
— (Zgodovinske črtice, posnete večinoma po Ig. Orožnu v Novi dobi 1923.): I. Žalec. Št 52. — II. Govče—Scharfenau. Št. 53.

— III. Novi kloster. Št. 54. — IV. Novo Celje. V. Plevna. Št. 56.
— VI. Zalog—Sallach. VII. Grmovje—Hofrain. Št. 75. — VIII.
Prebold—Pragwald. IX. Štrovsnek—Straussenek. Št. 81. — X.
Ojstrica—Ostrovitz. XI. Podgrad (Podgor). XII. Žovnek—Sanneck.
Št. 87. — XIII. Vrbovec—Altenburg—Nazarje. Št. 90. — XIV.
Gornji grad. Št. 92.

Vreže Ivan K., Šmarje pri Jelšah. Zgodovina in opis njegovih
svetišč in pridejanih 31 slik. 1923. Založila romarska cerkev
sv. Roka pri Šmarju. 8°. 14 str. + 16 tabel.

Vrhovnik Ivan, Nekaj o slovenskih pridigah v Slovenjgradu
(v 2. polovici 17. in v 1. pol. 18. stoletja). ČZN XVII, 33—36.

[—] = **Nestor**, Iz stare Ljubljane. Ljubljana l. 1802. Jutro 23,
št. 272—291 (s presledki).

Wendel Hermann, Anastasius Grün und die Südslawen. (Aus drei
Kulturen. Berlin 1922. Verlag für Sozialwissenschaft. Str. 201—209.)

Županić Niko, Bela Srbija. Primedbe Jagićevom shvatanju
K. Porfirogenita o dolasku Hrvata i Srba. Narodna starina (Zagreb)
I, 107—118.